

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК: 32.001 (575,3)

ББК: 66,01 (2 тоҷик)

Н-92

АСЛАМЗОДА НЕКРУЗ

**БЕҲАТАРӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ
РУШДИ УСТУВОРИ ҚОМЕАИ
ТОҶИКИСТОНӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои
сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо
ва технологияҳои сиёсӣ**

**Рохбари илмӣ: д.и.с.,
профессор Г.Н. ЗОКИРОВ**

Душанбе – 2024

Т-р	МУНДАРИЧА	сах.
	Номгӯйи ихтисораҳо	3
	Муқаддима	4
	Тавсифи умумии таҳқиқот	14
Боби I.	АСОСҲОИ СИЁСӢ ВА НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАИ БЕХАТАРӢ	
1.	Мафҳум, моҳият ва хусусиятҳои беҳатарӣ ҳамчун омил рушди устувори ҷомеа.....	27
2.	Мақтабҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятнок дар таҳқиқи масъалаи беҳатарӣ.....	43
3	Навъҳо ва шаклҳои асосии таҳдидҳои беҳатарӣ дар замони муосир.....	66
Боби II	НИЗОМИ БЕХАТАРИИ ТОҶИКИСТОН ВА САМТҲОИ АСОСИИ ИНКИШОФИ ОН	
1.	Хатар ва таҳдидҳо ба низоми беҳатарии Тоҷикистон дар шароити муосир	85
2.	Манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити таҳдиду хатарҳои нав, роҳҳо ва воситаҳои ҳимояи онҳо	113
3.	Ҷаҳолияти сиёсии сохторҳои давлатӣ ва ғайридавлатии Тоҷикистон дар самти таъмини беҳатарӣ ва рушди устувор.....	145
	Хулосаҳо	165
	Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот ..	168
	Рӯйхати адабиёт.....	172
	Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия.....	191

НОМГҶИ ИХТИСОРАҶО

ҶТ-Ҷумҳурии Тоҷикистон

ВАО - Воситаҳои ахбори омма

ИҶШС - Иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ

ИМА - Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

ИШ - Иттифоқи Шуравӣ

МММ - Маҷмуи маҳсулоти миллий

НАТО - Ташкилоти Шартномаи Атлантикаи Шимолӣ

СММ - Созмони Миллалӣ Муттаҳид

СПИД м- Синдроми пайдошудаи норасоии масунияти одам

СМР м- Стратегияи миллии рушд

ТИК - Технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ

COVID-19 - Сирояти вируси короно-19

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Барои ҳар давлат мавҷудияти бехатарӣ омили муҳими инкишоф ва рушди мутаносиби ҷомеа, ҳимояшавандагии манфиатҳо ва талаботҳои тамоми ҷомеа эътироф мегардад. Дар низоми давлатдорӣ муосири Тоҷикистон масъалаҳои мухталифу пурпечутобе мавҷуданд, ки ҳолати рушди устувор, ҳимояи манфиату талаботҳои давлат, ҷомеа ва шахс аз дарёфти роҳи ҳалли муваффақонаи онҳо вобастагии калон дорад.

Ҳолати болозикр аз хосияти объективиро касб намудани раванди инкишоф ва рушди устувори ҷомеа бармеояд. Хосияти фарогирандаро соҳиб будани таҳдидҳо ва хатарҳои замони муосир хавфи бештареро ба рушду инкишофи тамоми давлатҳо, аз ҷумла Тоҷикистон ва ҳаёти хурраму осоиштаи мардум эҷод мекунад. Масъалаи ҳифзи низоми давлатдорӣ, таъмини рушди устувор, ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ, риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд, дар маҷмӯъ, масъалаи таъмини бехатарӣ ва ҳифзи истиқлолияти яқпорчагӣ масъалаи рӯзмарраи рушди Тоҷикистон ба ҳисоб мераванд. Барои Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақил зарурати таъмини бехатарӣ ва рушди устувори он дар шароити ҳозираи инкишоф аҳаммияти бештареро соҳиб аст.

Дар радифи чорабиниҳои дигар оид ба таъмини бехатарӣ аз хатарҳо ва таҳдидҳои замони муосир нигоҳ доштан ва таҳкими истиқлолияти сиёсӣ, аз ҷумла мухторияти давлатӣ масъалаи муҳим ба шумор меравад. Таҳкими истиқлолият худ як мақоми нигоҳ доштани бехатарӣ ва рушди устувори давлат аст.

Мавҷудияти рушди устувор нишонҳои вучуд доштани бехатарӣ ва мустақилияти давлатист ва бе мавҷудияти низоми бехатарӣ давлат фаъолияти мустақили сиёсиашро ба роҳ монда наметавонад. Рушди ҷомеа ва давлати Тоҷикистон ҳамон вақт комил ва самаранок шуморида мешавад, ки ҷомеа дар ҳолати бехатарӣ ва осудагӣ қарор дошта бошад. Дар ҳама ҳолат инкишофи равандҳои падидаҳои ҳаёт, аз ҷумла соҳаҳои

ҳаёти ҷамъиятӣ аз инкишофи босуръат ва мустаҳкам будани заминаи воқеии рушди устувор вобаста аст.

Рушди Тоҷикистон ба сифати давлати миллӣ ва таҳкими истиқлолияти миллӣ ормони ҷандинасраи таҷикон аст. Ҳимояи манфиатҳои миллии Тоҷикистон, бартарафнамоеи таҳдид ва хатарҳои замони муосир, ки мутаносибии инкишофи ҷомеаи тоҷикистониро метавонанд ҳалалдор кунанд, барои амалишавии мақсадҳо дар самти рушд ва инкишофи давлати мустақили тоҷикон аҳаммияти калон доранд.

Мафҳуми бехатарии миллӣ ва рушди устувор бо мафҳуми манфиатҳои миллӣ дар шароити муосири инкишоф барои Тоҷикистон алоқамандии зич дорад. Гузашта аз ин, шароити бехатарӣ ва рушди устувор дараҷаи баландтари воқеъгардии манфиатҳои миллист. Бехатарии миллӣ, пеш аз ҳама, барои таъмини дахлнопазирии манфиатҳои ҳаётан муҳим – соҳибхитиёрии миллӣ, тамомияти арзии давлати миллӣ ва ҳифзи аҳолии он, яъне манфиатҳои, ки баҳри онҳо “ба созиш розӣ шудан ва мубориза бурдан” муҳим аст, аҳаммияти барҷаста дорад. Ба ибораи дигар, таъмини бехатарии миллӣ ва рушди устувор стратегияест, ки ба таъмини манфиатҳои давлати миллӣ нигаронида шудааст.

Ҳамин тавр, таҳқиқи бехатарӣ ҳамчун омили асосии рушд ва таъмини он ҳамчун воситаи муваффақи ҳимояи манфиатҳои миллии Тоҷикистон аҳаммияти калонро соҳиб аст.

Дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Асосан, донишҳо замоне пайдо мегарданд, ки зарурати дарки ҳақиқат, шинохти асли ҳодисаҳо, бартараф намудани бӯҳронҳо, мушкилот дар ҷомеа, мушаххассозии роҳи инкишоф пеш меояд. Омӯзиши масъалаи бехатарӣ низ ба чунин омилҳо пайвасти ногусастанӣ дорад.

Дар таърихи афкори сиёсӣ олимон ва мутафаккирон кам нестанд, ки ба масъалаи бехатарӣ, таъмин намудани он, вобастагии беандозаи рушди тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа рӯ овардаанд. Бештар сатҳи рӯовариҳо дар се садсолаи охир ба чашм мерасад. Ин аз мушкилоти ҳаёти сиёсӣ, ба вучуд

омадани бухронҳои пай дар пай, зиёд шудани таҳдиду хатарҳо ба низоми беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеаҳои миллӣ вобастагии калон дорад.

Барои беҳтар нишон додани дараҷаи омӯзиши масъалаи беҳатарӣ, аҳаммияти он барои инкишофи шахс, ҷомеа, давлат ва рушди устувори муносибатҳои ҷамъиятӣ тамоми сарчашмаҳои илмиро вобаста ба мавзӯи таҳқиқот ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст:

Гурӯҳи аввалро сарчашмаҳои илмие ташкил медиҳанд, ки манбаи ғоявӣ ва таҳлилҳои назариявӣ омӯзиши масъалаи беҳатарӣ эътироф гаштаанд ва ҳамчун таълимоти классикӣ пазируфта шудаанд. Дар баробари ин, гурӯҳи мазкур дар муайяннамоии мафҳум, моҳият ва хосиятҳои асосии беҳатарӣ ҳамчун омили асосии рушди устувор аҳаммияти калонро соҳибанд.¹ Махсусан, донишмандони Юнон ва Рими қадим, пеш аз ҳама, Афлотун ва Арасту² аввалинҳое буданд, ки аҳаммияти беҳатариро барои инкишофи давлат муҳим мешумориданд.

Дар асари “Ҷумҳур”-и Афлотун ақида дар бораи он, ки ҳолати беҳатарӣ ба «пешгирии зарар» мувофиқат мекунад, ишора гардидааст.³ Афлотун беҳатарии давлат ва ҳаёти одамонро аз ваҳдати умумиятҳои бузурги иҷтимоӣ, ки ба иҷрои вазифаҳои махсус машғуланд, вобаста медонад.⁴

Нигоҳи Арасту ба масъалаи беҳатарӣ ҷолиби диққат аст. Аз нигоҳи Арасту тарбияи иттиҳорӣ ба ҳокимият ва қонунҳо асоси кӯшиши сиёсатмадорон баҳри таъмини беҳатарист.⁵

Низомулмулк осудагӣ ва зиндагии беҳи мардумро асоси пойдорӣ ва осоиштагии давлат ва ҷомеа медонад.⁶

¹ Ниг.: Платон. Диалогҳо [Текст] / Платон. - М., 2009. - С. 522 – 523; Боз вай. Государство. Сочинения в 3-х томах. Т.3. ч.1 [Текст] / Платон. - М.: Мысль, 1971. - С. 89; Аристотель. Политика [Текст] / Аристотель. // Соч. в 4-х т. — Т. 4. — М.: Мысль, 1983. - 830 с.; Низомулмулк. Сиёсатнома [Матн] / Низомулмулк. – Душанбе, 1998. – С. 22; Макиавелли, Н. Государь: сочинения [Текст] / Н. Макиавелли. - Харьков: Издательство «Фолиа», 1998. - 656 с.; Гоббс, Т. Ливиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского [Текст] / Т. Гоббс. - М.: Мысль, 2001. – С. 56; Дониш, А. М. Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони манғития [Матн] / А.М. Дониш. – Душанбе, 1992. – С. 73; Айнӣ, С. Таърихи амирони манғития Бухоро. Кулиёт. Ҷ. 10 [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе, 1966. – С. 115.

² Ниг.: Аристотель. Политика. Афинская полития [Текст] / Аристотель. – М.: Мысль, 1997. – 458 с.; Платон. Государство. Политик. Законы. Соч.: в 3 т. [Текст] / Платон. – М.: Мысль, 1972. – 832 с.

³ Ниг.: Платон. Диалогҳо [Текст] / Платон. - М., 1986. - С. 434.

⁴ Ниг.: Зокиров, Г. Н. Таърихи таълимоти сиёсӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2010. – С. 72.

⁵ Ниг.: Аристотель. Политика [Текст] / Аристотель // Соч. в 4-х т. — Т. 4. — М.: Мысль, 1983. - С. 508.

⁶ Ниг.: Низомулмулк. Сиёсатнома [Матн] / Низомулмулк. – Душанбе, 1989. – С. 6.

Дар асарҳои Н. Макиавелли таҳлили асосҳои назариявии бехатарӣ, ҷанбаҳои функционалии бехатарии давлатӣ ҳамчун системаи иҷтимоӣ ошкор карда шудаанд. Дар баробари ин, Н. Макиавелли дар бораи робитаи ирсии бехатарии ҷамъиятӣ ва озодӣ дар давлат муҳимтарин хулосаро баён намудааст. Ӯ чунин мешуморад, ки хоҳиши мардум ба озодӣ ба хотири бехатарии онҳо амалӣ мешавад.¹

Дар умум, ин донишмандон атрофи зарурати бехатарӣ барои инкишофи ҷомеа ва будани он барои тақвияти пояҳои давлатдорӣ андешаронӣ намудаанд.

Ба гурӯҳи дуюм асарҳои дохил мешаванд, ки дар натиҷаи баррасии масъалаи мактабҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятноки омӯзиши масъалаи бехатарӣ ва инкишофи ҷомеа истифода гардидаанд. Бехатарӣ аз ибтидои тамаддун ҳадафи асосии фаъолияти шахс, ҷомеа ва давлат буд. Дар заминаи таҳлили таҷрибаи таърихӣ, барои дарёфти роҳҳо ва воситаҳои таъмини бехатарӣ, васеъ намудани дидгоҳ дар бораи бехатарӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ, ки тамоми соҳаҳои ҳаёти инсониятро фаро мегирад, мактабҳо ва самтҳои илмӣ гуногун ба вучуд омадаанд.

Дар рисола бо истифода аз натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ муҳаққиқон, ба монанди Э.П. Литвинов, И.К. Харичкин, С.С. Карнаухов, А.Е. Михайлов, О.В. Павлович, С.Б. Чернов, А.А. Ковалев ва дигарон² масъалаи бехатарӣ аз диди мактабҳо ва самтҳои илмӣ гуногун таҳлилу баррасӣ гардидааст.

¹ Макиавелли, Н. Государь: сочинения [Текст] / Н. Макиавелли. – Харьков, 1998. - 656 с.

² Ниг.: Литвинов, Э.П. Безопасность как философская категория [Текст] / Э.П. Литвинов. // Электронное научное издание Альманах Пространство и Время Т. 7. Вып. 1 – 2014; Харичкин, И.К. Национальная безопасность: природа, содержание [Текст] / И.К. Харичкин // ФСБ России. Правовое регулирование деятельности федеральной службы безопасности по обеспечению национальной безопасности Российской Федерации: Научно-практический комментарий / Под ред. В.Н. Ушакова, И.Л. Трунова. – М., 2006. - 592 с.; Карнаухов, С.С. Формирование юридической теории безопасности государственности в контексте новых вызовов и угроз [Текст] / С.С. Карнаухов // Вестник Академии экономической безопасности МВД России. 2008. № 1. – С. 63; Михайлов, А.Е. О понятии «государственная безопасность» и ее принципах [Текст] / А.Е. Михайлов // Актуальные проблемы государственной безопасности Российской Федерации: сб. тр. научн. конф. / Рост. гос. ун-т. путей сообщения. – Ростов н/Д, 2008. – С. 70; Павлович, О.В. Антропологическая парадигма национальной безопасности в философской системе Томаса Гоббса [Текст] / О.В. Павлович. // ВЕСТНИК ОГУ №7 (126)/июль 2011. – Екатеринбург, 2011. – С. 62-67; Чернов, С. Б. Теория экономической безопасности в контексте достижений различных экономических школ [Текст] / С.Б. Чернов // Вестник университета. Сер. Экономика: проблемы, решения, перспективы № 7-8, 2016. – С. 114; Ковалев, А. А. Развитие историко-политической мысли по военной безопасности [Текст] / А. А. Ковалев // Молодой ученый. — 2012. — № 8 (43). — С. 216-219.

Э.П. Литвинов дар омӯзиши масъалаи бехатарӣ ба равиши фалсафӣ-либералии замони нав така мекунад. Андешаҳои Э.П. Литвинов аз концепсияҳои фалсафии Ф. Бэкон, Т. Гоббс, Ч. Локк, Ж.Ж. Руссо, Б. Спиноза ва дигар мутафаккирон сарчашма мегирад. Дар навиштаҳои онҳо бехатарӣ ҳамчун ҳолати суботе шарҳ дода мешавад, ки дар натиҷаи мавҷуд набудани хатари воқеӣ (ҳам ҷисмонӣ ва ҳам ахлоқӣ) вучуд дошта метавонад.¹

И.К. Харичкин аз мавқеи “Концепсияи бехатарии миллӣ” ба омӯзиши масъалаи бехатарӣ машғул мегардад. Ба назари ӯ, асоси бехатарии миллиро ташкили шароити озоди инкишоф ва рушди шахсият ташкил медиҳад ва бехатарии миллӣ замоне таъмин мегардад, ки бехатарии ҷомеа ва давлат таъмин мегардад.²

А.Е. Михайлов аз назари “Концепсияи давлат – меҳвари бехатарӣ (“Бехатарии давлатӣ”) муносибат мекунад. Ба андешаи ӯ, бехатарии давлатӣ ҳолати ҳифзи асосҳои сохти конститутсионӣ, иқтисодӣ, иқтисодӣ, мудофиавӣ, илмию техникӣ ва иттилоотии давлат аз таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ, ки аз ҷониби хадамот ва ташкилотҳои махсуси хоричӣ, инчунин иттиҳодияҳои ҷиноятӣ ва шахсони алоҳида бармеоянд, мебошад.³

Гурӯҳи сеюм асарҳои муҳаққиқоне ба ҳисоб меравад, ки дар таҳлил ва баррасии масъалаи муайянкунии навҳо ва шаклҳои асосии таҳдид ва хатарҳои замони муосир арзишманданд. Аз ҷумла, асарҳои Р.П. Сипок, А. В. Возжеников, Д.В. Ирошников, Ян Чан, П.В. Попов, А.А. Бартош, С.Н. Вангородский, М.М. Симонова, С.Н. Ионин, И. Чжоу Ван, Юй Сзын Хуа, Вэй Ли, Б. Старез Пол, А.Б. Логунов, Д.А. Тукало, А.В. Опалева, М.Ф. Гаско, О.Н. Климов⁴ ва дигарон.

¹ Ниг.: Литвинов, Э.П. Безопасность как философская категория [Текст] / Э.П. Литвинов. // Электронное научное издание Альманах Пространство и Время Т. 7. Вып. 1 - 2014

² Ниг.: Харичкин, И.К. Национальная безопасность: природа, содержание [Текст] / И.К. Харичкин // ФСБ России. Правовое регулирование деятельности федеральной службы безопасности по обеспечению национальной безопасности Российской Федерации: Научно-практический комментарий / Под ред. В.Н. Ушакова, И.Л. Трунова. – М., 2006.

³ Ниг.: Михайлов, А.Е. О понятии «государственная безопасность» и ее принципах [Текст] / А.Е. Михайлов // Актуальные проблемы государственной безопасности Российской Федерации: сб. тр. научн. конф. / Рост. гос. ун-т. путей сообщения. – Ростов н./Д, 2008. - С. 70.

⁴ Ниг.: Сипок, Р. П. Философско-правовое наполнение концепции государственной безопасности Российской Федерации в условиях глобализации: монография [Текст] / Р.П. Сипок. / Под науч. ред. П. М.

Мукақиқон ва коршиносони сиёсии зикршуда дар муайян намудани хатар ва таҳдидҳои замони муосир, инчунин навъу шаклҳои онҳо саҳми беандоза гузоштаанд. Р.П. Сипок дуруст қайд мекунад, ки таҳдид дараҷаи шадиди хатар (хатари фаврӣ) ва хатар таҳдиди имконпазир мебошад.¹ М.М. Симонова аз рӯи хусусияти таъсиррасонии хатар ба шахс, ҷомеа ва давлат се шакли онро ҷудо мекунад: таҳдид, хушдор, хавф. Ба андешаи вай, «таҳдид» – хатари воқеӣ, хушдор ё ҷолиш – хатари имконпазир, хавф – хатари эҳтимоли мебошанд.²

Ба андешаи Д.А. Тукало таҳдиде, ки ба хатар табдил намеёбад, беҳатарӣ ва инкишофи устувори шахс, ҷомеа ва давлатро инкор намекунад. Беҳатарӣ танҳо бо ба вучуд омадан ва воқеӣ гардидани хатар инкор карда мешавад³.

Кандалова. - М., 2010. - С. 20; Возжеников, А. В. Национальная безопасность России: вызовы, опасности и угрозы (вопросы теории и практики): монография [Текст] / А.В. Возжеников, И. Н. Герман. - М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2015. – 206 с.; Ирошников, Д.В. Соотношение понятий «опасность», «угроза», «вызов» и «риск» в правовой доктрине, действующем законодательстве и документах стратегического планирования [Текст] / Д.В. Ирошников // Транспортное право и безопасность 2017, № 12 (24). - М., 2017. – С. 96 -103; Чан, Янь. Китай и Россия в условиях нетрадиционных вызовов и угроз национальной безопасности [Текст] / Янь Чан // Историческая и социально-образовательная мысль. - 2018. -Т.10. -№3. - С.144-153; Попов, П.В. Возможности демократических государств по реагированию и противодействию гибридным угрозам [Текст] / П.В. попов // Via in tempore. История. Политология. 2020. Т. 47, № 1. – С. 187–193; Бартош, А.А. Парадигма гибридной войны [Текст] / А.А. Бартош // Вопр. безопасности. 2017. № 3. – С. 44–61; Вангородский, С.Н. Основы кибербезопасности [Текст] / С.Н. Вангородский. – М., 2019. - 238 с.; Симонова, М. М. Основы управления безопасностью [Текст] / М.М. Симонова // Научный вестник МГИИТ. 2009. Т. 2. № 2. – С. 90; Ионин, С. Н. Параллельное оружие, или чем и как будут убивать в XXI веке [Текст] / С.Н. Ионин. - М.: Издательский дом «Звонница-МГ», 2009. - 496 с.; И Чжоу Ван. Дорожить исследованием нетрадиционной безопасности [Текст] / Ван И Чжоу // Женминь бао. - 2003. - № 7. - 21 мая; Юй Цзянь Хуа. ШОС и взгляды безопасности [Текст] / Юй Цзянь Хуа // Исследование теории Мао Цзэдуна и Дэн Сяопина. - Шанхай. - 2005. - № 3. - С. 76-79; Вэй Ли. Нетрадиционная безопасность и международные отношения. Большая стратегическая конъюнктура всего мира [Текст] / Ли Вэй, Фу Чуньхуа. - Пекин, 2000. - С. 488; Б. Старез Пол, Новая безопасность - повестка дня: глобальный обзор [Текст] / Пол, Б. Старез. – Токио, 1998; Логунов, А. Б. Региональная и национальная безопасность. Уч. пособие [Текст] / А.Б. Логунов. - М., 2009. – 432 с.; Тукало, Д. А. Современное понимание национальной безопасности: изменение роли военно-политической деятельности (социально-философский анализ): дис. ... канд. филос. наук 09.00.11. [Текст] / Д.А. Тукало. - М., 2004. - С. 33; Опалева, А.В. Правовая основа обеспечения национальной безопасности Российской Федерации: монография [Текст] / А.В. Опалева. –М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. –511 с.; Гацко, М. Ф. О соотношении понятий «угроза» и «опасность» [Текст] / М.Ф. Гацко. [Электронный ресурс] URL: http://old.nasledie.ru/oboz/N07_97/7_06.HTM (дата обращения: 20.07.2021.)

Луман, Н. Понятие риска [Текст] / Н. Луман // THESIS. – 1994. –№5. –С.135-160; Климов, О. Н. Национальная безопасность России в условиях глобализации (политологический аспект) [Текст]: дис. ...канд. полит. наук: 23.00.04 / О.Н. Климов. - М., 2003. - С. 27.

¹ Ниг.: Сипок, Р. П. Философско-правовое наполнение концепции государственной безопасности Российской Федерации в условиях глобализации: монография [Текст] / Р.П. Сипок. / под науч. ред. П. М. Кандалова. - М., 2010. - С. 20.

² Ниг.: Симонова, М. М. Основы управления безопасностью [Текст] / М.М. Симонова // Научный вестник МГИИТ. 2009. Т. 2. № 2. – С. 90.

³ Ниг.: Тукало, Д. А. Современное понимание национальной безопасности: изменение роли военно-политической деятельности (социально-философский анализ): дис. ... канд. филос. наук 09.00.11. [Текст] / Д.А. Тукало. - М., 2004. - С. 33.

Муҳаққиқ Чан Ян атрофи муайяннамоиҳои таҳдидҳои анъанавӣ ва хосиятҳои таҳдидҳои ғайрианъанавӣ иброи назар намуда, беҳатарии анъанавиро ба беҳатарии давлатӣ ҳаммаъно медонад. Ба назари ӯ, беҳатарии давлатӣ, сиёсӣ ва ҳарбӣ мазмуни асосии беҳатарии анъанавиро ташкил медиҳанд¹.

Юй Тзян Хуа қайд мекунад, ки таҳдидҳои ғайрианъанавӣ дорои хусусиятҳои ғайридавлатӣ, ғайриҳарбӣ, фаромиллӣ, ногаҳонӣ ва пешгӯинашаванда буда, моил ба тағйироти босуръат мебошанд.²

Ба гурӯҳи чорум таълифот ва таҳқиқоти илмии олимоне метавон дохил намуд, ки онҳо вазъияти бухронӣ ва хатарнокии ҷаҳони муосирро муайян намуда, дараҷа ва сатҳи таъсиррасонии таҳдиду хатархоро ба низоми беҳатарӣ, рушди устувор ва самти ҳимояи манфиатҳои миллии давлатҳо мушаххас сохтаанд. Аз ҷумла, роҳу воситаҳои таъмини беҳатарӣ, хифзи манфиатҳои миллӣ, мустаҳкам намудани пояҳои рушди ҷомеа ва давлатдорӣ аз ҷониби Е.Б. Шестопад, Е.А. Антюхова, И. Крастев, Г. Киссинчер, Н. В. Стариков, Э. А. Азроянс, Ф. Фукуяма, О.К. Дрейер³ пешниҳод гардидаанд.

И. Крастев таҳдид ва хатари ҷиддии соҳаи сиёсии дохилиро аз сатҳи пасти эътимод ва боварии мардум ба ҳокимияти сиёсӣ алоқаманд медонад. Эътимод ва боварии мардум ба ҳокимият ва қудрати давлатӣ пойдевори

¹ Ниг.: Чан, Янь. Китай и Россия в условиях нетрадиционных вызовов и угроз национальной безопасности [Текст] / Янь Чан // Историческая и социально-образовательная мысль. - 2018. -Т.10. -№3. - С.144-153; Лу, Чжунвэй. Теория нетрадиционной безопасности [Текст] / Чжунвэй Лу. - Пекин, 2003. - С. 16.

² Ниг.: Юй Цзянь Хуа. ШОС и взгляды безопасности [Текст] / Юй Цзянь Хуа // Исследование теории Мао Цзэдуна и Дэн Сяопина. - Шанхай. - 2005. - № 3. -С.76-79.

³ Ниг.: Шестопад, Е.Б. Социокультурные угрозы и риски в современной России [Текст] / Е.Б. Шестопад, А.В. Селезнева // Социологические исследования. 2018. №10. - С. 90–99; Антюхова, Е.А. «Арабская весна»: новые механизмы смены авторитарных режимов [Текст] / Е.А. Антюхова // Вестник МГИМО-Университета № 2 (41) 2015. – С. 202; Крастев, И. Парадоксы демократии [Текст] / И. Крастев. - М.: Европа, 2015. - 188 с.; Киссинджер, Г. Мировой порядок [Текст] / Г. Киссинджер. - М.: АСТ, 2015. - 512 с.; Стариков, Н. В. Геополитика: Как это делается [Текст] / Н.В. Стариков. - СПб.: Питер, 2014. -368 с.; Азроянс, Э. А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? современные тенденции мирового развития и политические амбиции [Текст] / Э. А. Азроянс. – М., 2002. – С. 6; Фукуяма, Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке [Текст]: [пер. с англ.] / Ф. Фукуяма. — М.: АСТ, 2006. – С. 4; Дрейер, О.К. Глобальные проблемы и “третий мир” [Текст] / О.К. Дрейер, Б. В. Лось, В. А. Лось. – М., 1991. – С. 101.

асосии низоми давлатдорӣ ва рушди устувор, инчунин бартараф намудани ҳолатҳои эҳтимолии ба вучуд омадани хатар ва таҳдидҳо мебошад.¹

Н. В. Стариков ба андешае буд, ки дар назарияи таъмини беҳатарӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ нақши концепсияи ҳарбию қудратии давлат аҳаммияти муҳим дорад. Концепсияи мазкур мустаҳкамии омили ҳарбӣ-қудратиро кафили беҳатарӣ медонад. Заифии ҳарбӣ ҳеҷ гоҳ гарави беҳатарӣ набуд ва баръакс барои таҷовузкорӣ ва субъектоне эҷоди хатар омили ҷолиби диққат ба ҳисоб мерафт. “Агар озод будан хоҳӣ, агар беҳатарӣ хоҳӣ, қавӣ бош”².

Таъмини беҳатарӣ ва рушди устувор вазифаи ягонаи давлат буда наметавонад, зеро дар баробари давлат таркиботи институтсионалии ҷомеаи низ ин масъулиятро бояд ба душ гиранд. Ҳадаф аз ба амал баровардани чунин миссия ташаккули давлатдорӣ, нигоҳ доштани истиқлолияти сиёсӣ ва рушд, мустаҳкамнамоии давлат ба ҳисоб меравад. Ф. Фуқуяма ба андешае аст, ки «... ташкили давлати тавоно масъалаи муҳими ҷомеаи ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад, зеро давлати заифу нотавон чун сарчашмаи масъалаҳои мушкили ҷаҳонӣ баромад мекунад»³.

Гуруҳи панҷумро асарҳои таҳқиқотии олимони аврупоӣ ва амрикоӣ, ки бевосита дар омӯзиши масъалаи концепсияи беҳатарӣ ва махсусан, беҳатарии миллӣ, омӯзиши концепсияи манфиатҳои миллӣ, муайян намудани навъу шаклҳои таҳдид ва хатарҳои муосир ба беҳатарӣ ва рушди давлатҳо пешсафанд, ташкил медиҳанд. Муҳаққон З. Бжезинский, Б. Бузан, К. Кон, М.А. Каплан, Г. Моргентау, Б. Муйива, Ҷ.С. Николас, В. Роналд, В.С. Волфорт, Ф. Закария⁴ диққати асосиро ба таҳкими тарҳи

¹ Крастев, И. Парадокси демократии [Текст] / И. Крастев. - М.: Европа, 2015. – С. 10-11.

² Стариков, Н. В. Геополитика: Как это делается [Текст] / Н.В. Стариков. - СПб.: Питер, 2014. — С. 7.

³ Фуқуяма, Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке [Текст]: [пер. с англ.] / Ф. Фуқуяма. — М.: АСТ, 2006. – С. 4.

⁴ Ниг.: Brzezinski, Zb. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives / Zb. Brzezinski. - New York: Basic Books, 2016. - 256 p.; Buzan, B. Regions and Powers: The Structure of International Security [Text] / B. Buzan, O. Waever. - Cambridge: Cambridge University Press, 2003. - 564 p.; Cohn, C. Women and Wars [Text] / C. Cohn. - Cambridge: Polity Press, 2013. - 296 p.; Kaplan, M.A. System and Process in International Politics [Text] / M.A. Kaplan. - London: ECPR Press, 2005. - 258 p.; Morgenthau, G. Politics among Nations / G. Morgenthau. - New York: McGraw-Hill Education, 2005. - 752 p.; Muiywa, B. A. Concept of security // In book: Readings in Intelligence and Security Studies Edition [Text] / B. A. Muiywa // Intelligence and Security Studies Programme, ABUAEditions: Prof. Kunle Ajay № 1(1). October 2015. -P. 1 - 11; Nicholas, J. S. America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power [Text] / J. S.

муосири сохторӣ ва институтсионалии таъмини бехатарӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ равона намудаанд.

Бехатарӣ, ба андешаи В.С. Волфорт, ки яке аз намоёндагони мактаби реализми сиёсӣ мебошад, дар ҳоли дучор шудан ба таҳдидҳои дорои характери ҳарбӣ-сиёсӣ ва ҳолати мутаносибии инкишоф мебошад.¹

Аз назари Ф. Закария қудрати давлат муҳимтар аст, зеро ки раванди таъмини бехатарӣ ва ҳимояи манфиатҳо тавассути он таъмин мешаванд. Манфиатҳо тавассути афзалиятнокии ҳадафҳои сиёсати давлатӣ ҳам дар сатҳи дохилӣ ва ҳам дар сатҳи берунӣ татбиқ мешаванд.²

Гуруҳи шашумро таълифоти илмии муҳаққиқони тоҷик: Г.Н. Зокиров, С.С. Ятимов, А.Н. Муҳаммад, А. Ф. Холиқов, М.М. Абдулҳақов, Х.К. Холов, Х.Қ. Сафарализода ва дигарон³ ташкил медиҳанд. Дар таҳқиқоти илмии онҳо мафҳум, моҳият, хусусиятҳои бехатарӣ ва шароити бӯҳронии

Nicholas. - London: Routledge? 2017. - 525 p.; Ronald, W. Rational extremism: the political economy of radicalism [Text] / W. Ronald. - New York: Cambridge University Press, 2006. - 320 p.; Wohlforth, W.C. Realism and Security Studies. The Routledge Handbook of Security Studies [Text] / W.C. Wohlforth. - New York: Routledge, 2010. - 504 p.; Zakaria, F. The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad. Revised edition [Text] / F. Zakaria. - New York: W.W. Norton & Company, 2007. - 301 p.

¹ Ниг.: Wohlforth, W.C. Realism and Security Studies. The Routledge Handbook of Security Studies [Text] / W.C. Wohlforth. - New York: Routledge, 2010. - 504 p.

² Ниг.: Zakaria, F. The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad. Revised edition / F. Zakaria. - New York: W.W. Norton & Company, 2007. - 301 p.

³ Ниг.: Зокиров, Г. Н. Давлат. Қ.1 [Матн]: Монография / Г. Н. Зокиров. – Душанбе: «Истеъдод», 2012. - 384 с.; Боз вай. Донишномаи сиёсӣ. Иборат аз се ҷилд. [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе: «Андалеб – Р», 2015. – С. 255; Боз вай. Системаи сиёсӣ: масъалаи рӯз ва дурнамои инкишоф [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе: «Истеъдод», 2011. -352 с.; Боз вай. Истиқлолияти сиёсӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. -Душанбе, 2006. - 157 с.; Боз вай. Давлати тавоно [Матн] / Г.Н. Зокиров. -Душанбе, 2018. - 60 с.; Боз вай. Таърихи таълимоти сиёсӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. -Душанбе, 2010. – 385 с.; Боз вай. Геополитика [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2009. - 324 с.; Боз вай. Минтақаи кӯхистон. (Таҳқиқоти геополитикӣ) [Матн] / Г.Н. Зокиров. -Душанбе, 2016. -152 с. Боз вай. «Хуросони бузург» (доктринаи геополитикӣ) [Матн] / Г.Н. Зокиров. -Душанбе, 2021. -160 с.; Ятимов, С.С. Илм ва амният [Матн] / С.С. Ятимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2017. – №3/3. – С.272; Маҳмадов, А.Н. Амният ҳамчун падидаи системаи иҷтимоӣ (таҷрибаи таҳлили иҷтимоӣ сиёсӣ) [Матн] / А.Н. Маҳмадов, Ш.А. Раҷабов. – Душанбе, 2007. – 104 с.; Маҳмадов, А.Н., Стратегияи амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Лоихаи ташаббусӣ) [Матн] / А.Н. Маҳмадов, Т.Ҷ. Юнусов, Ш.А. Раҷабов. - Душанбе, 2000. - С.4; Муҳаммад, А.Н. Амнияти миллӣ [Матн]. Воситаи таълимӣ / А.Н. Муҳаммад, Сафарализода Х.Қ.– Душанбе, 2019. – 226 с.; Холиқов, А. Ф. Чаҳонишавӣ ва манфиатҳои давлатҳои миллӣ (барҳӯрди ҳуқуқи манфиатҳои чаҳонишавӣ ва давлати миллӣ). – Душанбе: «Ирфон», 2009. – 70с.; Зокиров, Г.Н., Абдулҳақов, М.М. Манфиатҳои миллӣ-омили меҳварии рушди давлатдорӣ [Текст] / Г.Н. Зокиров, М.М. Абдулҳақов. – Душанбе, 2008. – 172 с.; Холов, Х.К. Проблемы национальной безопасности Республики Таджикистан в контексте вызовов и угроз современности [Текст]: Монография / Х.К. Холов. – Душанбе, 2017. - 163 с.; Сафарализода, Х.Қ. Ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва нақши онҳо дар таъмини амнияти миллӣ [Матн] / Х.Қ. Сафарализода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ «Нақши институтҳои сиёсӣ дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ» (12 декабри соли 2018.). – Душанбе, 2018. –С. 210-222; Боз вай. Роль коллективной безопасности в борьбе с новыми мировыми вызовами и угрозами [Текст] / Х.Қ. Сафарализода, Ш.Х. Шарипов. // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук 2022. №6. – Душанбе, 2022. – С. 302-313.

ҷомеа муайян гардида, зарурати таъмини бехатарӣ ва ҷимояшавандагии манфиатҳои миллӣ барои рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ асоснок карда шудаанд.

Қорҳои таҳқиқоти профессор Г.Н. Зокиров дар омӯзиши масъалаҳои зикршуда мавқеи хосаро ишғол кардаанд. Ӯ дар рисолаи “Давлати тавоно” таъкид мекунад, ки рушди Тоҷикистон бояд ба хоҳири таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ амалӣ гардад. Дар доираи “Консепсияи геополитикии бехатарӣ” андешаҳои Г.Н. Зокиров арзишманд эътироф мешаванд, ки моҳияти онро ҷимоя кардан ва дар ҳолати бехатарӣ қарор доштани манфиатҳои геополитикии миллӣ, фазои сиёсӣ, ҳудудӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва иттилоотӣ дар низоми муносибатҳои минтақавию глобалӣ ташкил медиҳанд. Дар баробари ин консепсияи мазкур, диққатро ба дараҷаи ҷимояшавандагӣ ва дар ҳолати ҷимоявӣ қарор доштани асосҳои ҳудудӣ, геоиқтисодӣ, геополитикӣ, геотамаддунӣ ва дар умум, фазои сиёсӣ равона мекунад. Муҳаққиқ дар китоби “Геополитика”, рисолаҳои “Минтақаи кӯҳистон (Таҳқиқоти геополитикӣ)”, “Хуросони Бузург (доктринаи геополитикӣ)” аҳаммияти омилҳои геополитикиро дар рушду инкишофи давлати Тоҷикистон асоснок намуда, ҷимояи зарфиятҳо ва манфиатҳои геополитикиро асоси мустаҳкам ва рушди устувори давлати муосири Тоҷикистон медонад.

Ба гурӯҳи ҳафтуми адабиёт таҳқиқоти илмӣ ва асарҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон ворид мегарданд. Онҳо дар омӯзиш ва пажӯҳиши масъалаҳои мухталифи инкишоф ва рушди давлату ҷомеаи Тоҷикистон, дарёфти роҳу воситаҳои муҳими таъмини бехатарии кишвар ва олами муосир мақоми хосаро ишғол намудаанд¹.

¹ Ниг.: Раҳмон, Э. Уфӯқҳои истиқлол [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2018. -305 с.; Боз вай. Долгий путь к миру [Текст] / Э. Раҳмон. - Душанбе, 1998. – 125 с.; Боз вай. Таджикистан на пути демократии и цивилизованного общества [Текст] / Э. Раҳмон. - Душанбе, 1996. - 312 с.; Боз вай. Наша цель – единство, согласие, созидание [Текст] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2000. –160 с.; Боз вай. Политика мира и созидания [Текст] / Э. Раҳмон. - Душанбе, 2001. - 216.; Боз вай. Наша цель – национальное согласие [Текст] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 1997. -72.; Боз вай. Давлатдорӣи тоҷикон: Аз Сомониён то оғози асри XXI [Матн] / Э. Раҳмон. - Душанбе, 1999. – 228 с.; Боз вай. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат: иборат аз 4 ҷилд [Матн] / Э. Раҳмон. - Душанбе, 2002. -512 с.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо), ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар чаҳорчӯбаи татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон доир ба мавзуи “Ҳаёти сиёсии муосир: моҳият, хусусиятҳо ва пешомади инкишоф дар замони муосир” (барои солҳои 2016-2020, 2021-2025) иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқотро таҳлилу баррасӣ ва таҳқиқи бехатарӣ ба сифати омили ягона ва асосии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ташкил менамояд. Бехатарӣ ҳамчун концепсияи илмӣ, муайян намудани моҳияти бехатарӣ аз ҷониби мактабҳои гуногуни илмӣ, таҳқиқи таҳдидҳо ва хатарҳо дар низоми инкишофи Тоҷикистон, таҳлили масъалаи ҷимояи манфиатҳои миллӣ дар ҳошияи таҳдид ва хатарҳои замони муосир, нақши давлат ва ҷомеа дар таъмини бехатарӣ ва рушди устувор ҳамчун унсурҳои марказии мақсади асосии таҳқиқот мансуб мегарданд.

Вазифаҳои таҳқиқотро мақсади таҳқиқот муайян менамояд ва онҳо бо нақшаи кори диссертатсионӣ мувофиқ гардонида шудаанд:

- омӯзиш, таҳлил ва муайяннамоии мафҳум ва моҳияти бехатарӣ ҳамчун омили рушди устувори ҷомеа ва баррасии хусусиятҳои зохиршавии он дар замони муосир;

- муайян намудани мактабҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятнок дар омӯзишу таҳқиқи масъалаи бехатарӣ ва ошкорнамоии мавқеи онҳо дар нисбати баррасии масъалаи бехатарӣ ҳамчун омили рушд ва инкишофи ҷомеа ва давлат;

- омӯзиши навъу шаклҳои таҳдид ва хатарҳои замони муосир ва таъсири онҳо ба низоми бехатарӣ ва рушди ҷомеа ва давлат, навъбандии таҳдид ва хатарҳо;

- таҳлил ва баррасии низоми таъмини бехатарии Тоҷикистон ва мушаххассозии самтҳои асосии ташаккул ва инкишофи он;

- омӯзиши ҷанбаҳои сиёсӣ-амалии масъалаи бехатарӣ ҳамчун омили асосии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ;

- таҳқиқи васеъ ва амиқи таъсири хатар ва таҳдидҳо ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон;

- пажӯҳиши сатҳи ҷимояи манфиатҳои миллии Тоҷикистон дар шароити таҳдид ва хатарҳои замони муосир, муайян намудани роҳҳо ва воситаҳои ҷимояи манфиатҳои миллӣ;

- таҳлил ва баҳодиҳии пешомади шаклгирии низоми таъмини бехатарӣ, рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ва нақши ниҳодҳои давлатӣ ва иттиҳодияҳои ғайридавлатӣ дар он.

Объекти таҳқиқотро масъалаҳои асосии таъмини бехатарӣ ҳамчун омили асосии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ташкил медиҳад.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот фарогири масъалаҳои назариявӣ, сиёсӣ-амалии таъмини бехатарӣ, таҳкими заминаҳои рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ва роҳҳои ҳифзи манфиатҳои миллий дар шароити таҳдиду хатарҳои замони муосир мебошад.

Фарзияи таҳқиқот. Масъалаи бехатарӣ ҳамчун омили асосии рушди устувор барои ҳар давлат, аз ҷумла давлати Тоҷикистон муҳим арзёбӣ гардида, дар чунин шакл омӯзиши масъала бори аввал сурат гирифтааст. Тоҷикистон ва дурнамои рушди он ормони миллий ва сиёсӣ бояд эътироф гардад. Рушд ва инкишофи Тоҷикистон танҳо дар заминаи таъмини бехатарӣ ва таҳкими заминаҳои рушди устувор имконпазир аст. Дар раванди инкишофи ҷомеаи тоҷикистонӣ мураккабӣ ва пурихтилофӣ, таҳдид ва хатарҳо беш аз пеш ба вуҷуд меоянд. Ҳолати мазкур шояд хосияти объективӣ дошта бошад, чун инкори давлатро таъқиб накардани таҳдид ғайриимкон аст. Асоснокнамоии тарҳи тоҷикистонию рушди давлат, низоми сиёсӣ, системаи таъмини бехатарӣ, ҳифзи манфиатҳои миллий зарурати ҳатмӣ дорад. Барои Тоҷикистон мустаҳкамкунии асосҳо ва заминаҳои таъмини бехатарӣ ва рушди устувор, таҳкими механизми таъмини бехатарӣ, ҳимояи манфиатҳои миллий ва мушаххас сохтани ҳадафҳои рушди устувор омилҳои муҳим арзёбӣ мегарданд.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Дар баррасӣ ва таҳқиқи мавзӯи кори диссертатсионӣ, бештар ба осор ва таълифоти классикони афкори сиёсӣ, муҳаққиқони амрикоиву аврупоӣ, олимони рус ва тоҷик, муҳаққиқони чинӣ ва ғайра, ки бевосита концепсияи бехатарӣ ва зарурати он барои инкишоф ва рушди давлатро таҳлил ва хулосагирӣ намудаанд, диққат дода шудааст. Дар баробари ин, корҳои илмии муҳаққиқон, таҳлилгароне, ки дар қолаби монографияҳо, дастурҳои таълимӣ, мақолаҳои илмӣ дар

мачалаҳои тақризшавандаи байналмилалӣ омода гардидаанд, инчунин асарҳо ва Паёмҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, манбаҳои электронии интернетӣ низ асоси назариявии таҳқиқотро ташкил менамоянд.

Натиҷаҳои амалии таҳқиқотро метавон дар раванди таҳлил ва омӯзиши масъалаҳои гуногуни бехатарӣ, рушди устувор, таъмини бехатарии миллӣ ва мустаҳкамнамоии асосҳои институтсионалӣ ва стратегии он, дар самти ҳимояи манфиатҳои миллӣ дар шароити бӯҳронии инкишофи замони муосир, дар таҳияи стратегияҳо ва консепсияҳои тарҳсозии рушди устувори кишвар, таҳияи доктринаҳои бехатарии геополитикӣ, мустаҳкамкунии заминаҳо ва асосҳои ҳарбию қудратии таъмини бехатарӣ, ҳимояи истиқлолият ва тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифодаи васеъ қарор дод.

Инчунин, истифодаи хулосаҳо ва натиҷаҳои таҳқиқот ҳангоми омӯзиши масъалаҳои гуногуни пайваст ба бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва таҳкими тартиби мубориза бар зидди таҳдиду хатарҳо аҳаммияти хос пайдо менамоянд.

Дар баробари ин, имкон дорад, ки хулосаҳо, натиҷаҳои илмӣ таҳқиқот ва дар маҷмӯъ, маводи диссертатсияро дар таълими фанҳои гуногуни илмҳои сиёсӣ, аз ҷумла «Сиёсатшиносӣ», «Амнияти миллӣ», «Манфиатҳои миллии Тоҷикистон», «Геополитика», «Тамоюлҳои асосии инкишофи давлати муосир», «Равандҳои сиёсӣ», «Мочарошиносӣ» ба сифати таълими курси махсусе бо номи «Асосҳои рушди устувори сиёсии Тоҷикистон» ва дар омӯзиши мавзӯҳои рӯзмаррае чун таҳдид ва хатарҳои замони муосир, таҳдидҳои гибридӣ, кибертаҳдидҳо, таҳдидҳои ғайрианъанавӣ, ҳамкориҳои давлат бо ҷомеаи шаҳрвандӣ дар бахши таъмини бехатарӣ ва рушди устувор, ҳамчунин, дар марказҳои таҳқиқотию пешбининамоӣ, тарҳсозии рушди устувор истифода намуд.

Натиҷаҳои амалии таҳқиқотро бештар ҳангоми таҳия ва самтгирии сиёсати давлатӣ дар бахши таъмини бехатарӣ ва рушди устувори

Тоҷикистон, ҳимояи манфиатҳои миллӣ, таҳкими заминаҳои институтсионалии таъмини бехатарӣ ва рушди устувор, таҳияи доктринаҳо ва қабули концепсияҳои дурнамои рушди Тоҷикистон метавон мавриди истифодаи васеъ қарор дод.

Асосҳои методологии таҳқиқотро муносибатҳои методологӣ ва илмие ташкил медиҳанд, ки дар рафти омӯзиш ва таҳлили ҳаматарафаи масъала аҳаммияти аввалиндара доранд. Дар баррасии масъалаи бехатарӣ омили асосии рушди ҷомеаи тоҷикистонӣ аз маҷмуи методҳои умумиилмӣ: методи таърихӣ, таҳлилу ташхиснамоӣ, сотсиологӣ, антропологӣ, меъёриву арзишӣ ва ғайра истифода гардидааст.

Истифодаи методи таърихӣ имкониятро барои бештару хубтар омӯхтан ва таҳлилу баррасии хусусиятҳо ва марҳилаҳои таърихии ташаккули андешаҳо ва таълимоти гуногуни сиёсӣ дар масъалаи бехатарӣ ва инкишофи давлатдорӣ фароҳам овардааст. Методи сотсиологӣ дар мушаххас сохтани талаботу манфиатҳои умумиятҳои гуногуни иҷтимоӣ-ҷамъиятӣ дар ростои таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеа аҳаммияти муҳим пайдо намуда буд.

Дар маркази таъмини низоми бехатарӣ ва мустаҳкам намудани асосҳои рушди устувори ҷомеа инсон ва талаботу манфиатҳои он қарор доранд. Методи антропологӣ дар муайян намудани мақоми инсон ва ҳуқуқу озодиҳо, таъмини бехатарии ӯ истифода гардидааст.

Дар асосноккунии назариявӣ ва методологии масъалаи бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеа методи концептуалӣ мавриди истифода қарор гирифтааст. Барои баррасӣ ва муайян намудани аҳаммияти бехатарӣ ва таъмини он барои шахс, ҷомеа ва давлат будан ва таъмини бехатарӣ ҳамчун шароити инкишофи озоди ҷомеа, таъмини баробарӣ ва озодӣ, эҳтироми арзишҳои инсонӣ ва гуманистӣ истифодаи муносибати меъёрӣ арзишманд доништа шудааст.

Дар муайян намудани таҳдид ва хатарҳои замони муосир, навъбандии онҳо, дараҷаи таъсиррасонии онҳо ба низоми бехатарӣ ва рушду устувори

давлат ва манфиатҳои миллӣ методи ташхисӣ ва муносибати навбандӣ (типологӣ) ба таври зарурӣ истифода шудаанд.

Истифодаи муносибати институтсионалӣ, системанокӣ ва пешбининамоиро барои таҳлили масъалаи нақши ниҳодҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ дар таъмини беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ зарур шуморидем.

Бо истифода аз системаи муносибатҳои илмӣ ва методҳои таҳқиқоти илмӣ масъалаи беҳатарӣ ҳамчун омилҳои асосии рушди устувори ҷомеаи мавриди таҳқиқ ва натиҷагирӣҳои илмӣ қарор гирифтааст.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар гузориши масъала ва баррасии ҳаматарафаи он зоҳир мегардад. Мақсад ва вазифаҳои рисолаи мазкур доираи васеи масъалаҳои вобаста ба беҳатарӣ ҳамчун омилҳои асосии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, таъмини беҳатарӣ, мустаҳкам намудани заминаҳои дурнамои инкишоф ва ҳимояи манфиатҳои миллӣ дар марҳилаи нави рушди Тоҷикистонро фаро мегирад. Таҳқиқоти мазкур кӯшиши таҳлили сиёсӣ баҳри баррасии моҳияти беҳатарӣ ҳамчун раванди бунёдӣ, афзалияти таъмини он барои инкишофи ҷомеа, ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва таъмини дурнамои инкишофи Тоҷикистон дар шароити ба вуҷуд омадани таҳдид ва хатарҳои нав ба ҳисоб меравад. Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ ҷанбаҳои назариявӣ методологӣ ва сиёсӣ амалии беҳатарӣ ҳамчун омилҳои инкишофи устувори Тоҷикистон ба таври мушаххас баррасӣ гардидаанд.

Навгониҳои рисолаи илмиро, инчунин, натиҷаҳои, ки дар раванди таҳқиқот ба даст омадаанд, муайян менамоем:

- мафҳум ва моҳияти беҳатарӣ ҳамчун омилҳои рушди устувори ҷомеа, хусусиятҳои зоҳиршавии он дар замони муосир ошкор гардидаанд;

- самтҳои илмӣ афзалиятнок дар омӯзиши таҳқиқи масъалаи беҳатарӣ ва мавқеи онҳо дар нисбати баррасии масъалаи беҳатарӣ ҳамчун омилҳои рушд ва инкишофи ҷомеа ва давлат муайян гардидаанд;

- навъу шаклҳои таҳдид ва хатарҳои замони муосир ва таъсири онҳо ба низоми бехатарӣ ва рушди ҷомеа ва давлат мавриди таҳқиқ, таҳлил ва хулосагириҳо қарор гирифтаанд;

- низоми таъмини бехатарии Тоҷикистон ва мушаххассозии самтҳои асосии ташаккул ва инкишофи он мавриди таҳлил ва омӯзиши васеъ қарор дода шудаанд;

- ҷанбаҳои сиёсӣ-амалии масъалаи бехатарӣ ҳамчун омили асосии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ муайян карда шудаанд;

- таъсири хатар ва таҳдидҳо ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон муайян гардидаанд;

- дараҷаи ҳимояшавандагии манфиатҳои миллии Тоҷикистон дар шароити таҳдид ва хатарҳои замони муосир мушаххас гардида, роҳҳо ва воситаҳои ҳимояи манфиатҳои миллии пешниҳод гардидаанд;

- пешомади шаклгирии низоми таъмини бехатарӣ, рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ва нақши мақомотҳои давлатӣ ва иттиҳодияҳои ғайридавлатӣ дар он таҳлил, муайян ва баҳо дода шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Бехатарӣ ин ҳолати таъмини осудагӣ, мутаносибии муносибатҳо, инкишоф ва рушди ҷомеа аз хатарҳо ва таҳдидҳои эҳтимоли мебошад. Ҷомеа ва давлатро бе таъмини бехатарӣ тасавур кардан ғайри имкон аст. Агар давлат барои рушди устувор ва муътадили инкишофи соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятӣ кӯшиш накунад, пас ҳатман ба таври объективона сар задани бухронҳои инкишофи соҳаҳои ҷамъиятиро пазирад ё таназзули худашро эътироф намояд. Ба маънои дигар, бенизомӣ ҳосил давлатест, ки дар он низоми таъмини бехатарӣ вучуд надорад, ё барои таъмини он давлат қобилияти нокифояро соҳиб буда, ҳатто кӯшиши бартараф кардани мушкилот ва хатарҳои таҳдидоварро намекунад. Бехатарӣ озодӣ аз таҳдид ва хатарҳо, осудагӣ аз изтироб ва истисмор мебошад. Бехатарӣ қобилияти давлатҳо дар нигоҳ доштани ҳувияти мустақили сиёсӣ ва яқпорчагӣ ба ҳисоб меравад. Метавон ишора бар он намуд, ки бехатарӣ асоси рушди устувор ва инкишофи ҳаёти одамон, ҷомеа

ва давлат мебошад. Бехатарӣ эҳсоси эмин будан аз осеб, тарс, изтироб, зулм, хатар, факр, дифоъ ва ҳифзи арзишҳои асли, нобуд сохтану пешгирии намудани таҳдидҳо ба ин арзишҳо мебошад.

2. Бехатарӣ талаботи бевоситаи инсон, ҷомеа ва давлат ба ҳисоб рафта, шароити инкишофи озод ва мустақили ҷомеаҳо ва давлатҳоро ба вуҷуд меорад. Мавҷуд будани он имконияти амалӣ шудани талаботу манфиатҳо, риоя гардидани ҳуқуқу озодиҳо, рушди мутаносиби муносибатҳо, мустаҳкам намудани асосҳо ва захираҳои ҳокимият, тақвияти истиқлолият ва ягонагӣ, инкишофи мавзун ва дурнамои рушд мебошад.

3. Таҳлил ва омӯзиши мактабҳо, равишҳо ва самтҳои илмии афзалиятнок нишон дод, ки масъалаи бехатарӣ ва инкишофи давлату рушди ҷомеа дар маркази диққати онҳо қарор дорад. Қариб ҳамаи мактабҳои илмӣ бехатариро ҳамчун шароите мешуморанд, ки дар он манфиатҳои ҳаётан муҳимми ҷомеа, давлат ва одамон, арзишҳои муҳими ҳаётии одамон аз таҳдиди дохилию беруна эмин нигоҳ дошта мешаванд. Аммо методологияи омӯзиш ва технологияи таъмини бехатарӣ аз ҷониби ин мактабҳо ба таври гуногун муайян карда мешаванд.

4. Дар замони муосир андешаҳо дар мавриди «ҷомеаи озод», «ҳаёти бехатар», «шаҳри хуррам», ки бо меъёри «ҷомеаи либералӣ озодиро меофарад» ба таври идеал ва ормон боқӣ мондааст. Мавҷудият ва инкишофи ҷомеаи плюралистии муосир нигоҳҳои бештареро ба хотири ба даст овардан, таъсир расонидан, нигоҳ доштан ва истифодаи ҳокимият бараъло гардондааст ва манфиат ҳамчун категорияи объективӣ пурарзиш шуморида мешавад. Аксаран талошҳо барои қонеъ гардонидани талаботу манфиатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва ғайра аз ҷониби субъектони мухталиф бо роҳҳо ва воситаҳои гуногун мурракаб ва бухронӣ будани ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсиро шакл додааст. Воқеияти ҷамъиятиву сиёсии замони имрӯза аз ҳарвақта дида хатарноктар ва бухронитар намудор мегардад. Дар баробари он, ки тарзи мубориза бар таҳдид ва хатарҳо, холишҳо ва хавфҳо васеъ гаштааст, имконияти фанӣ ва ратсионалии бартароф намудани онҳо низ бештар шудаанд.

5. Дар таҳқиқи масъалаи таҳдид ва хатарҳои замони муосир ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ муайян гардидааст, ки таҳдид ва хатарҳо ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори кишвар аз хусусиятҳои нави шаклгирии вазъи ҳарбию сиёсии ҷаҳон, тамоюлҳои рушди системаи муносибатҳо, шаклгирии раванду падидаҳои иртиҷоӣ, террористӣ ва радикалию экстремистӣ, шаклҳои нави бархӯрд ва муқовиматҳои байнидавлатӣ, байнитамаддунӣ ва ғайра бармеоянд.

6. Таъмини бехатарии миллӣ, такмили заминаҳои рушди устувор, таҳкими истиқлолият, ҳифзи ҳамаҷонибаи манфиатҳои миллӣ аз ҷониби давлату ҳукумат дар фаъолияти сиёсии дохилию хориҷӣ муҳимтарин омили рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ба ҳисоб мераванд ва рушди Тоҷикистонро ҳамчун давлати миллӣ ба масъалаҳои зерин пайваست менамояд: таъмини ваҳдати миллӣ, оромии вазъияти сиёсӣ, таъмини тамомияти арзии Тоҷикистон, мубориза бар зидди маҳалгароӣ баҳри ташаккул ва инкишофи шуури ягонаи миллӣ, ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои тамоми бошандагони Тоҷикистон ва алоқаи босамар бо диаспораҳои миллӣ, бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ, таъмини риояи принцип ва меъёрҳои демократӣ, ба роҳ мондани дипломатияи солим танҳо ба хотири воридшавии Тоҷикистон ба иқтисодиёту сиёсати ҷаҳонӣ, таъмини бехатарии давлатӣ, дарёфти роҳҳои баромадан аз хавфи дохилӣ ва берунӣ ва ба монанди инҳо.

7. Барои давлати миллӣ ҳифзи манфиатҳои миллӣ, ташаккули истиқлолият ва таъмини бехатарии миллӣ аҳаммияти аввалиндараҷа дорад. Асри XXI ба тамоми раванду падидаҳои муҳолифатомезаш масъулияти давлатро баланд бардошта, вазифаҳои онро баҳри таҳким ва такмили низоми рушди устувор зиёд мегардонад. Яке аз ин вазифаҳои муҳим ҳимояи манфиатҳо тавассути таъмини бехатарии миллӣ мебошад, ки баҳри рушди ҷомеа равона шудааст. Бехатарии миллӣ барои Тоҷикистон паҳлуҳои гуногун: бехатарии сиёсӣ, иқтисодӣ, молиявӣ, иҷтимоӣ, озуқаворӣ демографӣ, биоэкологӣ, кибернетикиву иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, фарҳангӣ, этникӣ, психологӣ ва ғайраро дар бар

мегирад, ки таъмини онҳо заминаи воқеии ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва асоси рушди устувори Тоҷикистон мегардад.

8. Дар замони муосир дар баробари давлат ниҳодҳои ғайридавлатӣ, ҳама гуна ниҳодҳои сиёсӣ иҷтимоӣ, иқтисодӣ маданӣ, ки дар бахши хусусӣ дохил мегарданд ва бо ташаббуси шаҳрвандон ташаккул ёфтаанд, дар таъмини беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ масъул мебошанд. Давлат ва мақомоти давлатӣ бо сафарбарнамоии умумӣ ва ризоияти сиёсӣ ба хотири таъмини беҳатарӣ ва инкишофи устувори Тоҷикистон ба таври мақсаднок мушкилоти мавҷударо муайян намуда, роҳҳои ҳалли онҳоро пешниҳод намоянд. Аҳолӣ, шаҳрвандон ва иттиҳодияҳои онҳоро ҷалб карда, системаи иштироки онро ташкил медиҳанд, дар самти инкишоф ва пешгирӣ намудани таҳдид ва хатарҳои замони муосир муваффақияти комилро метавонанд ба даст оранд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Хулосае, ки дар раванди таҳқиқот ба даст омадаанд, барои пажӯҳиши минбаъдаи масъалаи беҳатарӣ ва рушди устувор, махсусан, ҷиҳати таҳқиқи масъалаҳои гуногуни беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ метавонанд ҳамчун манбаи назариявӣ истифода шаванд. Аз ҳама муҳим он аст, ки дар таҳқиқоти мазкур ҷанбаҳои назариявӣ беҳатарӣ ва зарурати он барои инкишоф ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ коркард шудаанд. Инчунин хулосаҳои таҳқиқот барои возеҳу равшан намудани хусусиятҳои бевоситаи таҳдиду хатарҳо ва ҳолати ҳимояшавандагии манфиатҳои миллӣ низ мусоидат менамоянд.

Маводҳои диссертатсия дар раванди таълими фанҳои Сиёсатшиносӣ, Амнияти миллии Тоҷикистон, Манфиатҳои миллии Тоҷикистон, Равандҳои сиёсӣ, Геополитика, ба сифати таълими курси махсус, инчунин дар таҳияи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсии фанҳои мазкур метавонад истифода шавад. Инчунин, арзиши назариявӣ натиҷаҳои таҳқиқот бо он асоснок карда мешаванд, ки хулосаҳо ва натиҷагирӣҳои муаллиф дар заминаи таҳлили назарияи илмӣ ва дигаргуншавии ҳолати

бавучудоии равандҳои сиёсӣ анҷом дода шудаанд, ки дар самти омӯзиши беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ муҳим мебошанд.

Хулосаҳо ва натиҷаҳои асосии диссертатсия дар коркарди иловагии концепсияҳо ва доктринаҳои таъмини беҳатарӣ ва таҳкими низоми институтсионалии беҳатарӣ, концепсияҳои ҷимояи манфиатҳои миллӣ, ҷораҳои нигоҳдории беҳатарӣ ва таъмини рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, стратегияи муқовимат бо коррупсия, экстремизм ва терроризм, дар коркард ва таҳияи қонун дар бораи таҳкими заминаҳои сиёсии таъмини беҳатарӣ ва рушди устувор, стратегияҳои миллии рушд тавассути таъмини беҳатарӣ метавонанд истифода бурда шаванд.

Маводи таҳқиқотӣ барои тақмили ҷаҳонбинии назариявии олимон ва муҳаққиқони ҷавон ва онҳое, ки ба омӯзиши беҳатарӣ, таҳдиду хатарҳо ба низоми рушди устувори ҷомеа, манфиатҳои миллӣ ва роҳҳои ҷимояи он машғул мегарданд, аҳаммиятнок мебошад.

Тавсияҳои амалии муаллиф ва хулосаҳои диссертатсия дар фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ чиҳати татбиқи сиёсати давлатии таъмини беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, инчунин барои танзиму назорати амалишавии барномаҳо ва стратегияҳои дурнамои рушд тавассути таъмини субот ва беҳатарии ҷомеа, инчунин дар татбиқи ҷорабиниҳои сатҳи институтсионалии давлатӣ ва ғайридавлатӣ оид ба пешгирии таъсири харобиовари таҳдидҳо ва хатарҳо хеле муҳим мебошанд. Ғайр аз ин, хулосаҳо ва маводи диссертатсия метавонанд ба таври васеъ барои самаранок гардонидани фаъолияти таркиботи институтсионалии давлат ва ҷомеа дар татбиқи ҷорабиниҳо ва мушаххассозии роҳҳои таъмини беҳатарӣ, ки ба суботи сиёсӣ ва рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудаанд, истифода шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дақиқии маълумот, кофӣ будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишороти муаллиф, гузаронидани таҳқиқи эътимодноки диссертатсионӣ мебошанд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назарявӣ ва таҷрибавӣ пешниҳод карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи диссертатсионии «Бехатарӣ ҳамчун омили рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои сиёсӣ ба шиносномаи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ мувофиқ аст.

Саҳми шахсии доғалаби дараҷаи илмӣ. Таҳия, коркард ва таҳлили ҳамчонибаи мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ маҳсули чандинсолаи фаъолияти илмии муаллиф мебошад. Ҳамаи зинаҳои коркарди таҳқиқоти пешбинишуда бо иштирок ва пешниҳоди бевоситаи муаллиф роҳандозӣ шудаанд. Саҳми шахсии муаллиф дар муайян намудани мактабҳо ва самтҳои илмии афзалиятноки омӯзиши бехатарӣ, ошкор кардани навъу шаклҳои таҳдид ва хатарҳои замони муосир ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори давлат ва ҷомеаи Тоҷикистон, ошкор кардани дараҷаи таъсири таҳдидҳо ба манфиатҳои миллӣ ва роҳҳои ҳимоя аз онҳо, пешниҳодҳо барои таҳкими заминаҳои консепсиявӣ, доктринавӣ ва институтсионалии таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, тавсияҳо доир ба таҳкими ҳамбастагии давлат ва ҷомеа дар роҳи рушд ва инкишофи устувори Тоҷикистон инъикос меёбад.

Тавсиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар маҷлиси кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мавриди муҳокима қарор гирифта, натиҷаҳои илмӣ-таҳқиқотии он пазируфта шудааст. Қори диссертатсионӣ ҳамчун қори илмии анҷомёфта баҳогузори гардида, барои дифоъ дар Шурои диссертатсионии 6D. КОА. 001. тавсия гардидааст.

Натиҷаҳои таҳқиқот истифодаи амалии хешро дар раванди таълим пайдо намудаанд. Бахшҳои асосии рисола дар мақолаҳои нашршудаи муаллиф инъикос ёфтаанд. Қисматҳои алоҳидаи рисола, махсусан, баъзе масъалаҳо ва хулосаҳои он аз ҷониби муаллиф дар бисёре аз конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ироа гардидаанд.

Интишорот аз рӯйи натиҷаҳои мавзуи диссертатсия. Натиҷа ва дастовардҳои таҳқиқот дар ҳашт мақолаҳои илмии муаллиф дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии атестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нӯҳ мақола дар маводи конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ба таъб расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯйи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, ду боб, ки дарбаргирандаи шаш зербоб аст, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсияро 194 саҳифаи матни компютерӣ ташкил медиҳад.

БОБИ 1. АСОСҶОИ СИЁСӢ ВА НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАИ БЕХАТАРӢ

§1. Мафҳум, моҳият ва хусусиятҳои бехатарӣ ҳамчун омили рушди устувори ҷомеа

Ҷомеа ва рушду устувори он дар шароити мураккаби инкишофи сиёсӣ қарор дорад. Масъалаҳои муҳими инкишофи ҷомеа, давлат дар доираи илмҳои сиёсӣ беш аз пеш аҳаммиятнок гардида истодаанд. Яке аз ин масъалаҳои муҳим масъалаи бехатарӣ ва ба сифати омили асосии инкишоф ва рушди устувори ҷомеа баромад кардани он арзёбӣ мегардад.

Дар баррасӣ ва омӯзиши бехатарӣ ҳамчун концепсия ва хусусиятҳои зоҳиршавии он дар ҷаҳони муосир аз шарҳ ва дарки мафҳум ва моҳияти он оғоз намудан амри зарурист. Масъалаи бехатарӣ ҳануз аз замони пайдоиши аввалин давлатҳо ҳамчун масъалаи асосӣ аҳаммият пайдо намудааст. Ҳолати бехатариро шартӣ асосии пайдоиши сиёсат ва давлат, пойдории ҷомеа эътироф намудан мумкин аст. Дар таърихи афкори сиёсӣ кам мутафаккиреро пайдо кардан мумкин аст, ки ин андешаро ҷонибдорӣ накунад.

Донишманди амрикоӣ А. Маслоу зарурати мавҷудияти бехатариро аз ангеаҳои аввалиндараҷаи фаъолияти одамон ва ҷомеа медонист. А. Маслоу гуногунии ниёзҳои инсонро эътироф намуда, ниёзи аввалиндараҷаи онро эҳтиёҷот ба бехатарӣ ва ҳифзи худ, ниёзҳои иҷтимоӣ, эҳтиёҷоти худтаъминкунӣ ва инкишофи озоди ҷамъиятӣ медонад¹.

Дар ҳамин асос, аҳаммияти бехатарӣ дар баробари тараққиёти ҷамъият мунтазам меафзояд. Таъмин ва ҳифзи бехатарӣ аз ибтидои тамаддун ҳадафи асосии фаъолияти инсон ва баъдан ҷомеа ва давлат ба ҳисоб мерафт.

Мафҳуми “бехатарӣ” баҳси актуалии доираҳои илми сиёсии муосир буда, фаҳми сиёсии он дар давраи инкилобҳои буржуазӣ-демократии асрҳои XVII-XVIII инкишоф ёфта буд. Бехатарӣ ифодаи худро дар матнҳои бунёдии ин давра пайдо намудааст. Билл дар бораи ҳуқуқҳои Англия (1689) бехатариро бо ягонагӣ, сулҳу оромии мардум ва некуахлоқии давлат дар як

¹ Ниг.: Маслоу, А.Х. Новые рубежи человеческой природы. [Текст] / А.Х. Маслоу - М., 1999. - С. 74.

радиф гузоштааст¹. Эъломияи истиклолияти Амрико (1776) бо он фарқ мекунад, ки вай ба вучуд овардани кафолати таъмини бехатариро дар этроф ва эълони арзишмандии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон эълон мекунад ва вазифаи ҳукуматро аз таъмини бехатарӣ ва хушбахтии ҳаёти одамон иборат медонад². Дар «Эъломияи фаронсавӣ оид ба ҳуқуқи инсон ва шахрванд» (1789) ба таври возеҳ эълон гардидааст, ки бехатарӣ дар баробари озодӣ, моликият ва муқовимат ба зулм яке аз ҳуқуқҳои ҷудонашавандаи табиии инсон мебошад³.

Аввалин бор мафҳуми «бехатарӣ»-ро сиёсатмадорони Аврупо дар асри XVII ҳамчун «ҳолати оромии давлат ва ҷомеа, шароити нигоҳ доштани субот, ки дар натиҷаи мавҷуд набудани хатари воқеӣ дар шароити суботи сиёсӣ ба вучуд омадааст», маънидод карда буданд. Фаҳмиши мафҳуми «бехатарӣ» бо гузашти вақт тағйир ёфтааст. Аммо дар тамоми давраҳои инкишофи таърихӣ «фаҳмиши мафҳуми бехатарӣ бо ҳадафе шарҳ дода мешуд, ки муносибати мутаносиби байни одамон ва ҷомеа ё давлатро ташкил меод»⁴.

Бехатарӣ ҳамчун категорияи сиёсӣ бештар хосияти антропологӣ ва ҷамъиятиро касб намудааст. Он аз ҳар ҷиҳат ба ҳаёти инсон ва бақои ҷомеа ва давлат пайваст аст ва яке аз муҳимтарин шартҳои ҳаёти муътадили одамон ва ба амал баровардани эҳтиёҷоти асосии онҳо – эҳтиёҷоти ҳаётӣ, иҷтимоӣ ва маънавӣ мебошад. Ҳатто Т. Гоббс қайд карда буд, ки аксари одамон на барои хушбахтӣ, озодӣ ва адолат, балки пеш аз ҳама, барои таъмини бехатарӣ талош менамоянд.

Масъалаи бехатарӣ дар марҳалаи кунунӣ яке аз масъалаҳои муҳими рушди сиёсии тамоми ҷаҳон гардида, меҳвари асосии гуфтугӯҳои сиёсии ибтидои асри XXI ба ҳисоб меравад. Бехатарӣ афзалияти бечунучарои фаъолияти ҳокимияти давлатӣ ва амалӣ гардидани вазифаи асосии давлат нисбат ба шахрвандон мебошад. Нокифоя будани қудрати давлат дар

¹ Ниг.: Безопасность Евразии -2008: Энциклопедический словарь-ежегодник. - М., 2009. - С. 49.

² Ниг.: Международные акты о правах человека: Сб. документов. - М., 2002. - С. 17, 21, 32

³ Ниг.: Дар ҳамон чо.

⁴ Прохожев, А.А. Теория развития и-безопасности человека и общества. - М., 2006. - С. 45

таъмини бехатарӣ ва ҳаёти хуррами шаҳрвандон омили муҳими бегонагии шаҳрвандон аз давлат мегардад, аз тарафи дигар имкон медиҳад, ки давлат на ҳамеша ба таври оқилона доираи фаъолияти худро васеъ намояд. Набудани кафолати бехатарии инсон дар ҷомеаи муосир метавонад ба бӯҳрони арзишҳои демократӣ оварда расонад.

Дар доираҳои илмию академикӣ барои ифодаи моҳияти бехатарӣ мафҳумҳои гуногуни ҳаммаъно, аз ҷиҳати маъноӣ васеъ ва маҳдуд, аз ҷиҳати истифодабарӣ мувофиқ ва номувофиқ истифода мегарданд. Ба монанди мафҳумҳои “амният”, “бехавфӣ”, “оромӣ”, “сулҳ”, “осоиштагӣ”, “ваҳдат”, “ҳаёти хуррам” ва ғайра. Ҳолати мазкур хоси доираи илмҳои сиёсии ватанӣ низ мебошад. Аксар дар доираи илмҳои миллии ихтилофи назар барои истифодаи мафҳуми мувофиқ барои ифодаи моҳияти падида бештар ба назар мерасад. Чунин мушкилот ва мураккабӣ дар сиёсатшиносии хориҷӣ – бахши аврупоиву англисӣ ҷой дорад, аммо дар бахши русиягӣ ҷой надорад.

Мафҳуми “бехатарӣ” ифодаи васеи падида буда, метавонад истифодаи он имконияти омӯзиши васеъ ва дарки ҳаматарафаи масъалаи баррасишавандаро фароҳам меорад. Мафҳуми “бехатарӣ” асосан аз ду ҷузъ иборат аст. Ҷузъи якум пешванди “бе” буда, набудани кас, ашё, ҳодиса, ё ҳолатеро нишон медиҳад.¹ Ҷузъи дуюм мафҳуми “хатар” мебошад ва калимаи арабиасос (“خطر”) буда, ба маънои ҳолати хавфнок, хавф, бим, бими нобудшавии чизе, бонги хатар, огоҳӣ дар бораи эҳтимоли рӯй додани хавфе, хатари чанг хавфи сар задани чанг, нооромӣ омадааст.² “Бехатар” (“بيخطر”) аз пайвастагии пешванди “бе” ва “хатар” (“бе” + “хатар” = “бехатар”) ҳосил мегардад ва маънои ғайрихатарнок, эмин аз хавфу хатар, бехавфиро дорад.

Барои ифодаи дурусти масъалаи баррасишаванда моро зарур аст, ки на мафҳуми “бехатар”, балки “бехатарӣ”-ро истифода барем. “Бехатарӣ” (“بيخطري”) дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” бо доштани таркиби

¹ Ниг.: Бе (пешванд). [Манбаи электронӣ] URL: <https://vazhaju.tj/word/6e/aoZedn> (санаи мурочиат: 20. 10. 2020 с.)

² Ниг.: Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Иборат аз ду ҷилд. Ҷ.2. [Матн]. – Душанбе, 2008. – С. 430.

маъноии бехатар будан, эмин будан аз хатар, тахдид накардани хавфу хатар, бежавфӣ, амният, бехатарии давлатӣ, амну амонии кишвар шарҳ дода шудааст.¹ Бехатарӣ ҳолати махсусро менамояд, ки дар он маҷмӯи қоидаҳо ва чорабиниҳо барои эминӣ аз хавфу хатар, нигоҳдории ҳолати амн ва осоиштагии ҷомеа, ҳаёти шахрвандон ва давлатро дар назар дорад.

Зарурати истифодаи мафҳуми “бехатарӣ” ба он далел аст, ки дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” бо тафсири васеъ маънидод карда шудааст ва баъдан дар луғатҳои тарҷумонӣ муодили мафҳумӣ, моҳиятӣ ва шаклии он мувофиқ аст. Масалан, дар забони русӣ мафҳуми “бехатарӣ” “безопасность” ва дар забони англисӣ ду мафҳуми ҳаммаъно “safety” ва “security” тарҷума шуда, “без” дар русӣ, “se” дар англисӣ муодили маъноӣ ва шаклии пешванд “бе” ва “опасность” дар русӣ, “сига” дар англисӣ ба маънои “хатар” истифода мегарданд. Шакли ҷамъи онҳо «безопасность»² ва “security”³ ҳосил мегардад, ки маънои “бехатарӣ” - ро медахад.

Дар матнҳои илмии сиёсии тоҷикӣ мафҳуми дигар – “амният” истифода мегардад. Мафҳуми “бехатарӣ” бо мафҳуми “амният” ҳаммаъно мебошанд, аммо мавқеи истифодабарии гуногунро соҳибанд. Дар «Энсиклопедияи миллии тоҷик» мафҳуми бехатарӣ ба маънои «вазъи собит ва бидуни хатар, ки ба воситаи қорбурди қувватҳои ҷорачӯиҳо амалӣ мегардад» шарҳ дода шудааст. Истилоҳи бехатарӣ ба таври васеъ дар ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла дар бахшҳои гуногуни донишҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ мавриди истифода қарор гирифтааст.

Масалан, бехатарии дастаҷамъӣ, ки дар амалияи муносиботи байналхалқӣ дар доираи Лигаи Миллатҳо аввалин бор соли 1922 истифода шудааст, низоми амали муштараки давлатҳо мушаххас гардида, мувофиқи Оинномаи СММ бо мақсади дастгирии сулҳу амнияти байналхалқӣ, ба муқобили ҳама гуна амалҳои таҷовузкорона сафарбар шудааст. Созмонҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ бехатарӣ тибқи созишномаҳо барои дифоӣ

¹ Ниг.: Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Иборат аз ду ҷилд. Ҷ.2. [Матн]. – Душанбе, 2008. – С. 193.

² Ниг.: Что такое безопасность. [Электронный ресурс] URL: <https://ktonanovenkogo.ru/voprosy-i-otvety/cto-takoe-bezopasnost.html> (дата обращения: 15. 11. 2020 с.)

³ Security. Etymology [Electronic resource] URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Security#Etymology> (date of the application: 15. 11. 2020 с.)

дастачамъии хеш низоми амалҳои муштаракро дар сурати содир шудани иқдомҳои таҷовузкорона ба амал мебарорад. Навъҳои гуногуни бехатарӣ бо номҳои бехатарии байналхалқӣ, бехатарии иқтисодию иҷтимоӣ, бехатарии экологӣ, бехатарӣ (дар иттилоот) ва ғ. мавҷуданд¹. “Амният-мачмуи тадбирҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, маъмурӣ, сиёсӣ, ки дар онҳо муҳофизати манфиатҳои ҳаётан муҳими шахс, ҷомеа, давлат аз ҳодисаҳо ва таъсири зарарноки муҳити зист, ҳамчунин аз дигар навъи таҳдидҳои дохилӣ хориҷӣ мадди назар гирифта мешавад. Ин истилоҳ дар даврони муосир хеле маъмул буда, ба аксари ҷанбаҳои ҳуқуқӣ ва илмҳои сиёсӣ ворид шудааст. Ҷомеа ва арзишҳои моддию маънавии он, давлат ва соҳти конституционӣ, истиқлол ва тамомияти ҳудуди он аз объектҳои асосии амнияти шахс ва ҳуқуқу озодиҳои он мебошанд”².

Муҳаққиқи америқоӣ Э. Ротшилд зикр мекунад, ки аз гузаштаи таърих то ба ҳоло маънои мафҳуми бехатарӣ тағйир ёфтааст ва бехатарӣ дар маънои ҳолати зарурӣ ва эҳтиётоти инсон ба озодӣ то ба ҳолати муайяни давлатҳо ва ҷомеаҳои хурд, инчунин ба ҳолати мавҷуд набудани хатар дар арсаи байналхалқӣ ва ҷомеаи ҷаҳонӣ маънидод карда мешавад³.

Моҳият ва мазмуни мафҳуми «бехатарӣ» дар луғат ба таври махсус шарҳ ва маънидод карда шудааст. Дар луғат В.И. Даль, «бехатарӣ ин мавҷуд набудани хатар, бехатарӣ, эътимодноқӣ мебошад»⁴. С.Ожегов бехатариро ҳамчун «ҳолат ва шароите, ки дар он ба касе, чизе хатар намерасад ва хатар вучуд надорад»⁵ таъриф мекунад. Дар луғати энциклопедии Ф.А. Брокгауз ва И.А. Ефрон бехатарӣ ҳамчун гарави асосии рушди инсон, омили пайдоиш ва асоси мавҷудияти давлат дониста мешавад⁶.

¹ Энциклопедия Миллии Тоҷик: [таҳм. 25 ҷ.] Ҷ. 2 / Сармуҳаррир Н. Амиршоҳӣ. – Д.: СИЭМТ, 2013. – 664 с.

² Дар ҳамон ҷо. – 608 с.

³ Ниг.: Rothschild, E. What is Security? / E. Rothschild // Daedalus, 1995. Summer. - P. 61-65.

⁴ Даль, В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: Современное написание / В.И. Даль. - М., 2003. –С. 107

⁵ Ожегов, СИ. Словарь русского языка. 4-ое изд., испр. и доп. - М., 1960. - С. 39; Словарь русского языка: в 4-т. 2-е изд. - М., 1981. Т. I. - С.74

⁶ Энциклопедический словарь: В 41 т. / Под ред. проф. И.Е. Андреевского. Издатели: Ф.А. Брокгауз и И.А. Ефрон, 1891. Т. 3. - С 304 -308

Энциклопедияи «Британика» бехатариро ҳамчун системаи воситаҳо ва усулҳои таъриф медиҳад, ки барои муҳофизати одамон ва моликияти онҳо аз хатарҳои гуногун нигаронида шудааст. «Бехатарӣ» ин ҳолати набудани хатар, шароити оромӣ, эътимод ба набудани хатар, инчунин озодӣ аз хатар ва таҳдид мебошад¹.

Дарки мантиқии масъалаи гузошташуда ҳадафмандона буда, равшан гардонидани моҳияти асосии он аз манфиат ҳолӣ нест. «Бехатарӣ» гуфта, чиро бояд дар назар дошт? Масъалагузори мазкур танҳо ба раванду ходисаҳои сиёсӣ-иқтисодӣ, ки ҳолати рақобатпазириро инъикос мекунанд, дахл надорад. Он ба мушкилоти «мавҷудияти биосфера дар оянда» низ дахл дорад. «Бехатарӣ» мутақобил маъноии «хатарнок» мебошад. Ҳолати «хатарнок» гуфта, вайрон шудани сатҳи инкишофи табиӣ бо таъсиррасонии субъективӣ, номутаносибии инкишоф, муносибати ғайриоқилона, манфиатгалабона ҳам дар фазои сиёсӣ, иқтисодӣ, идеологӣ ва ҳам инъикоси нодурусти ноосфера, атмосфера, гидросфера, дар маҷмӯъ, биосфера фаҳмида мешавад.

Дар ҳамин асос, зарурат ва аҳаммияти омӯзиши бехатарӣ ва масъалаи рушди устувор пеш меояд. Таҳлили сарчашмаҳои илмӣ исбот мекунанд, ки истифодаи мафҳуми бехатарӣ аз замонҳои қадим шуруъ гардидааст. Истифодаи он дар шакл ва ба воситаи ибораю мафҳумҳои гуногун дар Шарқи Қадим, махсусан дар Чини бостон ва Бобулистону Эрони бостон ва Мисри қадим ба назар мерасад. Дар ҳошияи илмӣ ва рӯ овардан ба таври концептуалӣ дар нимаи дууми асри XX муяссар гардидааст. Ин замоне буд, ки алақай таъмини бехатарӣ, рушди устувори давлатҳо, миллатҳо ва ҷомеаи башарӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, таъмини ҳаёти хуррами тамоми башарият масъалаи рӯз гардид.

Дар фалсафаи атиқӣ баррасии масъалаи бехатарӣ бо алоқамандии низоми мутаносиб ва рушди устувори муносибатҳои иҷтимоию сиёсӣ хос аст. Бехатарӣ дар он замон ҳамчун ҳолати мавҷуд набудани хатар ва ҳимоякунандагӣ аз хатарҳо ва таҳдидҳо дар нисбати давлат ва шахрвандон

¹ Ниг.: Энциклопедический словарь-ежегодник / Автор В.Н. Кузнецов - М., 2003. - С.67.

этироф мегардид. Тачрибаи таърихи умумичаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар давраҳои фалокатҳои иҷтимоӣ, бухронҳо, ҷангҳо ҳисси мавҷуд будани хатар авҷ гирифта, беҳатарӣ дар таълимоти фалсафӣ ифодаи худро меёбад. Мафҳуми беҳатарӣ решаҳои амиқи таърихӣ дорад. Он дар як вақт бо инсон ҳамчун зарурати асосии таъминоти ҳаёт ва зиндагӣ аввал аз ҷиҳати физиологӣ ва баъд аз ҷиҳати иҷтимоӣ пайдо шудааст. Бо инкишофи муносибатҳои иҷтимоӣ категорияи беҳатарӣ низ тағйир намуда, доираи васеи муносибатҳо ва тамоми ҷанбаҳои иҷтимоӣ-ҷамъиятӣ ва биологӣ-ҳаётии инсонро фаро гирифтааст.

Кӯшишҳо дар мавриди баррасӣ ва шарҳи аҳаммияти беҳатарӣ барои одамон, ҷомеа ва давлат ба назар мерасид. Аввалин донишхоро дар ин бора метавон дар мероси фалсафӣ ва афкори сиёсии Шарқ ва Ғарб дар давоми ҳазораи якум, аниқтараш дар асрҳои VI – IV-и пеш аз мелод пайдо намуд. Масалан, Сун-Тсзи дар рисолааш “Рисолаи дар бораи санъати ҳарбӣ”, У – Тсзи “Дар бораи санъати бурдани ҷанг”, андешаҳо дар бораи аҳаммиятнокии ва таъмини беҳатарии одамон ва давлат иброз гардидаанд.¹

Тафсилоти ҷолиби диққатро ҳангоми омӯзиши афкори сиёсӣ атрофи беҳатарӣ аз андешаҳои Демокрит пайдо намудан мумкин аст. Вай беҳатариро дар қобилияти мутобиқ шудани одам ба шароити муҳити худ, аз ҷумла бо низоми иҷтимоӣ мебинад. Сабаби мутаҳидшавии одамонро дар ҷомеа ӯ дар ҳифзшавандагии ҳаёти онҳо мебинад.²

Мулоҳизаҳо дар бораи беҳатарии инсон, ҷомеа ва давлат, самтҳои фаъолияти таъмини суботи иҷтимоӣ дар замони қадим ва махсусан дар асари Афлотун, дар мувоҷиҳаҳои иҷтимоӣ-фалсафии ӯ оид ба сохти иҷтимоӣ ба таври равшан зоҳир шуда буданд.³ Афлотун бар он ақида буд, ки ҳолати беҳатарӣ ба «пешгирии зарар» мувофиқат мекунад⁴.

¹ Ниг.: Бабкина, Е. В. Понятие безопасности личности [Текст] / Е.В. Бабкина // Человек: преступление и наказание. - 2008. - № 3. - С. 194.

² Ниг.: Балахонская, Л. В., Балахонский, В. В. Безопасность общества: историко-философские и теоретические аспекты осмысления [Текст] / Л.В. Балахонская, В.В. Балахонский // Вестник Санкт – Петербургского университета МВД России № 1 (53) 2012. – С. 278 – 285.

³ Ниг.: Платон. Государство. Сочинения в 3-х томах. Т.3. ч.1 [Текст] / Платон. - М.: Мысль, 1971. - С. 89.

⁴ Ниг.: Платон. Диалоги [Текст] / Платон. - М., 1986. - С. 434.

Мақсад ва ҳадафи сиёсатро Арасту дар таъмини адолатнокӣ ва хайрияти умум мебинад. Таъмини адолатнокӣ ва хайрияти умум метавонад боиси таъмини бехатарӣ ва рушди устувор гардад. Арасту таъкид мекунад, ки бехтарин давлат тавассути унсури миёнаи ҷомеа сохта мешавад ва он давлатҳо бехтарин ва бехатартарин низом доранд. Тарбияи итоаткорӣ ба ҳокимият ва қонунҳо асоси кӯшиши сиёсатмадорон баҳри таъмини бехатарӣ доништа шудааст.¹

Дар таърихи афкори сиёсии асримиёнагӣ андешаҳо оид ба бехатарӣ, таъмини он, рушди инкишофи давлат ва асосҳои таъмини оромии ҷомеа бесобиқаанд. Андешаҳои А. Форобӣ асосан ҷолиби диққат аст. Ба андешаҳои Форобӣ рушди давлат ва мавзунии муносибатҳо бе таъмини бехатарӣ ғайриимкон аст.²

Дар афкори сиёсии форсу тоҷик чунин ба назар мерасад, ки мутафаккирон ҳамагӣ инкишоф, субот, рушд ва бехатариро дар тартиби ҳукуматдорӣ ва шоҳаншоҳӣ мебинанд. Субот ва бехатарӣ аз амал ва рафтори шоҳ бармеояд. Агар шоҳ дар раванди қонунгузорӣ ва ҳукм ноадолатиро пеша кунад, ҳаёти хушбахти одамон ва бехатарии давлату ҷомеа зери савол меравад.

Низомулмулк осудагӣ ва зиндагии беҳи мардумро асоси пойдорӣ ва осоиштагии ҷомеа ва давлат медонад. Бехатарӣ ва оромии мулк, пешрафт ва инкишофи давлат, қудратнокшавии кишвар танҳо аз ҳаёти хуррам ва зиндагии беҳи мардум бармеояд.

Низомулмулк чунин дастуруламалеро пешниҳод менамояд, ки ғояи асосии он иборат аз барқарор намудани адлу адолат, ҷорӣ кардани тарзи оқилонаи давлатдорӣ, поквичдону порсо будани арбобони давлатӣ, аз пайи ободонии кишвару осоиштагии раият шудани шахсони масъул мебошад.³

¹ Ниг.: Аристотель. Политика [Текст] / Аристотель // Соч. в 4-х т. — Т. 4. — М.: Мысль, 1983. — С. 508.

² Ниг.: Зокиров, Г. Н. Таърихи таълимоти сиёсӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. — Душанбе, 2010. — С. 115.

³ Ниг.: Низомулмулк. Сиёсатнома [Матн] / Низомулмулк. — Душанбе, 1989. — С. 6.

Дар омӯзиши масъалаи бехатарӣ ва инкишофи давлату давлатдорӣ андешаҳои М. Ғаззоли бартариро соҳиббанд. Болотар аз ин таъмини бехатарӣ ва осудагии ҳаёти мардумро ба подшоҳ вобаста медонад.¹

Афкори сиёсии тамоми мутафаккирони Шарқи асримиёнагӣ атрофи бехатарӣ ва рушди устувори давлату ҷомеа ва ҳаёти хуррами одамон бар мабнои адолатнокӣ, додгустарӣ, раиятпарварӣ, хайрхоҳиву решаканкардани сарчашмаҳои ба вучуд омадани хатар, ба монанди ришвахӯрӣ, така ба зулм ва мардумозорӣ, нафспарастии подшоҳон ва мулкдорон ибрази андеша намудаанд. Метавон афкори мутафаккироне чун: Н. Ганҷавӣ, Ф. Розӣ, Н. Тусӣ, С. Шерозӣ, М. А. Ҳамадонӣ, А. Ҷомӣ, Ҷ. Девонӣ, Ҳ. В. Кошифӣ, М. А. Бедил ва ғайраҳоро дар ин самт арзишманд шуморид.

Яке аз намунаҳои классикии таълимот дар бораи идоракунии ва ҳифзи бехатарии давлат дар Чини асримиёнагӣ рисолаи сиёсии Ли Гоу «Нақшаи ганӣ гардонидани давлат, нақшаи таҳкими артиш, нақшаи ором кардани мардум» мебошад (асри XI). Дар он Ли Гоу категорияи “ором кардани мардум” ва “таҳкими артиш”-ро омили асосии хушбахт гардондан ва муҳофизат намудани сохти давлатӣ мешуморад, ки он воситаи асосии ба даст овардани тартиботи идеалӣ ва дар ҳақиқат, ба маънои ҳозиразамон таъминоти иҷтимоӣ мебошад.²

Дар асрҳои миёна, тибқи луғати А. Роберт зеро мафҳуми бехатарӣ оромии равонии шахсро мефаҳмиданд, ки худро аз ҳар гуна хатар эмин мепиндошт. Бо вучуди ин, ба ин маънӣ ин истилоҳ то асри XVII ба захираи луғавии халқҳои Аврупо устуворона ворид нашуда, кам истифода бурда мешуд.³

Дар Замони Эҳё ва давраи таҳаввулоти таърихиву иҷтимоӣ, сиёсиву сохторӣ тасавуротҳо дар бораи бехатарӣ васеъ гардиданд. Заминаи асосии донишҳо дар бораи бехатарӣ дар ин замон номуташаккилона ва

¹ Ниг.: Зокиров, Г. Н. Таърихи таълимоти сиёсӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2010. – С. 130 – 131.

² Ниг.: Лапина, З. Г. Учение об управлении государством в средневековом Китае [Текст] / З.Г. Лапина. - М.: Наука, 1985. - С. 259.

³ Ниг.: Le, Robert. Dictionnaire universel des noms propres. En 5 volumes. Nouv. Hed [Text] / Le, Robert. - Paris: Dictionnaires Le Robert, 1989.

ғайриодилона, ғайрисамаранок ва зулмона мазмун пайдо кардани ҳокимияти давлатии навъи сулолавӣ ҳам дар Ғарб ва ҳам дар Шарқ буд. Дар Шарқ таҳаввулотҳо нисбат ба замон баъдтар пайдо гардиданд. Мушкилот ва бухронҳои иҷтимоиву мафкуравӣ, истисмори одамон, ҷангҳои байнимазҳабӣ, афкори ислоҳотталабонаро тезтар пазониданд. Мутафаккирони дигаре пайдо гардиданд, ки мавҷудияти худи давлатро омили хатар ва поймол гардидани оромӣ, ҳуқуқ ва озодиҳои одамон медонистанд.

Дар ин марҳалаи ташаккули афкори сиёсӣ доир ба бехатарӣ андешаҳои Н. Макиавеллӣ, Т. Гоббс, Ҷ. Локк, Ж.Ж. Руссо, Б. Спиноза ва ғайраҳо бартарӣ доштанд.

Н. Макиавелли дар бораи робитаи ирсии бехатарии ҷамъиятӣ ва озодӣ дар давлат муҳимтарин хулосаи фалсафӣ меорад. Аз ин лиҳоз, И. Макиавелли чунин мешуморад, ки хоҳиши мардум ба озодӣ ба хоҳири бехатарии онҳо амалӣ мешавад. Дар баробари ин, ҳокимияти давлатӣ бояд бо эҷоди фармону қонунҳо барои таъмини бехатарии ҷамъиятӣ хоҳиши мардумро ба озодӣ қонеъ созад. “Вақте ки подшоҳ ин корро мекунад ва мардум мебинад, ки ҳеҷ касоне дар ҳеҷ маврид қонунҳои ба онҳо додасударо вайрон намекунад, онҳо ба зудӣ ба зиндагии оромӣ қаноатманд шурӯъ мекунанд”.¹

Дар эҷодиёти Н. Макиавелли масъалаи бехатарии шахсии намояндагони элитаи ҳукмрон мавқеи муайяно ишғол мекунад. Дар баробари ин, Н. Макиавелли дарки чорроҳа ва пуррагии бехатарии шахсӣ ва ҷамъиятиро дорад. “... Бехатарии шахсӣ ва давлатӣ барои ӯ аз манфиати ҷамъиятӣ муҳимтар аст, зеро ҳар гуна ободии дигар аз ҳамин бехатарӣ

¹ Макиавелли, Н. Государь: сочинения [Текст] / Н. Макиавелли. - Харьков: Издательство «Фолиа», 1998. - 656 с.

вобаста аст, агар “герсог” (“герцог”)¹ ягон зараре бинад, дар фазои Флоренсия низ кор бад мешавад”.²

Дар асрҳои XVII-XVIII, дар давраи равшанфикрӣ ва ренессанси аврупоӣ ба шарофати концепсияҳои фалсафии Т. Гоббс, Ч. Локк, Ж.Ж. Руссо, Б. Спиноза ва дигар мутафаккирон мафҳуми бехатарӣ дар доираҳои илмӣ ва сиёсии давлатҳои Аврупои Ғарбӣ эътирофи назаррас пайдо мекунад. Акнун бехатарӣ ҳолати оромиро дар назар дорад, ки дар натиҷаи мавҷуд набудани хатари воқеӣ, ҳам ҷисмонӣ ва ҳам маънавӣ ба вучуд меояд. Дар баъзе мавридҳо хангоми муайян намудани моҳияти бехатарӣ, мутафаккирон мантиқтарин ва дурустарини онро, ки аз ҷониби ҳуқуқшиноси австриягӣ Й. Зонненфелс пешниҳод шудааст, мавриди назар қарор медиҳанд.³ Яъне бехатарӣ ҳолат ва фазои иҷтимоӣ-ҷамъиятӣ мебошад, ки барои ҳеҷ кас ҳеҷ хатаре вучуд надорад. Бехатарӣ ба маънои васеъ ҳолати беҳафвӣ ва бетарсқарордоштаи аъзои ҷомеа дар давлати муайян мебошад.

Дар асрҳои XVII-XVIII масъалаҳои бехатарӣ дар санадҳои асосии меъёрии ҳуқуқии давлатҳои гуногун оид ба ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон инъикос ёфтаанд.

Ҳамин тариқ, Билли англисӣ оид ба ҳуқуқҳо аз соли 1689 бехатариро ба ягонагӣ, сулҳ ва некуаҳволии давлат алоқаманд менамояд ва аллакай дар асри XVIII бехатарии ҳукумати Англия бо некуаҳволии иқтисодии он, аз ҷумла бо инкишофи савдо алоқаманд буд.⁴ Эъломияи Фаронса “Дар бораи ҳуқуқҳои инсон ва шахрванд аз соли 1789 бехатариро ҳамчун баробар ба озодӣ, соҳибгардӣ ба моликият ва муқовимат ба зулм дар байни ҳуқуқҳои

¹ «Герсог, герсогиния» («Герцог, герцогиня») - немисҳои қадим — сарвари ҳарбӣ, ки аз ҷониби ашрофи қабила интиҳоб карда мешавад. Дар Аврупои Ғарбӣ дар ибтидои асрҳои миёна сарвари қабилаҳо ва дар давраи парокандагии феодалӣ ҳукмрони калони худудӣ буда, дар иерархияи тобей пас аз подшоҳ ҷои якумро ишғол мекард. Баробари ташкил шудан ва вусъат ёфтани давлати франкҳо герсогҳои немис ба амалдорони подшоҳ табдил ёфтанд, ки ба ҳокимони вилоятҳои алоҳида – графҳо итоат мекарданд.

² Власов, Р. Г. Проблемы безопасности общества и история социально-философской мысли [Текст] / Р.Г. Власов // Журнал Современные исследования социальных проблем 2019, Том 11, № 6. – С. 65.

³ Ниг.: Усеев, Р. З. Генезис теории безопасности в мировой и отечественной системе научных знаний [Текст] / Р.З. Усеев // Вестник Самарского юридического института. Политические и юридические науки. – 2016. – № 4(22). – С. 75.

⁴ Ниг.: Орлова, А. В. Эволюция понятия «Экономическая безопасность» [Текст] / А.В. Орлова // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Экономика. Информатика, 2012. -№ 19-1(138). -С. 93

табии инсон муайян кардааст.¹ Дар Эъломияи истиқлолияти ИМА дар соли 1776 бехатарӣ ҳамчун ҳуқуқ ва масъулияти мардум муқаррар шуд аст. Дар навбати худ, ҳукумати ИМА вазифадор аст, ки бехатарӣ ва хушбахтии одамонро таъмин намояд.²

Дар омӯзиши истилоҳи “бехатарӣ” ва татбиқи амалии он аз ҷониби ҷомеашиносони ИМА пешравиҳои кофӣ ба даст оварда шудааст. Асарҳо, андешаҳо ва мавқеъҳои онҳо ба арзишҳо ва идеалҳои бунёдии миллӣ, ки дар солҳои аввали истиқлолияти ИМА таҳия шуда буданд, асос ёфтааст. Мутафаккирони амрикоӣ дар таҳлили масъалаи бехатарӣ шуруъ аз бехатарии миллӣ таъриф медиҳанд. Заминаи асосро бояд барои ҳар давлат андешаҳо, мавқеъҳо барои таъмини бехатарӣ ва концептуалӣ муносибат кардан ба он ба арзишҳо ва идеалҳои бунёдии миллӣ шакл гирад.

Муносибати прагматикиро ба омӯзиши масъалаҳои бехатарӣ нависанда, рӯзноманигор, нозири сиёсӣ В. Липпман ифода кардааст. Ӯ бехатарии миллиро ҳамчун унсури категорияи «манфиати миллӣ» муайян мекунад.³

Ҳатто дар замони пайдоиши ин истилоҳ он ба тарзи махсуси тафаккури Аврупои Ғарбӣ алоқаманд буда, дар таърифи муҳаққиқони алоҳида истилоҳи бехатарӣ низ хусусияти ахлоқӣ пайдо кард. “Яке аз намояндагони мактаби реализми амрикоӣ А. Уолферс дуруст қайд мекунад, ки бехатарӣ ба таври объективӣ маънои мавҷуд набудани таҳдид ба арзишҳои асосӣ, аз ҷиҳати субъективӣ бошад, набудани тарсро дорад, ки чизе дар ҳақиқат ба ин арзишҳо таҳдид мекунад”.⁴

Дар таърихи афкори сиёсӣ иҷтимоии миллӣ, дар замони низоми феодалӣ ва давраи бӯҳронии он атрофи масъалаи давлату давлатдорӣ ва бехатариву амонӣ, инкишофи давлат ва тағйироти сохтори сиёсии он ба

¹ Ниг.: Международные акты о правах человека: сборник документов [Текст]. - М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – С. 32.

² Ниг.: Усеев, Р. З. Генезис теории безопасности в мировой и отечественной системе научных знаний [Текст] / Р.З. Усеев // Вестник Самарского юридического института. Политические и юридические науки. – 2016. – № 4(22). – С. 76.

³ Ниг.: Lippman, W. US Foreign Policy: Shield of the Republic [Text] / W. Lippman. - Boston, 1943. – P. 5.

⁴ Wolfers, A. Discort and Collaboration. Essays on Internationfl Politics [Text] / A. Wolfers. – Baltimore: John Hopkins University Press, 1962. – P. 150.

хотири хуррам гардонидани ҳаёти мардум ва рушди устувори ҷомеа андешаҳо хеле бисёранд. Мутафаккирон бештар аз дидгоҳи назарияи идоракунии зиддибухронӣ ба масъалаи таъмини беҳатарӣ ва рушди устувор назари хос доштанд. Дар ин ҷода андешаҳои А. Дониш ва С. Айнӣ бештар диққатҷалбкунанда аст. Мутафаккир А. Дониш дар хулосаи таҷрибаи сиёсиаш сохтори давлатиро сабаби асосии номуташаккилӣ, бухронӣ ва хатарзо будан байён мекунад. Ислоҳот ва тағйироти мазмуниву сохтории системаи сиёсиро ҷораҳои пешгирӣ аз хатар ва бухрон медонад.

Таърифи мутафаккир оид ба беҳатарӣ чунин аст, ки беҳатарӣ аз ҳолати устувори зиндагӣ, оромии ҳаёти инсонҳо дар давлат, муташаккилӣ ва равнақи муносибатҳои бозорӣ ва истеҳсоливу коммуникатсионӣ, масъулиятпазирии ходимони давлатӣ бар меояд. Ба андешаи мутафаккир ғайри ин беҳатарӣ ва рушди устувор буда наметавонад.¹

Осудаги ва беҳатарии аҳолиро шартӣ асосии инкишофи давлатдорӣ ва мавҷудияти беҳатарии он меҳисобад. А. Дониш ба масъулиятҳои подшоҳ бештар диққат дода, муҳимтарин масъулияти подшоҳро, ки бояд ба Худои муқтадир итоаткор бошад, таъмини беҳатарии давлат ва хайрхоҳии мардум медонад.²

С. Аини атрофи масъалаи беҳатарӣ, субот, инкишофи ҷомеа ва давлат назари махсус дорад. Ӯ ба масъалаи беҳатарӣ дар асоси назарияи бухронии беҳатарӣ менигарад. Аз диди С. Айнӣ беҳатарӣ ҳолати оромӣ, осудагӣ, ғайришиканҷавӣ, додшунавӣ ва беистисморӣ ҷомеа ва аъзои он аст. Ӯ беҳатариро ба авзои осудаи ҷомеа, ҳаёти одамон ва давлат баробар медонад. Дар мавҷуд набудани беҳатарӣ ҳукумат ва ҳокимонро гунаҳкор намуда, ғайрисамаранок шакл гирифтани фаъолияти онҳоро танқид мекунад. Вазъи беҳатариро дар ризоияти омма мебинад. Фаъолияти нафарони хоссаи ҷамъиятиро ба хотири ризоияти амирон вакилон сабаби

¹ Ниг.: Дониш, А. М. Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони манғития [Матн] / А.М. Дониш. – Душанбе, 1992. – С. 71.

² Ниг.: Джамолова, Д. Влияние просветительских идей Ахмада Дониша на реформаторское движение [Текст] / Д. Джамолова // Сборник статей международной научно-практической конференции по теме «Ахмад Дониш и общественно-политическая мысль народов Центральной Азии во второй половине XIX- начале XX веков». – Душанбе, 2017. – С. 277-285.

дур гардидани давлат аз омма медонад, ки оғози бухрони ҳукумати вақтӣ мегардад. “... Ҳақиқатан мамлакати Бухоро он қадар осуда набуд: дар диёре, ки буду нобуди раийя бо номус ва ҳайсияташон дар маърази торочи ҳукком бошад, агар мазлуме додходӣ кунад, шунавандае пайдо нагардад, ҳиммати уламо масруфи истехсоли ризои амир ва қозикалон бошад, нахустин хидмати қозикалон боздоштани аризаи додхоҳон аз амир бошад (чунончи, ин фикра дар бандҳои гузашта ба истишодди дастхати амир намаён ёфт)... чӣ гуна «осуда» метавон гуфт”.¹

Мутафаккир бехатариро ба авзои осудаи ҷомеа, ҳаёти одамон ва давлат баробар меҳисобад. Осудагиро ба ду навъ чудо мекунад: осудагии омма ва осудагии ҳокимон ва наздикони он. Андешидани чораҳо ва таъсиси механизмҳоро барои таъмини осудагии ҳукуматдорон ва наздикону ҳамаслакони онҳо омили асосии аз байн бурдани осудаҳои омма медонад. Афзудани чунин тасмимҳоро дар ноухдабароии ҳукумат нисбати иҷрои масъулияти сиёсиаш – таъмини бехатарии одамон ва ҷомеа, рушди ҳаёти онҳо мебинад. Айнӣ бухрони дохилии ҳокимиятро аз безътимодии ходимон ба якдигар, шоҳ ба навкаронаш ва омма аз ҳокимият медонад.²

Бехатарӣ ҳолати набудани хатар ва ҷорабиние, ки ба нигоҳ доштани ин ҳолат аз таъсири ҳар гуна таҳдиду хатарҳо равона шудааст, мебошад. Дар пайдо кардани моҳияти аслии бехатарӣ бо додани саволи «бехатарӣ чист?» мушкилӣ осон мегардад. Бехатариро Б.А. Муйва ба ҳолат ва раванде вобаста менамояд, ки ҳар гуна таҳдид ба одамон ва арзишҳои олии онҳо таъсир расонида наметавонад.³

Дар луғати энциклопедии Ф.А. Брокгауз ва И.А. Ефрон оварда шудааст, ки “мавҷудияти бехатарӣ давлатро пос медорад, дар шароити бехатарии инкишоф давлат шарҳи асосии мавҷудияти худро пайдо мекунад,

¹ Айнӣ, С. Таърихи амирони манғитияи Бухоро. Кулиёт чилди 10 [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе, 1966. – С. 115.

² Айнӣ, С. Таърихи амирони манғитияи Бухоро. Кулиёт чилди 10 [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе, 1966. – С. 104.

³ Ниг.: Muiwa, B. A. Concept of security // In book: Readings in Intelligence and Security Studies Edition [Text] / B. A. Muiwa // Intelligence and Security Studies Programme, ABUAEditions: Prof. Kunle Ajay № 1(1). October 2015. P. 1 - 11.

инчунин давлат ҳадафи асосии худро, ки таъмини рушди устувор аст, нишон медиҳад”.¹

Дар ибтидои асри қаблӣ бо мураккаб гардидани раванди инкишофи ҷомеа, ҳифз ва қафолати ҳуқуқи озодиҳои одамон, истиқлолияти давлатӣ асоснокнамоии қонунӣ ва санадии мазмун ва моҳияти беҳатарӣ пайдо гардид. Баробари истифодаи беҳатарӣ беҳатарии давлатӣ ва баъдан миллии истифода мешуд. Андешаҳо аксаран атрофи таъмини беҳатарии давлатӣ то охири асри XIX мерафт. Дар ин замон ғайрияти сиёсии давлатӣ дар заминаи меъёри ҳокимияти мутлақи подшоҳон ташаккул меёфт, ки онҳо ҳокимияти худро ба воситаи пайравону ҳаммаслакони садоқатманд ва артиши пуриқтидор нигоҳ медоштанд. Фаҳмиши беҳатарӣ ба фаҳмиши беҳатарии ҳукумати подшоҳ баробар буд. Дар таълимоти сиёсӣ бори аввал С. Айнӣ субот, осудаҳои ҳаёти ҳифзшавандагии ҷомеа ва одамонро аз субот ва ҳолати ҳифзшавандагии ҳокимияти подшоҳ болотару муҳимтар мешуморад. Яъне чунин тасаввур доштани мутафаккир маънои пешниҳоди беҳатарии миллист.

Марҳилаи нав дар фаҳмиши моҳияти беҳатарӣ дигаргуниҳои ворид сохт ва онро ба як мафҳуми абстрактӣ мубадал гардонид. Дар луғатномаҳо ва донишномаҳои сиёсӣ низ таърифи маъноӣ ва моҳиятии беҳатарӣ пешниҳод гардид. Ба андешаи В.И. Дал, “беҳатарӣ ин ҳолати устуворӣ, шароити мусоид ва беҳатар (яъне шароит ва ҳолати мавҷуд набудани хатар, изтироб ва ҳавф) мебошад”. С.И. Ожегов ишора мекунад, ки “беҳатарӣ ҳолате мебошад, ки дар шароити мавҷудияти он ба чизе ва ё ба касе чизе таҳдид намекунад”. Аксаран беҳатариро қабили рушди инсоният ва мазмуни мавҷудияти давлату миллат ва ҷомеаи муайян медонанд.

Шарҳи васеи масъалаи беҳатарӣ аз ҷониби муҳаққиқони замони муосир сурат гирифтааст. Масалан, дар аксари адабиёти илмӣ беҳатарӣ шароити бозғатимод таъриф мешавад, ки дар заминаи он инсон, ҷомеа ва давлат мавҷудияти худро нигоҳ дошта, рушду инкишофро таъмин менамояд. Яъне

¹ Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона [Текст]. - СПб.: Семеновская типолитография. - 1891. - Т.3.-С. 304.

замина ва омили асосии рушду инкишоф ва устувори муносибатҳо дар чомеа бехатарии ҳолат ва шароити он мебошад. Инчунин, бехатарӣ ҳамчун системаи мураккаби ҳам сиёсӣ ва ҳам ҷамъиятӣ муайян гардидааст. Бехатарӣ маҷмуи алоқаҳо ва муносибатҳои доништа мешавад, ки дар асоси он шароити муносиби рушди устувори чомеа таъмин мегардад. Чунин шароит имкон медиҳад, ки рушди устувор, қонеъ намудани талаботи ҳаётӣ, қобилияти истодагарӣ намудан дар муқобили таҳдидҳо, рушду инкишоф ва пешрафт таъмин карда шаванд. Дар баробари ин бехатарӣ унсуре асосии таркибии системаи сиёсӣ ба шумор рафта, тақсимопазирӣ, устуворӣ ва мустақилияти онро таъмин намуда, имкон медиҳад, ки системаи сиёсӣ худро аз таҳдидҳо, хатарҳо, мавҷудияти бухронҳо ва эҳтимоли сар задани онҳо ҳифз намояд ва рушди устувори худро таъмин созад. Як қатор муҳаққиқон хусусиятҳои динамикӣ доштани бехатариро низ таъкид намудаанд. Дар чунин маъно бехатарӣ замоне таъмин мегардад, ки агар дар миёни таҳдидҳо, бухронҳо ва хатарҳои мавҷуда ва имконияту қобилиятҳои давлат мувозинат ба вуҷуд оварда шавад.

Таҳаввулот ва эволюсияи андешаҳо дар асоси он шакли муайян гирифтааст, ки маҳз заминаи асосии рушди устувори давлатҳо ва чомеаҳо дар замина ва ҳолату шароитҳои бехатарӣ таъмин мегардаду ҳалос.

Дар ибтидои асри XX мустақамқуниҳои сиёсӣ ҳуқуқи бехатарӣ зарурати замон гардид. Он, асосан, дар ду контекст: ё ба ифодаи ибори бехатарии миллӣ ва ё бо ифодаи ибори бехатарии давлатӣ инъикос пайдо кардааст.

Масъалаи бехатарӣ аксаран аз ҷониби олимони ғарбӣ дар контексти бехатарии миллӣ дар шакли таҳқиқоти стратегӣ баррасӣ гардидааст.

Ҳамин тариқ, мавқеи мо дар муайяннамоии маъно, моҳият ва мавқеи истифодаи мафҳуми бехатарӣ дар доираи масъалаҳои сиёсӣ ба он асос меёбад, ки:

- агар омили таҳдидкунанда ва аз байнбарандаи низоми муносиби муносибатҳоро бо мафҳуми “хатар” ишора кунанд, аз ҳамин дидгоҳ ҳолати набудани хатар ва осудагӣ, суботи ҳаёти шахсӣ, чомеа ва давлат, раванди

мутаносиби ҳодисаҳои ҳаёти сиёсӣ, инкишофи сиёсиро бо мафҳуми “бехатарӣ” зарур аст, ки ифода кунем;

- мафҳуми “бехатарӣ” васеъ буда, метавонад тамоми муносибатҳои солим ва ҳифзшуда, ҳолати инкишоф, раванди мавҷудият, баҳамалоқамандии ҳаёти инсон, инсон бо табиат, ҳолати мутаносиби муносибатҳои сиёсӣ, раванду ҳодисаҳои ҳаёти иқтисодӣ, фаъолияти муносибатҳо дар таркиби низоми фарҳангӣ ва иҷтимоии ҷомеа, ки шароити озоди ташаккули онҳоро мефаҳмонад, фаро мегирад.

§ 2. Мактабҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятнок дар таҳқиқи масъалаи бехатарӣ

Бехатарӣ яке аз ниёзҳои асосии инсон, ҷомеа ва давлат ба ҳисоб меравад. Аҳаммияти он дар баробари рушди ҷомеа беш аз пеш афзоиш меёбад. Бехатарӣ аз ибтидои тамаддун ҳадафи асосии фаъолияти шахс, ҷомеа ва давлат буд. Дар заминаи таҳлили таҷрибаи таърихӣ, барои кор карда баромадани роҳҳо ва воситаҳои таъмини бехатарӣ, васеъ намудани дидгоҳ дар бораи бехатарӣ ҳамчун падидаи иҷтимоие, ки тамоми соҳаҳои ҳаёти инсониятро фаро мегирад, инчунин объекти асосии бехатарӣ мактабҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятнок шакл гирифтаанд.

Мактабҳо ва самтҳои афзалиятнок дар таҳлил ва баррасии масъалаи бехатарӣ, асосан, дар муайяннамоии омилҳо ва роҳҳои пешгирикунӣ хатар, таъмини бехатарӣ аз ҳамдигар дар тафовут қарор доранд. Метавонем вобаста ба меъёрҳои гуногун онҳоро чунин чудо кунем: мактаби классикии бехатарӣ; мактаби илмӣ Замони нав оид ба омӯзиши масъалаи бехатарӣ; мактабҳои миллии сиёсии бехатарӣ; мактаби реализми сиёсӣ оид ба масъалаи бехатарӣ; мактаби Копенгаген доир ба таъмини бехатарӣ. Муқаррароти асосии назарияи секюритизатсия; мактаби марксистии бехатарӣ; концепсияи давлатмехварии бехатарӣ; концепсияи миллии бехатарӣ (бехатарии миллӣ); концепсияи ҳарбӣ-қудратии бехатарӣ; концепсияи геополитикии бехатарӣ; концепсияи дастачамъонаи бехатарӣ; парадигмаи антропологии бехатарӣ; парадигмаи бехатарии глобалӣ; парадигмаи бехатарии фароминтақавӣ (трансминтақавӣ).

Таснифот ва муайян намудани мактабҳои илмӣ-назариявии афзалиятнок дар омузиши масъалаи бехатарӣ аз рӯйи рӯовариҳои арзишӣ, дараҷаи дарк, масъалагузорӣ ва мавқеъгирии намояндагони онҳо бар меояд. Масалан, агар ҷаҳон ҳамчун «ҷангал» қабул карда шавад, пас ин фаҳмиш сиёсати қатъии эгоистии “зинда мондан” - ро тақозо мекунад. Ё баръакс, дарки дунёи атроф аз нуқтаи назари имконияти мавҷудият, муросову созишро тақозо мекунад.

Мақтаби классиқии бехатарӣ. Мақтаби классиқии бехатарӣ ба таълимот ва назарияҳои мутафаккирони атиқа таъя мекунад. Масъалаҳои гуногуни бехатарӣ, таъмини он ва механизми амалишавии онро дар андешаҳои мутафаккирон Афлотун, Арасту, Ситсерон ва дигарон пайдо кардан мункин аст. Метавон ишора намуд, ки бехатариро мутафаккирони дунёи қадим шартӣ зарурӣ ва ҳатмии будани давлатҳо медонистанд. Таъмини онро дар роҳи мубориза бо ҳамсоғгон ва душманони беруна мебинанд.

Дар фалсафайи замони бостон бехатарӣ ҳамчун қонун фаҳмида мешуд. Фаъолияти инсон, пеш аз ҳама, ба ҳифз ва таъмини бехатарии худ нигаронида шуда буд. Дар баробари ин, таъмини бехатарии шаҳрвандони полисҳо вазифайи муҳимтарини фаъолияти давлат дониста мешуд. Ҳамин тариқ, аллақай дар ин марҳала метавон як ҳамбастагиеро мушоҳида намуд. Яъне, аз як тараф, шахс бехатарии худро таъмин кунад, аз тарафи дигар, таъмини бехатарӣ ба вазифайи аввалиндараҷаи давлат дохил мегардад.

Арасту зарурати институтҳои иҷтимоиро барои иҷрои вазифаҳои аввалиндараҷаи ҷамъиятию сиёсӣ, ҳимояи давлат, шаҳрвандони он ишора мекунад ва онҳоро воситаи институтсионалии таъмини сулҳ ва оромӣ медонад¹. Арасту дар бораи бехатарин сохтори давлатӣ андешаронӣ намуда, меъёри бехатарии давлат, шаҳрвандон – шахсият, инкишофи онҳоро дар

¹ Ниг.: Ковалев, А. А. Развитие историко-политической мысли по военной безопасности [Текст] / А. А. Ковалев // Молодой ученый. — 2012. — № 8 (43). — С. 216-219.

маркази андешаҳои худ оид ба роҳҳои идораи корҳои давлатию ҷамъиятӣ мегузорад¹.

Дар назди мактаби классикии таъмини беҳатарӣ масъалаи рушди давлат, ҳимояи замин, моликият, арзишҳо ва ҳаёти шахсӣ меистад.

Мактаби илмии Замони нав оид ба омӯзиши масъалаи беҳатарӣ.

Тағйиротҳои кулӣ дар Замони нав ва шакл гирифтани давлатҳои типи муосир, ки бо номи давлат-миллатҳо эътироф гардидаанд, масъалаи беҳатарӣ дар сатҳи илмӣ ва доираҳои сиёсӣ-давлатӣ аҳаммияти аввалиндараҷа пайдо намуд. Тағйироти кулӣ дар заминаи таъмини беҳатарӣ озодии инсон аз истисмор ва зӯригарии режимҳои сиёсии асримиёнагӣ ба вучуд омада буданд. Андозаи ҳамаи муносибатҳо инсон, беҳатарӣ ва ҳуқуқу озодихоти ӯ ба ҳисоб мерафт.

Дар омӯзишҳои назариявии мактаби илмии Замони нав оид ба беҳатарӣ андешаи мутафаккирони давраи Эҳёи ғарбӣ бартарӣ дорад. Дар ин давра андешаҳои Н. Макиавелли аҳаммияти бештареро соҳиб аст. Ӯ мавҷудияти беҳатариро аз қудрати ҳокимият ва иродаи ҳоким вобаста медонад. Беҳатариро ба давлати тавоное, ки дар он ҳокими қавӣ сарварӣ мекунад, нисбат медиҳад. Барои мутафаккир беҳатарӣ аз дараҷаи нигоҳ доштан ва истифода бурдани ҳокимият аз ҷониби шахриёр вобаста аст. Беҳатарии ҳокимият ва давлат ба сутуни асосӣ тақия мекунад: қувва, «парастии шахсият»-и шахриёр ва дастгоҳи пурқуввати бюрократӣ. Шартҳои зарурии нигоҳ доштани ҳокимият ва таъмини беҳатарии он татбиқи таъкиб мебошад ва он бояд зуд, бераҳмона ва қатъиян ба амал бароварда шаванд.

Дар мактаби илмии Замони нав оид ба баррасии масъалаи беҳатарӣ андешаҳои дигар мутафаккирон ва олимони Т. Гоббс, Ч. Локк, Ш. Л. Монтеске, Ж.Ж. Руссо, Т. Жефферсон, Т. Пейн ва дигарон низ бартарӣ дорад. Мактаби мазкур масъалаи беҳатариро дар шакли секунҷа – беҳатарии шахс, ҷомеа ва давлат баррасӣ мекунад. Беҳатарии кулӣ дар заминаи мавҷудияти беҳатарии шахс ва ҷомеаи давлат таъмин мегардад. Масъалаи беҳатарӣ аз нигоҳи арзишҳо, меъёрҳо ва қоидаҳои принципалии

¹ Ниг.: Аристотель. Политика [Текст] / Аристотель // Соч. В 4 т. – М., 1983. – Т.4.

демокративу либералӣ баррасӣ меагарданд. Дар либерализм мақоми асосӣ ба шахс, ҳуқуқу озодиҳо ва бехатарии ҳаёти вай дода мешавад.

Т. Гоббс сиёсатро ҳамчун мубориза барои таъмини бехатарӣ дар муҳити душманона, ҳамчун «чанги ҳама ба муқобили ҳама» тавсиф менамояд. Вай ҳалолдоршавии низоми инкишоф ва мутаносибии муносибатҳоро бо анархияи тартиботи сиёсӣ, яъне набудани арбитри олий дар ихтилофҳои байни давлатҳо, гурӯҳҳо, нерӯҳои алоҳида мебинад.

Назарияи бехатарии Ч.Локк ба чунин ҷиҳат асос ёфтааст, ки ӯ ҳатари фард ва ҷомеаро аввал аз ҳуди ҳокимияти гирдовардашуда ба дасти як нафар мебинад ва баъдан ҳатарҳоро аз берун таҳлил мекунад. Мутафаккир бар он назар аст, ки набояд субъекти таъминкунандаи бехатарӣ, яъне ҳокимият худ манбаи ҳатар бошад. Бинобар ин ҳокимияти давлатӣ худсарона буда наметавонад.

Озодӣ, рушди устувор ва бехатариро Ш.Л. Монтеске дар ба амал баровардани сохтори самараноки ҳокимияти давлатӣ мебинад. Мутлақият сабаби асосии ҳатар ва аз байн рафтани озодӣ ва ҳалолдор гардидани раванди инкишофи давлат мешавад. Мутафаккир боварӣ ба он дошт, ки танҳо дар сурати муқаррар намудани тақсимои ҳокимият ба ҳокимияти қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ кафолати воқеии таъмини бехатарӣ, озодии шахсии шахрвандон аз беқонунӣ ва худсарии ҳокимияти давлатӣ ва рушди давлат ба вучуд меояд¹.

Асоси концептуалии мактаби бехатарии Замони навро ғояҳо ва тасаввуроти андешаҳо дар бораи бехатарии шахс ва озодии ӯ ташкил медиҳад, ки воқеияти қонунӣ ва конституционӣ пайдо карда бошад. Бехатарии давлатӣ дар асоси таъмини бехатарӣ ва ҳаёти хуррами шахрвандон амалӣ мегардад.

Мактабҳои миллии сиёсии бехатарӣ. Дар шароити муосир, бахши асосии таҳқиқоти илмӣ ва омӯзиши тамоми мактабҳои миллии сиёсӣ масъалаи бехатарӣ ташкил медиҳад. Мактабҳои миллии сиёсии амрикоӣ,

¹ Ниг.: Историческая эволюция понятия социальной безопасности [Текст] // Эпоха Нового времени. [Электронный ресурс] URL: https://socis.ucoz.ru/fr/0/Lecture_2.pdf (дата обращения: 30.09.2021.)

Британияи Кабир, мактаби миллии сиёсии оид ба масъалаи бехатарии русӣ, мактаби миллии олмонӣ ва ғ. ҳамаи мактабҳои миллии сиёсӣ оид ба масъалаи бехатарӣ, бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеахоро ҳадафи худ қарор дода, онро дар ҳошияи таҳдид ва хатарҳои замони нав баррасӣ мекунанд. Татбиқи амалии чорабиниҳоро дар бахши таъмини бехатарӣ ҳам дар сиёсати дохилӣ ва ҳам дар сиёсати хориҷӣ афзал медонанд. Мактабҳои миллии сиёсии бехатарӣ рушди устуворро аз се ҷиҳат баррасӣ мекунанд: бехатарӣ, суверенитет ва манфиатҳои миллӣ. Воқеияти суверенитет ва раванди Ҳимояи манфиатҳои миллиро аз мавҷудияти бехатарӣ вобаста медонанд.

Аз ин гуна махсусияти илмӣ-таҳқиқотӣ пайдо намудани мактаби тоҷикистони илмҳои сиёсӣ низ дар қанор нест. Мактаби миллии сиёсии тоҷикистонӣ масъалаи бехатариро дар ҳошияи нигоҳдошти сохтори сиёсӣ-конститутсионӣ, таъмини яқпорчагӣ ва ваҳдати ҷомеа, мубориза бар зухуроти номатлуби ҷомеа ва ҳаракатҳои радикалии ҷиноӣ, таъмини истиқлолияти комили сиёсӣ, пешгирии хатарҳо ва таҳдидҳои нави ҷаҳони муосир, Ҳимояи манфиатҳои миллӣ, тақвияти давлатдорӣ миллӣ, таъмини рушди устувори ҷомеа, инкишофи иҷтимоӣ, иқтисодӣ, дар ҳошияи таҳдидҳои фарҳангӣ ва тамаддунӣ мавриди омӯзиш, таҳлил ва баррасиву ҳулосагирӣ қарор медиҳад. Дикқати асосӣ дар таъмини бехатарӣ, махсусан бехатарии миллӣ ҳамчун омили асосии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ва Ҳимояи манфиатҳои миллӣ дода мешавад.

Мактабҳои миллии сиёсии бехатарӣ дар доираи талаботу манфиатҳои давлатӣ аз нигоҳи рушди устувор ва дар ҳошияи бартарафнамоии хавфу хатарҳои замони муосир масъалаи бехатариро таҳлил ва мавриди омӯзиши илмӣ қарор медиҳанд.

Мактаби реализми сиёсӣ оиди масъалаи бехатарӣ. Бехатарӣ мавзӯи баҳсбарангезтарин дар омӯзиши масъалаҳои сиёсӣ мебошад. Мактабҳо ва тамоюлҳои сершумор сабабҳо ва хусусияти таҳдидҳои пайдошавандаро бо роҳҳои гуногун муайян мекунанд ва роҳҳои гуногуни нигоҳ доштани суботи сиёсӣ ва бехатарии миллиро пешниҳод мекунанд. Яке аз мактабҳои пешбари

назариявӣ дар омӯзиши бехатарӣ реализм (неореализм) эътироф гардидааст, ки дастовардҳои илмиву таҳлилии асосии он дар асарҳои Э. Карр, Г. Моргентау, Ч. Валс, Зб. Бжезинский, М. Каплан. Б. Бузан, С. Краснер, С. Хоффман, В. Уолфорт ифодаи худро пайдо намудаанд. Таъсири назаррас ба ошкор намудани механизмҳои ташаккули амнияти байналмилалӣ самти неолибералӣ ва муносибати институтсионалӣ дорад, ки дар асарҳои Ч. Най, Р. Кохайн, Ф. Закария, инчунин доктринаи неомарксизм дар осори И. Воллерстайн, конструктивизм дар пажӯҳиши А. Вендт, Н. Онуф, самти феминистӣ дар таҳқиқоти К. Кон, С. Виртворт, Ч. Энлоу, китоби Г. Киссинҷер «Тартиботи ҷаҳонӣ», ки принципҳои ноил шудан ба суботи ҷаҳонро мурағаб кардааст, аҳаммияти хоса дорад.

Мақтаби реализми сиёсӣ (реалполитика) яке аз мақтабҳои афзалиятнок дар омӯзиш ва баррасиву таҳлили масъалаи бехатарӣ эътироф мегардад. Омӯзиши масъалаи бехатарӣ аз тарафи ин мақтаб дар контексти ҷимояи манфиатҳои миллӣ ва рушди устувори давлат ба роҳ монда мешавад.

Мақтаби реализми сиёсӣ таъмини бехатарӣ ва ҷимояи манфиатҳои миллиро дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ ҳадаф қарор медиҳад. Шарафи эҷодии назарияи системаноки муносири реализми сиёсӣ ба олими амрикоӣ Г. Моргентау тааллуқ дорад. Моҳияти реализми сиёсӣ аз он бармеояд, ки асоси муносибатҳои байналхалқӣ, соҳаи сиёсати бузург, проблемаҳои ҷанг ва сулҳ манфиатҳои давлатҳо мебошанд, ки аз қувва вобастагӣ дорад.

Мавқеи асосии реализми сиёсӣ дар таъмини бехатарӣ ин ҷимояи манфиатҳои миллӣ мебошад. Онҳо бо назардошти як қатор омилҳои тағйирнаёбанда, ба монанди омилҳои географӣ, таърихӣ, тамаддуниву сиёсӣ ташаккул меёбанд. Аммо қудрати давлат муҳимтар аст, ки раванди таъмини бехатарӣ ва ҷимояи манфиатҳо тавассути он таъмин мешаванд. Иқтисодии давлат ҳар қадар зиёд бошад, бехатарӣ дар сатҳи устувор таъмин гардида, манфиати вай ҳамон қадар зиёд ҷимоя ва амалӣ мегардад. Манфиатҳо тавассути афзалиятнокии ҳадафҳои сиёсати давлатӣ ҳам дар сатҳи дохилӣ ва ҳам дар сатҳи берунӣ татбиқ мешаванд. Талаби асосӣ он аст, ки дар байни

мақсадҳо ва қудрати давлат фосила набошад. Махсусан, вазъияте хавфнок аст, ки давлат ба имкониятҳои худ аз ҳад зиёд баҳо дода, мақсадҳоеро ба миён мегузорад, ки бо қувваи мутаносиб дастбӣ намешавад. Аз нигоҳи мактаби реализми сиёсӣ таъмини бехатарӣ ва рушди устувор ба таври самаранок замоне ба амал метавонад ояд, ки қувваи мавҷудаи давлат ва механизмҳои таъмини бехатарӣ ба мақсадҳо ва стратегияҳои қабулгардида мувофиқат мекунад. Дар ҳолати мувофиқат накардани қувва ба мақсадҳо ва тасмимҳои сиёсии таъмини бехатарӣ метавонад бӯҳрони инкишофи ҷомеа ба вучуд омада, низоми бехатарӣ ва рушди устувори давлат ру ба таназзул биёрад.

Бехатарӣ аз мавқеи реализми сиёсӣ ба таҳдидҳои дорои характери ҳарбӣ-сиёсӣ дучор мешавад. Ҳолати мазкур давлатҳоро маҷбур мекунад, ки системаи уҳдадорӣҳои шартномавиро дар асоси принципҳои амалиёти умумии коллективи иттифоқҳои ҳарбию сиёсӣ татбиқ намоянд.¹

Дар кӯшиши аз нав дида баромадан ва муосирӣ кардани ақидаҳои классикии неореализм «реализми ахлоқӣ» ба вучуд омад, ки намояндагонаш Амрико даъват менамояд, ки ҳам ҷиҳатҳои мустаҳкам ва заифи сиёсати берунии худро эътироф кунад, инчунин манфиатҳои мамлакатҳои дигарро ба назар гирад. Дар «Реализми этикӣ» муҳаққиқони амрикоӣ А. Ливен ва Ч. Халсман тавзеҳ медиҳанд, ки чӣ тавр Амрико метавонад сиёсати ҳақиқиро бо принципҳои асосии анъанавии реализми ахлоқии амрикоӣ – эҳтиёткорӣ, ватандӯстӣ, масъулият, хоксорӣ ва дарки манфиатҳои дигар субъектон мувофиқ кунонад².

Ҳамин тариқ, аз рӯйи концепсияи таъмини бехатарии мактаби реализми сиёсӣ давлат ҳамчун як воҳиди сиёсии оқилона, ки рафтораш бо таъмини бехатарӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллӣ ҳамчун омили рушди устувори ҷомеа равона шудааст, майли қудрат ва қудрати мутлақ муайян карда мешавад ва бехатарӣ ҳамчун чораи амалии сиёсӣ баҳри муҳофизат аз воридшавии душманону таҳдидҳои беруна арзбӣ мешавад.

¹ Ниг.: Wohlforth, W.C. Realism and Security Studies. The Routledge Handbook of Security Studies [Text] / W.C. Wohlforth. - New York: Routledge, 2010. - 504 p.

² Ниг.: Lieven, A. Ethical Realism [Text] / A. Lieven, Jh. Hutsman. - New York: Pantheon, 2006. - 224 p.

Мақтаби Копенгаген оид ба таъмини бехатарӣ. Назарияи секюритизатсия. Назарияи секюритизатсияро мақтаби Копенгаген пешниҳод намудааст. Мақтаби мазкур назарияи конструктивизмро дар таъмини бехатарӣ ишора намудааст ва то ҳаде онро табиӣ гуманизатсия карда, барои фаҳмиши нави бехатарӣ ҳамчун суботи зиндагии инсонӣ, ки ба воқеияти сиёсии имрӯза мувофиқ аст, таҳлил намудааст. Моҳияти назарияи конструктивизми таъмини бехатариро он чиҳат ташкил медиҳад, ки давлат ва сохторҳои гуногуни сиёсӣ қудрати худро барои ҳифзи бехатарӣ ва таъмини он фаъолона ташаккул диҳанд. Қудрати давлатӣ ба таъмин бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеа табиатан вучуд надорад. Таъмини бехатарӣ дар шароити муосир аз қувваи сиёсӣ-давлатӣ, ки механизм онро эҷод мекунад, вобастагии калон дорад. Барои он талош ва заҳматҳои сиёсӣ-ратсионалӣ заруранд.

Б. Бузан, О. Вайвер ва Ҷ. Вилде асосгузори назарияи секюритизатсия ба ҳисоб меравад. Концепсияе, ки ба ин назария мувофиқ аст, ин масъалаи «Бехатарӣ: ҷаҳорҷӯбаи нави таҳлил» мебошад ва аз ҷониби муаллифони зикршуда соли 1998 пешниҳод карда шудааст¹. Мафҳумҳои асосии ин назария, ба гуфтаи О. Вайвер, «бахшҳои бехатарӣ», «низоми бехатарии минтақавӣ» ва «секюритизатсия» мебошанд.

«Бахшҳои бехатарӣ» аз назари Б. Бузан соҳаҳои муайяне мебошанд, ки дар доираи онҳо як навъи муайяни таъсири мутақобилаи бехатарӣ вучуд дорад. Бахшҳои зерини бехатарӣ мавҷуданд: ҳарбӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, экологӣ ва ғайра².

«Низоми бехатарии минтақавӣ» (маълумот аз андешаи Б. Бузан сарчашма мегирад, вале онро О. Вайвер пурра ифода кардааст) маҷмуи воҳидҳое аст, ки равандҳо ва динамикаи бехатарии онҳо ба андозае алоқаманданд ва мушкилоти бехатарии онҳоро берун аз ҳудуди худ таҳлил ва ҳал кардан мумкин нест.

¹ Ниг.: Buzan, B. Security: A New Framework for Analysis [Text] / B. Buzan, O. Waever, J. Wilde. - Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998. – P. 22.

² Ниг.: Дар ҳамон ҷо. – P. 7-8

«Низоми бехатарии минтақавӣ» масъалаи таъмини бехатарии минтақаҳои ҷуғрофӣ, аз қабилҳои Аврупо, Амрико, Осиё, Шарқи Наздик ва Африқоро бартарии нисбӣ медиҳад. Дар он ҷанбаи минтақавии бехатарӣ ва таъмини он аҳаммият дорад. Вобастагии бехатарии минтақаҳо аз ҳамидигарашон таъкид мешаванд.

Секюритизатсия (англ. Securitization аз решаи калимаи англисии security - бехатарӣ¹) ифодаи раванди таъмин намудани низоми бехатарӣ дар таркиби системаи сиёсӣ ва раванди амалӣ гардидани муносибатҳои сиёсии ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам дар сатҳи минтақавию байналмилалӣ мебошад.

Концепсияи секюритизатсия дар натиҷаи маҳдудиятҳои таҳқиқоти масъалаи бехатарӣ бо сабаби нисбат додани он танҳо ба таҳдидҳои низомию ҳарбӣ дар соҳаи бехатарии миллӣ ва байналмилалӣ ба вуҷуд омадааст.

Бархе аз коршиносон мегӯянд, ки ҳанӯз дар соли 1983 мутахассиси амрикоӣ Б. Бузан, дар бахши равобити байналмилалӣ дар асари худ «Одамон, давлатҳо ва тарс» замина барои пажӯҳиши мафҳуми бехатариро гузошта буд². Дар оянда Б. Бузан дар назди худ вазифа мегузоранд, ки чӣ гуна объекти муайян ба таҳдиди бехатарӣ табдил меёбад, он чи гуна дар доираи контексти муайян сиёсӣ карда мешавад ва сипас секуритизатсия мешавад³. Дар ин маврид равиши конструктивистӣ истифода мешавад, дар ҳоле ки реализм мафҳуми мураккаби бехатариро ҳамчун синоними қувва мешуморад. Ин равиши анъанавӣ ба масъалаи бехатарӣ барои омӯзиши таҳдидҳо дар давраи ҷангҳои ҷаҳонӣ, вақте ки давлатҳо барои қудрат ва бартарии қудрат дар муқовимати доимӣ буданд, татбиқ мешуд.

Аммо бо тағйир ёфтани муҳити муносибатҳои байналмилалӣ маълум гардид, ки маҳдуд шудани мафҳуми бехатарӣ боиси аз таҳқиқ дур мондани бисёр ҷанбаҳои муҳим, ки моҳияти онро ташкил медиҳад, гашт. Соҳаи

¹ Ниг.: Секьюритизация (политология) [Электронный ресурс] URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Секьюритизация_\(политология\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Секьюритизация_(политология)) (дата обращения: 22. 05. 2022.)

² Ниг.: Stone, M. Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis [Text] / M. Stone. [Electronic resource] URL: http://geest.msh-paris.fr/IMG/pdf/Security_for_Buzan.mp3.pdf (date of application: 22. 05. 2022.)

³ Ниг.: Акопов, С. «Неоконченное приключение» образа врага: от теории секьюритизации до концепции "далеких местных" [Текст] / С. Акопов, Е. Прошина // Власть. — 2011. — № 01. — С. 89-92.

ҳарбӣ, ки хоси консепсияҳои классикии беҳатарӣ баромад мекунад, аҳаммияти муайянкунандаи худро гум кард, зеро мушкилоти дигар беҳатарӣ ба миён омаданд, ки омӯзиши дақиқро талаб мекарданд. Масалан, масъалаҳои миллатгароӣ, дину тамаддунгароӣ, хувият, глобаликунони ахлоқ ва дигар масъалаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ба таври васеъ мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Ба ин муносибат Б. Бузан ва О. Вивер мафҳуми секюритизатсияро пешниҳод карданд, ки он падидаҳоеро дар бар мегирифт, ки қаблан проблемаҳои беҳатарӣ ҳисобида намешуданд.

Дар назди мактаби Копенгаген масъалаи муайян намудани бахшҳои секюритизатсия аҳаммияти муҳимро соҳиб аст, ки онҳоро, асосан, ба бахшҳои ҳарбӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ тасниф мекунанд.

Дар бахши ҳарбӣ объекти беҳатарӣ, одатан, давлат, инчунин шахсони алоҳидаи сиёсӣ баромад менамоянд. Таҳқиқоти анъанавии беҳатарӣ ҳама масъалаҳои тақвияти низомии дигар давлат ва неруҳои гуногуни фишороварро таҳдиди беҳатарӣ медонанд. Аммо на ҳамеша чунин аст. Дар амалҳои башардӯстона қувваҳои мусаллаҳ ҳам ба ҳадафҳои сулҳҷӯёна ва ҳам барои рафъи оқибатҳои офатҳои табиӣ истифода мешаванд. Дар шароити муосир тақмили низоми ҳарбии як давлат ва шакл гирифтани иттиҳоди ҳарбии давлатҳо хатар ба низоми беҳатарии давлати дигар метавонад бошад. Масалан, мусаллаҳшавии Эрон ва Кореяи Шимолӣ, ба яроқҳои муосири вазнин дастёб шудани онҳо аз ҷониби давлатҳои ғарбӣ ҳамчун таҳдид ба беҳатарии Сайёра ва башарият муаррифӣ меагардад. Дар ҳоле ки худи онҳо чунин тасмимҳоро ба хотири таъмини амният ва истиқлолияти худ медонанд.

Дар бахши сиёсӣ таҳдидҳо одатан аз рӯи принсипи соҳибхитиёрӣ муайян карда мешаванд. Ҳар чизе, ки ба истиқлолият, қонуният, тамомияти арзӣ ё қудрати бетаъхири он таъовуз мекунад, метавонад таҳдиди олий эътироф гардад. Сиёсӣшавии таҳдид аз диди назарияи секюритизатсия дар таъсири он ба бахши сиёсии беҳатарӣ, асосан, ба вучуд меояд. Он аз ҷониби давлат ва системаи институтсионалии он аксуламали фавриро талаб дорад.

Дар бахши иқтисодӣ тавсифи объектҳо ва таҳдидҳо нисбат ба таҳдидҳои бахшҳои ҳарбӣ ва сиёсӣ хеле душвортар аст. Глобаликунонии муносибатҳои иқтисодӣ ва низоми истеҳсолот метавонад ба низоми беҳатарии иқтисодии давлатҳои миллии тасири манфи расонад. Интегратсияи иқтисодӣ душвориро дар тамоюли протекционизми иқтисодии инкишофи давлат метавонад эҷод созад. Низоми иқтисоди миллиро вобастаи иқтисоди берунӣ ва давлатҳои алоҳида гардонад, ки ин дар ҳолатҳои сард гардидани муносибатҳои байниҳамдигарии шарикони иқтисодӣ метавонад барои давлати миллии хавфнок гардад. Дар амалӣ намудани ҳамкориҳо ва раванди ҳамгироӣ шинохти манфиатҳо ва дарки аҳамиятнокии онҳо зарурати ҳатмӣ дорад. Меъёри “дар сиёсат дӯст ва душмани доимӣ вучуд надорад, танҳо аз рӯи манфиатҳо амал кардан бартарӣ дорад” бояд дарк гардад.

Дар бахши иҷтимоӣ объекти таҳдид аз назари равияи секюритизатсия, асосан, шахсият, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, умумиятҳои иҷтимоӣ таркиб ёфтааст. Таъмини беҳатарии иҷтимоӣ бо такмили қобилияти давлат ва ҷомеа барои такрористеҳсоли шаклҳои анъанавии забон, фарҳанг, айнияти сиёсӣ, миллии ва динӣ пайват аст. Ин қобилиятро метавон ташкил ва такмил дод.

Дар бахши экологӣ объектҳои эҳтимолии таҳдид хеле васеъ аст: аз чизҳои нисбатан мушаххас, масалан, ҳимояшавандагии муҳити зист, мушкилоти эгологӣ, нигоҳ доштани иқлими сайёра ва биосфера. Бисёре аз ин хатарҳо аз муносибати байни одамон ва биосфера вобастагии калон дорад.

Дар раванди секюритизатсия ду марҳилаи асосӣ вучуд дорад¹: аввал, изҳорот дар бораи мавҷудияти таҳдиди ба объекти беҳатарӣ; дуюм, анҷоми раванди секюритизатсия, ки агар субъект тавонад таҳдид, ҳолати ба вучуд омадани он, дараҷаи таъмиррасонии онро муайян кунад, муваффақ хоҳад шуд.

¹ Ниг.: Якушина, О. Теория секьюритизации в международных отношениях [Текст] / О. Якушина // Информационно-аналитическое издание "Геополитика". Выпуск XV. — М., 2012. — С. 81-85.

Дар ҳар сурат, мактаби Копенгаген бехатариро эътироф мекунад, ки танҳо дар чаҳорҷӯбаи ҷомеаи инсонӣ, ҳамкориҳои байни одамон (раванди баҳамтаъсиррасонӣ ва муносибатҳои мутақобила) пайдо мешавад ва ҷой дорад.

Мактаби марксистӣ оид ба омӯзиши бехатарӣ. Марксизм як таълимоти фалсафӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ мебошад, ки онро К. Маркс ва Ф. Энгелс асос гузоштаанд. Таълимоти Маркс бо мавҷудияти институтҳои сиёсӣ аз ҷумла хизбҳои сиёсӣ ва ҳаракатҳои гуногуни сиёсӣ дар афкори ҷамъиятӣ ва амалияи сиёсӣ тафсириҳои гуногун пешниҳод намудааст.

Дар мактаби марксизм масъалаи бехатарӣ ва таъмини он, рушди давлат ва мустаҳкам намудани пояҳои давлатдорӣ аҳаммияти аввалиндараҷа дорад. К. Маркс таҳдидро ба системаи иҷтимоӣ ва бехатарӣ дар муносибати нобаробари одамон ба неъматҳои моддӣ мебинад. Фалсафаи иҷтимоии марксизм системаи бехатариро аз мавқеи манфиатҳои синфӣ баррасӣ менамояд¹.

Дар марҳалаи ҳозира мазмуни бехатарӣ аз сабаби он васеъ гардид, ки инсоният зарурати дар миқёси сайёра таъмин намудани бехатарии коллективиро дарк намуд. Ф. Энгелс дар асараш “Пайдоиши оила, моликияти хусусӣ ва давлат” муттаҳид шудани одамонро дар ибтидо зарурияти таъмини бехатарӣ ва ҳифзи аъзои қабила медонист. “Аъзои қабила вазифадор буданд, ки ба ҳамдигар кумак, муҳофизат ва махсусан барои гирифтани қасос барои зарари расонидаи бегонагон ёрӣ расонанд. Дар ҳифзи бехатарии худ, фард ба ҳимояи қабила таъя мекард ва танҳо метавонист ба он эътимод кунад. Қасе, ки ба аъзои қабила зарар расонад, ба тамоми қабила зарар мерасонад”². Масъалаи мазкур метавонад асоси назариявии концепсияи таъмини бехатарии дастаҷамъӣ бошад. Масалан, иттиҳодияҳои ҳарбию низомӣ, ки бо мақсади таъмини сулҳ ва бехатарӣ таъсис дода шудаанд, дар асоси меъёр “таҳдид ба давлати аъзо таҳдид ба

¹ Ниг.: Общая теория национальной безопасности [Текст]: учебник / Под общ. Ред. А.А. Прохожева. — Изд. 2-е, доп. — М.: Изд-во РАГС, 2005. — С. 78.

² Энгелс, Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства [Текст] / Ф. Энгелс. — М.: Политиздат, 1986. — С. 39.

тамоми иттиҳод ва давлатҳои шомили он эътироф мегардад” фаъолият мекунад. Дар назди мактаби марксистӣ “...вазифаи аввалиндараҷаи сарвари давлат таъмини сулҳу бехатарии давлат чи аз берун ва чи аз дарун ва ҳифзи ҳамагон аз таҷовузуҳои хушунатомез ба моликияти ӯ мебошад”¹.

Бехатарӣ дар марксизм ба ҳифзи ҷамъият, ба ҳар як аъзои он, бо мақсади ҳифзи шахсият, ҳуқуқ ва молу мулки ӯ асос ёфтааст. Бехатарӣ мафҳуми олии иҷтимоии ҷомеаи шахрвандӣ, концепсияе мебошад, ки он бо мақсади дахлнопазирии шахсият, ҳуқуқ ва моликияти ҳар як узви ҷомеа, тамоми ҷомеа таъмин карда мешавад². Таълимоти марксистӣ ва ленинӣ рушди ҷомеа ва давлатро дар қонеъ гардидани талаботу манфиатҳои синфи миёна ва коргар мебинад. Асоси ташаккуло дар нерумандӣ ва муттаҳидии синфи коргар баён мекунад.

Концепсияи давлатмехвари бехатарӣ (бехатарии давлатӣ). Вобаста ба муракаб гардидани шароити инкишофи сиёсӣ, иқтисодиву ҷамъиятӣ бехатарӣ ва субот ба талаботи объективи даркшудаи давлатҳо мубаддал гардидааст. Бехатарӣ асос ва омили меҳвари инкишофи давлатдорӣ шинохта мешавад. Масъалаи марказии концепсияи давлатмехвариро таъмини бехатарии давлат ташкил медиҳад. Концепсияи давлатмехвари бехатарӣ, асосан, ба шумораи концепсияҳои классикии бехатарӣ дохил мешавад. Таъмини бехатарии давлат ханӯз аз замонҳои пеш аз мелодӣ диққати мутафаккиронро ба худ ҷалб намуда буд.

Алақай дар ибтидои асри XX муносибати либералӣ ба омӯзиши бехатарӣ бартариро ба концепсияи бехатарии миллӣ равона кард. Аксаран дар мавриди бехатарии давлатӣ мактаби сотсиалистӣ ва ҷараёни сотсиалистӣ андешаронӣ менамуд.

Маълум аст, ки дар ИҶШС мафҳуми асосӣ «бехатарии давлатӣ» буд, ки онро ба таркиби номҳои мақомотҳои давлатии таҳминкунадаи бехатарӣ: Сарраёсати бехатарии давлатӣ (ГУГБ), Вазорати бехатарии давлатӣ (МГБ), Кумитаи бехатрии давлатӣ (КГБ) ворид намуда, истифода мекарданд.

¹ Маркс, К. Энгелс Ф. Сочинения. Изд 2 [Текст] / К. Маркс, Ф. Энгелс. – М., 1955. – С. 102.

² Ниг.: Дар ҳамон ҷо. – С. 401.

Мафхуми «бехатарии давлатӣ» нуқтаи назари расмии роҳбарияти ҳарбию сиёсии мамлакатро дар бораи афзалияти манфиатҳои давлатӣ, диктатураи пролетариат нисбат ба манфиатҳои тамоми ҷамъият ва манфиатҳои шахс то андозае инъикос мекард¹. Имрӯз категорияи «бехатарии давлатӣ» бо гузаштаи шуравӣ, бо паҳш кардани шахсият, бо афзалияти манфиатҳои давлат алоқаманд карда мешавад².

Дар аксари адабиёти илмӣ бехатарии давлатиро қисми таркибии бехатарии миллӣ таъриф додаанд³. Бехатарии давлатӣ дараҷаи химояшавандагии давлат аз таҳдидҳои дохилӣ берунӣ мебошад. Таъмини бехатарии давлатӣ ё ин ки ҳифзи давлат маҷмуи чораҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳарбӣ ва ҳуқуқӣ дар баҳши нигоҳдошти давлат ва сохтори ҷамъиятӣ, таъмини дахлнопазирии ҳудуд ва истиқлолияти давлат аз амалиёти таҷовузкорона ва даҳлаткунандаи дигар давлатҳо, инчунин аз муқовиматҳо ва зиддиятҳои сиёсии дар дохили давлат бавучудмеомада, баҳисоб меравад. «Бехатарии давлатӣ яке аз бахшҳои асосии бехатарии миллӣ мебошад, ки равандҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳарбӣ ва ҳуқуқиро бо мақсади пешгирии фаъолияти зидидавлатӣ ва таҳрибкоронаи ҳадамоти иктишофӣ ва дигар ҳадамоти махсуси давлатҳои хориҷӣ, инчунин муҳолифони низоми мавҷуда дар дохили кишвар шакл медиҳад»⁴

То солҳои 80-уми асри гузашта дар адабиёти илмӣ шуравӣ мафхуми бехатарии давлатӣ истифода мегардид. Давлат, аз як тараф субъект ва аз тарафи дигар, объекти ягонаи таъмини бехатарӣ эътироф мегардид. Консепсияи давлатмехварии таъмини бехатарӣ низ диққати асосиро ба субот ва ҳолати бехатарии давлат равона мекунад. Аз назари консепсияи

¹ Ниг.: Чапчиков, С.Ю. Комментарий к Федеральному закону от 28 декабря 2010 г. № 390-ФЗ «О безопасности» (постатейный) [Текст] С. Ю. Чапчиков. — М.: Юстицинформ, 2011. — С. 12.

² Ниг.: Ирошников, Д.В. Государственная безопасность как правовая категория [Текст] / Д. В. Ирошников // Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2013, № 3. — С. 36.

³ Ниг.: Владимиров, Т.В. — К вопросу соотношения национальной и государственной безопасности [Текст] / Т.В. Владимиров // Социодинамика. — 2016. — № 6. — С. 18 – 28; Ганчаров, И.В. О соотношении понятий «национальная безопасность», «государственная безопасность», «конституционная безопасность» [Текст] / И.В. Ганчаров // Актуальные проблемы российского права, 2009, №1. — С.116-122; Мухаммад, А.Н. Амнияти миллӣ [Матн]. Воситаи таълимӣ / А.Н. Мухаммад, Сафарализода Х.Қ. — Душанбе, 2019. — С. 35; Алпеев, А.С. Критически важные объекты. Терминология безопасности [Текст] / А.С. Алпеев // Вопросы кибербезопасности №4(17) – 2016. — С. 72 – 76.

⁴ Алпеев, А.С. Критически важные объекты. Терминология безопасности [Текст] / А.С. Алпеев // Вопросы кибербезопасности №4(17) – 2016. — С. 75 – 76.

мазкур, муҳимтар аз ҳама давлат, сохтори сиёсӣ-идоракунӣ, сохтори конституционӣ, тамомияти арзӣ ва ҳимояшавандагии низомӣ ҳарбӣ-қудратии он ба ҳисоб меравад.

Бехатарии давлатӣ ҳолати ҳифзи асосҳои сохти конституционӣ, иқтисоди сиёсӣ, иқтисодӣ, мудофиавӣ, илмию техникӣ ва иттилоотии давлат аз таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ, ки аз ҷониби хадамот ва ташкилотҳои махсуси хориҷӣ, инчунин иттиҳодияҳои ҷиноятӣ ва шахсони алоҳида бармеоянд, мебошад¹. Бехатарии давлатиро ҳамчун вазифаи давлат оид ба муайян ва бартараф намудани низоъҳо бо мақсади пешгирии таъсири манфии оқибатҳои онҳо ба арзишҳои аз тарафи давлат ҳифзшаванда муайян кардан мумкин аст.

Концепсияи миллии бехатарӣ (бехатарии миллий). Концепсияи миллии бехатарӣ бо фаҳмиши васеъ аз концепсияи давлатмеҳвари бехатарӣ истифода мегардад. Дар маркази диққати концепсияи мазкур ҳолати ҳимояшавандагии шахс, ҷомеа ва давлат меистад. Дар ин таъриф аён аст, ки бехатарии миллий ҳам бехатарии шахс ва ҳам бехатарии ҷомеаву давлатро фаро мегирад. Худи ибори “бехатарии миллий” дар матни суҳанронии президенти ҳамонвақтаи ИМА дар соли 1904 Теодор Рузвелт ба таври расмӣ ифодаи худро пайдо намудааст. Баъдтар истилоҳи мазкур дар доираи илмҳои сиёсӣ баъди Ҷанги дуҷуми Ҷаҳонӣ, ки соли 1947 дар ИМА қонун “Дар бораи бехатарии миллий” қабул шуд, истифода гардид². Асоси методологӣ ва назариявии таҳқиқҳои баъдинаро кӯшишҳои сиёсатшиноси амрикоӣ Г. Моргентау, ки бехатарии миллиро бехатарии шахрвандон, ҷомеа ва давлат мефаҳмид, ташкил додааст.

Мувофиқи иттилои Н.П. Патрушев дар Руссия, асосан, дар шакли расмиву қонунӣ истифодаи ибори “бехатарии миллий” аз соли 1997 иҷро шуда сурат гирифтааст.³

¹ Ниг.: Михайлов, А.Е. О понятии «государственная безопасность» и ее принципах [Текст] / А.Е. Михайлов // Актуальные проблемы государственной безопасности Российской Федерации: сб. тр. научн. конф. / Рост. гос. ун-т. путей сообщения. – Ростов н/Д, 2008. - С. 70.

² Ниг.: Общая теория национальной безопасности [Текст] / Под общ. ред. А.А. Прохожева. — М.: Издательство РАГС, 2005. — 344 с.

³ Ниг.: Патрушев, Н.П. Особенности современных вызовов и угроз национальной безопасности России [Текст] / Н.П. Патрушев // Журнал российского права. 2007. № 7. – С. 4.

Намояндагони ин парадигма ва консепсияи миллии бехатарӣ аслан муҳаққиқони амрикоӣ ва аврупоӣ мебошанд. Аз ин рӯ метавонем ийнхоро ворид созем: Г. Моргантау, У. Липпман, Ч. Коллинз, В. Тейлор, А. Уолферс ва ғ.

Баъди шикасти низоми сотсиалистӣ ва давлати бузурги Иттифоқи Шуравӣ дар Руссия ва дигар давлатҳои собиқ сотсиалистӣ ба ҷойи иборати “бехатарии давлатӣ” “бехатарии милли” истифода гардид. Саволе ба миён меояд, ки бехатарии давлатӣ аз бехатарии милли чӣ тафовут ва монандиҳо доранд? Оё онҳо аз ҳамдигар фарқ доранд? Ё ифодаи як маъно буда, дар ҷойҳои мухталиф истифода мегарданд? Посух ба саволи мазкур каме баҳсбарангез боқӣ мемонад. Бехатарии милли моҳиятан фаҳмиши васеътарро соҳиб аст. Бехатарии давлатӣ яке аз зинаҳои бехатарии миллиро ташкил медиҳад.

Шароити ташаккули ҷомеаи муосир ва давлатҳои демократӣ зарурати истифодаи иборати бехатарии миллиро ба вуҷуд оvaraаст. Акнун меъёри мутамарказкунии давлатии тамоми муносибатҳо коҳиш ёфта намояндагони либерализм ва демократия дар баробари давлат шахс ва соҳибмоликият будани ӯ, ҷомеа, махсусан, ҷомеаи шахрвандиро мегузоранд. Алақай истифодаи иборати бехатарии давлатиро қабул накарда онро шароити ҳимояи шахс, ҷомеа, махсусан ҷомеаи шахрвандӣ намедонанд. Аксаран ҷораҳо ва маҷмуи амалҳоро дар ҳошияи таъмини бехатарии давлатӣ бар зарари бехатарии шахс ва ҷомеа, махсусан, ҷомеаи шахрвандӣ медонанд. Ҳолати мазкур барои кишварҳои ғайриғарбӣ мушкилотро эҷод мекунанд. Имрӯз дар таҷрибаҳои ҳама давлатҳо заминаҳои институтсионалии таъмини бехатарӣ бо номи мақомотҳои давлатии бехатарии милли бунёд шудаанд. Аммо ҳадафи онҳо таъмини бехатарии давлатӣ (синфи ҳукумрон) мебошад. Аксаран фаъолияти институтҳои давлатии таъминкунандаи бехатарии милли дар ин ва ё он кишвар бар зарар ва ҳалалдор намудани бехатарии шахс ва ҷомеаи шахрвандӣ равона карда шудааст.

Ба андешаи А.В. Герасимов “бехатарии миллӣ” ин ҳолати химояшавандагии чанбаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳарбӣ, экологӣ, иттилоотӣ ва ғайраи манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат мебошад¹.

М.В. Александров бехатарии миллиро маҷмуи омилҳои мефаҳмад, ки фаъолияти ҳаётии давлатро дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ, қобилияти истодагарӣ ба таҳдидҳои берунии ба вучудодада ва мувофиқи манфиатҳои миллии худ амал карданро таъмин менамоянд².

Дар илми муосир ду тарзи муносибат ба таҳлили иборати бехатарии миллӣ вучуд дорад. Муносибати аввал ин аст, ки бехатарии миллӣ вақте таъмин мегардад, ки бехатарии шахс таъмин карда мешавад. Яъне объекти асосии таъмини бехатарии миллиро таъмини бехатарии фард ва қаролати қонунгардидани талаботу манфиатҳои ӯ ташкил медиҳад. Аксаран, чунин тарзи муносибат дар доираи илмӣ ва таҳқиқоти ғарбӣ бартариро соҳиб аст. Мактаби либералӣ, ки ҷавҳари онро индивидуализм ташкил медиҳад, диққати асосиро дар ростии таъмини бехатарии миллӣ ба таъмини бехатарии фард ва қонунгардидани талаботу манфиатҳои ӯ равона мекунад. Он озодии инфиродно дар шароити бемушкилӣ ва бемамонияту бехатар амал ва фаъолият карданро дар ҳаёти иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва маданӣ мебинад. Асоси бехатарии миллиро ташкили шароити озоди инкишоф ва рушди шахсият ташкил медиҳад. Дар чунин мавқеъ парадигмаи антропологии бехатарӣ низ қарор дорад, ки дар поён моҳияташро ишора мекунам.

Муносибати дувум ин аст, ки бехатарии миллӣ замоне таъмин мегардад, ки бехатарии ҷомеа ва давлат таъмин карда шавад³. Аксаран дар анъанаи таъмин бехатарии миллӣ равиши дуҷум ба ҳислатҳои миллии мо

¹ Ниг.: Герасимов, А.В. Органы государственной безопасности в механизме правового государства. Теоретико-правовой аспект [Текст] Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. В. Герасимов. - Краснодар, 2004. - С. 87.

² Ниг.: Александров, М. В. О Концепции национальной безопасности нашей страны [Текст] / М.В. Александров // Международная безопасность. Национальные и глобальные аспекты. Дайджест 1. - М., 1990. - С. 105.

³ Ниг.: Харичкин, И.К. Национальная безопасность: природа, содержание [Текст] / И.К. Харичкин // ФСБ России. Правовое регулирование деятельности федеральной службы безопасности по обеспечению национальной безопасности Российской Федерации: Научно-практический комментарий /Под ред. В.Н. Ушакова, И.Л. Трунова. - М., 2006. - С. 198.

наздики дорад. Маслан, дар шароити Тоҷикистон соли 2011 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» қабул гардид, ки дар он моҳияти бехатарии миллӣ нишон дода шуд. Бори аввал дар қонуни мазкур моҳияти амнияти миллӣ муайян карда шудааст. Дар қонун зери мафҳуми бехатарии миллӣ «ҳолати муҳофизатии манфиатҳои ҳаётан муҳими кишвар аз таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолии дохиливу берунӣ»¹ фаҳмида мешавад.

Бехатарии давлатӣ ҳолати ҳифзи асосҳои сохти конституционӣ, иқтисодӣ, иқтисодӣ, мудофиавӣ, илмию техникӣ ва иттилоотии кишвар аз таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ мебошад, ки аз ҷониби ҳадамот ва ташкилотҳои махсуси хориҷӣ, инчунин иттиҳодияҳои ҷиноятӣ ва шахсони алоҳида эҷод мегардад². Бехатарии давлатиро ҳамчун вазифаи давлат оид ба муайян ва бартараф намудани низоъҳо бо мақсади пешгирии таъсири манфии оқибатҳои онҳо ба арзишҳои аз тарафи давлат ҳифзшаванда муайян кардан мумкин аст³.

“Бехатарии миллӣ ҳифзи манфиатҳои ҳаётан муҳими шахсият, ҷомеа ва давлат дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт аз таҳдидҳои беруна ва дохилӣ, таъмини рушди устувори кишвар мебошад”⁴.

Тибқи таърифи дигар бехатарии миллӣ маҷмуи ақидаҳои расман қабулшуда оид ба ҳадафҳо ва стратегияи давлатӣ дар соҳаи таъмини бехатарии фард, ҷомеа ва давлат аз таҳдидҳои берунӣ ва дохилии як давлат, аз таҳдидҳои сиёсӣ, миллӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, харбӣ, сунӣ, экологӣ, иттилоотонӣ ва ғайра бо назардошти захираҳои имкониятҳои мавҷуда мебошад.

Дар мавриди ошкоркунии моҳияти бехатарии миллӣ ду равиш вучуд дорад. Аз рӯйи равиши яқум, бехатарии миллӣ дар заминаи ҳимояи

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи амният” [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2011. - №6. м. 434; 2014. -№11. м. 646; 2016. - №3. м. 136.

² Ниг.: Михайлов, А.Е. О понятии «государственная безопасность» и ее принципах [Текст] / А.Е. Михайлов // Актуальные проблемы государственной безопасности Российской Федерации: сб. тр. научн. конф. / Рост. гос. ун-т. путей сообщения. – Ростов н/Д, 2008. – С. 70.

³ Ниг.: Карнаухов, С.С. Формирование юридической теории безопасности государственности в контексте новых вызовов и угроз [Текст] / С.С. Карнаухов // Вестник Академии экономической безопасности МВД России. 2008. № 1. – С. 63.

⁴ Ильин, М. С. Финансово-промышленная интеграция и корпоративные структуры: мировой опыт и реалии России [Текст] / М.С. Ильин, А.Г. Тихонов. - М., 2012. - С.69.

манфиатҳои миллӣ ва аз рӯйи равиши дуҷум, беҳатарии миллӣ дар заминаи ҳимоя ва ҳифзшавандагии арзишҳои асосии ҷомеа баррасӣ мешавад.

Ҳамин тавр, дар маркази диққати концепсияи миллии беҳатарӣ офияти шахс, ҷомеа ва давлат қарор дорад. Аз диди концепсияи мазкур рушди устувори ҳаёти фардӣ, ҷомеа ва муносибатҳои ҷамъиятӣ, давлат ва ҳимояи манфиатҳои миллӣ дар мадди аавал қарор мегиранд.

Концепсияи ҷарбӣ-қудратии беҳатарӣ. Аксаран дар назарияи беҳатарӣ концепсияи ҷарбӣ-қудратии беҳатариро ба шумори концепсияҳои классикӣ шомил мекунанд. Концепсияи мазкур мустаҳкамии омили ҷарбӣ-қудратиро кафили беҳатарӣ медонад. Заифии ҷарбӣ ҳеҷ гоҳ гавари беҳатарӣ буда наметавонад ва баръакс, барои таҷовузкорӣ ва субъектони эҷоди ҳатар омили ҷолиби диққат ба ҳисоб меравад. “Агар озод будан хоҳӣ, агар беҳатарӣ хоҳӣ, қавӣ бош”¹. Намояндагони концепсияи ҷарбӣ-қудратии беҳатариро, асосан, геополитикҳои классик, ки ҷонибдори “назарияи ҷарбиву стратегӣ” ва “назарияи таъсири нерӯҳои ҷарбӣ ба геополитикаи давлат” ҳастанд, ташкил медиҳанд. Ба монанди ҷонибдорони “назарияи ҷарбиву стратегӣ” Н. Макиавеллӣ, К. Клаузитс, Молтке, Ф. Энгелс, Ф. Коломб, А. Мэхен, С.Г. Горшков ва тарафдорони “назарияи таъсири нерӯҳои ҷарбӣ ба геополитикаи давлат” А. Жомини, К. Клаузитс, Д.А. Милютин, Г.А. Леер, Х.К. Молтке, Н.П. Михневич ва дигарон мебошанд.

Вақте мафҳуми беҳатарии миллӣ ба лексикаи сиёсии Ғарб ворид шуд, он ҳамчун муроди қобилияти мудофиавии давлат истифода мешуд ва дар ҳақиқат дар миёнаҳои солҳои 80-уми садаи ХХ дар зери ин мафҳум беҳатарии ҷарбӣ ва сиёсӣ фаҳмида мешуд.

Намояндагони концепсияи ҷарбӣ-қудратии беҳатарӣ тақвияти нерӯҳои ҷарбии давлатро на танҳо кафили ҳимоя ва таъмини беҳатарӣ, балки омили тақвияти қудрати геополитикӣ ва назаорати фазои геополитикӣ медонанд. Ва бо ин роҳ ҳатар ва таҳдидҳои эҳтимолии зарар ба беҳатариро дур мекунанд.

¹ Стариков, Н. В. Геополитика: Как это делается [Текст] / Н.В. Стариков. - СПб.: Питер, 2014. — С. 7.

Дар шароити муосири андешидани чораҳои мушаххаси таъмини бехатарии миллӣ, мушоҳида мешавад, ки концепсияи мазкур дар доираи назарияҳо, парадигмаҳо ва концепсияҳои муосири бехатарӣ ҷойи махсусро ишғол намуда, аҳаммияти тақвияти неруҳои ҳарбӣ ва қудратии давлатҳоро на танҳо дар замин, балки дар кайҳон дар ростои таъмини бехатарии миллӣ зарур мешуморад. “...Масъалаи таҳкими заминаҳои низомию қудратӣ ҳамчун шартҳои зарурии ҳимояи истиқлолият... ..аз бисёр ҷиҳат бодарназардошти масъалаҳои бухронии инкишофи ҷомеаи ҷаҳон, сепаратизм, бархурдҳои байнидавлатӣ аз баҳри ҳудуд ва захираҳои табиӣ, экстремизм, терроризм, ҳалалдоршавии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрвандон, коррупсия, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир рӯзмарра мегардад”¹.

Ҳамин тариқ, концепсияи ҳарбӣ-қудратии бехатарӣ роҳҳо, асосҳо ва нигоҳдошти бехатарии миллиро, ки дар он ҳолати ҳимояшавандагии шахс, ҷомеа ва давлат таъриф гардидааст, бо роҳи ҳарбӣ таъкид мекунад. Намояндагони ҷараёни мазкур тақвият ва мустаҳкамии ҳарбию омили на танҳо нобуд ва аз байн бурдани хатару таҳдидҳо дар дохил, балки дар берун мебаранд.

Концепсияи геополитикии бехатарӣ. Моҳияти Концепсияи геополитикии бехатариро ҳимояшавандагӣ ва дар ҳолати бехатарӣ қарор доштани манфиатҳои геополитикии миллӣ, фазои сиёсӣ, ҳудудӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва иттилоотӣ дар низоми муносибатҳои минтақавию глобалӣ ташкил медиҳад. Дар баробари ин, концепсияи мазкур диққатро ба дараҷаи ҳимояшавандагӣ ва дар ҳолати ҳимоявӣ қарор доштани асосҳои ҳудудӣ, геоиқтисодӣ, геополитикӣ, геотамаддунӣ ва дар умум, фазои сиёсӣ равона мекунад.

Яке аз геополитикҳои амрикоӣ Н. Спайкмен ғояи Мэхенро дар бораи «қудрати баҳрӣ» ва назарияи “Ҳартленд”-и Маккиндерро аз нуқтаи назари манфиатҳои бехатарии миллии ИМА муттаҳид кардааст. Спайкмен

¹ Асламзода, Н. Таҳкими заминаҳои низомию қудратӣ - омили асосии таъмини амният ва истиқлолияти Тоҷикистон [Матн] / Н. Асламзода // Масъалаҳо ва роҳи воситаҳои таҳким ва такмили истиқлолияти Тоҷикистон: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (12-уми майи соли 2021). – Душанбе, 2021. – С. 212.

геополитикаро ҳамчун як илме медонад, ки асосҳои бехатарии кишварҳоро коркард менамояд. Дар мулоҳизаҳои назариявии худ масъалаҳои бехатариро дар маркази геополитика гузоштааст. Геополитика бояд дар ташаккули сиёсати амалии таъмини бехатарии кишвар аз нигоҳи омилҳои ҷуғрофӣ нақши муайянкунада дошта бошад. Аз назари Спайкмен география омилҳои асоситарин дар сиёсати хориҷии давлатҳо бахри таъмини бехатарии миллӣ ва рушди устувор мебошад. “Вазирон меоянду мераванд ..., вале занҷири кӯҳҳо бемайлони менамояд”¹.

Намояндаи Консепсияи геополитикии бехатариро аз донишмандони ватанӣ метавон Г.Н. Зокировро ишора намуд. Мутафаккир дар китобҳои “Геополитика”, “Минтақаи кӯҳистон (Таҳқиқоти геополитикӣ)”², “Хуросони Бузург (Доктринаи геополитикӣ)”³ аҳаммияти омилҳои геополитикиро дар рушди инкишофи давлати Тоҷикистон асоснок намудааст ва ҳимояи зарфиатҳои геополитикӣ ва манфиатҳои геополитикиро асоси мустаҳкамӣ ва рушди устувори давлати муосири Тоҷикистон медонад. Ба надешаи ӯ “фазои сиёсӣ аломати муҳимтарини давлат мебошад. Махсусияти мазкур аз мавҷудияти сарҳадоти давлатӣ, ки кафили бехатарии давлат аст, бармеояд”⁴.

Ҳамин тариқ, Консепсияи геополитикӣ бехатарӣ ва рушди устуворро аз нуқтаи назари детерменизми географӣ, геополитикӣ ва омилҳои ҷуғрофӣ баррасӣ мекунад. Дар сарҳати таъмини бехатарӣ ва мустаҳкам намудани асосҳои рушди устувори ҷомеа ва давлат ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои намояндагони миллат барои истифодаи озод аз сарватҳои табиӣ, тамаддун ва фарҳанги онҳо, дараҷаи инкишофи ҳаёти шахсии шаҳрвандон ва манфиатҳои геополитикии миллат қарор дорад.

Консепсияи дастаҷамонаи бехатарӣ. Дар омӯзиши мактабҳо, самтҳои афзалиятноки илмӣ ва консепсияҳои парадигмаҳои бехатарӣ диққати асосӣ

¹ Nicholas, J. S. America’s Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power [Text] / J. S. Nicholas. - London: Routledge? 2017. - P. 41.

² Зокиров, Г.Н. Минтақаи кӯҳистон. (Таҳқиқоти геополитикӣ) [Матн] / Г.Н. Зокиров. -Душанбе, 2016. - 152 с.

³ Зокиров.Г.Н. «Хуросони Бузург» (Доктринаи геополитикӣ) [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе: «ИмпериаЛ-Групп», 2021. – 160 с.

⁴ Зокиров, Г.Н. Геополитика [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2009. – С. 12.

ба Концепсияи дастаҷамонаи бехатарӣ дода мешавад. Аввалин аоқеияти амалии ин равиши таъмини бехатарӣ бо оғози фаъолияти Лигаи Миллатҳо алоқаманд аст.

Унсuri калидии ин концепсия мавҷудияти як гурӯҳи давлатҳо бо ҳадафи муштараки ҳифз ва ҳимояи бехатарӣ ва ҳамчунин мавҷудияти як маҷмааи низомии тавоноии кофӣ барои аз байн бурдани таҳдидҳои эҳтимоли мебошад. Моҳияти концепсияи ишорагардида ба муқобили душмани конкретӣ ва ё таҳдидҳои абстрактӣ муттаҳид намудани давлатҳо мебошад.

Моҳияти Концепсияи дастаҷамонаи ҳамгироии барои ҷалби тавачҷуҳ ба ҷолишҳо, таҳдид ва хатарҳои ҳарбӣ-стратегӣ тарҳрезӣ шудааст.

Концепсияи дастаҷамонаи бехатариро бори нахуст Бахоулл¹, М.Ч Сэвич, М. Уайт, И. Кант ва В. Вилсон пешниҳод карда буданд ва ҳамчун татбиқи манфиатҳои таъмини бехатарӣ ба маъноии васеъ маънидод карда шудааст.

Ба таври расмӣ ин назарияҳо барои таъмини субот ва бехатарии як гурӯҳи муайяни давлатҳо пешбинӣ шудаанд, ки ба системаи бехатарии дастаҷамъӣ мувофиқанд. Маҳз ҳамин назария асоси доктринаи президенти ИМА Г. Трумэнро дар солҳои баъдичангӣ ташкил медиҳад.

Дар микёси фарзияи “таҳдид, хатар, таҷовуз – пешгирии таҳдид, қабули хатар, дафъи таҷовуз» қувваҳои бехатарии дастаҷамъӣ тавонотарин муқобил ба душмани таҷовузкор мебошанд².

Ҳамин тариқ, назарияи бехатарӣ як даври маъруфияти системаи бехатарии дастаҷамъиро аз сар гузаронд, ки зиддияти равшани блокҳоро тасдиқ мекунад. Дар шароити муосир низ он аҳаммияти сиёсӣ-амалиашро аз даст наододааст. Раванду ҳодисаҳои хатарзову таҳдидовар давлатҳоро ба муттаҳидшавии блокӣ баҳри таъмини бехатарӣ ва рушди устувор водор карда истодааст. Давлатҳо вобаста ба алоқаҳои тамаддунӣ, фарҳангӣ,

¹ Ниг.: Шоги, Э. «Мировой порядок Бахауллы» [Текст] / Э. Шоги. [Электронный ресурс] URL: <https://reference.bahai.org/en/t/se/WOB/wob-52.html> (дата обращения: 10.02.22.)

² Ниг.: Сафарализода, Х.Қ. Роль коллективной безопасности в борьбе с новыми мировыми вызовами и угрозами [Текст] / Х.Қ. Сафарализода, Ш.Х. Шарипов. // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук 2022. №6. – Душанбе, 2022. – С. 303.

ҳадафҳои мушктраки сиёсӣ, географӣ кӯшиши таъмини бехатарии дастаҷамонаро мекунанд.

Парадигмаи антропологи бехатарӣ. Парадигмаи антропологи бехатарӣ дар маркази диққати худ бехатарии инсон, ифодаёбии талаботу манфиатҳои он, рушди ҳаёти фард, ҳимоя, эътироф ва риоя гардидани ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро қарор додааст. Андешаҳо дар мавриди тамини кафолати осудагӣ, офият ва ҳимояшавандагии аз ҷониби давлат ҳанӯз аз замони қадим пайдо шудаанд ва дар асрҳои миёна тақвият ёфта, дар Замони Нав аҳмияти амалӣ-сиёсии худро пайдо намудаанд. Моҳияти парадигмаи антропологи метавон дар осори мутафаккирони асримиёнагии форсу тоҷик А. Фирдавсӣ, А. Форобӣ, М. Ғаззоли, У. Кайковус, М.А. Ҳамадонӣ ва дигарон низ мушоҳида намуд. Афкори инсонгароёнаи онҳо ба моҳияти парадигмаи антропологи давлат, ки дар маркази таъмини бехатарӣ – бехатарии фардро мебинад, наздикӣ дорад.

Дар солҳои минбаъда мутафаккирони Замони нави Аврупо Т. Гоббс, Ч. Локк, Ж.Ж. Руссо, Б. Спиноза ва дигарон дар концепсияҳои илмию фалсафии худ мазмуну мундариҷаи бехатариро аз диди муносибати антропологи ба таври муфассал шарҳ додаанд.

Дар ин роҳ зарурати муайян кардани мафҳуми «антропологияи бехатарии миллӣ» ба миён меояд, зеро маҳз бехатарии миллӣ омили асосии озодии шахс, рушди ҷомеа ва пайдоиши давлат мебошад. Пеш аз ҳама, сухан дар бораи бехатарии инсон меравад, зеро маҳз инсон сабаби аслии шаклгирии ҷомеа ва пайдоиши давлат аст.

Мутафаккирони асрҳои XVI–XVII Н. Макиавелли, Ж. Боден, Г. Гротсий, Т. Гоббс ғояи зарурати давлатро ҳамчун институти олии инкишоф доданд¹. Аммо мутафаккирон ҳадафи масъулиятпазирии давлатро дар таъмини бехатарӣ, асосан, таъмини бехатарии инсон ва кафолати ҳуқуқу озодиҳои вай мебинанд.

¹ Ниг.: Павлович, О.В. Антропологическая парадигма национальной безопасности в философской системе Томаса Гоббса [Текст] / О.В. Павлович. // ВЕСТНИК ОГУ №7 (126)/июль 2011. – Екатеринбург, 2011. – С. 62.

Файласуфи англис Т. Гоббс (1588-1679) чихати антропологии бехатарии миллиро таҳқиқ намуда, бехатарии фардро ҳамчун шартӣ асосии ташаккули ҳар як давлат асоснок кард. Файласуф ҳадафи асосии давлат – таъмини сулҳу бехатарӣ ва рушди ҳаёти шаҳрвандонро муайян намуда, сабаби пайдоиши онро бо навсозии ниёзҳои ҳаётии инсон: ҳуқуқ ба зиндагӣ, бехатарӣ, адолат ва шукуфӣ шарҳ медиҳад. Дар айни замон ҳар ду мафҳум “давлат” ва “инсон”-ро Т. Гоббс на дар шахси алоҳида, балки дар робита бо ҳамдигар меомӯзад.

Бо ҳамин тартиб, парадигмаи антропологии бехатарӣ дар назарияи бехатарии милли аҳамияти худро аз даст надодааст. Баръакс, он дар назарияи бехатарии милли бештар диққатҷалбкунанда мебошад. Чӣ тавре ки дар боло ишора кардем, дар ҳошияи ҳимояи бехатарии милли сараввал ҳимояи бехатарии шахс дар шароити муосир қарор мегирад. Осудагии ҷомеа ва давлат аз дараҷаи ҳимояшавандагӣ, рушди устувори ҳаёти инсонҳо ва ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои онҳо вобастагии калон доранд. Мактабҳои муосири бехатарӣ, аз қабилӣ мактаби неолибералӣ дар таъмини бехатарӣ бехатарии шахсро дар ҷойи аввал мегузоранд.

Ҳамин тариқ, дар назарияи бехатарӣ ва рушди устувор, инчунин дар омӯзиши масъалаҳои пайваст ба он дигар самтҳо ва равияҳои афзалиятноки илмӣ, парадигмаҳо ва концепсияҳои муҳими бехатарӣ низ мавҷуданд. Тарҳҳо ва нуқтаҳои муҳими бехатарӣ ва рушди устувори шахс, ҷомеа ва давлатро дар ҳошия ва асосҳои мухталиф ба риштаи баррасии илмӣ мекашанд. Дар шароити муосир Парадигмаи бехатарии глобалӣ, Парадигмаи бехатарии фароминтақавӣ (трансминтақавӣ), Парадигмаи бехатарии минтақавӣ ва ғ. аз мавҷудият ва баргариҳои худ дарак медиҳанд.

§ 3. Навъҳо ва шаклҳои асосии таҳдидҳои бехатарӣ дар замони муосир

Хатар ва таҳдидҳои замони муосир гуногунсамт мебошанд. Онҳо мазмун ва муҳтавои васеъ дошта, қолабан низоми бехатарӣ ва рушди устувори давлатҳоро халалдор мекунанд. Дар ин рост, масъалаи методӣ-типологии таҳдид ва хатарҳои замони муосир ба низоми бехатарӣ ва рушди

устувор аҳаммиятнок мегардад. Масъалаи муҳим мушаххас сохтани меъёрҳои типологияи таҳдид ва хатарҳо ба ҳисоб меравад. Метавон меъёрҳои зерини типологияи таҳдид ва хатарҳоро нишон дод:

- аз рӯи ҷойгиршавии манбаъҳои таҳдид – таҳдидҳои беруна ва дохилӣ;

- вобаста ба фаъолияти инсон таҳдидҳои объективӣ, ки новобаста аз таъсиррасонии инсон ба миён меоянд ва таҳдидҳои субъективӣ, ки бошуурона ташаккул меёбанд;

- нисбат ба объектҳои асосии бехатарӣ – таҳдид ба бехатарии шахс, таҳдид ба бехатарии ҷомеа, таҳдид ба бехатарии давлат;

- вобаста ба хосиятҳои зоҳиршавӣ – таҳдидҳои табиӣ ва иҷтимоӣ;

- аз рӯи эҳтимолияти амалишавии таҳдидҳо – таҳдидҳои воқеӣ, таҳдидҳои эҳтимолий;

- аз рӯи давомнокии таҳдидҳо – таҳдидҳои дарозмуддат, таҳдидҳои миёнамӯҳлат ва таҳдидҳои кӯтоҳмуддат;

- аз рӯи ҳудуди таъсири таҳдидҳо - таҳдидҳои умумимиллӣ, минтақавӣ, глобалӣ ва ғайра.

Дар мустаҳкамкунии низоми бехатарӣ ва таъмини рушди устувор мувофиқати дарки таҳдидҳо муҳим аст, зеро аксар вақт вазъияти воқеӣ бо ба дарки ин падида аз ҷониби одамон мувофиқат намекунад. В.И. Карпов навъҳои таҳдидҳоро мувофиқ ба дарки таҳдид аз ҷониби шахс ҷудо мекунад, ки объективӣ ва субъективӣ буда метавонанд¹.

Дар баррасии масъалаи ҷанбаҳои муносири тафсири илмии таҳдидҳо ба бехатарии миллӣ тамоми маҷмуи таҳдидҳоро ба бехатарии миллӣ аз рӯи шабоҳати аломатҳои муайян гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст:

1. Аз рӯи доираи манфиатҳо. Табиати манфиатҳо табиати таҳдидҳоро муайян мекунад. Аз рӯи меъёри таснифотии мазкур таҳдидҳои марбут ба соҳаҳои иқтисодӣ, ҳарбӣ, маънавӣ, иттилоотӣ, экологӣ, ҳуқуқӣ ва ғайра вучуд доранд. Дар баробари ин зарур доништа мешавад, ки таҳдидҳои

¹ Ниг.: Карпов, В. И., Павлов Д. Б. Основы обеспечения безопасности личности, общества и государства [Текст] / В. И. Карпов, Д. Б. Павлов. - М., 1999. - С. 72.

марбут ба соҳаҳои гуногун, аз рӯйи дараҷаи аҳаммияташон ва бо назардошти шароити мушаххаси иҷтимоӣ таърихӣ, иқтисодӣ ва сиёсии давлатҳо, мавқеъгирии онҳо дар ҷомеаи ҷаҳонӣ, инчунин стратегияи интихобшудаи рушди устувор, мавриди таҳлили назариявӣ ва таваҷҷуҳи сиёсӣ-амалӣ қарор гирад. Аз нигоҳи амалӣ ин имкон медиҳад, ки самтҳои муҳимтарини бартарафкунии таҳдиду хатарҳо вобаста ба афзалиятҳои миллӣ эҷод карда шавад.

2. Аз рӯйи мақсаднокӣ таҳдидҳо чунин мешаванд: таҳдиди мустақим (таҳдиде, ки аз фаъолияти мақсадноки дидаю донистаи субъект бармеояд); таҳдиди ғайримустақим (ин таҳдидест, ки дар натиҷаи тағйироти харобиовар дар шароити буҳронӣ ё ҳодисаҳои пешгӯинашавандаи сиёсӣ, ки системаҳои мавҷудаи беҳатарӣ, раванди рушди устувор, мутаносибии ҳамкории иқтисодӣ ва сиёсиро вайрон мекунанд, ё номунтазамии системаи инкишофи сиёсӣ ба амал меоянд).

3. Аз рӯйи сатҳи фароғирӣ ба таҳдидҳои беруна, дохилӣ ва глобалӣ (ё фаромиллӣ, ки мақсади муайяни таъсиррасониро ба объекти мушаххас надоранд) ҳама мешаванд. Дар якҷоягӣ, таҳдидҳои дохилӣ ва берунӣ ба низоми беҳатарӣ ба ҳам вобастаанд. Бинобар ин, омӯзиш, таҳлил ва арзёбии онҳо бояд дар якҷоягӣ сурат гирад. Таъмини беҳатарии миллӣ дар сатҳи кофӣ зарурати назорати доимии таҳдидҳои берунӣ ва дохилиро ба миён меорад ва аз ин рӯ, номгӯйи онҳо вобаста ба шароити мушаххаси сиёсӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ пайваستا тағйир меёбад.

4. Аз рӯйи дараҷаи эҳтимолии амалишавӣ таҳдидҳо метавонанд эҳтимолӣ ва воқеӣ бошанд. Таҳдидҳои эҳтимолӣ дорои хусусиятҳои зерин мебошанд: онҳо дар ҳудуди давраи мушаххаси пешбинишаванда ба манфиатҳои миллӣ хатари эҳтимолӣ доранд; ҳамчун тамоюли муайяни инкишофи вазъият (масалан, паҳн шудани яроқи қатли ом, бад шудани вазъияти иқтисодӣ); ҷавоб ва муқовимати фаврӣ талаб намекунанд. Аммо бо ин ҳосият мо гуфта наметавонем, ки барои бартараф намудани хатарҳои эҳтимолӣ чораҷуӣ ва ҷавоби системавӣ барномавӣ тарҳрезӣ намудан лозим нест. Системаи таъмини беҳатарӣ ва ташаккули рушди устувор доим

дар ҳолати ҳимояшавандагӣ буданаширо талаб дорад. Хосиятҳои таҳдидҳои воқеиро метавон чунин муайян намуд: ин нави таҳдидҳо хатари воқеиро ба манфиатҳои миллӣ ошкоро нишон медиҳанд; ҳамчун ҳодисаи мушаххас ифода ёфтааст; чораҳои фаврии муҳофизати талаб мекунад. Чун қоида, манбаҳои таҳдидҳои воқеӣ таҳдидҳои эҳтимоли мебошанд.

5. Аз рӯи шакли амалишавӣ таҳдидҳо ба низоми бехатарӣ ва рушди устувор анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ буда метавонанд. Шаклҳои анъанавии амалишавии таҳдидҳо, асосан, бо истифодаи қувваҳои мусаллаҳи давлат дар шаклҳои хуб омӯхташудаи ҷанг ё низоъҳо алоқаманданд. Илова бар ин, ин таҳдидҳо бо истифода аз воситаҳои гуногуни иқтисодӣ низ алоқаманданд. Ҳамзамон, имкониятҳои иқтисодии манбаи таҳдид барои баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ амалӣ карда мешаванд.

Зухури чунин таҳдидҳо дар вайрон кардани таносуби мавҷудаи қувваҳо дар соҳаҳои гуногуни ҷаҳонӣ ё минтақаҳои географӣ ифода меёбад, ки озодии назоратнамоии геополитикии давлатро дар минтақаи алоҳидаи ҷаҳон маҳдуд намуда, хавфи нарасидан ба мақсадҳои миллӣ, таъмини манфиатҳои миллӣ ва дараҷаи рушди устуворро зиёд мекунад.

Бо сабаби афзоиши самту соҳаҳои мухталиф ва бо қалабҳои нави нав ба вучуд омадани таҳдиду хатарҳо омӯзиши онҳоро васеъ гардондааст. Дар назарияи секюритология ва таҳдидшиносии муосир, бештар атрофи таҳдидҳои ғайрианъанавӣ баҳсҳо ба миён омада, хатару хавфи онҳоро аз таҳдидҳои анъанавӣ бештар медонанд. Давлатҳо ва иттиҳодияҳои байнидавлатие, ки вазифаи сулҳофарӣ ва таъминкунандагии бехатариро доранд, асосҳои стратегӣ ва техникӣ институтсионалии мубориза бар таҳдидҳои ғайрианъанавиро мустаҳкамтар мегардонанд.

Бори аввал бо чоп гардидани асари таҳқиқотии Лу Чжунвей соли 2003 таҳти унвони «Назарияи бехатарии ғайрианъанавӣ» барои омӯзиши минбаъдаи таҳдидҳои ғайрианъанавӣ дар доираи илмҳои сиёсӣ такони бузурге буд¹. Аксаран классификатсияи таҳдидҳои анъанавӣ ва

¹ Ниг.: В Китае вышла "Теория нетрадиционных видов угрозы безопасности" Лу Чжунвэй [Электронный ресурс] URL: <https://centrasia.org/newsA.php?st=1068193500> (дата обращения: 15.08.2021.)

ғайрианъанавӣ бештар дар фаъолияти таҳқиқоти сиёсатшиносони чинӣ ба назар мерасад. Онҳо аҳаммияти истодагари механизми химояи бехатарӣ ва таквоятдихандаи рушди устуворро дар замони бештар гардидани таҳдидҳои ғайрианъанавӣ муҳим арзёбӣ мекунад. Сиёсатшиносони хитой дар мавриди омӯзиш ва таҳқиқи ин масъала бештар дихотомияи «хатарҳои анъанавӣ» ва «хатарҳои ғайрианъанавӣ»-ро истифода менамоянд¹.

Муҳаққиқи чинӣ Чан Ян, атрофи муайяннамоиҳои таҳдидҳои анъанавӣ ва хосиятҳои таҳдидҳои ғайрианъанавӣ ибрази назар намуда, бехатарии анъанавиро ба бехатарии давлатӣ ҳаммаъно медонад. Ба назари ӯ, бехатарии давлатӣ, сиёсӣ ва ҳарбӣ муҳтавои асосии бехатарии анъанавиро ташкил медиҳанд². Вобаста ба таҳдидҳои анъанавию ғайрианъанавӣ усулҳои химоякунандагӣ ва таъмини бехатарӣ ва рушди устувори анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ низ вучуд дорад. Дар воқуниш ба хатар ва таҳдидҳо ҳар як давлат дар алоҳидагӣ ё якҷоя ба неруи анъанавии низомӣ таъя мекунад ё аз усулҳои гуногуни сиёсиву дипломатӣ истифода мекунад, ки инро усулҳои анъанавии таъсири бехатарӣ мефаҳманд. Бехатарии ғайрианъанавӣ бошад, дар ҳампайвастагӣ бо механизми бехатарии анъанавӣ вучуд дорад ва он, пеш аз ҳама, масъалаҳои иқтисодиёт, фарҳанг, маориф, илму техника, муҳити зист, яъне соҳаҳои гуногуни ҳаёти инсониро дар бар мегирад, ки ба амнияти давлат таъсири назаррас доранд. Тавре ки сиёсатшиносони чинӣ муайян кардаанд, таҳдидҳои доимӣ ва пуршиддати низоми бехатарӣ, ки аксаран аз назар дуранд, аммо таъсиррасонии шадидтареро доранд, таҳдидҳои ғайрианъанавӣ номида мешаванд³.

Бисёре аз муҳақиқон – сиёсатшиносон бар ин назаранд, ки хатарҳо ва таҳдидҳои ғайрианъанавӣ як мушкили муҳим дар таъмини бехатарӣ аст, ки ба соҳаҳои гуногуни рушди ҳаёти инсон, муносибатҳои ҷамъиятӣ ва

¹ Ниг.: Сафарализода, Х.Қ. Таҳдидҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ: моҳият, хусусият ва нишонаҳои фарқкунандаи онҳо [Матн] / Х.Қ. Сафарализода // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон 2020 № 3. – С. 112.

² Ниг.: Чан, Янь. Китай и Россия в условиях нетрадиционных вызовов и угроз национальной безопасности [Текст] / Янь Чан // Историческая и социально-образовательная мысль. - 2018. -Т.10. -№3. - С.144-153; Лу, Чжунвэй. Теория нетрадиционной безопасности [Текст] / Чжунвэй Лу. - Пекин, 2003. - С. 16.

³ Ниг.: Ван, И Чжоу. Дорожить исследованием нетрадиционной безопасности [Текст] / Ван И Чжоу // Женминь бао. - 2003. - № 7. - 21 мая.

устувории давлат таъсири манфӣ мерасонанд, инкишофи мунтазами онҳоро бозмедоранд, бухронҳои сатҳи мухталифро ба вучуд меоваранд. Инчунин ба он низоъҳои ғайриҳарбӣ, сиёсӣ ва дипломатии марбут ба як кишвар (ё бисёр кишварҳо), ки ба рушди давлатҳо хатари ҷиддӣ дорад, дохил мешаванд¹.

Дар пажӯҳишҳои олимони ғарбӣ номгӯйи таҳдидҳо ва хатарҳои ғайрианъанавӣ дар шароити муосири рушди устувори глобалӣ чунин муайян шудаанд: нарасидани захираҳо (ҳам табиӣ ва ҳам саноативу истеҳсолӣ), афзоиши аҳоли, тағйирпазирӣ ва вайроншавии муҳити зист, бархурд ва мочароҳои конфесионаливу тамаддунӣ, мушкилоти дохилии давлатҳо дар ростои раванди демократикунонӣ ва модернизатсионӣ, бухрони иқтисодӣ ва молиявӣ, таҳдидҳои террористӣ ва хатари экстремистӣ, таҳдидҳои иттилоотӣ-кибернетикӣ, паҳншавии силоҳҳои қатли ом, ҷаҳоншиносӣ, ҳарчӣ дур шудани мувозинати инкишофи минтақаҳо, ҷиноятҳои фаромиллӣ, қочоқи маводи муҳаддир, муҳочирати ғайриқонунӣ, паҳншавии бемориҳои сироятӣ, иқтисодиёти “пардапуш”, роҳзанӣ, “шустушӯи ғайриқонунии пул”² ва ғ³.

Муҳаққиқи канадагӣ Ч. Киртон чор таҳдиди асосии ғайрианъанавиро ба низоми бехатарӣ ва рушди устувор муайян мекунад: терроризм; ифлосшавии муҳити зист; паҳншавии маводи муҳаддир; паҳншавии бемориҳои сироятӣ⁴.

Ч. Ян вобаста ба омӯзиши таҳдидҳои ғайрианъанавӣ чунин шаклҳои онро муайян мекунад: мочароҳои иқтисодӣ (эмбарго, ҷангҳои тижоратӣ); қочоқи силоҳ; ҷинояти фаромиллӣ. Инчунин офатҳои табиӣ, ба монанди тӯфонҳои баҳрии наздисохилӣ дар уқёнуси Ҳинд ва Уқёнуси Ором ва дигар

¹ Ниг.: Ли, Вэй. Нетрадиционная безопасность и международные отношения. Большая стратегическая конъюнктура всего мира [Текст] / Ли Вэй, Фу Чуньхуа. - Пекин, 2000. - С. 488.

² «Шустушӯи даромадҳои пулӣ» - шакли қонунӣ додани соҳибӣ, истифода ё ихтиёрдорӣ пул ё дигар молу мулк дар натиҷаи ҷиноят ба дастамада мебошад. Ин раванди иваз кардани манбаъҳои воқеии ғайриқонунии маблағ бо манбаъҳои қонунии қалбаки ба ҳисоб меравад. Даромад аз фаъолияти ғайриқонунӣ тавассути як қатор дигаргуниҳо (конвертатсия, интиқол аз сарҳад, ҷойгиркунӣ дар сармоияи ширкат, додани қарзи сохта ва ғайра) гузошта мешавад, то манбаи аслии худро пинҳон кунад ва гуё онҳо аз муомилоти комилаи қонунӣ ба даст омада бошанд.

³ Ниг.: Пол, Б. Старез. Новая безопасность - повестка дня: глобальный обзор [Текст] / Пол, Б. Старез. - Токио: Японский центр международной торговли, 1998.

⁴ Ниг.: Чан, Янь. Китай и Россия в условиях нетрадиционных вызовов и угроз национальной безопасности [Текст] / Янь Чан // Историческая и социально-образовательная мысль. - 2018. -Т.10. -№3. - С.146

ходисаҳои минтақавӣ ва маҳаллӣ¹. Аммо ба назари Ч. Ян пурра розӣ шудан аз рӯйи мантиқ нест. Ба ин далел, ки офатҳои табиӣ дар гузаштаи вақт ҳамчун таҳдид ба бехатарӣ ва рушди инкишофи муносибатҳо вучуд доштанд. Танҳо вобаста ба инқилоби саноатӣ, ки шиддати хатарҳои экологиро бештар намудааст, ҷойи баҳс вучуд надорад.

Юй Тзян Хуа қайд мекунад, ки таҳдидҳои ғайрианъанавӣ дорои хусусиятҳои ғайридавлатӣ, ғайриҳарбӣ, фаромиллӣ, ногаҳонӣ ва пешгӯинашаванда буда, моил ба тағйироти босуръат мебошанд. Ба андешаи ӯ, ин навъи таҳдидҳо, ки дар сатҳи маҳаллӣ пайдо шудаанд, метавонанд зуд ба таҳдидҳо ва хатарҳои глобалӣ табдил ёбанд².

Вобаста ба ин саволе метавонад ба миён ояд, ки таҳдидҳои анъанавӣ танҳо ба бехатарии давлат таъсир мерасонанд ва бехатарии анъанавиро танҳо баробар бо бехатарии давлатӣ доништан иштибоҳ нест? Ё таҳдидҳои ғайрианъанавӣ танҳо таҳдидҳои ғайриҳарбӣ вучуд мекунад? Ба ин андеша розӣ шудан аз имкон берун аст. Таҳдиду хатарҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ бо ҳам омезиш ёфта, системаи таҳдиду хатарҳо ҳам барои бехатарии инсон ва ҳам барои бехатарии ҷомеаи давлат ба вучуд меоянд.

Ҳамаи ин таҳдиду хатарҳои ғайрианъанавӣ, ки дар маҷмӯъ аз мушкилоти анъанавии таъмини бехатарӣ бештар таъсирноктаранд, барои аҳолии тамоми сайёра хатарҳо ва таҳдидҳои навро эҷод мекунанд. Мушкилоти анъанавии бехатарӣ ба ҳам печида, дар низоми бехатарии глобалӣ, рушди устувори ҷаҳон, муносибатҳои байни давлатҳо зиддиятҳои тезу тундро ба амал оварда, ба мочароҳои сатҳи минтақавию глобалӣ табдил ёфтанишон аз эҳтимол дур нест.

6. Аз рӯйи таъсиррасонӣ ба объект. Хусусияти таснифоти зерин ба назари мо барои концепсияи муносибати бехатарии миллӣ ва таъмини рушди устувор муҳим ба назар мерасад. Аз рӯйи таъсиррасонӣ ба объекти бехатарӣ

¹ Ниг.: Чан Янь. Проблемы региональной безопасности в СВА: опыт и перспективы китайского и российского участия и взаимодействия: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 [Текст] / Янь Чан - Владивосток [Электронный ресурс] URL: <https://www.disscat.com/content/problemy-regionalnoi-bezopasnosti-v-sva-opyt-i-perspektivy-kitaiskogo-i-rossiiskogo-uchastiy> (дата обращения: 20.09.2021.)

² Ниг.: Юй Цзянь Хуа. ШОС и взгляды безопасности [Текст] / Юй Цзянь Хуа // Исследование теории Мао Цзэдуна и Дэн Сяопина. - Шанхай. - 2005. - № 3. - С. 78.

тахдидҳо чуни мешаванд: таҳдидҳо ба манфиатҳои шахс, таҳдидҳо ба манфиатҳои ҷомеа ва таҳдидҳо ба манфиатҳои давлат. Таҳдидҳоро нисбат ба манфиатҳои субъектони сиёсат низ тасниф мекунанд, зеро самаранокии тамоми низоми беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеа иқтисодии беҳатарии миллии кишварҳо бештар аз ҷаҳолияти самараноки онҳо дар соҳаҳои гуногуни ҷомеаи вобаста аст.

7. Аз рӯйи манбаъҳои пайдоиш таҳдидҳо ба низоми беҳатарӣ ва рушди устувор метавонанд табиӣ, техногенӣ ва иҷтимоӣ шаванд. Таҳдидҳои табиӣ, пеш аз ҳама, имкони расонидани зарари калон дар натиҷаи офатҳои табиӣ – заминларза, тӯфонҳои баҳрӣ, обхезӣ, хушксолӣ, тағйирпазирии иқлим ва ғайра ба низоми беҳатарӣ ва рушди устувори ҳаёти одамон, муносибатҳои ҷамъиятии давлатҳо ва дар сатҳи глобалро доранд. Таҳдидҳои техногенӣ бо хатари муайян дар раванди ҷаҳолияти прогрессивӣ ва технологияи инсон, модернизатсияи саноати вазнин, ба монанди бунёди иншоотҳои техникӣ, неругоҳҳои барқи атомӣ ва обӣ, кимиё, нафту газ ва дигар соҳаҳо алоқаманданд. Таҳдидҳо ва хатарҳои табиӣ аксаран натиҷаи истифодабарии ғайриоқилонаи табиат ва тамоми захираву бойгариҳои он аз ҷониби инсон мебошад. Тарзи муносибати эгоистӣ ва ғоратгаронаи инсон дар нисбати табиат на танҳо омилҳои харобии табиат, балки дар оянда мавҷудияти инсон бо тамоми алоқаҳои экосистемавиаш зери хатар менамояд. Аксаран, глобалистикҳо ғоҷа ба рушди устувори ҷаҳонии имрӯзро натиҷаи ҳуди кӯшишҳои манфиатталабонаи инсон менамояд.

Таҳдидҳои хусусияти иҷтимоӣ дошта бо ҷаҳолияти шахс, ҷомеа ва давлат алоқаманданд, ки дар натиҷаи ҷаҳолияти қувваҳои гуногуни иҷтимоӣ сиёсӣ – давлатҳо, иттиҳодияи давлатҳо, миллатҳо ва иттиҳодияи онҳо, синфҳо, ҳизбҳо, гурӯҳҳо, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ғайра ба вуҷуд меоянд. Зухуроти манбаъҳои таҳдид метавонад дар соҳаҳои гуногуни амалишавандагии манфиатҳои миллиӣ ва аз ҷиҳати минтақавӣ бошад, ҳудудҳои алоҳида ба назар расад. Вобаста ба ин, таҳдидҳоро на танҳо аз рӯйи манбаъҳои берунӣ ва дохилӣ, балки аз рӯйи шакли эҷтимолияти татбиқ, инчунин зарари пешбинишаванда низ ба назар гирифташ лозим аст.

Ин имкон медиҳад, ки хатарҳо барои вазифаҳои ҳалшавандаи рушди миллӣ бо мақсади андешидани чораҳои фаъол оид ба безараргардони таҳдидҳои оқилонатар муайян карда шаванд.

8. Аз рӯйи ҳаҷми зарари расонда таҳдидҳоро, асосан, ба таҳдидҳои маҳдуд ҷудо мекунанд, ки онҳо танҳо хатарро барои доираи маҳдуди объекти бехатарӣ эҷод мекунанд. Масалан, таҳдидҳои табиӣ, ки танҳо ба ҷуғрофиёи муайян зарар расонида, зарар аз доираи он ҳудуд берун намебарояд ё таҳдидҳои сиёсӣ, ки аз ҷониби субъектон барои эҷоди хатар ба давлати муайян равона шудааст, новобаста аз он ки ин давлат шомили иттиҳоди гуногуни сиёсии байнидавлатӣ аст, зарар ба давлатҳои дигари иттиҳод ва шарикони давлати таҳдидпазир намерасад. Ё таҳдиде, ки аз ҷониби субъекти таҳдид ба соҳаи мушаххаси муносибатҳои ҷамъиятӣ равона карда шудааст; таҳдидҳои назаррас, ки моҳияти ин навъи таҳдидҳоро расонидани зарари аҳаммиятнок ва калон, ки боиси номуташаккил шудани раванди инкишофи ҷомеа ва рушди устувори он мегардад, мунтазамии инкишофро дар ҳаёти инсон, давлат ҳалалдор мекунад, ташкил медиҳад. Масалан, ба шумули ин навъи таҳдидҳо метавонанд таҳдидҳои ба монанди агрессия, ҷиноятҳои ҷангии давлатҳо ва иттиҳодияҳои ҳарбии давлатҳо, терроризм, таҳдидҳои иттилоотӣ ва киберӣ, хатарҳои истифодаи яроқи катли ом, бемориҳои ҳамагир, ба монанди СПИД, COVID-19, бархурди тамаддунҳо, ки дар қолабҳои мочарогауроёнаи тамаддунҳои “тавоно” ва ғайра баромад кунанд; таҳдидҳои хурд – моҳияти ин навъи таҳдидҳоро дараҷаи ночиз ва номуайяни зарар ба инкишофи муносибаи ҷомеа ва раванди рушди устувори он ташкил медиҳад. Масалан, аз рӯйи объекти таҳдид таҳдидҳои ночиз ба манфиати шахс ин ба эътибор нагирифтани баъзе талаботи кӯчаке ҳастанд, ки барои ҳаёти шахс аҳаммияти аввалиндарачаро соҳиб нестанд. Таҳдидҳои ночиз ба ҷомеа ин ҳалалдор гардидани қисме аз меъёрҳои иҷтимоӣ ва гуманистӣ, ки метавонад ба амалӣ шудани муносибатҳои ҷамъиятӣ монеа эҷод кунад, аммо дар сатҳи на он қадар бузург ва ғ. Аммо фаромӯш набояд кард, ки ноҳида гирифтани кӯчактарин таҳдид ба манфиату талаботи инсон, ҷомеа ва давлат метавонад

бухрон ва хавфи бузурги раванди рушди устуворро ба миён оварад. Дар назди мактаби либералӣ ва антропологӣ ба инобат нагирифтани кучактарин талаботу манфиатҳои инсон метавонад мушкилотро дар ҳолати бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаҳои муосир ба вучуд оварад.

9. Аз рӯйи қолабҳои нави таъсиррасонӣ дар муқоисаи таҳдидҳои анъанавие, ки барои шахсият, ҷомеа ва давлат дар тури таърих аҳаммияти якхела ё каме тағйирёбанда доштанд, таҳдидҳои навро, ки пайдоиши онҳо бо равандҳои объективии ташаккули инсон, ҷомеа ва давлатҳо, тараққиёти иҷтимоиву иқтисодӣ алоқаманд аст, ҷудо кардан мумкин аст. Таҳдидҳои анъанавӣ, таҳдидҳои низомӣ, экспансияҳои ҳарбии ҷуғрофӣ, ки амали бештаре аз давлатҳои империявӣ буд, таҳдид ба бехатарии озуқаворӣ, таҳдидҳо дар соҳаи манфиатҳои миллӣ, ки метавонанд ба бехатарии шахс, ҷомеа ва давлат ҳалал расонанд, мебошанд. Чунин таҳдидҳо, аксаран аз усулҳои анъанавӣ таъсиррасонӣ ба суботи сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва маданияти ҷомеаҳо ва давлатҳо истифода мебаранд.

Дар байни таҳдидҳои нав, бо дараҷаи муайяни муқаррарии навоари онҳо, таҳдидҳои экологӣ, таҳдидҳои иттилоотӣ-киберӣ, паҳншавии бемориҳои сироятии нав, ҳучумҳои мафкуравӣ ва ҳалалдор кардани ноосфераи ҳаёти ҷамъиятӣ, таҳримҳои сиёсӣву иқтисодӣ ва маданӣ, таҳдидҳои террористӣ дар навъу шаклҳои гуногун (эко-терроризм, биотерроризм, химиотерроризм, кибертерроризм ва ғ.)-ро ишора намудан мумкин аст. Эҷоди таҳдидҳои нав як роҳи ҳалалдор намудани низоми бехатарӣ ва раванди рушди устувори ҷомеа ва давлат мебошад. Дар баробари ин шароити муосири инкишоф таҳдидҳои терроризми байналмилалӣ, терроризми давлатӣ, амалҳои экстремитӣ, таҳдидҳои гурӯҳҳои радикалӣ, афзоиши нашъамандии ҷомеа, ҳалалдор шудани ҳолати табиӣ одамонро таҷриба карда истодааст.

10. Вобаста ба дараҷаи афзалиятнокӣ. Таснифоти таҳдидҳо аз рӯйи меъёри мазкур аз ду нуқтаи назар баҳо дода мешавад: аввал, аз нуқтаи назари объекти таҳдид; дуюм, аз нуқтаи назари субъекти таҳдид. Саволе ба миён меояд, ки оё таҳдид аз нуқтаи назари объект ё барои объекти таҳдид

метавонад афзалиятнок бошад? Таҳдид барои объект дар ҳамон вақт афзалиятнок буда метавонад, ки аз тарафи он дарк ва эътироф гардида, чораҳои пешгирикунандаи институтсионалӣ, стратегӣ андешида шавад. Ё сиёсате пеша гирифта шавад, ки дар ҳолати таҳдидҳои эҳтимолиӣ ва дар оянда рӯйдиханда зарари онҳоро ба субъекти таҳдид баргардонад. Аксаран, дар геополитикаи муосир чунин сиёсатро дар шароити муосири тақвияти таҳдидҳои таҳримӣ “автаркия” ном мебаранд. Он ифодаи сиёсатест, ки инкишофи давлатро аз ҳар ҷиҳат махсус мегардонад. Вобастагии иқтисодӣ, иҷтимоӣ, маданӣ, ҳарбӣ ва ғ. давлатро аз байн мебарад.

Вобата ба нуқтаи назари субъекти таҳдид, қариб ҳамаи навъу шаклҳои таҳдидҳои эҷодкардаи ӯ барояш афзалияти махсусро соҳибанд. Танҳо афзалтарини онҳо таҳдидҳое, ки ҳадафмандона буда, дар концепсияи беҳатарии миллии давлатҳо ҳамчун меъёр ё ченаки амалӣ гаштани манфиатҳои миллии ишора шудаанд. Ин навъи сиёсати таҳдидэҷодкуниро аксаран дар шароити муосир ИМА ва давлатҳои аъзои НАТО истифода мекунад. Махсусан, ИМА бо эҷоди майдонҳо ва метрополлияҳои мочароӣ дар ҳуудҳои дуру наздик гуё таҳдид ва хатари манфиатҳои миллиашро аз байн мебарад. Ҳол он ки чунин амал таҳдид ва хатари воқеӣ ба низоми беҳатарӣ ва рушди устувори дигар давлату миллатҳо шуда истодааст.

Ғайр аз ин, таҳдидҳоро низ вобаста ба дараҷаи афзалиятнокӣ аз рӯи афзалияти бартарафкунии он тасниф мекунанд. Масалан, дар таҳдидшиносӣ ва назарияи секюритизатсия афзалияти бартараф намудани таҳдидҳои иттилоотӣ-киберӣ, биологӣ-эпидемосироятӣ, экологӣ-бухронӣ, сиёсӣ-ҳарбӣ (бартараф кардани хатари яроқи қатли ом), терроризму экстремизм муҳим арзёбӣ мегардад.

Дар баробари ин, тибқи принципи иерархӣ, таҳдидҳо метавонанд байнисайёравӣ, ноосферавӣ-глобалӣ, байнидавлатию байниминтақавӣ, давлатӣ-миллӣ, дохилидавлатию минтақавӣ, маҳалливу-индивидуалӣ бошанд.

Хатарҳо ва таҳдидҳои сатҳи ҷаҳонӣ нисбат ба объектҳои бехатарии зинаҳои поёнӣ: минтақавӣ, давлатӣ, ҷамъиятӣ ва фардӣ низ метавонад таъсир дошта бошад.

Хатарҳо ва таҳдидҳои сатҳҳои поёнӣ инҳоро дар бар мегиранд: тарқишҳо ва низоъҳои иҷтимоии минтақавӣ ва миллий; гуруснагӣ, паҳншавии беморӣ, таназзули ҳаёти иҷтимоии одамон; афзоиши зӯроварӣ, терроризм, ҷинояткорӣ, нашъамандӣ, майзадагӣ ва ғайра. Ин таҳдидҳо метавонанд дар навбати дигар ба сифати хатару таҳдидҳои глобалӣ ва умумисайёравии ҷаҳони муосир баромад кунанд.

Ҳамчун як хусусияти муҳим ва бунёдии таснифот дар ин таҳқиқот, афзалияти шинохти таҳдидҳои муайянро дар низоми бехатарӣ ва раванди рушди устувор пешниҳод менамоем. Интиҳоби ин хусусият бо сабабҳои зерин мувофиқ ҳисобида мешавад¹.

Бештар гардидани вазифа ва масъулияти субъектони бехатарӣ шаҳодат аз мурракаб гардидани шароити бехатарӣ ва ҳалалдор гардидани раванди рушди устувори ҷомеаҳо, давлатҳо, минтақаҳо ва тамоми сайёра мебошад.

Дар баррасии масъалаи таҳдид ва хатарҳои замони муосир муҳаққиқон аксаран ба он натиҷа мерасанд, ки омили ҳама гуна таҳдиду хатарҳо инсон ва фаъолияти гуногунсоҳаи он баҳри қонеъ кардани талаботу манфиатҳои манфиатхояш мебошад. Гуманизм, ки асоси муносибатҳои ҷамъиятиро бояд ташкил диҳад, амалан аз байн рафтааст. Ба вучуд омадани муносибатҳои ратсионалӣ, табдил додани инсонии анъанавӣ ба инсонии “модерн” ва системаи анъанавии қафомонда ба системаи модернизатсияшудаи пешрафтаи ратсионалӣ, натавонист хатарҳои бавучудмеомадаро бартараф кунад.

Авзои бехатарии давлатҳо аз соли 2008 то инҷониб хатарноктар гашта, бозиҳои бузурги геополитикӣ, бархӯрдҳои иқтисодӣ, бухронҳои молиявӣ, мочароҳо ҳосияти асосии онро ташкил медиҳад. Аз тарафи дигар бошад, бухронҳои экологӣ, коҳиш ёфтани захираҳои табиӣ, тағйирёбии иқлим,

¹ Ниг.: Кийко, М.Ю. Современные аспекты научных трактовок угроз национальной безопасности [Текст] / М.Ю. Кийко [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-aspekty-nauchnyh-traktovok-ugroz-natsionalnoy-bezopasnosti> (дата обращения: 15.08.2021.)

муносибати табиат ба таври аксуламале ба башар вақеияти ин давраи инкишофи ҷаҳонӣ мебошанд. Худи ҳамин бухрони иқтисодию молиявӣ, ки бештари мамлакатҳо ва минтақаҳо ба доми худ кашидааст, мисоли барҷаста мебошад. Ба андешаи Г.Н. Зокиров бухронҳо, асосан, дар бештари ҳолатҳо мушоҳида карда мешавад, ки бо айби сарварони бонкҳо ва хадамоти молиявии мамлакатҳои алоҳида руҳ додааст¹. Ҷойи дигар муҳаққиқ қайд мекунад, ки тағйироти куллии иқлим яке аз ҳолатҳои бухронии инкишофи тартиботи нави ҷаҳон ба ҳисоб рафта, онро оқибати сиёсати давлатҳои мутараққии саноатӣ медонад².

Рақобатҳои мафкуравӣ-идеологӣ, таҳқиқҳои миллӣ-тамаддунӣ, мочароҳои иттилоотӣ тарафи дигари таҳдиду хатарҳо дар замони муосир ташкил медиҳанд. Аз тарафи дигар, таҳдидҳо ва хатарҳои табиӣ, фоҷиаҳои экологӣ, zilzila ва тарқишҳои вулкони, обхезиҳо, тағйироти иқлим, обшавии пиряхҳо ба фазои ҳаётии инсон наздик гардида, беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи инсониро зеро хатар бурда истодааст.

Дар шароити имрӯз, доираи таҳлили мушкилоти таъмини беҳатарӣ, рушди устувор ва масъалаи мустаҳкамнамоеи истиқлолияти сиёсӣ тағйир ёфта, васеъ мегардад. Кӯшиш ва талошҳои инсоният дар роҳи расидан ба ҷомеаи мутамаддин ин таъмини беҳатарӣ ва ба даст овардани истиқлолият ҳам дар сатҳи фардӣ ва ҳам дар сатҳи иҷтимоиву сиёсӣ мебошад.

Прогресс ва инкишофи фаннӣву техникӣ аксаран эҷодкунандаи таҳдид ва хатарҳо ба ҳисоб мераванд. Аз тарафи дигар бошад, ҳалалдор шудани ноосфера бо таъсиррасонии иттилоотӣ барои беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеаҳои миллӣ хатари аввалинидараҷаро эҷод мекунад.

Яке аз навҳои таҳдид таҳдидҳои гибридӣ мебошанд. Мафҳуми «таҳдидҳои гибридӣ» доираи васеи амалҳо ва ниятҳои душманона, аз қабилӣ ҷанги киберӣ, ҷанги иттилоотӣ, сценарияҳои муноқишаҳои низомии камшиддат, ташкили мақсадноки амалҳои террористӣ ва роҳзанӣ дар баҳр, дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии муҳоҷирати ғайриқонунӣ, авҷ гирифтани

¹ Ниг.: Зокиров, Г. Н. Давлат. Қ.1. [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе: «Истеъдод», 2012. – С. 256.

² Ниг.: Дар ҳамон ҷо. – С. 257.

низоъҳои этникӣ ва мазҳабӣ, истифодаи ҷиноятҳои муташаккили фаромиллӣ барои ҳалалдор кардани бехатарии миллӣ ва истиқлолияти сиёсии давлатҳо мебошад. Дар ин рӯйхат бояд амалҳои мақсаднок оид ба паҳн кардани силоҳи қатли ом барои истифодаи минбаъда бар зидди як кишвар ё гурӯҳи кишварҳо, истифодаи коррупсия барои ноором кардани вазъи давлат ва тезу тунд гардондани мушкилоти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва вайрон кардани бехатарии захираҳо (энергия, оби нӯшокӣ, хоҷагии қишлоқ) дохил карда шаванд. Гурӯҳҳои таҳдидҳои гибридии харобиовар барои таъсир расонидан ба низоми бехатарии миллӣ ва истиқлолияти сиёсӣ, соҳаи фарҳангӣ ва идеологии давлат ташкил карда мешаванд¹.

Хатар ва таҳдидҳои гибридии аз мочароҳо ва фишорҳои гибридии ва рақобати мочарогароёнаи гибридии субъектони раванди сиёсӣ бар меоянд. Консепсияи дар боло ишорагардида таҳдидҳои гибридиро таҳдид ва хатарҳои омехта ба низоми бехатарӣ ва истиқлолияти давлатҳо таъриф додааст. Инчунин, таҳдиди гибридии маҷмуи воситаҳои таҷовузгароёнаи сиёсӣ, иқтисодӣ, таҳмилҳои идеологиву фарҳангӣ ва ҳалалҳои иттилоотӣ-мафкуравӣ, маҷмуи амалиёти пинҳонӣ ва ошкоро мебошад, ки муқовимат ба он истифодаи маҷмуи чораҳои гибридиро талаб дорад.

Таҳдид ва хатарҳои гибридии киберӣ дар раванди глобаликунонии сиёсат, модернизатсия, бархӯрди тамаддунҳо, ҷанги сард дар бандубасти нав, экспансияи иқтисодӣ, бархӯрдҳои геополитикӣ ва геотамаддунӣ, муборизаҳои конфесионалӣ батадриҷ афзоиш ёфта истодааст. Он таҳдиду хатарро бевосита ба бехатарӣ ва истиқлолияти миллатҳо ва давлатҳо, доираҳои тамаддунӣ мерасонад².

Яке аз таҳдидҳо ва хатарҳои замони муосир ин таҳдид ва хатарҳои киберӣ ва иттилоотӣ мебошанд. Таҳдид ва хатарҳои кибернетикӣ гуфта, таҳдид ва хатарҳоеро дар назар доранд, ки дар фазои кибернетикӣ ба вуҷуд

¹ Ниг.: Александр Б. Гибридные угрозы: международное и национальное измерение [Текст] / Б. Александр / Воины и Армии/ Независимая газета [Электронный ресурс] URL: https://www.ng.ru/armies/2018-07-30/7_7277_hybrid.html (дата обращения: 24.11 2022.)

² Ниг.: Асламзода, Н. Бехатарӣ ва истиқлолият дар ҳошияи таҳдид ва хатарҳои гибридии - кибернетикӣ [Матн] / Н. Асламзода // Шабақаҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳдиди воқеӣ ба амнияти миллӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ (ш.Душанбе, 29-уми ноябри соли 2022). –Душанбе: ДМТ, 2022. – С. 202.

меоянд, ки боиси халал ва коҳиш додани низоми бехатарӣ ва заиф гардонидани асосҳои рушди устувори давлатҳо мешаванд. Давлатҳо дар шароити муосири ташаккули низоми иттилоотӣ, технологӣ ва шабакавӣ кунонидани раванди идоракунии сиёсату давлатӣ наметавонанд аз равандҳои технологикунонӣ ва иттилоотикунонӣ, компютерикунонӣ ва электроникунонии раванди идоракунӣ ва сиёсати давлатӣ дар канор бошанд. Ё прогресси техникро ба инобат нагиранд. Иштирок дар ин равандҳо ва ба эътибор гирифтани прогресси техникӣ ва компютерикунонии тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва идораи онҳо масъулияти бештареро аз давлатҳо талаб дорад. Давлатҳоро дар таъмини бехатарӣ ва мустаҳкамкунии истиқлолияти сиёсӣ бо роҳи мубориза бурдан ба таҳдид ва хатарҳои кибернетикӣ ва иттилоотӣ мувазаф мекунонад. Дар мавриди чунин шакл гирифтани раванди идораи сиёсӣ ва давлатдорӣ, самаранок гардонидани фаъолияти ҳокимияти давлатӣ ва ихтиёрдориву тақвияти асосҳову захираҳои он аҳаммияти аввалиндараҷа пайдо мекунад.

Дар баробари маҷмуи хатар ва таҳдидҳои анъанавӣ ба низоми бехатарӣ ва истиқлолияти давлатҳо, нақши усулҳои ғайриҳарбии ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсӣ ва стратегӣ меафзояд, ки дар аксар мавридҳо нисбат ба воситаҳои низомию анъанавӣ хеле муассиртаранд. Онҳо бо чораҳои пинҳонии ҳарбӣ, аз ҷумла ҷанги иттилоотӣ-кибернетикӣ, амалиёти неруҳои махсус ва истифодаи неруи эътирозии аҳоли пурра карда мешаванд.

Идеяи асосии усулҳои ғайриҳарбии мубориза барои фазои коинот аз “бор” кардани симои программашавандаи ҷаҳон ва ба ҳамин, тобеъ гардондани тамоми системаи назорати иттилоотии он вобастагӣ дорад. Дар баробари ин, таъсири иттилоотӣ-кибернетикӣ метавонад иқтисодии асосии геополитикии давлат – тафаккури миллӣ, фарҳанг, маънавиёти мардумро тағйир диҳад ва қудратҳои бузургтари таъсиррасонро неруи геополитикӣ бахшад.

Шабакаи ҷаҳонии интернет метавонад “тахвора”-и фазои киберӣ бошад. Ҳар хатару таҳдидҳо тавассути интернет ва воситаҳои паҳши иттилоот, ба технологияи паҳши иттилоот, ки аз шабакаҳои компютерӣ ва

системавии онҳо иборат мебошанд, хатар ва таҳдидҳои киберӣ номида мешаванд.

Воқеияти ташаккули технологияи итилоотиву иртиботӣ раднопазир аст. Ин навъи технология дар шароити муосир аксаран мазмуни амалӣ шудани раванду ҳодисаҳо ва муносибатҳои ҷамъиятӣ гаштааст. Ташаккули концепсияи “Ҳукумати электронӣ” ва “идоракунии электронӣ”, маҳфуз нигоҳ доштани ҳуҷжатҳои марбут ба раванди идоракунии давлатӣ, мудофия, беҳатарӣ, фаъолияти ситратегӣ-барномавии давлатҳо, ҳуҷжатҳо атрофи масъалаҳои беҳатарӣ ва ихтиёрдрии захираҳои ҳокимият дар шакли электронӣ дар барномаҳои системавӣ шавбакавӣ ва компютерӣ ҳолатҳои ба амал омадани таҳдид ва хатарҳои гибридӣ ва кибернетикиро бештар мегардонад. Мувофиқи иттилои “Лабораторияи Косперский” ҳарсола аз 10/9 ҳиссаи шабакаҳои рақамии компютерие, ки ба сомонии интернетӣ пайвастанд, ба ҳучумҳои ҳакерӣ ва вирусие, ки аз ҷониби нуқтаҳои муайян идора мешаванд ва яке аз шаклҳои таҳдид ва хатарҳои киберӣ мебошанд, дучор мегарданд¹.

Ҳамин тариқ, таҳдид ва хатарҳои гибридиву киберӣ усули нави муборизаи сиёсӣ, аз ҷониби нерӯҳои рақиб, оппозитсияи дохилӣ, давлатҳои абарқудрат, субъектони барҳӯрди тамаддунҳо, глобалистон ва федералситони навин мебошад. Чунин усули мубориза ва эҷоди хатару таҳдидҳои киберӣ ва гибридӣ музаффариятро дар “тахтаи бузурги шоҳмот” дар раванди “интихоби ҳукумрони ҷаҳонӣ ва лидери ҷаҳонӣ”, дар равандҳои тамаддунгароӣ ва минтақагароӣ, глобаликунонӣ вобаста ба алоқаҳои милливу этникӣ ва диниву мазҳабӣ, таъмин мекунад. Мисоли рушанаширо дар раванди тамаддунгароӣ вобаста ба алоқаҳои милливу этникии иттиҳоди давлатҳои туркзабон дидан мумкин аст. Онҳо усулҳои омехта ва иттилоотии муборизаи сиёсиро барои интегратсия ва тамаддунгароӣ, ки ба низоми беҳатарӣ ва истиқлолияти дигар давлатҳо метавонад хатар бошад, истифода мебаранд. Дар баромадҳои расмӣ ва самитҳои байнидавлатӣ “ҷашм ало кардан” ба ҳудудҳои давлатҳои

¹ Ниг.: Вангородский, С.Н. Основы кибербезопасности [Текст] / С.Н. Вангородский. – М., 2019. – С. 3.

соҳибистиқлоле, ки ақалияти туркзабонон зиндагӣ мекунад, бевосита аз ҷониби элитаи сиёсӣ – роҳбарони давлатҳои алоҳидаи туркзабон мушоҳида мешавад), муборизаҳои сарҳадӣ ва муноқишаҳои тичоративу иқтисодӣ метавон мушоҳида намуд. Аз як тараф, оппозитсияи радикалии ҳукуматҳои миллӣ аз ин платформаи иштироки озод ва ҳамагир истифода намуда, таъсиррасонии мафкуравиरो ба одамон ва аъзои ҷомеаҳои давлатҳои миллӣ ва рӯ ба инкишоф ба амал мебароранд. Аз тарафи дигар, фазои маҷозӣ-интернетӣ майдони бархӯрдҳои иттилоотии сиёсӣ, тамаддуниву фарҳангӣ, иқтисодӣ ва милливу наҷодӣ гаштааст. Чунин мазмун пайдо кардани руоварӣ ва иштироки одамон ба фазои иттилотии интернетӣ, авзои беҳатарӣ ва истиқлолияти давлатҳоро ҳалалдор мекунад.

Дар шароити муосири инкишоф таҳдидҳо ва хатарҳои гуногуни зиёда аз ин мавҷуданд, ки беҳатарии ҷомеаи ҷаҳониро зерин хатар қарор дода, рушди устувори ҷомеаҳои алоҳидаро зерин савол мебаранд.

Ҳамин тариқ, масъалаи таъмини беҳатарӣ ва рушди устувор муҳимтарин масъала дар шароити муосир ба ҳисоб мераванд. Он ба ошкор кардани хатарҳо, таҳдидҳо, мушкилоти монешавандаи инкишофи устувори ҷомеаҳо, миллатҳо, давлатҳо, минтақаҳо ва дар маҷмӯъ, сатҳи глобалӣ ва навъу шаклҳои онҳо пурра дарк гардида, аҳамиятнокии ва зарурӣ эътироф мешавад. Беҳатарӣ ва рушди устувор аз масъалаҳои устувори ҳарбию сиёсӣ хеле васеътаранд. Инҳо устувори сиёсӣ, иқтисодӣ, рафъи камбизоатӣ ва рушди муколамаи тамаддунҳо низ мебошанд. Чунин хусусияти ҷудонашавандаи ҳаматарафаи беҳатарӣ ва рушди устувор дар моҳияти он ифода ёфтааст. Асоси беҳатарӣ ва рушди устуворро принсипи зерин метавонад ташкил диҳад: «Беҳатарии ҳар кас – беҳатарии ҳама». Метавон ҳолати маъмурро бо ибораи «Дар ҳар ҷомеа, ки беҳатарӣ, сулҳ ва рушди устувор ҳалалдор шавад, дар ҳама ҷо беҳатарӣ ва рушди устувор зерин хатар ва таҳдид қарор мегирад».

Тасниф ва муайян намудани навъу шаклҳои таҳдид ва хатарҳо дар замони муосир мушкил аст. Мураккабии он аз тағйирпазирӣ ва пай дар пай ба вучуд омадани навъу шаклҳои гуногуни таҳдиду хатарҳо ва монеаҳои

таъмини бехатарӣ ва рушди устувор вобастагии калон дорад. Шинохти навъу шаклҳои таҳдид ва хатарҳо аҳаммияти махсусро ба худ ҷалб мекунад.

Дар шароити ҷаҳони муосир тағйироти доимии таҳдидҳо, пайдоиши хатарҳои нав, ҷолишҳо ва таҳдидҳои мавҷуда таҳти таъсири чунин равандҳои сиёсии миллӣ ва глобалӣ ба назар мерасад:

- номунтазам шакл гирифтани фаъолияти таркиботи институтсионалии ҳокимияти давлатӣ;

- ба система ва одати маъмурӣ табдил ёфтани раванди коррупсионӣ ва суистифодаи мансабӣ;

- поймол гардидани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрвандон бевосита аз ҷониби мақомоти давлатӣ;

- азбайнравии адолати иҷтимоии ҷомеа ва ба сифати омили асосии ба вучуд омадани ин ҳолат баромад кардани давлат ва мақомотҳои давлатӣ;

- набудани тақсимооти функционалии ҳокимияти давлатӣ. Яъне, омезиши салоҳият ва вазифаҳои мақомотҳои давлатӣ, ки ба зиддиятҳои оштинопазир оварда мерасонад;

- сиёсати ғайримиллӣ ва ғайримардумии молиявию иқтисодӣ;

- номувофиқ будани кафолатҳои молиявии бозори меҳнат ба талаботи иҷтимоӣ ва рӯзофзуни аҳоли – шаҳрвандон;

- эҳтимоли такрори тамоюлҳои империалистие, ки бо қолабҳои зӯрварии якҷониба дар муносибатҳои байналмилалӣ асос ёфтааст;

- зиддиятҳои байни иштироккунандагони асосии сиёсати ҷаҳонӣ, ки воқеияти манзараи сиёсии олавро ташкил медиҳанд;

- таҳдиди паҳншавии силоҳи қатли ом ва ба дасти нерӯҳои радикаливу террористӣ, иртиҷоиву миллатгаро афтодани онҳо, инчунин такмил додани шаклҳои фаъолияти ғайриқонунӣ дар соҳаҳои кибернетикӣ ва биологӣ, дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ;

- кӯшишҳои эҷоди вирусҳои лабораторӣ ба хоҳири дарёфти «чизаи ҷаҳонӣ», ки метавонад бехатарӣ ва рушди устувори табиӣ биосфераро зерӣ хатари ҷиддӣ қарор диҳад;

- таҳкими муқовимати глобалии иттилоотӣ дар ҳошияи «бахӯрди тамаддунҳо»;
- таҳдидҳои афзоянда ба суботи кишварҳои дар ҳоли рушд, ба рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ;
- оқибатҳои манфии рушди айниятҳои миллатгарой, бегонаситезӣ, сепаратизм ва ифротгароии хушунатомез, ҳаракатҳои чапгароёне, ки дар минтақаҳои гуногуни олам шакл гирифта, ихсонату таҳқироти арзишҳои олиии миллӣ ва динии дигар халқу миллатҳоро силоҳ қарор додаанд;
- тафовутҳои муқоисанашавандаи раванди популятсия ва депопулятсияи аҳоли, мушиклоти демографии глобалӣ ва мушкилоти экологӣ;
- афзоиши таҳдидҳои марбут ба муҳочирати беназорат ва ғайриқонунӣ, қочоқи маводи муҳаддир ва одамон ва дигар шаклҳои ҷинояткориҳои муташаккили фаромиллӣ;
- вазъияти танқидии бехатарии ҷисмонии мавод ва объектҳои хатарнок, махсусан дар кишварҳое, ки вазъи сиёсии дохилии ноустувор, ки метавонад боиси тезутунд шудани муноқишаҳои мавҷуда ва ба вучуд омадани низоъҳои нави минтақавӣ ва байнидавлатӣ гардад;
- бӯҳрони раванди модернизатсионӣ, глобаликунонӣ ва интернетикунонии аҳолии сайёра;
- истифодаи ғайриоқилонаи табиат ва сарватҳои табиӣ, ихтиёрдориҳои ғайримувозинаии захираҳои инсоният;
- вазъияти душвори Аврупои шимолӣ, Шарқи наздик, шимоли Африқо, Афғонистон ва дигар минтақаҳои хатарзо;
- танишҳои сарҳадӣ ва ба инобат нагирифтани консенсус ва компромат дар муқолаҳои сиёсӣ, ҳарбӣ, иқтисодӣ, тамаддунӣ, сарҳадӣ, ва ғ;
- минтақагарой ва тамаддунгароии канора.

БОБИ II. НИЗОМИ БЕХАТАРИИ ТОҶИКИСТОН ВА САМТҲОИ АСОСИИ ИНКИШОФИ ОН

§ 1. Хатар ва таҳдидҳо ба низоми бехатарии Тоҷикистон дар шароити муосир

Мушаххассозии таҳдид ва хатарҳое, ки рушди устувори ҷомеа, низоми бехатарӣ ва инкишофи мутаносиби ҷомеаи тоҷикистониро ҳалалдор мекунанд, аҳаммияти махсус дорад. Онҳо дар самти таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, озодиҳои ҷамъиятӣ-иҷтимоии он, ҳалалдор намудани асосҳои инкишофи ҷомеаи тоҷикистонӣ, рушди соҳаҳои алоҳидаи ҳаёти ҷамъиятӣ, мавзунӣ ва мутаносибии муносибатҳо таъсири манфӣ мерасонанд.

Ҳолати бехатарии раванди ҳифзи манфиатҳои ҳаётан муҳимми давлат, ҷомеа, шахсият аз хатарҳо ва таҳдидҳои дохилӣ ва беруна бо таъмини бехатарӣ ва ҳифзи он, рушди устувори ҷомеа муродиф шуморида мешаванд. Ҳолати бехатарӣ маънои онро дорад, ки нисбати кишвари мазкур таҳдид аз ҷанг ва дигар омилҳое, ки барои рушди мустақилонаи он, истиқлолияти сиёсӣ, тамомияти арзӣ ва иштирок дар сахнаи байналхалқӣ ҳалал мерасонанд, ба назар намерасанд. Дар ин росто масъалаи инкишофи ҳаёти шахс ва ҷомеа аҳаммияти аввалиндарачаро касб мекунад.

Мувозинати инкишофи ҷомеа дар ҳама маврид бояд то андозае рӯя гардад. Баръакси ин ҳолат метавонад заминаҳои пайдоиши хатарҳоро ба вучуд оварад. Аз тарафи дигар, хатар имконияти амалӣ гардонидани таҳдид ба ҳисоб меравад. Таҳдид, дар навбати аввал, имконияти таъсир ва зарар расонидан ба раванди таъмин ва нигоҳ доштани низоми бехатарӣ, инкишофи устувор шуморида мешавад. Таҳдид сатҳи баландтарини тезутунд шудани муқовимат байни субъектҳои гуногуни дохилӣ, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ ба ҳисоб рафта, аз хатар пайдо мегардад ва метавон гуфт, ки он аз хатар сарчашма мегирад.¹

Хатар ва таҳдидҳо ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон ва ҷомеаи тоҷикистонӣ ҳодиса ва амалҳое метавонанд ба ҳисоб раванд, ки

¹ Ниг.: Зокиров, Г. Н. Донишномаи сиёсӣ [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе, 2015. – Ҷ.3. – С. 230.

дар доираи мақсадҳои зуд зарар расонидан воқеи гардонида мешаванд. Ба монанди, таназзули сиёсати давлатӣ, вайрон намудани низоми мавҷудаи системаи сиёсӣ, маҳдуд намудани демократия ва ҳокимияти халқӣ, ҳалалдор гардонидани муътадили инкишофи сиёсӣ ва аз байн бурдани мувозинати рушди ҷомеа, коста гардонидани ризоияти ҷамъиятӣ ва сулҳи шахрвандӣ, ҳалалдор гардонидани озодиҳо ва ҳуқуқҳои сиёсӣ ва ғайра. Дар баробари ин заифии иҷрои вазифаҳои ҳокимияти сиёсӣ метавонад имконияти густариши таҳдид ва хатарҳои фароҳам оварад.

Муҳаққиқони ватанӣ таҳдидҳои вобаста ба кишвари худ мавриди омӯзиш қарор додаанд, яъне он таҳдидҳои навини ҷаҳониро мавриди омӯзиш қарор додаанд, ки эҳтимолии таҳдиди онҳо ба беҳатарӣ, истиклолият ва рушди устувори Тоҷикистон равона гардидааст. Аз ҳамин лиҳоз ба маврид аст, ки таҳдидҳои навинин ҷаҳонӣ, ки ба беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ хатар доранд, қайд намоем: терроризм; гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир; коррупсия; қашшоқӣ; хатари экологӣ; касалиҳои сироятӣ; сепаратизм; киберугрозаҳо; манқуртқуниҳои тамаддунии интернетӣ-шабакавӣ; психотаҳдидҳои шабакавӣ; берун баровардани қишри ҷавон аз масири фитрат ва ахлоқи миллӣ ва ғ.

Хатарҳо ва таҳдидҳо дар ҳолатҳои бартараф ё пешгирӣ карда мешаванд, ки танзими сиёсат дуруст ва самаранок ба роҳ монда шавад. Дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон коррупсия, терроризм, экстремизм, ҷинояткориҳои муташаккилона, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, камерализм (камерализм (лат. camera - камера, хазинаи давлат) сиёсатест, ки ба ҷамъоварии захираҳои молиявӣ дар дохили давлат бо мақсади ба даст овардани истиклолият, худтаъминкунӣ, фароҳам овардани заминаҳои моддӣ барои ноил шудан ба неъматҳои умумибашарӣ, маънавӣ нигаронида шудааст) ва клептократия (клептократия (аз дигар юнонии κλέπτειν «дуздӣ кардан» + κράτος «ҳокимият, қудрат»; ба маънои асли «ҳокимияти дуздон») ҳокимиятест, ки аз ҷониби қаллобон идора карда мешавад ва онҳо аз бартариҳои ҳокимиятӣ барои афзоиши сарвати шахсӣ ва нуфузи сиёсӣ аз маблағҳои давлатӣ (бюҷетӣ) истифода мебаранд. Клептократия бо фасоди

амудӣ муттаҳидшуда тавсиф мешавад) ва ба монанди ин гуна масъалаҳои хатаровар аҳамиятнок шуморида мешаванд.

Дар низоми қонунгузори кишвар ба таври мукамал номгӯӣ таҳдидҳо ба амният ва низоми бехатарии кишвар нишон дода шудааст. Дар он ба таври универсалӣ муайян шудааст¹:

- заифшавии адолати иҷтимоӣ ва судӣ, қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, аз ҷумла афзоиши ҷинояткорӣ, ҷинояткориҳои муташаккилона, ҷиноятҳои трансмиллӣ, савдои одамон, коррупсия, гардиши ғайриқонунии силоҳ ва воситаҳои нашъадор, ки ба пастшавии сатҳи ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, арзишҳои умумибашарӣ мусоидат менамоянд;

- фаъолияте, ки барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани соҳти конституционӣ равона карда шудааст, аз ҷумла амалҳои, ки ба тамомияти арзӣ, дахлнопазирӣ ва ҷудонашаванда будани ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон таъовуз мекунанд;

- заифшавии иқтисодии мудофиавии мамлакат, таҳдид ба дахлнопазирии сарҳади давлатӣ, истифодаи қувва ва таъовуз нисбат ба Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- фаъолияти ҷосусӣ, террористӣ, таҳрибкорӣ ва фаъолияти дигари хадамоти махсус, ташкилотҳои давлатҳои хориҷӣ ва шахсонӣ алоҳида, ки барои расонидани зарар ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон равона карда шудаанд;

– номурағбат сохтани фаъолияти мақомоти давлатӣ, мақомоти ҳудидоракунии шаҳрак ва деҳот, вайрон кардани муназзамии фаъолияти онҳо, паст гардидани сатҳи идоракунии дар кишвар;

- фаъолияте, ки ба бехатарии иттилоотии кишвар таъовуз мекунад;

- ифротгароии сиёсӣ дар ҳама гуна шакли он, аз ҷумла барангехтани бадбинӣ ё хусумати иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, динӣ, мафкуравӣ, маҳалгароӣ ё гурӯҳӣ;

¹ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи амният” [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2011. - №6. м. 434; 2014. -№11. м. 646; 2016. - №3. м. 136. [Манбаи электронӣ] // URL: <https://majmilli.tj/конуни-ҷт-дар-бораи-амният/> (санаи мурочиат: 25.05 2022 с.)

- мураккабшавии вазъи иҷтимою сиёсӣ, ки дар низоъҳои байни миллатҳо ва мазҳабҳо, бетартибҳои оммавӣ, маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳои беиҷозат ва корпартоиҳои ғайриқонунӣ ифода мегардад;

- ташкили воҳидҳои ҳарбие, ки тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ нашудаанд;

- якбора вайроншавии вазъи экологӣ, офатҳои табиӣ ва дигар ҳолатҳои фавқулодаи хусусияти табиӣ ва техногенидошта, эпидемия (паҳншавии умумии бемориҳои сироятӣ) ва эпизоотия (фавти саросари ҳайвонот);

- расонидани зарар ба амнияти иқтисодии давлат, аз ҷумла тавассути қочоқи ба дастоварда ва маблағгузориҳои терроризм, инчунин номуътадил гардонидани вазъи молиявии кишвар;

- паст шудани сифати таҳсилот ва нерӯҳои зехнӣ дар мамлакат ба сифати таҳдид ба низоми бехатарии Тоҷикистон ва монешавандаи раванди рушди устувори он шуморида мешавад.

Дар ҳалалдор намудани низоми бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон таъсири таҳдид ва хатарҳои берунӣ низ барҷаста намуддор мегарданд. Аз ҳамин ҷост, ки таҳдидҳои берунаро монеаи рушди устувор ва низоми бехатарӣ гуфтан ба маврид аст. Тоҷикистонро зарур аст, ки барои бартараф намудани таҳдидҳои хориҷӣ бехатарии сарҳадию ҳудудии кишварро мустаҳкам гардонад. Муносибатҳои дипломатиро бо он кишварҳое, ки ҳадафи ғаразнок доранд, ба роҳи осоишта мустаҳкам намояд. Меъёри конституциониро ки “Тоҷикистон сиёсати сулҳҷӯёнаро ба амал татбиқ намуда, соҳибихтиёрӣ ва истиқлолияти дигар давлатҳои ҷаҳонро эҳтиром менамояд ва муносибатҳои хориҷиро дар асоси меъёрҳои байналмилалӣ муайян мекунад. Ташвиқоти ҷанг манъ аст. Тоҷикистон вобаста ба манфиатҳои олии халқ метавонад ба иттиҳодияҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ дохил шавад, аз онҳо барояд, бо кишварҳои хориҷӣ робита намояд. Давлат бо ҳамватанони берунмарзӣ ҳамкорӣ

мекунад”¹ аст, бо арзиш гузоштани таъмини бехатарӣ аз хатар ва таҳдидҳо ҳамачониба ба эътибор гирифта шавад.

Нисбат ба пайдоиш ва ба амал омадани таҳдид ва хатарҳои замони муосир ба рушди устувор ва низоми бехатарии давлатҳо, новобаста аз манбаъҳо ва омилҳои ба вучуд омадани онҳо (чи омили табиӣ бошад ва чи сунъӣ) дар шароити кунунӣ муносибати конспирологӣ бартарӣ дорад. Вобаста ба ин дар сиёсат ва ҳамкориҳову ҳамбастагиҳои сиёсӣ “дуст ва душмани доимӣ” вучуд надорад, сарчашмаи хатарро онҳо аз субъектҳои алоҳидаи рақибони сиёсӣ мебинанд. Масалан, хатар ва таҳдидҳои техногенӣ, табиӣ (ба монанди заминларзаҳо, обхезиҳо, фаромадани ярҷҳо, фурӯ рафтани ва кафидани қисми болоии заминҳо)-ро конспирологҳо маҳсули дасти “душманони сиёсӣ”-и ин ва ё он давлат ҳисобанд. Инчунин таҳдид ва хатарҳои биологӣ-вирусологӣ самараи худи вирусологҳо ва биологҳо мебошад. Давлатҳои алоҳида ба хотири заиф намудани рушди устувори ҷомеаҳои алоҳида онро истифода мебаранд. Аз ҳамин ҷо, аксаран ҳамкориҳои сиёсӣ, ҳамбастагиҳои давлатӣ ва таҳқиқоти лабораторияҳову ташкилотҳои алоҳида бо давлат гӯё дар заминаи нақшаи тарҳрезии сиёсӣ ба хотири расонидани зарар ба амал бароварда мешавад.

Аз тарафи дигар бошад, созмонҳои “демократӣ” ва “сулҳофар” “бартарафкунандаи хатарҳои гуё ҳукуматҳои авторитарии кишварҳои алоҳида” омили асосии аз байн бурдани низоми бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаҳои алоҳида баромад мекунанд, ки барои Тоҷикистон ба эътибор гирифтани ҳолат ва шароити “нақшаҳои конспирологӣ” дар ростои таҳмини бехатарӣ ва таҳкими заминаҳои рушди устувор аҳамияти аввалиндараҷа дорад.

Кишварҳои ҳомии демократия дар бештари ҳолатҳо бо таъсиррасонии психологӣ мақсади иваз кардани сохти сиёсии дигар кишварҳоро амалӣ мекунанд. Ин дар асоси барномаҳои геополитикӣ ва геостратегии кишварҳои пешрафта ва институти созмонҳои байналмилалӣ ба роҳ монда

¹ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забони тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – С. 8.

мешавад. Онҳо мақсадҳои геоиқтисодии худро бо ноором кардани вазъияти сиёсии минтақаҳои дигар, ки аслан манбаи ашёи хом ва захираҳои бойи табианд, ба роҳ мемонанд. Шароити номутаносиби инкишофи ҷомеа хатман ба ташкили «бозори сиёҳ» ва «иқтисоди пардапӯш» омили асосӣ мегардад. Идораи муносибатҳои иқтисодӣ ва тиҷоратӣ аслан аз зери назорати давлат ва нерӯҳои миллӣ берун мемонад. Манфиатҳои миллӣ ва давлатӣ аз сафи масъалаҳои асосӣ хориҷ гардида, зинаи интиҳоиро касб мекунанд¹.

Саволе ба миён меояд, ки оё иҷозати озодона фаъолият намудани созмону ташкилотҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ ва ғайра аз ҷониби давлату ҳукумати Тоҷикистон ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеа зарба наметананд? Албатта, дар баробари таъсири мусбат таъсири манфии худро низ мерасонанд. Пас чӣ бояд кард? Чӣ гуна муносибатро нисбат ба онҳо пеша гирифт? Формулаи махсусро дар ин ҳолат бояд ба истифода гирифт:

1. Тоҷикистон вобаста ба манфиатҳои олии халқ метавонад ба иттиҳодияҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ дохил шавад.

2. Иҷозати фаъолияти гуногунҷабҳагии онҳоро дар доираи ҳифзи бехатарӣ, ҳуқуқи озодиҳои миллӣ, баъътиборгирии арзишҳои фарҳангиву тамаддунӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ диҳад.

3. Афкори ватандустӣ ва садоқати оммаро нисбат ба низоми давлатӣ аз байн набаранд ва татбиқи принципи “истифодаи нерӯҳои худиро бар зиди худӣ” ба кор нагиранд.

4. Рушди мувозинатии соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро таъмин намояд.

Айни замон дар ҳудуди Тоҷикистон як қатор созмону ташкилотҳои байналхалқию минтақавӣ фаъолият доранд, ки онҳо фаъолияти худро тавассути сармоягузориҳои зиёд ва ҷалби аҳолии камбизоат ба роҳ мондаанд. Ишора ба он нест, ки бояд фаъолияти созмону ташкилотҳои

¹ Ниг.: Асламзода, Н. Психологияи сиёсии издиҳом ва ҳосиятҳои асосии он [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2018 № 1. – Душанбе, 2018. – С. 269.

зиёдеро боз дорем. Танҳо дар давраи инкишофи мутаносиб метавонем муҳтоҷи созмону ташкилотҳои хориҷӣ нагардем .

Ба монанди ин як қатор ҳизбу ташкилотҳои сиёсӣ вучуд доранд, ки метавонанд ҳар лаҳза монеаи инкишоф гарданд. Бештари ин қабил ба сифати ташкилотҳои динӣ шинохта шудаанд, ки ин боиси ҳам доғдор намудани номи дини ягонаи пок ва ҳам барангехтани хусумат, бадбинӣ, аз байн бурдани хувияти миллӣ, тафриқаҳои динию мазҳабӣ ва миллию этникӣ мегардад. Пеш аз ҳама, барои рушди истиқлол ва аз байн бурдани монеаҳои инкишофи он қорҳоеро ба нақша гирифта, иҷроиши онро дар амалияи ҷамъиятӣ ба роҳ монанд. Ба монанди, баланд бардоштани донишҳои сиёсӣ, маданияти сиёсӣ, муайян намудани идеяи ягонаи миллӣ, ки он метавонад миллатро ба инкишофи босубот расонад, ҳисси миллӣ, муҳаббат ба ватан, паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва зиёд намудани сатҳи миёнаи зисти аҳалӣ, ҳифзи марзу бум, мустаҳкамнамоии амнияти миллӣ, дар доираи ҳадафҳои худ истифодаи фаъолияти созмону ташкилотҳои хориҷӣ, ҳифзи захираҳои табиӣ ва ба монанди инҳо.

Ба таври маҷмӯӣ метавон таҳдид ва хатарҳои муҳимро, ки ба низоми беҳатарӣ ва рушди устувори давлат ва соҳаҳои гуногуни ҷомеаи тоҷикистонӣ зарар мерасонанд, чунин тавсиф намуд: мушкилот ва таҳдидҳо дар соҳаи муносибатҳои байналмилалӣ, ки ба беҳатарии Тоҷикистон хатар доранд. Дар шароити ҳамбастагии сиёсӣ ва интегратсияи сиёсӣ мураккаб будани инкишофи сиёсӣ ва бӯҳрон дар сатҳи муносибатҳои байналмилалӣ хоҳ ноҳоқ таҳдид ва хатарҳоро ба низоми беҳатарии миллӣ эҷод мекунад. Муттаҳид гардидани давлатҳо дар таркиби иттиҳодияҳои мухталиф таҳдид ва хатарҳоро ба низоми беҳатарии онҳо наздиктар гардондааст. Рақобати шадиди як давлати аъзои иттиҳод бо давлати аъзои иттиҳодияи дигар хатар ва зарар на танҳо ба давлати рақобаткунанда, балки ба тамоми давлатҳои аъзо мерасад. Масалан, Тоҷикистон, ки дар таркиби якҷанд иттиҳодияи минтақавию байналмилалӣ ҳамроҳ бо Руссия шомил аст, рақобати Руссия бо Украина ва дар зиддияти оштинопазир ва дар сатҳи сард қарор гирифтани муносибатҳои он бо давлатҳои ғарбӣ, мумкин аст, ки эҳтимоли

тахдид ва хатархову зарарҳои гуногун ба бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон ҷой дошта бошад.

Мушкилот ва таҳдидҳо дар соҳаи ҳаёти сиёсӣ. Шаклбандӣ ва таносуби таҳдидҳои гуногун дар соҳаи ҳаёти сиёсӣ дар солҳои охир зуд-зуд тағйир ёфта истодааст. Ин ҳам ба таҳдидҳои воқеӣ ва ҳадафмандонаи субъектони таҳдид ва ҳам ба таҳдидҳои дахл дорад, ки ҷомеа онро “мусбат” қабул мекунад. Ҳангоми қабули қарорҳои сиёсӣ ҳар ду гуруҳи таҳдидҳо бояд ба назар гирифта шаванд. Агар солҳои 1990-1997 хавфҳои асосии сиёсӣ дар сиёсати дохилӣ эҳтимолияти анҷом наёфтани мочарои шаҳрвандӣ буданд, пас аз солҳои 2000-ум, 2010 инҷониб таъкид ҳам дар воқеият ва ҳам дар дарки таҳдидҳои сиёсӣ аз ҷониби ҷомеа ба таври равшан ба хатарҳои байналмилалӣ ва, ҳатто, глобалӣ гузашт. Таҳдидҳои, ки аз берун меоянд, қор қарда баромадани сиёсати нави берунӣ ва стратегияи ҳарбӣ, ислоҳоти соҳаи ҳарбию саноатиро талаб мекунанд. Дар баробари ин, ҷолишҳои, ки дар фазои сиёсии дохилӣ ҷой доранд, аҳаммияти камтаре надоранд, зеро онҳо ба низоми бехатарӣ, субот, рушди устуворӣ ҷомеаи тоҷикистонӣ ва идорашавандагии давлати Тоҷикистон, рақобатпазирии он дар ҷаҳон таҳдид мекунанд.

Фаҳми илмии масъалаи ба миён гузошташуда ҳалли пай дар пай вазифаҳои зеринро дарбар мегирад. Аввалан, номгӯи таҳдидҳо ва хатарҳои соҳаи ҳаёти сиёсӣ муайян ва асоснок қарда шуда, дараҷаи хатари онҳо ба давлат, рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ нишон дода мешавад. Сониян, кӯшиш қардан барои пешгӯии бавучудоии ин таҳдиду хатарҳо дар оянда, арзёбии эҳтимолияти пайдоиши хатару таҳдидҳои нав дар 10 то 50 соли оянда. Ниҳоят, пешниҳод қардани тавсияҳо барои қам қардани зарари аз ин таҳдидҳо ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеа ва давлати Тоҷикистон.

Ба расмият даровардани баҳодихӣ, муайян қардани сатҳи таҳдид ва оқибатҳои эҳтимолии он бо истифода аз нишондиҳандаҳои миқдорӣ на он қадар мушкил аст. Дар соҳаи ҳаёти сиёсӣ омили инсонӣ нақши муҳим мебозад ва аз ҳамин хотир таҳдидҳо ва хатарҳо аксаран субъективӣ

мебошанд, на объективӣ. Шахс ё умуман чамъият ин ё он падидаро, агарчи дар воқеият чунин набошад ҳам, ҳамчун таҳдид мепазирад¹.

Дар омӯзиши масъалаи таҳдид ва хатарҳои соҳаи ҳаёти сиёсии Тоҷикистон моро зарур аст, муносибати методологии таснифоти истифода бурда, тамоми таҳдиду хатарҳоро ба ду гурӯҳ тасниф кардан аҳаммиятнок мегардад:

- 1) Таҳдид ва хатарҳои сиёсии дохилӣ;
- 2) Таҳдид ва хатарҳои сиёсии берунӣ ва мушкилоти геополитикӣ.

Мушкилот ва таҳдидҳои сиёсии дохилӣ: манбаъҳои пайдоиш ва шароити тавлиди хатар. Ишораи дар боло овардашуда атрофи муайян намудани сарҳади соҳаи ҳаёти сиёсӣ корро барои муайян намудани таҳдид ва хатарҳои сиёсии дохилӣ осон мегардонад. Дар шароити муосир Тоҷикистон ба сифати давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд воқеияти амалӣ-сиёсии худро таъмин карда истодааст. Аз ин нигоҳ, таҳдид ва хатарҳо ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистониро чунин муайян менамоем: рушди нокифояи системаи ҳизбӣ, ки бо номуайянии сохтори идеологии онҳо асос ёфтааст, сатҳи пасти боварӣ ва эътимоди шаҳрвандон ба ҳокимияти давлатӣ, вазъи ғайримобилӣ ва ғайрисамараноки фаъолияти ҳукумат ва элитаи сиёсӣ, мушкилоти интиқоли қудрат аз як даст ба даст дигар тариқи осоишта, гузаштан ба низоми сиёсии пешраванда ва тараққиёбанда.

Фардиқунонии ҳокимияти сиёсӣ анъанаи деринаи маданияти сиёсии мост. Аммо новобаста ба ин, таҷрибаи рушди устувори давлатҳо ва кишварҳои гуногун нишон медиҳад, ки даврзанӣ ва ивазшавии элита стратегияи алтернативии рушди устувори кишварро ба вучуд меоварад ва аз таҳдиду хатарҳои эҳтимолӣ давлат ва ҷомеаро эмин нигоҳ медорад. Дар шароити Тоҷикистони ру ба инкишоф мушкилот дар мавқеи сиёсӣ ва давлатмехварии Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат нест, баръакс он асосҳои амудӣ ва уфуқии мустаҳкамии пояи давлатдорӣ

¹ Ниг.: Шестопад, Е.Б. Социокультурные угрозы и риски в современной России [Текст] / Е.Б. Шестопад, А.В. Селезнева // Социологические исследования. 2018. №10. - С. 90–99.

Тоҷикистонро тақвият мебахшад. Ҳадафро ба вучуд овардани имконияте ташкил медиҳад, ки барномаҳои алтернативии рушди Тоҷикистони муосир бояд ба майдони инкишоф ва дурнамои рушди устувори давлат ворид гарданд.

Инкишофи сусти системаи ҳизбӣ ва дастгоҳи ғоявию идеологии онҳо метавонад мушкилоти ташаккули демократия ва амалӣ гаштани раванду ходисаҳои интихоботиро ба вучуд биёрад. Рушди нокифояи системаи ҳизбӣ, ки бо номуайянии сохтори ҳизбӣ-идеологӣ асос ёфтааст, роҳҳои ифодаи майлу хоҳиши сиёсии шахрвандонро ба шакл дода натавониста, қори муътадили механизмҳои ба қор қабул кардани элитаи сиёсиро таъмин намеkunанд. Бухрон дар сатҳи шаклгирии муносибатҳои мазкур метавонад раванди абсентеизмро, ки “марги демократия” ба ҳисоб меравад, ба вучуд оварад. Мушкилоти номуайянии сохтори идеологии ҳизбҳо на танҳо бо раванди умумии эрозияи ҳаракатҳои идеологӣ, балки бо хусусиятҳои асосии низоми плюралистии системаи сиёсии Тоҷикистон ҳам алоқаманд аст.

Таҳдид ва хатари қиддии соҳаи сиёсии дохилӣ бо сатҳи пасти эътимод ва боварии мардум ба ҳокимияти сиёсӣ алоқаманд аст. Эътимод ва боварии мардум ба ҳокимият ва қудрати давлатӣ пойдевори асосии низоми давлатдорӣ ва рушди устувор, инчунин бартараф намудани ҳолатҳои эҳтимолии ба вучуд омадани хатар ва таҳдидҳо мебошад. Тавре И. Крастев дар асараш қайд мекунад, «ҳарчанд ҳолибияти принципҳои демократӣ ҳар чи бештар универсалӣ ба назар мерасад ва гарчанде ки шумораи демократияҳо (давлатҳо) дар ҷаҳон меафзояд... эътимод ба ҷузъҳои демократия – фаъолияти ҳизбҳо, раванди воқеӣ ва самаранокии интихоботҳо, фаъолияти вакилии парламентҳо, ҳукуматҳо дар сатҳи қиддӣ таназзул ёфтааст»¹. Мушоҳидаҳо дар сатҳ ва дар нисбати давлатҳои гуногун вобаста ба интихобот нишон медиҳанд, ки ин хатарҳо ба бухрони ҳокимият ва овоздиҳии омма, ки дар натиҷа руҳияи эътирозгаронаи онҳоро ба миён меоварад, оварда мерасонад. Асосан эътимод ва боварӣ ба қудрат ва ҳокимияти давлатӣ ҳангоми натиҷагирӣ аз раванди интихобот, ки дар

¹ Крастев, И. Парадокси демократии [Текст] / И. Крастев. - М.: Европа, 2015. – С. 10-11.

асосҳои тақаллубкорӣ амалӣ мешавад, ба вучуд омада, боиси паст шудани суботи низоми сиёсӣ мегардад. Дар чунин шароит мақомот бояд сарчашмаҳои норозигии шаҳрвандонро саривақт таҳлил ва пешгӯӣ намуда, барои рафъи онҳо чораҳои пешгирикунанда андешанд, барои инъикос ва фаҳмонидани фаъолияти онҳо босаводона ва осон сиёсати иттилоотиро ба роҳ монанд.

Дар баробари ин омили дигари коҳиши эътимод ва эътирофи мардум дар нисбати ҳокимият, ин қонё нагардидани талаботу манфиатҳои иҷтимоии онҳо мебошад. Паст будани кафолатҳои молиявии бозори меҳнат, ташкили нодурусти сиёсати иҷтимоӣ, васеъ нагардонидани платформаи бозори меҳнат ва раванди нокифояи ташкили вакансияҳо дар он метавонад сатҳи чунин норозигӣ ва нобоварию боло барорад.

Манбаи дигари таҳдидҳо ва хатарҳо вазъи элитаи сиёсӣ ташкил медиҳад. Гап сари элитаи олий намеравад. Мушкilot дар таркиби доираи элита аст. Дар даҳсолаи охир дар кишвар раванди навсозии он идома пайдо намудааст: бозсозии таркиби он, тағйир ёфтани модели салоҳиятноки, системаи нави ҷалби сиёсатмадорони ҷавон ба элитаи сиёсӣ. Як қатор хатарҳои марбут ба ин навсозӣ вучуд доранд. Навъи якуми хавфҳо таҳдидҳоеро ба монанди: коррупсия, бемасъулияти сиёсӣ ва идорӣ, бечазо мондани суистифодакунандагони мансабӣ, имтиёзҳои гурӯҳӣ, рафтори намоишкоронаи элитаи ҷавон, ки натиҷаи пӯҷ ва бесамари сиёсӣ дорад, ба вучуд меорад.

Навъи дуюми хавф бо сотсиализатсияи ҷавонон алоқаманд аст. Дар ин ҷо ҳадди ақал ду чизи эҳтимолан хатарнок вучуд дорад. Набудани ҳамбастагии воқеии онҳо бо давлат ва ҷомеа, инчунин набудани таҷрибаи давлатдорӣ ва малакаи дурусти сиёсӣ аст. Муҳаққиқон қайд мекунанд, ки «бартариҳои раванди ҷавонсозии элитаи сиёсӣ дар он аст, ки намояндагони насли наврас аксар вақт шахсонеанд, ки аз рӯйи синну солашон таҷрибаи кофии сиёсиву давлатдорӣ надоранд, дар идоракунии ҷомеа ва давлат муваффақ нестанд, ташкили ҳамкорию мутақобила ва ташкили дастаи худ ва ҷомеаро созмон дода наметавонанд, аммо идомаи насли элитаи сиёсии

собикадоранд ё ба будан ва чиноятҳои содиркардаи элитаи собиқ чашм мепушанд»¹.

Манбаи дигари хатар ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори давлату ҷомеаи Тоҷикистон ин ихтилофи манфиатҳои элитаи сиёсӣ ва ҷомеа мебошад. Бо вучуди он ки бегона шудани ҷомеа аз мақомот хусусияти суннати фарҳанги сиёсии миллӣ мебошад, на танҳо мавҷудияти фосилаи байни онҳо, балки тафовутҳои васеи манфиатҳои «болоҳо» ва «поёнҳо» низ хатарнок аст. Дар шароити муътадил бояд элитаи сиёсӣ ва шахрвандон ба як тараф – ҳам аз нуқтаи назари манфиату эҳтиёҷоти шахсии худ ва ҳам аз нуқтаи назари дарки манфиати давлат нигоҳ кунанд. Дар воқеъ, мушоҳида намудан мумкин аст, ки “сулолаҳои сиёсӣ” ва “сулолаҳои иқтисодиву тиҷоратӣ” мушкилотро дар муносибати байнихамдигарии давлат ва ҷомеа ва раванди нигоҳ доштани низоми бехатариву рушди устувор ба миён меоваранд.

Дар баробари ин таҳдиду хатарҳо ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, ки ба соҳаи ҳаёти сиёсии дохилӣ шомиланд, фаъолияти хизбу ҳаракатҳо ва ташкилотҳои террористиву экстремистӣ, иртиҷоиву вайронкорона мебошанд. Таҳдид ва хатари неруҳо ва ташкилотҳои дохилӣ, ки бадбинии сиёсӣ, сепаратизм, вайрон кардани сохтори Конституционӣ, азбайнбарии айнияти сиёсиро муборизаҳои мафкуравиरो барои паҳн кардани идеологияи сиёсии дигар, таблиғ ва ташвиқ мекунанд, барои бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон набояд аз назар дур гардад.

Ба боло рафтани дараҷаи таҳдид ва хатарҳо ба низоми таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ дар соҳаи ҳаёти сиёсӣ омилҳои зерини гуногун таъсир мерасонанд: эҳтимолияти ба таври осоишта нагузаштани ҳокимият ба дасти дигар; бӯҳрони боварӣ ва эътимодноқӣ ба ҳокимияти давлатӣ; зиёд шудани тафовути байни алоқамандии ҳукумат ва ҷомеа; бӯҳронӣ кадрӣ, набудани озмун ва рақобати сиёсӣ дар ишғоли

¹ Палитай, И.С. Современная российская политическая элита: статусно-ролевой анализ поколений [Текст] / И. С. Палитай // Вестник РФФИ. Гуманитарные и общественные науки. 2020. № 5. - С. 105–116.

мансабҳо ва системаи идоракунии давлатӣ; набудани намоёндагии сиёсии гурӯҳи манфиатҳо ва таркиботи институтсионалии ҷомеаи шахрвандӣ дар қабули қарорҳои сиёсӣ; набудани иштирок ё паст будани сатҳи иштироки одамон дар сиёсат ва равандҳои сиёсӣ (абсентеизм); маҳдуд кардани имкониятҳои рақобати сиёсӣ; бӯҳрони ҳувият ва худшиносии сиёсӣ (дар ин маврид ҳуввияти миллӣ-давлатӣ); набудани алтернативаи инкишофи сиёсӣ ва мақсадҳои рушди устувор дар давлат; бартарии «идеологияи ниҳонии» технократҳо ва бюрократизатсияи ҳокимият дар шакли канораи он; мушкилоти системаи маориф ҳамчун як бахши ташаккули арзишҳои сиёсӣ ва самтҳои идеологӣ; набудани идеолог; набудани системаи ягонаи арзишҳои сиёсӣ ва тасвирҳои ояндасозии сиёсӣ;

Таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ мақсад ва вазифаҳои зерини худро бояд дошта бошад: фароҳам овардани шароит барои рушди устувори сиёсӣ ва иқтисодӣ; инкор ва аз байн бурдани механизми сиёсии худмахвкунанда, ки бар зиди манфиатҳои миллӣ ва давлатӣ фаъолияти сиёсиашонро натиҷагирӣ мекунад; таъмини мавҷудияти доимӣ, самаранокӣ ва фаъолияти худмуҳофизатии системаи сиёсии Тоҷикистон.

Таҳдид ва хатарҳои асосии фазои сиёсии тоҷикистонӣ дар хошияи дурнамои рушди устувор ва таъмини бехатарии давлати Тоҷикистон метавонанд, мушкилоти сиёсӣ ва идоракунии, ки бо кам будани қобилияти пешгӯии дурусти хатарҳо ва таҳдидҳо ва таҳияи заминаи концептуалӣ ва меъёрии ҳуқуқии таъмини бехатарии ҷомеаи тоҷикистонӣ зич алоқаманданд, баҳисоб раванд .

Таҳдид ва хатарҳои сиёсии берунӣ ва мушкилоти геополитикӣ. Тоҷикистон қисми ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳон ба шумор рафта, таркиби сохтории низоми сиёсии ҷаҳонро ташкил медиҳад. Ҳодисаҳои баамаломата дар асри XX ва ибтидои асри XXI ба оғози давраи пуррақобаттарини таърихи инсоният далел шуда метавонанд. Тағйирпазирии олами сиёсат масъалаҳо ва бӯҳронҳои мухталиферо, ки боиси халалдор гардидани ҳуқуқ, озодӣ, ҳаёт, оромӣ, бехатарӣ ва истиқлолияти давлатӣ мегардад, ба вучуд

овардааст. Хусусияти универсалии асри XXI аз ҳамин ҷо бар меояд, таҳдидҳои асри навин хусусияти универсалиро ба худ гирифтаанд.

Таҳдид ва хатарҳои сиёсии берунаро вобаста ба ҳолатҳои зерин баён ва муайян намудан мумкин аст:

- вобаста ба муносибати Тоҷикистон ба давлатҳои ҳамсарҳад атрофи масъалаи демаркатиҷии сарҳадӣ;

- вобаста ба сар задани вазъияти мочарогарӣ ва шаклгирии ҷараёнҳои сиёсии радикаливу террористӣ, сулҳи минтақавӣ ва байналмилалӣ;

- вобаста ба ҷойгиршавии геополитикӣ, афзалиятҳои геополитикӣ, манфиатҳои геополитикии давлатҳои абарқудрат ва даъвоҳои геополитикӣ.

Аз рӯйи меъёри якум таҳдидҳо ва хатарҳои зеринро метавон муайян намуд: даҳолати сарҳадӣ, муракабии муносибатҳои сиёсӣ дар доираи иттиҳодияҳои минтақавӣ ва байни минтақавӣ, инчунин, глобалӣ, номутаносибии муносибатҳои сиёсӣ-дипломатӣ, ки боиси ҳалалдор гардидани мубодилаи иқтисодӣ ва тичоратӣ мегардад, даъвоҳои сарҳадӣ, мочароҳои сарҳадӣ, бадбинҳои наҷодӣ ва ғ.

Аз рӯйи меъёри дуюм таҳдид ва хатарҳои зеринро метавонем муайян кунем: терроризм, экстремизм, сепаратизм, транзити платформаи мочарои сиёсӣ, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва ғ.

Аз рӯйи меъёри сеюм таҳдид ва хатарҳои зеринро метавонем муайян кунем: бархӯрди тамаддунҳо ва муборизаҳои сиёсӣ-тамаддунии иттилоотӣ, кӯшишҳои субъектони таҳдид ва хатар барои истифодаи осон ва бемузди зарфиятҳои геополитикӣ, ташкили пойгоҳи ҳарбӣ-низомӣ, соҳибқуниҳои геополитикӣ-таърихӣ, “омили чинӣ, америкой, русӣ ва туркӣ”.

Тағйиротҳои геополитикӣ дар охири асри XX авзои сиёсии оламро дигаргун гардонид. Аз байн рафтани масъалаҳои кӯҳна заминаи пайдоиши масъалаҳои навини хусусияти таъсиррасонанда ба низоми бехатарии ҷаҳон, махсусан ба низоми бехатарии ҳар як кишвари алоҳида-Тоҷикистон гардиданд. Омилҳои нави ҳалалдорсозандаи бехатарии миллӣ ва ҷаҳонӣ ба миён омаданд. Ба монанди: терроризм, сепаратизм, миллатгароии нави канора, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, ҷинояткориҳои

муташаккил, мочароҳои минатқавӣ, хатари паҳншавии яроқи қатли ом бо мақсадҳои сиёсӣ ва ғайраҳо. Бехатарӣ, ки дар сатҳи бехатарии миллӣ, минтақавӣ ва глобалӣ ба вучуд меояд, занҷири пайвастаеро мемонад. Таҳдидҳо низ дар ҳамин сатҳ ба амал меоянд. Ҳолатҳое ба мушоҳида мерасанд, ки бӯҳрони дохилии як давлат на танҳо ба низоми бехатарии миллӣ ва дохилии он таъсир мерасонад, балки аз сарҳадҳои миллӣ-давлатӣ берун рафтани бӯҳрон таҳдид ба бехатарии минтақавӣ ва дар мавриди дигар бошад, таҳдид ва низоми бехатарии глобалӣ шуморида мешавад. Масалан, имрӯз бӯҳрони Афғонистон як бӯҳрони дохилии давлати Афғонистон нест, ки ба низоми бехатарии дохилии он таъсир расонад, он таҳдид ба низоми бехатарии минтақа ва ҷаҳон ба ҳисоб меравад. Ё баръакси он, яъне таҳдидҳои глобалӣ ҳатман омили асосии ҳалалдорсозандаи бехатарии минтақавӣ ва миллӣ мегарданд.

Дар шароити имрӯза таҳдидҳое ҳастанд, ки дар раванди гузариш ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ҳалал ворид месозанд. Онҳо ба таҳдид ва хатарҳои сиёсии беруна шомиланд. Ба монанди:

- масъалаи экстремизм, терроризм, кибертерроризм сиёсӣ;
- бӯҳрони сиёсӣ зимни истифодаи захираҳои обӣ ва гидроэнергетикӣ, демаркатсияи сарҳадӣ ва хосияти баҳснок гирифтани он, бӯҳрони делимитатсияи сарҳадӣ, нақлиёт ва коммуникатсия;
- рақобати давлатҳои абарқудрат ва таъсири онҳо ба субминтақаи Осиёи Марказӣ ва махсусан Тоҷикистон;
- бӯҳрони Афғонистон ва таъсири он;
- мақоми геополитикии Тоҷикистон ва аҳаммиятнокии он – заминаи бархӯрди манфиатҳо;
- паҳншавии мавҷҳои нави бӯҳронҳои сиёсӣ, мочароҳо ва инқилобҳои сунъӣ дар ҷаҳон ва таъсири онҳо ба Тоҷикистон.

Таҳдид ва хатарҳои соҳаи иқтисодӣ. Дар шароити муосири рушди ҷомеаи ҷаҳонӣ яке аз мушкилот пешгӯии саривактии таҳдидҳо ва пешгирии онҳо ба низоми иқтисодӣ баҳисоб меравад. Ҳолати мазкур вазифаҳои афзалиятноки соҳаи таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи

тоҷикистонӣ низ ба ҳисоб меравад. Бехатарии иқтисодӣ ҳолати махсуси давлат, чома, ташкилоти фардӣ ва шахс дар робита ба таъмини ҳифзи озодӣ, соҳибхитиёрии моликият ва ҳаёти онҳо муайян карда мешавад. Бехатарӣ ва устувории иқтисодӣ такрористеҳсолкунии неъматҳои заруриро, ки дар шакли моддӣ ва ғайримоддӣ ифода ёфтааст, таъмин мекунад. Ҳамчунин, ҳифзи низоми иқтисодии давлатро аз таъсири манфии субъектони таҳдид ва хатари иқтисодӣ таъмин намуда, захираҳои дохилиро ташаккул медиҳад.

Таҳдидҳо ба низоми бехатарии иқтисодӣ ва рушди устувори иқтисодии Тоҷикистонро дар шакли зерин навъбандӣ намудан мумкин аст: заиф гардидани системаи иқтисодӣ ва истеҳсолоти миллӣ, мавҷуд набудани автаркия ва принсипи худкифоягии рушди баробарвазни канораҳои давлат, аз байн рафтани мувозинати воридот бо содирот, интегратсияе, ки дар он манфиатҳои иқтисодӣ таснифи баробар нашудаанд, таҳримҳо ва фишорҳои иқтисодӣ, монополизатсияи низоми иқтисоди миллӣ, ба сифати элитаи иқтисодӣ баромад намудани элитаи сиёсӣ, мувофиқ набудани кафолатҳои истеҳсолӣ ба манфиатҳои истеъмолӣ, бемориҳои сироятӣ, ки боиси кандашавӣ ва паст шудани мубодилаи тиҷоративу иқтисодӣ (COVID-19), бюрократияи канора, коррупсия дар системаи иҷозатномадҳиву кафолатдиҳии фаъолияти тиҷоративу иқтисодӣ ва ғ.

Дар моддаи 18-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи амният”(2011) тавсифи ҳолати таъмини бехатарии иқтисодӣ оварда шудааст¹.

Таҳдидҳо ва хатарҳоеро бо метавон ишора кард, ки ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори соҳаи иқтисодии Тоҷикистон монеа эҷод мекунанд:

- талоши манфиатталабонаи давлатҳои мутараққӣ барои истифодаи афзалиятҳои иқтисодии Тоҷикистон дар самти рушди иқтисод ва технологияҳои муосир ҳамчун воситаи рақобати ҷаҳонӣ;

¹ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи амният” [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2011. - №6. м. 434; 2014. -№11. м. 646; 2016. - №3. м. 136. [Манбаи электронӣ] // URL: <https://majmilli.tj/конуни-ҷт-дар-бораи-амният/> (санаи мурочиат: 25.05 2022 с.)

- истифодаи чораҳои таъбиз нисбат ба бахшҳои асосии иқтисодиёти Тоҷикистон, маҳдуд кардани дастрасӣ ба захираҳои молиявии хориҷӣ ва технологияҳои муосир аз ҷониби давлатҳои алоҳида, ташкилотҳо ва созмонҳои ҷаҳонӣ;

- фаъолияти иттиҳодияҳои иқтисодии байнидавлатӣ, ки бе иштироки Тоҷикистон дар соҳаи танзими муносибатҳои тиҷоратӣ ва молиявӣ ва сармоягузорӣ таъсис дода шудаанд, ки метавонанд ба манфиатҳои миллии Тоҷикистон зарар расонанд;

- дучор шудани низоми молиявии кишвар ба хатарҳои глобалӣ дар натиҷаи таъсири сармояи спекулятивӣ хориҷӣ, инчунин осебпазирии инфрасохтори иттилоотӣ низоми молиявӣ ва бонкӣ;

- нокифоя будани самаранокии идоракунии давлатӣ дар бахши иқтисод ва савдо;

- сатҳи баланди ҷинояткорӣ ва коррупсия дар соҳаи иқтисодӣ;

- саркашӣ аз андозсупорӣ ва бартариятҳои монополистӣ иқтисодӣ бо истифода аз бартарии мансабии сиёсӣ;

- беқурбшавии пули миллий ва ғ.

Дар баробари ин ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори соҳаи иқтисодии Тоҷикистон хавфҳои зеринро ишора намудан мумкин аст:

- афзоиши эҳтимолии муноқишаҳо дар минтақаҳои иқтисодӣ, ки дар он манфиатҳои миллий-иқтисодии Тоҷикистон мавҷуд аст (Масалан, Афғонистон. Набудани вазъияти мочарогарӣ дар ин минтақа метавонад имконияти роҳ ёфтани Тоҷикистонро ба бандарҳои баҳрӣ-тиҷоратӣ ва иқтисодии ҷаҳонӣ наздик кунад);

- аз байн рафтани зарфиятҳои рақобати иқтисодӣ на танҳо дар бозорҳои тиҷоратӣ ҷаҳониву минтақавӣ, балки дар бозори тиҷоратӣ ва иқтисодии миллий.

Низоми қонунии Тоҷикистон таъмини бехатарии иқтисодии кишварро ба амалӣ намудани чорабиниҳои зерин пешбинӣ менамояд¹:

- таъмини истиқлолияти иқтисодии Тоҷикистон;
- роҳ надодан ба бунбасти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз низоми иқтисодиёти ҷаҳонӣ;
- нигоҳдорӣ ва таҳкими асосҳои захираҳои энергетикӣ ва иқтисодиёти мамлакат;
- то дараҷаи ниҳой паст кардани сатҳи осебпазирии иқтисодиёти мамлакат, ки бо таъсири омилҳои эҳтимолии манфии дар муҳити геополитикӣ давлат бавучудоянда алоқаманд аст;
- таъмини ҳамкориҳои самаранок бо сохторҳои молиявии ватанию байналмилалӣ, бартарии равона намудани захираҳои қарзии дохилию хориҷӣ ва имконияти сармоягузорӣ барои барқарор кардан ва рушди иқтисодиёти ватанӣ;
- баланд набардоштани сатҳи имконпазири касри буҷети давлатӣ ва устувор гардонидани қисми даромади он;
- роҳ надодан ба истифодаи ғайримаксадноки маблағҳои буҷет ва захираҳои давлатӣ;
- роҳ надодан ба номувозинатии хатарноки рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии минтақаҳои кишвар ва аз байн бурдани он;
- зиёд гардидани ҳиссаи молистеҳолкунандагон дар иқтисодиёти кишвар бо шартӣ ҳавасмандгардонии рақобат ва маҳдудсозии фаъолияти инҳисорӣ;
- таъмини болоравии иқтисодии кишвар.

Таҳдид ва хатарҳо дар соҳаи ҳарбӣ-мудофиавӣ. Бархӯрди манфиатҳо, боиси бӯхронӣ гардидани муносибатҳо оид ба ҳудуд, захираҳо, ихтиёрдорӣ кардани фазои сиёсии минтақаҳо ва шакл додани «фазои сиёсӣ» мувофиқ бо «дархостҳо»-и сиёсии давлатҳову созмонҳои бонуфуз асоси иконографияи сиёсии давлат, минтақа ва ҷаҳонро ташкил медиҳад. Тамоюли интегратсияи

¹ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2011. - №6. м. 434; 2014. -№11. м. 646; 2016. - №3. м. 136. [Манбаи электронӣ] // URL: <https://majmilli.tj/конуни-ҷт-дар-бораи-амният/> (санаи мурочиат: 25.05 2022 с.)

солим байни давлатҳо, ҳатто байни давлатҳое, ки дар дохили як иттиҳодияи минтақавӣ ва байналмилалӣ қарор доранд ва муносибатҳои онҳо бояд дар шакли эҳтироми ҳамдигар ва эътирофи истиқлолияти тамомияти марзии давлати шарик сурат гирад, қариб ки эътимодбахш нест. Номувофиқ будани муносибатҳои байнидавлатӣ дар дохили иттиҳодияҳои минтақавии на он қадар хурд бештар ба назар мерасад. Дар ин ҳошия, маъалаи таъмини амният ва ҳифзи истиқлолияти сиёсӣ мубрам мегардад¹.

Пешгуӣи вазъи рушди низомии сиёсӣ дар ҷаҳон аз он шаҳодат медиҳад, ки ташаккули тартиботи ҳарбимехварӣ бо хоҳиши давлатҳои абарқудрати ҳарбӣ барои нигоҳ доштани нақши “пешвои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ” ба амал омада истодааст.

Яке аз аломатҳои хоси замони имрӯз мубориза байни давлатҳое аст, ки даъвои роҳбарии минтақавӣ, барои аз нав тақсим кардани ҳудудҳоро доранд. Ин ҳавфи тезу тунд шудани рақобатро дар ҳамаи соҳаҳои муносибатҳои байнидавлатӣ ба вучуд оварда, дар сурати инкишофи номусоиди воқеаҳо боиси ноором шудани вазъият ва задухурдҳои ҳарбии шиддатнокии гуногун шуда метавонад.

Тамоюлҳои инкишофи вазъияти ҳарбию сиёсии ҷаҳонро воқеаҳои асосии дар соҳаи ҳарбӣ ба амал омада муайян мекунанд. Ҳавфи ҳарбӣ ва таҳдиди ҳарбӣ хусусияти хоси вазъияти воқеӣ ё пешбинишудаи ояндаи ҳарбию сиёсӣ, муносибатҳои байни эътилофи давлатҳо, кишварҳои алоҳида ва қувваҳои гуногуни ҳарбӣ мебошанд.

Дар байни тамоюлҳои асосии вазъияти ҳарбию сиёсӣ, ки хатару таҳдидҳои ҳарбию муайян мекунанд, инҳоро бояд қайд кард:

- афзоиши шумораи низоъҳо, аз ҷумла низоҳои мусаллаҳона ва васеъ намудани ҷуғрофиёи онҳо;

- коҳиш ёфтани нақши созмонҳои пешбари байналмилалӣ, аз ҷумла СММ дар ҳалли низоъҳо ва зиддиятҳои байнидавлатӣ (Масалан, яктарафа

¹ Ниг.: Асламзода, Н. Таҳкими заминаҳои низомии қудратӣ - омили асосии таъмини амният ва истиқлолияти Тоҷикистон [Матн] / Н. Асламзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ “Масъалаҳо ва роҳи воситаҳои таҳким ва тақмили истиқлолияти Тоҷикистон” (12-уми майи соли 2021.). – Душанбе, 2021. – С. 210.

ва воқеъбинона назар накардани СММ ба мочарои ҳарбӣ миёни Тоҷикистон ва Қирғизистон, ки ҷониби Қирғизистон аз силоҳои нави муосир истифода намуд);

- хоҳиши Руссия барои нигоҳ доштан ва таҳкими мавқеъҳои бартариҳои худ дар соҳаи ҳарбӣ, тағйир додани кӯшишҳои асосӣ барои нигоҳ доштани афзоиши қудрати низомии худ дар Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Тоҷикистон;

- густариши нуфузи Туркия ба давлатҳои туркзабон бо мақсади амалӣ намудани ғаразҳои императории худ ва дар шакли иттиҳодияи ҳарбӣ созмон ёфтани онҳо;

- фаъол гардидани субъектҳои ғайридавлатии сиёсати ҷаҳонӣ дар соҳаи ҳарбӣ, афзоиши таъсири онҳо ба динамикаи вазъияти ҳарбию сиёсӣ;

- тавсеаи миқёси терроризми байналмилалӣ, ки бо дастёбҳои ҳарбӣ силоҳ мушарафанд;

- баланд бардоштани нақши воситаю усулҳои асимметрии ноил шудан ба мақсадҳои ҳарбию сиёсӣ.

Вазъияти низомию сиёсии ҷаҳон, минтақаҳо ва субминтақаҳо дар солҳои 2021-2022 мураккаб ба назар мерасад. Эҳтимолияти шиддати нави он дар сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ боқӣ мемонад.

Дар Доктринаи ҳарбии Тоҷикистон таҳдид ва хатарҳо ба низоми ҳарбӣ ва мудофияи кишовар мушаххасан ишора карда нашудааст. Аз баррасии доктринаи мазкур бармеояд, ки ба шумули таҳдид ва хатарҳои ҳарбӣ-мудофиявии Тоҷикистон инҳо дохил мешаванд:

- мусаллаҳшавии бошитоб дар минтақа, таҳвили он ба коинот;

- ҷойгиркунӣ ва озмоиши силоҳи ядрӯӣ дар қаламрави худ;

- ҷангҳои мусалаҳонаи наздисарҳадӣ ва наздик ба сарҳади Тоҷикистон;

- яроқнокшавии гурӯҳҳои террористӣ ва иртиҷоӣ ва ғ.

Таҳдид ва хатарҳо дар соҳаи иттилоотӣ. Прогресси иттилоот ва технологияи иттилоотӣ мазмуни асосии шароити инкишофи ҷамъиятиро ташкилт медиҳад. Мазмуни васеъ пайдо кардани руоварӣ ва иштироки одамон ба фазои иттилотии интернетӣ, авзои беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеаҳои миллӣ, аз ҷумла ҷомеаи тоҷикистониро ҳалалдор месозад. Бо

роҳҳои табиғотӣ ва таъсиррасонии мафкуравии иттилоотӣ аҳолии давлатро бар зидди ҳукуматҳои миллии худашон равона мекунад. Субот ва рушди устувори давлатҳоро дар назди аҳоли ночиз намоиш доданӣ мехоҳанд, амалкарди ҳукуматҳоро манфӣ баҳо медиҳанд. Мардумро бар зидди худашон ва тамаддуну фарҳангашон сафарбар мекунад. Тақлиди образҳои ғайриахлоқӣ ва зиддитамаддуниву зиддиинсониро ба онҳо меомузонанд. Ахлоқи модернистӣ ва амалҳои сиёсӣ ва иҷтимоии ба ном “демократӣ” – ро табиғ ва ташвиқот мекунад.

Дар робита бо масъалаи ишорагардида бехатарии иттилоотӣ ва рушди устувор дар шароити таҳдид ва хатарҳои иттилоотӣ рӯзмарра мегардад. Ҳолати мазкур барои ҷомеаи ҷавони тоҷикистонӣ аҳаммияти махсус дорад, то бехатарии иттилоотии ҷомеа таъмин гардад. Бехатарии иттилоотӣ ҳолати муҳофизатии манбаъҳои давлатии иттилоотӣ, инчунин ҳуқуқи инсон ва шахрванд, манфиатҳои ҷамъият дар соҳаи иттилоот дар назар дошта шудааст¹.

Вучуд доштан ва эҳтимоли дар оянда шиддат гирифтани хатар ва таҳдидҳои кибернетикӣ ба низоми бехатарӣ ва истиқлолияти Тоҷикистон низ истисно наметавонад бошад. Раванду ҳодисаҳо ва тамоюлҳои радикаливу минтақагарой, тамаддунгароии бо алоқаҳои милливу наҷодӣ чунин таҳдидҳоро ба амнияти Тоҷикистон шояд рӯзмара гардонанд. Аз назари геополитикӣ Тоҷикистон дар марҳилаи мураккаби шаклгирии муносибатҳо ва авзои геополитикии минтақа ва ҷаҳон қарор дорад. Тоҷикистонро мебояд дар шароити мураккаби авҷи тамоюлҳои канора, киберҷиноятҳо, терроризм, экстремизми кибернетикӣ, сепаратизми бо табиғотҳои иттилоотӣ-шабакавӣ шакл гирифта, коррупсияи электронӣ “Консепсияи таъмини бехатарӣ ва мустаҳкамкунии асосҳои истиқлолияти сиёсиро дар ростои таҳдид ва хатарҳои гибридиву кибернетикӣ” ба тасвиб расонад. Истифода кардани обзори суръатӣ дар асри суръат танҳо

¹ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи амният” [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2011. - №6. м. 434; 2014. -№11. м. 646; 2016. - №3. м. 136. [Манбаи электронӣ] // URL: <https://majmilli.tj/конуни-ҷт-дар-бораи-амният/> (санаи мурочиат: 28.05.2022с.)

метавонад истодагариро дар ҳошияи таҳдидҳои гибридиву кибернетикӣ таъмин кунад. Дар баробари таҳдид ва хатарҳои иттилоотӣ мо таҳдид ва хатарҳои технологияи иттилоотӣ коммуникатсиониро ба рушди устувор ва низоми бехатарии ҷомеаи тоҷикистонӣ чунин пешбинӣ намудем:

- истифодаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар соҳаҳои ҳарбӣ-сиёсӣ ва дигар соҳаҳо барои ҳалалдор кардани истиқлолият ва тамомияти арзии давлатҳо ва дигар амалҳо дар муҳити ТИК, ки ба ҳифзи сулҳу субот ва бехатарии ҷомеа, миллат, минтақа ва сатҳи байналмилалӣ ҳалал мерасонанд;

- истифодаи ТИК барои мақсадҳои террористӣ (тарғиботи терроризм ва ҷалби ҷонибдорони нав) ва экстремистӣ, аз ҷумла даҳлат ба корҳои дохилии давлатҳои соҳибхитӣ;

- истифодаи ТИК барои ҳамлаҳои киберӣ ба захираҳои иттилоотии давлат, аз ҷумла инфрасохтори муҳими иттилоотӣ;

- истифодаи ТИК бо мақсадҳои ҷиноӣ барои содир намудани ҷиноятҳои киберӣ ва намудҳои гуногуни қаллобҳои интернетӣ;

- аз ҷониби кишварҳои алоҳида истифода аз бартарии технологӣ дар фазои иттилоотии ҷаҳонӣ, аз ҷумла монополияи ин соҳа ва маҳдуд кардани дастрасии кишварҳои дигар ба ТИК, афзоиши вобастагӣ ва нобаробарии иттилоотии онҳо.

Ишора кардан ба маврид аст, ки таъсири харобиовар ба низоми бехатарӣ дар соҳаи иттилоот тавассути ихтирои электронотехникаҳо бо усулҳои нанотехнологӣ дар ояндаи на он қадар дур ворид карда мешавад. Аксаран кӯшишҳо барои прогресси илмӣ-техникӣ ва истифодаи техникаҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар амалиётҳои ҳарбӣ таҳдид ва хатарҳои шадидтарро ба бор меоварад. Масалан, амлҳои зерин метавонад ба бехатарии ҳам давлати Тоҷикистон ва ҳам тамоми давлатҳои дигар таъсири бевосита равонад:

- мустақилияти нигоҳдорӣ ва коркарди маълумот дар асоси истифодаи зехни сунӣ (Data-AI-Autonomy);

- нигоҳдорӣ ва коркарди маълумоти биометрӣ бо истифода аз зехни сунъӣ (Data-AI-Biotechnology);
- нигоҳдорӣ ва коркарди маълумот дар бораи таркиби мавод бо истифодаи зехни сунъӣ;
- нигоҳдорӣ ва коркарди иттилоот бо истифода аз технологияҳои квантӣ (Data-Quantum);
- истифодаи технологияҳои квантӣ дар фазои кайҳонӣ (Space-Quantum);
- истифодаи мавод барои сайругаштҳои кайҳонӣ ва муҳити гиперсонӣ (Space-Hypersonics-Materials).

Нақши асосиро дар эҷод намудани таҳдид ва хатарҳои иттилоотӣ ва кибернетикӣ, ин марказҳои иттилоотӣ ва лабораторияҳои кибернетикӣ субъектони хатар ва таҳдидҳо мебозанд.

Дар маҷмуъ, хатар ва таҳдидҳо, ки ба ноустувории бехатарии миллии рушди ҷомеаи тоҷикистонӣ дар соҳаи иттилоотӣ дар асоси технологияҳои иттилоотӣ мерасонанд, ба натиҷаҳои ниҳони таъсири равонӣ анҷом меёбанд:

- аз байн рафтани иваз кардани арзишҳои анъанавии маънавию ахлоқии ҷомеа, ташаккули фазои “беахлоқона”;
- аз байн рафтани асолати миллии ва анъанаҳои маънавию ахлоқӣ, афзоиши муносибати бепарвоёна ё манфӣ ба мероси таърихӣ фарҳангӣ, ташаккули мафкураи манқуртӣ;
- зиёд кардани имконият ва миқёси таҳқири шуури ҷамъиятии шаҳрвандон ва самти сиёсии гурӯҳҳои иҷтимоии аҳолии кишвар;
- афзоиши имкониятҳои вайрон кардани системаи иттилоотии идораи давлатӣ ва ҳарбӣ, фаъолияти институтҳои давлатӣ;
- ноором кардани муносибатҳои сиёсии байни ҳизбҳо, иттиҳодияҳо, маҷбур кардани фазои нобоварӣ нисбат ба мақомоти давлатӣ;
- тавсеаи механизми барангехтани задухӯрдҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, миллии ва динӣ, эътироз ва бетартибӣҳо;
- паст задани эътибори байналмилалӣ давлат ва бадном кардани институтҳои давлатӣ, халалдор кардани ҳамкорӣ бо дигар кишварҳо.

Таҳдид ва хатарҳо дар соҳаи иҷтимоӣ. Бодарназардошти оне, ки ҷомеаи Тоҷикистон қисми ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад, хоҳ ноҳоҳ таҳдид ва хатарҳои фазои ҳаёти иҷтимоии глобалӣ ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори иҷтимоии ҷомеаи тоҷикистонӣ низ таъсири манфии назарраси худро меонад. Аз ҳамин хотир, дар байни раванду падидаҳо ва ҳодисаҳои глобалии муосир ва таҳдидҳои, ки бо тамоюлҳои умумии рушди тамаддуни ҷаҳонӣ алоқаманданд ва ба соҳаи иҷтимоии ҷомеаи Тоҷикистон таъсир мерасонанд, инҳоянд:

- пандемияи COVID-19 ва ҳамчунин афзоиши бемориҳои сироятӣ, ки натиҷаи марғбори аҳолиро ба вучуд меоваранд;

- поин рафтани боварии мардум ба институтҳои ҳокимияти давлатӣ дар дохили кишварҳо ва густариши нобоварӣ дар сатҳи байнидавлатӣ;

- оқибатҳои иҷтимоию иқтисодии ҷаҳонишавӣ, ки бо зарарноктар гардидани бӯҳрони молиявӣ иқтисодии ҷаҳонӣ ҳамроҳ мешаванд;

- ҷудокунии иҷтимоию иқтисодӣ ва технологияи кишварҳои саноатӣ, ки бо рушди технологияҳои нави иттилоотӣ коммуникатсионӣ, васеъ намудани миқёси ҷудокунии рақамӣ (иттилоотӣ) шаҳрвандон таъмин карда мешавад;

- пиршавии аҳоли дар мамолики пешрафтатарин ва авҷи демографӣ дар давлатҳои «ҷаҳони сеюм» дар ҳамбастагӣ бо таҳаввулоти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ки боиси муҳочирати азими беназоратӣ мегарданд;

- афзоиши нобаробарии иҷтимоӣ ва табақабандии аҳоли, ки омили инқилобҳои иҷтимоӣ ва низоъҳои динию этникӣ мегардад;

- истифодаи беназорати сохторҳои истехсолӣ ба муҳити табиӣ барои зиёд кардани фоида.

Ҳамзамон, рӯйдодҳои солҳои охир ба равандҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеа таъсири харобиовар расонида, хатарҳо ва таҳдидҳо ба бехатарии миллӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ пурзӯр гардониданд. Аз ҷумла, дар соҳаи иҷтимоӣ:

- вазъи душвори иҷтимоӣ-демографӣ ҷомеа;

- паст шудани даромади воқеии аҳоли ва афзоиши камбизоатӣ;

- бад шудани сохтори табақабандии иҷтимоии ҷомеа, ки бо сатҳи баланди нобаробарии иҷтимоии шаҳрвандон алоқаманд аст;
- печида шудани вазъ дар бозори меҳнат, дар соҳаи шуғл ва бекорӣ,
- вазъи саломатии аҳолии деҳот ва мушкилоти дарёфти ёрии тиббии самаранок;
- кам гарддани неруи мағзии таълимӣ ва илмию технологӣ;
- дастрасии мушкил ба инфрасохтори иҷтимоӣ дар шароити тичоратӣ дар соҳаи маориф ва тандурустӣ;
- паст будани ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандон.

Васеъшавии табақабандии ҷомеа, паст шудани сатҳи зиндагии аксарияти аҳоли ва афзоиши камбизоатӣ, имконнопазирии дастрас намудани хизматрасонии босифати тиббӣ ва таҳсилоти сатҳи муносиб, заифии ниҳодҳои ҳифзи иҷтимоӣ, ноумеди ба оянда, боиси хеле баланд шудани шиддати иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеа, паҳншавии норозигӣ аз вазъи умумии корҳо, бад шудани ҷанбаҳои гуногуни сифати зиндагии шаҳрвандон ва дар ниҳоят паст шудани сатҳи иҷтимоӣ мегардад, ки дар ин гуна шароит таъмини рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ғайриимкон аст.

Дар шароити нави мавҷудияти ҷомеаи мустақили Тоҷикистон, хатар ва таҳдидҳо фаъол шуда, зарфиятҳои иҷтимоӣ-таълимӣ, илмӣ ва технологияи ҷомеаи тоҷикистониро коҳиш медиҳанд. Тамоюлҳои аз ҳама хос иборатанд аз:

- мушкилии маблағгузорию лоиҳаҳои таълимӣ ва илмӣ;
- кам шудани сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ;
- суст кардани шарикӣ зарурӣ барои таҳияи барномаҳои нави рушди иҷтимоӣ;
- пурзӯр намудани гуногуншаклӣ дар сифати таълими мактаббачагон ва донишҷӯён;
- мавҷуд набудани системаи ҳамачонибаи таҳсилоти муттасил;
- бюрократизатсияи фаъолияти илмӣ ва таълимӣ;
- бесамар будани механизмҳои ҳавасмандии ташкили низоми иҷтимоӣ;

- мушкилоти марбут ба гузариш ба режими фосилавии кор, хусусият ва технологияҳои иваз кардани шакли ҳузурурӣ (офлайн) ба омӯзиши ғайриҳузурурӣ (онлайн).

Таъмини беҳатарии иҷтимоии ҷомеа бевосита ба дараҷаи рушди инфрасохтори иҷтимоӣ ва дастрасии шаҳрвандон ба муассисаҳои маориф, ниғаҳдории тандурустӣ, маданият ва варзиш вобаста аст. Камшавии назарраси маблағгузории объектҳои инфрасохтори иҷтимоӣ, ба тавозуни харчи молиявии бозори меҳнат боиси ба таври васеъ тичоратикунони онҳо ва кам шудани шабакаи муассисаҳои тиббию таълимӣ гардид, ки хавфи стратегиро хеле зиёд мекунад. Дар байни хатар ва таҳдидҳои асосӣ дар соҳаи ҳаёти иҷтимоии ҷомеаи тоҷикистонӣ инчунин кам кардани ҳифзи иҷтимоии табақаҳои осебпазири аҳолии мавқеи муайян дорад. Аксаран ҳолати мазкур дар низоми соҳаи маориф низ вучуд дорад. Паст рафтани сифати таҳсилот дар муассисаҳои таълимии давлатӣ дар муқоисаи муассисаҳои таълимии ғайридавлатӣ бесаводшавии умумиро ба вучуд овардаст. Таҳсил дар муассисаҳои ғайридавлатӣ шартномавӣ буда, имконияти иҷтимоӣ-молиявии аксари аҳолии ҷомеаи тоҷикистонӣ қонеъкунандаи чунин ҳолат нест. Аз ҳамин дидгоҳ, беназоратии ҳолати мазкур метавонад дар ояндаи на чандон дур тарқиши бесаводӣ ва маҳви босаводиро ба миён оварад.

Таҳдид ва хатарҳо дар ҳаёти фарҳангии ҷомеа. Бархӯрди тамаддунҳо ва глобаликунони арзишҳои доираи муайяни тамаддун ва фарҳангҳо боиси таҳдид ва хатари воқеӣ ба низоми фарҳангӣ ва арзишҳои ҷомеаи тоҷикистонӣ мегардад. Таҳдид ва хатарҳо ба низоми фарҳангии ҷомеа таҳдид ва хатарҳои ҳадафмандона ва бо мақсадҳои мушаххаси тамаддунӣ эҷод мегарданд. Чанбаи субъективии онҳо аҳаммияти калон дорад. Аксаран, платформаи таҳдид ва хатарҳо ба низоми фарҳангӣ фазои иттилоотӣ ва интернетӣ ба ҳисоб меравад. Назорати фазои иттилоотӣ аз ҷониби қудратҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва тамаддунӣ, нерӯҳои пешбари арзишҳо ва ғояи ягонаи башарият як навъ тамоюли ғайриобъективона ва ғайриадолатонаро дар нисбати иштирок ва тақвияти иттилоотӣ пайдо

кардани арзишҳо ва ғояҳои сиёсии ҷомеаҳои гуногун ба вуҷуд овардааст. Аксаран дар доираҳои илмӣ-академикӣ ва сиёсати амалӣ масъалаи назоратнамоӣ ва идоракунии фазои иттилотӣ баҳри ҳимояи захираҳои зеҳнӣ ва мафкураҳои миллӣ баррасӣ мегардад. Табиист, ки умумигардониҳои фазои иттилоотӣ чунин муносибатро талаб мекунад.

Аз ҳамин ҷониб, хавфноктарин таҳдид барои ояндаи ҷомеаи тоҷикистонӣ аз инҳо иборат аст:

- паст гаштани сатҳи интеллектуалӣ ва фарҳангии ҷомеа;
- беқурбшавии арзишҳои миллии аз ҷониби умум эътирофшуда;
- азбайнравии хотираи таърихӣ, арзёбии манфии давраҳои муҳими таърихи миллӣ;
- паҳн кардани ақидаи бардурӯғ дар бораи ақибмони таърихии тоҷикон;
- аз байн бурдани тасаввуроте ва низоми арзишҳо, ки асоси низоми фарҳангии ҷомеаи тоҷикистонианд, асоси шахсияти фарҳангии ҳар як шаҳрванд мебошад;
- аз байнбарии ягонагии фарҳангии миллӣ;
- косташавии лафзи гуёии ноби тоҷикӣ ва омезиши он бо забонҳои дигар аз тарафи ҷавонон ва дар ВАО;
- вайроншавии арзишҳои маънавии миллӣ дар соҳаи эстетикӣ ва дар соҳаи эҷодиёти бадеӣ;
- дар соҳаи динӣ, ки бо системаи арзишҳои анъанавии маънавию ахлоқии ҷомеаи тоҷикистонӣ зич алоқаманд аст, эҷод ба ҷалби пайрави кардан аз равияву ҷараёнҳои ғоявию динии радикалӣ-хусусияти террористӣ ва экстремистӣ дошта;
- шинохт ва эътироф накардани мероси фарҳангӣ, ки тамоми арзишҳо ва маънавиёти асосии ҷомеаи тоҷикистониро дар бар мегирад ва он метавонад равандҳои худшиносии иҷтимоӣ-фарҳангии шаҳрвандонро аҳаммиятнок гарданд;
- вайрон кардани дороиҳои таърихӣ ба мақсадҳои шахсӣ ва тижоратӣ;
- деидеалкунонии идеалҳо ва қаҳрамонҳои таърихи миллӣ ва ғ.

Дар байни тадбирҳои муҳимтарини безаргардони хатарҳо ва таҳдидҳои дар боло зикршуда инҳо афзалияти бештареро бояд дошта бошанд:

- назорати иттилоотӣ баҳри ҳимояи захираҳои зехнӣ;
- идеаликунонии шахсиятҳои таърихӣ;
- пешбурди сиёсати давлатӣ дар асоси арзишҳои анъанавии маънавию ахлоқии халқи тоҷик ва ҳадафҳои дахлдори стратегии рушд;
- азнавэҳёкунии арзишҳои маънавӣ ва ахлоқии миллат;
- маърифати ваҳдатфаринӣ ва дарки идеяи миллӣ ҳамчун асос ва заминаи рушд;
- тақвияти худшиносии иҷтимоию фарҳангии шаҳрвандон;
- муқаррар намудани мақсадҳои стратегии адолати иҷтимоӣ ҳамчун асоси ғояи миллӣ;
- даст кашидан аз лоиҳаҳои ҷаҳонӣ ва созмонҳои таблиғкунандаи ахлоқи зиддимилӣ;
- тарбияи насли наврас дар руҳияи арзишҳои анъанавии маънавию ахлоқии шахсияти ҳамаҷониба инкишофёфтаи ба нафъи ҷомеа.

Ҳамин тариқ, масъалаи бехатарӣ ва таъмини он масъалаи муҳим ва аввалиндараҷа ба ҳисоб рафта, рӯз аз рӯз вобаста ба вучудоии таҳдидҳо аҳаммияти муҳимро касб карда истодааст. Дар шароити имрӯза таҳдидҳои ҳастанд, ки дар раванди гузариш ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ҳалал ворид месозанд. Ба монанди:

- масъалаи экстремизм, терроризм, кибертерроризм ва гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир;
- бӯҳрони сиёсӣ зимни истифодаи захираҳои обӣ ва гидроэнергетикӣ, демаркатсияи сарҳадӣ ва ҳосияти баҳснок гирифтани он, бӯҳрони делимитатсияи сарҳадӣ, нақлиёт ва коммуникатсия;
- рақобати давлатҳои абарқудрат ва таъсири онҳо ба субминтақаи Осиёи Марказӣ ва махсусан Тоҷикистон;
- бӯҳрони Афғонистон ва таъсири он;

- мақоми геополитикии Тоҷикистон ва аҳаммиятнокии он-заминаи бархӯрди манфиатҳо;

- паҳншавии мавҷҳои нави бухронҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ дар ҷаҳон ва таъсири онҳо ба Тоҷикистон;

- Дар баробари ин доираи масъалаҳое, ки аҳаммияти рӯзмарра доранд, чунинанд:

- таъмини беҳатарӣ ва рушди босуботи ҷомеа дар асоси ба назар гирифтани сатҳи таъсиррасонии таҳдидҳо;

- сиёсати зиддибуҳронии ҳокимият;

- нигоҳ доштани беҳатарии миллӣ;

- ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва ғайраҳо.

§ 2. Манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити таҳдиду хатарҳои нав, роҳҳо ва воситаҳои ҷимояи онҳо

Омӯзиши масъалаи ҷимояи манфиатҳои миллӣ, махсусан барои кишвари мо, ки давраи рушди истиқлолият ва давлатдорӣ навинро аз сар мегузоранд, ҳукми бартарӣ ва зарурати хосаеро пайдо намудааст. Зеро мақом ва нақши манфиатҳо дар ташаккул ва инкишофи ҷомеа, дар раванди гузариши сиёсӣ аз як тамаддун ба тамаддуни дигар хеле барҷаста намуддор гаштааст. Аз тарафи дигар, манфиатҳои миллӣ дар инкишофи муносибатҳои байналхалқӣ мақом ва нақши муассирро соҳибанд¹. Ҷиҳати дигар ин аст, ки роҳи ҷимоя ва таъмини манфиатҳои миллӣ дар шароити буҳрони инкишофи ҷомеаи ҷаҳонӣ, муносибатҳои сиёсӣ мураккаб ба назар мерасад.

Нисбат ба давлати Тоҷикистон манфиатҳои миллӣ талаботи бошуурона, расман ифодаёфтаи объективӣ мебошад, ки татбиқи пайгирона ва ҳифзи он мавҷудияти устувор ва рушду пешравии давлатро таъмин менамояд.

¹ Зокиров, Г.Н., Абдулҳақов М.М. Манфиатҳои миллӣ-омили меҳварии рушди давлатдорӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров, М. Абдулҳақов. -Душанбе, 2008. - С-3

Манфиатҳои миллии Тоҷикистон маҷмуи манфиатҳои мутавозини шахсият, ҷомеа ва давлат дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, байналмилалӣ, иттилоотӣ, ҳарбӣ, сарҳадӣ, экологӣ ва ғайра мебошанд. Манфиатҳои миллии Тоҷикистон хосияти дарозмуддатро бояд соҳиб бошанд ва мақсадҳои асосӣ, вазифаҳои стратегӣ ва ҷорӣ сиёсати дохилӣ ва берунӣ давлатро муайян кунанд.

Манфиатҳои миллии Тоҷикистон метавонад аз манфиатҳои шахс, манфиатҳои ҷомеа ва манфиатҳои давлат иборат бошанд. Манфиатҳои шахсӣ ин татбиқи ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон, таъмини беҳатарӣ ва шароити рушди шахсият, баланд бардоштани сифат ва сатҳи зиндагӣ, инкишофи ҷисмонӣ, маънавӣ ва зеҳнии инсон ва шахрвандон ба ҳисоб мераванд.

Манфиатҳои ҷомеаро дар таъмини беҳатарии ҷомеа, рушди устувори ҷомеа, таҳкими демократияи солим дар ташкили давлати ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ, ноил шудан ва нигоҳ доштани ҳамоҳангии ҷамъиятӣ, эҳёи маънавии ҷомеаи тоҷикистонӣ, таъмини шароити иҷтимоии ҷамъиятӣ ва ғ. дидан мумкин аст.

Шарти татбиқи манфиатҳои миллии Тоҷикистон таъмини беҳатарӣ, нигоҳ доштани ҳолати суботи кишвар аз ҳар гуна таҳдид ва хатарҳои замони муосир, рушди устувори ҷомеа мебошад. Ҳимояи манфиатҳои миллии Тоҷикистон аз таъмини беҳатарӣ ва рушди устувори соҳаҳои гуногун: сиёсӣ, идоракунии ҳарбӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангиву маънавӣ, иттилоотӣ-мафкуравӣ, байналмилалӣ ва экологӣ иборатанд.

Дар маҷмӯъ, манфиатҳои миллии Тоҷикистони муосирро метавон чунин муайян намуд: таъмини устувори сохти конститутсионӣ, институтҳои ҳокимияти давлатӣ, таъмини сулҳ, ваҳдат ва ризоияти миллӣ, тамомияти арзӣ, ягонагии фазои ҳуқуқӣ ва волоияти қонун, самаранок гардонидани раванди ташаккули ҷомеаи демократӣ, безарар гардонидани сабабу шароите, ки ба пайдоиши таҳдиду хатарҳои муосир – экстремизми сиёсӣ динӣ, сепаратизм ва оқибатҳои онҳо, низоъҳои иҷтимоӣ байни умумиятҳои иҷтимоӣ ва динӣ, терроризм мусоидат мекунанд, мардумӣ ва намояндагӣ гардонидани ҳокимияти давлатӣ ва ғ.

Таъмини бехатарӣ, ташкили шароити рушди устувор ва таҳкими истиқлолияти сиёсӣ, ки яке аз манфиатҳои ҳаётан муҳими давлату миллат ба шумор меравад, падидаи муҳимтарини рушди давлати миллии Тоҷикистон буда, дар самтгирӣ ва дарёфти мақоми кишвар дар низоми ҷаҳонӣ нақши муассир мегирад. Амалигардӣ ва ҷимояи истиқлолияти сиёсӣ дар ду самт сурат мегардад: ҷимояи истиқлолияти сиёсӣ дар ҳориҷ. Пеш аз ҳама барои комил гардонидани истиқлолияти сиёсии хориҷӣ ва дохилӣ масъалаи ҷимояи манфиатҳои миллий дар мадди аввал меистад. Чун, ки манфиатҳои миллий муайянкунандаи сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлат буда, ҷимояи ҳаматарафаи онҳо бояд ҳам дар дохил ва ҳам дар хориҷи кишвар дар зинаи олии қарор дошта бошад.

Метавонем масъалаи таъмини бехатарии аксар соҳаҳоро аз таҳдид ва хатарҳо, вазъияти номуташаккили онҳо ҳамчун омили хатар ва таҳдидҳои минбаъда ба рушди устувор, инкишоф ва монетаи ҷимояи манфиатҳои миллии Тоҷикистон ишора намоем.

Таъмини бехатарии сиёсӣ-идоракунии асоси ҷимояи манфиатҳои миллий ва мустаҳкамкунии низоми давлатдорӣ Тоҷикистон. Мушкилоти давлатҳои муосирро бештар масъалаи ҷимояи манфиатҳои миллий, рушди давлатдорӣ ва таъмини тартиботи бехатарии он ташкил медиҳад. Масъалаи таъмини бехатарии сиёсӣ-идоракунии яке аз асосҳо ва мушкилтарин масъалаи мустаҳкамкунии пояҳои давлатдорӣ ба ҳисоб меравад. Бехатарии сиёсӣ-идоракунии ҳолати муҳофизатшавандагии системаи сиёсӣ ва низоми идоракунии давлатӣ аз таҳдид ва хатарҳои дохилию берунӣ мебошад. Он фазоест, ки ба таври муташаккилона ва устувор ташаккул ва инкишоф меёбад.

Маълум аст, ки мураккабии раванди идораи сиёсӣ аз мавҷуд набудани сатҳи комили муносибатҳо ва танзимнамоӣ иборат аст. Аз тарафи дигар, ин нобасомониҳои идоракунии сиёсӣ аз мавҷудияти сатҳи нокомили системаи таъмини бехатарӣ вобастагии калон дорад. Низоми инкишофи давлатдорӣ тавачҷуҳи бештареро барои таъмини бехатарӣ талаб менамояд. Инчунин, бояд системаи таъмин бехатарии сиёсӣ-идоракунии муташаккилона созмон

ёфта бошад. Он бо истифодаи васеи меъёру қоидаҳо ва усулҳои муосири таъмини бехатарӣ тамоми падидаҳо ва равандҳои носолиму иртиқоӣ ва ифротиро аз дохили системаи идоракунии давлатӣ ҳамчун монеаи раванди мустаҳкам кардани асосҳои давлатдорӣ муосир берун менамояд.

Пеш аз ҳама зарур аст, ки моҳияти системаи идоракунии давлатӣ дарк карда шавад. Системаи идоракунии давлатӣ таркиботи институтсионалии давлатиеро дар назар доранд, ки бо қоидаҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ асос ёфта, раванди самаранокии низоми давлатдориро муташаккил мегардонад. Он хосияти мутаҳаррикӣ дошта бо тамоми равандҳои мураккаби идоракунӣ созгор мебошад. Омилҳои асосии ташаккули системаи идоракунӣ хосияти ғайриро бояд дошта бошад. Бехатарии системаи идоракунӣ давлатӣ аз мавҷуд будани мустаҳкамии заминаҳо ва асосҳои ташаккулдиҳандаи он вобастагии калон дорад. Омилҳои асосии таъмини бехатарии идоракунии давлатиро ба якчанд гурӯҳҳо тақсим намудан мумкин аст: омили сиёсӣ; омили ташкилӣ; омили ҳуқуқӣ; омили иқтисодӣ-молиявӣ; омили фарҳангӣ.

Омили сиёсӣ ба он имкон медиҳад, ки таъсиррасонии субъективӣ барои таъмини бехатарии системаи идоракунии давлатӣ бештар намоён гардад. Барномаҳо ва стратегияҳои, ки аз тарафи элитаи сиёсӣ қабул карда мешавад, имкон медиҳанд, ки монеаҳои раванди таъмини бехатарӣ дар системаи идоракунии давлатӣ кам карда шаванд. Таҷрибаи раванди идоракунӣ бештар нишон медиҳад, ки иваз гардидани таркиботи элитаи сиёсӣ боиси самаранок гардидани системаи идоракунии давлатӣ ё сабаби коҳиш ёфтани муносибатҳои муташаккилона дар дохили система мегардад. Омили сиёсӣ барномаҳои муқовиматомезро барои бартараф кардани хатар ва таҳдидҳои, ки боиси халалдор гардидани системаи бехатарии идоракунӣ мешаванд, қабул мекунад.

Омили ташкилӣ ба он имкон медиҳад, ки раванди идоракунии давлатӣ ба таври системанок ва институтсионалӣ ба роҳ монда шавад. Он аз хосияти ратсионалӣ ва муташаккилона ба роҳ мондани таркиботи институтсионалии маъмурияти давлатӣ маншаъ мегардад. Сатҳи амалӣ гардидани муносибатҳои хизматӣ аҳамияти махсус дорад. Ҳадафмандии барномаҳои

ташкилӣ-корӣ ба инобат гирифта шавад. Омили ташкилии таъмини беҳатарии идоракунии давлатӣ аз дараҷаи касбият ва масъулиятпазирии маъмурони давлатӣ, махсусан хизматчиёни давлатӣ вобаста буда, як навъ натиҷаи кори онҳо ба шумор меравад. Тартиботи ташкилӣ бояд риоя карда шавад. Субординатсияи хизмати давлатӣ аҳаммияти махсус пайдо намудааст. Дар доираи амалӣ гардидани институти хизмати давлатӣ якчанд принципҳои мавҷуданд, ки ба мустаҳкам гардидани омили ташкилии таъмини беҳатарии идоракунии давлатӣ алоқаманд аст. Демократию бешаҳс будани институти хизмати давлатӣ, пеш аз ҳама, ба он таъсири амиқ мерасонад.

Омили ҳуқуқии таъмини беҳатарии идоракунии давлатӣ аз мустаҳкамӣ ва самаранокии асосҳои ҳуқуқии ҳокимият вобастагии калон дорад. Он аз маҷмуи санадҳои меъёрию ҳуқуқие таркиб ёфтааст, ки системаи идоракунии давлатӣ дар заминаи он ташаккул ва инкишофи меёбад. Санадҳои меъёрӣ ва ҳуқуқӣ бояд дар асоси ратсионализм ва зарурат қабул карда шаванд ва тавонанд дар самаранок гардидан ва устувории низоми идоракунии давлатӣ таъсир расонанд. Ҳанӯз Низомулмулк дар замони худ қайд карда буд, ки то зарурате нашавад аз ҷониби маҷлиси олий қонуне қабул карда нашавад ва ҳар чизе, ки аз меъёр зиёд гардид эътибораш коҳиш меёбад. Ҳеҷ фарде ҳуқуқ надорад бо чашми нафрат ба қонунҳои қабулшудаи маҷлиси олий назар кунад¹. Дар Конститутсияи Тоҷикистон ба он ишора карда мешавад, ки давлат ва мақомотҳои он, шахсони мансабдор ва одамон вазифадоранд, ки Конститутсия ва қонунҳоро риоя кунанд². Ҳадаф аз ишораи чунин муқаррарот дар он аст, ки омили ҳуқуқӣ дар бартараф кардани мушкилотҳои раванди идоракунии давлатӣ таъсири амиқ расонида, барои таъмини беҳатарӣ дар идоракунии давлатӣ омили асосӣ ба ҳисоб меравад.

Омили иқтисодӣ-молиявӣ ташаккулдиҳанда ва таъминкунандаи беҳатарии идоракунии давлатӣ буда, бештар таҷассуми талаботу манфиатҳои иҷтимоии шахсони мансабдори давлатӣ ва хизматчиёни

¹ Ниг.: Низомулмулк. Сиёсатнома [Матн] / Низомулмулк. – Душанбе: «Адиб», 1989. – С. 63.

² Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забони тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – С. 7.

давлатӣ ба ҳисоб меравад. Махсусан, дар шароити имрӯзаи инкишофи муносибатҳои ғайриқолабии сармоядорӣ омили мазкур бояд бештар ва хубтар ба назар гирифта шавад. Қонеъ гардидани талаботҳои иқтисодӣ ва молиявии кормандони системаи идоракунии давлатӣ имконро барои бехтару хубтар ва дар сатҳу сифати олий ба роҳ мондани фаъолияти хизматчиён фароҳам меоварад. Дар ягон маврид набояд вобастагии бюрократия ва маъмурони давлатӣ, ки масъулияти иҷозатномадиҳӣ ба фаъолияти соҳибкорӣ ва озоди иқтисодии тоҷирон ба душ доранд, аз сармоядорону ва тоҷирону хурду миёна ба назар мерасад. Ғайри ин метавонад амалҳои коррупсионӣ ва сӯистиқодаи мансабӣ содир гарданд.

Аз тарафи дигар, дар зиммаи элитаи сиёсӣ инъикос ёфтани элитаи иқтисодию молиявӣ чандон ба раванди идоракунии давлатӣ ва татбиқи сиёсати давлатӣ таъсири мусбат намерасонад. Он ҳолат ва шароити вазъиятеро меофарад, ки соҳибкорони бузург аз пардохти бочу хироҷ ва андозҳои махсус, ки ҳатмианд, озод гарданд. Ба он хотире, ки андозсупоранда дар як вақт ҳам андозситонанда ва ҳам иҷозатномадиҳандаву қафолатдиҳанда ба шумор меравад, ба вучуд омадани бухрон ҳатмӣ мегардад. Ин ҳолат метавонад ҳам ба бехатарии сиёсӣ-идоракунӣ ва ҳам ба бехатарии озукаворӣ таъсири манфӣ расонад. Масалан, гузашткунӣҳо дар додани қафолатҳои давлатӣ ба сифати маҳсулоти тичоратӣ на ба зарари ақалият, балки ба зарари аксарият аст, ки онҳо аҳолии кишварро ташкил медиҳанд.

Баланд бардоштани хизматрасониҳои давлатӣ ва истифода аз захираи инномнамоии ҳокимияти давлатӣ дар нисбати кормандони давлатӣ асоси ташаккули омили иқтисодӣ ва молиявии таъмини бехатарии идоракунии давлатӣ мегардад. Қафолатҳои давлатӣ ва инъомнамоию ҳавасмандгардонии хизматчиёни далаатӣ ҳолатест, ки:

- барои содиқ гардонидани иродаи хизматчиёни давлатӣ ба давлат ва системаи идоракунӣ давлатӣ мусоидат мекунад;
- фасоди идориро метавонад аз байн барад;

- мушкилотро дар раванди идоракунии давлатӣ сабук гардонида, дар натиҷа ҷойи онҳоро ҳолӣ гардонад;

-з аминаҳои масъулиятпазирии содиқонаро дар хоҳиш ва иродаи кормандони давлатӣ мустаҳкам гардонад;

- устувор буданро дар савганди хизматчиӣ давлатӣ ташаккул медиҳад ва ғ.

Ҳокимияти давлатӣ асосҳо ва захираҳои бепоён дорад, ки ба воситаи онҳо танзими рафтору фаъолияти инсон ва гурӯҳҳову ташкилотҳоро ба амал мебарорад. Масъала танҳо дар сари он аст, ки асосҳо ва захираҳои ҳокимиятро кадом гурӯҳ ва кӣ мавриди истифода қарор медиҳанд. Ҳолати мазкур ба масъалаи таъмини бехатарии сиёсӣ-идоракунии алоқамандии зич дорад. Суистифодаи асосҳову захираҳои ҳокимияти давлатӣ ба ташаккули системаи таъмини бехатарӣ метавонад монеа эҷод созад. Чунин вазъият, махсусан, дар режими сиёсии ғайридемократӣ ва демократии нокифояву аристократия, плутократия ё ҳокимияти кадом табақаи болоии ҷомеаи ташаккулёфта бештар аз худ дарак медиҳад. Масъалаи истифодаи самараноки асосҳо ва захираҳои ҳокимият дар мавриде ба вучуд меояд, ки танҳо маърифати идоракунии ва рондани ҳокимият ташаккул ёфта бошад. Ин асосан омили фарҳангии таъмини бехатарии идоракунии сиёсӣ-давлатӣ ба шумор меравад.

Омили фарҳангии таъмини бехатарии идоракунии давлатӣ бештар аҳамиятнок ба ҳисоб меравад. Он аз маърифати идоракунии, садоқат, гуманизми идоракунии, эътибори шаъну шарафи инсон ва ахлоқи идоракунии таркиб ёфтааст. Маърифати идоракунии имкон медиҳад, ки меъёрҳо, қоидаҳо, принципҳо, унсурҳо ва равандҳои идоракунии давлатӣ ба таври пурра дарк шуда, баҳои одилона дода шаванд. Мавҷудияти маърифати идоракунии маъмурони давлатӣ шароитро баҳри дарки мушкилоти раванди идоракунии давлатӣ, ҳал ва бартараф кардани монеаҳои низоми идоракунии давлатӣ муҳайё месозад. Фаъолияти маъмурони давлатиро ба таври системанок ташаккул медиҳад.

Садоқат дар раванди идоракунии давлатӣ ба он оварда мерасонад, ки қоидаҳо ва низоми меъёриву ҳуқуқи раванди идоракунии давлатӣ ба таври махсус ва пурра риоя гардад. Асоси таъмини бехатарии идоракунии давлатиро маҳз он ҷиҳат ташкил медиҳад, ки то кадом андоза қоидаҳои санадӣ ва принципҳои ҳуқуқӣ дар раванди идоракунии давлатӣ риоя ва эътирофу эҳтиром карда мешаванд. Дар баҳси мазкур, пеш аз ҳама, эътибори олий доштани Конститутсия ва меъёрҳои принципҳои он аҳамиятнок мегардад.

Гуманизми идоракунии яке аз асосҳои омилҳои фарҳангист. Он дар зиммаи шахсони мансабдори давлатии ҳокимияти давлатӣ ва мансабдори хизмати давлатӣ таҷассум меёбад. Ҳолатеро мефаҳмонад, ки то кадом андоза принципи “эътирофи ақалият бар аксарият” амалӣ мегардад. Дар раванди идоракунии муосир алоқамандии омма ба давлат ва мақомоти давлатӣ бештар намоён мегардад. Фаъолияти омма аз ҳар ҷиҳат ба муассисаҳои мақомоти давлатӣ пайваस्त аст. Дар ин росто муносибати бевоситаи омма бо мақомоти давлатӣ ба амал бароварда мешавад, ки татбиқи чунин муносибатҳо дар симои хизматчиёни давлатӣ инъикос мегардад. Онҳо хангоми хизматрасониҳои давлатӣ ба шахрвандон приници гуманизми идоракуниро ҳатман ба эътибор гиранд.

Эътибори шаъну шарафи инсон дар ду ҳолат бояд амалӣ карда шавад. дохилӣ ва берунӣ. Дар дохил он ифодаи муносибати самимона ва боэҳтиромонаи хизматчиёни давлатиро миёни ҳамдигар мефаҳмонад. Берунӣ бошад, муносибати хизматчиёни давлатиро дар нисбати шахрвандон ва муштариён, ки онҳо дар асоси қарорҳои конституционӣ ба мақомоти давлатӣ муроҷиат менамоянд ва вазифаи аввалиндараҷаи хизматчиёни давлатӣ ба ҳисоб меравад, ки қарорҳои таъмини ҳуқуқи озодиҳои шахрвандонро таъмин менамоянд. Масалан, дар моддаи 5-уми Конститутсияи Тоҷикистон инсон ва ҳуқуқи озодиҳои ӯ арзиши олий эътироф

карда шуда, ҳаёт, кадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазиранд. Эҳтиром, риоя ва ҳифзи онҳоро давлат кафолат додааст¹.

Ахлоқи идоракунии метавонад ба сифати яке аз асосҳои омили фарҳангии таъмини бехатарии идоракунии давлатӣ баромад намояд. Он имкон медиҳад, ки ҳар гуна амалҳои ғайриахлоқии хизматчиёни давлатӣ ва шахсони мансабдори давлатии ҳокимияти давлатӣ, ки дар самтгирии низоми идоракунии давлатӣ нақш доранд, аз байн бурда шаванд, то бехатарии идоракунии давлатӣ таъмин карда шавад. Амалҳои ғайриахлоқӣ дар раванди идоракунии давлатӣ ба рейтингӣ ҳокимияти давлатӣ таъсири манфӣ расонида, ба пастшавии эътибори он дар назди омма оварда мерасонад. Дар ҳолати иттилоотӣ як амали ғайриахлоқии маъмури давлатӣ қарор дорад, ки имиджи ҳокимиятро коста мегардонад. Ғайр аз ин ахлоқи идоракунии идораи “нафс”-и индивидҳои идоракунандаро ба ихтиёр мегирад, зеро он дар заминаи ратсионализм ба роҳ монда мешавад. Идораи “нафс”-и индивидҳои идоракунанда омили эмин мондани асосҳо ва захираҳои ҳокимият мегардад. Пеш аз ҳама барои аз байн бурдани суистифодаи мансабӣ муосидат карда, фасоди идоракуниро нобуд мегардонад.

Таъмини бехатарии идоракунии сиёсӣ ба самаранокии ҳокимияти давлатӣ низ алоқамандии зич дорад. Самаранокии ҳокимияти давлатӣ дар он маъно фаҳмида мешавад, ки ҳокимияти давлатӣ то кадом андоза аз уҳдаи иҷрои салоҳият ва вазифаҳои баромада метавонад. Он қобилияти сафарбарнамоӣ ва ҳимоякунандагиро иҷро карда метавонад ё не? Се меъёре вучуд дорад, ки самаранокии ҳокимияти давлатиро муайян кардан мумкин аст:

- эътибори оммавӣ пайдо кардани ҳокимият ва самаранокии таркиботи институтсионалии он;

- мавҷудияти механизми махсуси коркард ва қабули стратегияҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддати инкишофи давлат;

¹ Ниг.: Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забони тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – С. 4.

- доштани қобилияти қабули барномаҳои зуди зиддибуҳронӣ.

Ташаккули ҳокимияти давлатӣ ва самаранокии сохтори идоракунии аз мақсаднок истифода намудани асосҳо ва захираҳои ҳокимият вобастагии калон дорад. Бехатарии идоракунии сиёсӣ дар ҳолате таъмин карда мешавад, ки мустақилияти давлатӣ вучуд дошта бошад. Ғайр аз ин, наметавон чунин ҳолатро баҳои баланд дод, зеро вобастагии ҳокимияти давлатӣ аз субъекти дигари ҳамтои худаш мушкилотро дар раванди таъмини бехатарӣ ва тасдиқи барномаҳои стратегӣ хоҳу ноҳоҳ ба пеш меоварад. Ихтиёрдории ҳокимият худудеро фаро мегирад, ки дар он асосҳои ташаккули ҳокимият вучуд дошта бошад.

Самаранокии ҳокимият асоси таъмини ҳар гуна бехатарӣ ба ҳисоб меравад. Дарки масъалаи самаранокии ҳокимият ва хулосагирӣ дар ин хусус бояд дар асоси ҳолатҳои зерин ба роҳ монда шавад:

- фаҳмиши васеи заминаҳо ва асосҳои рушди ҳокимияти давлатӣ;

- дарки воқеияти рушди кишвар;

- дараҷаи муносибати байниҳамдигарии ҳокимияти давлатӣ нисбати ҳамтои хеш, ки он метавонад нерӯҳои дохилӣ ва ҳокимияти давлатии давлатҳои дигар ба ҳисоб равад. Чунин сатҳи муносибатҳо бояд дар асоси ба эътибор гирифтани талаботу манфиатҳои давлатӣ сурат гирад.

Ҳолати самаранокии ҳокимияти давлатӣ аз сатҳи рушди устувори соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ:

- рушди устувори соҳаи иқтисодӣ;

- рушди устувори соҳаи иҷтимоӣ;

- рушди устувори соҳаи фарҳангӣ вобастагии калон дорад.

Ҳадаф аз самаранок гардонидани ҳокимияти давлатӣ, пеш аз ҳама расидан ба қомебиҳои зерин мебошад, ки асосашро таъмини бехатарии идоракунии сиёсӣ ташкил медиҳад:

- таъмини суботи сиёсӣ;

- қонеъ гардонидани талаботу манфиатҳои одамон ҳам дар сатҳи фардӣ ва ҳам дар сатҳи дастаҷамъӣ;

- таъмини рушди устувори соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ;

- муайянкунии мақсадноки доираи фаъолияти шахрвандон;
- уҳдадор гардонидани одамон дар нисбати эҳтироми ҳуқуқ ва озодиҳои яқдигар ва шиносонидани “сарҳади озодӣ”;
- ташкили амалияи мунтазам ва мақсадноки тамоми унсурони таркибии ҳокимияти давлатӣ;
- ба амал баровардани коммуникатсияи оммавӣ ва институтсионалӣ ва ба монанди инҳо.

Раванди самаранок гардонидани ҳокимият мураккаб ва пуриштилоф буда, он кӯшишҳо ва захираи бештари сиёсиро талаб дорад. Монеаҳои вучуд доранд, ки ба самаранокии ҳокимияти давлатӣ таъсири манфӣ расонида, баҳри аз байн бурдани ҳолати беҳатарии инкишофи давлат ва ҷомеа заминаи мусоидро фароҳам меоварад. Яқчанд омилҳо ва ҳолатҳои халалрасонандаро дар раванди самаранок гардонидани ҳокимияти давлатӣ метавон ишора намуд:

- инкишофи номутаносиби соҳаҳои алоҳидаи ҳаёти ҷамъиятӣ;
- рушди ғайрмақсадноки таркиботӣ;
- фаъолияти номуташаккилона ва ғайрмақсадноки барандагони ҳокимияти давлатӣ;
- сатҳи баланди иқтисодиёти маҳфӣ ва саркашӣ аз супоридани андоз;
- муҳочирати аз меъёр зиёд ва номуташаккилонаи меҳнатӣ (масъалаи асосиро дар ин самт аз даст додани неруи корӣ ташкил медиҳад);
- сатҳи баланди қашшоқии аҳоли;
- низоми хоссаи қонуншиканиҳо ва қонунгurezихо;
- шиддати баланди амалҳои коррупсионӣ;
- мушкилот дар масъалаи кадрӣ ва эътибори баланд доштани принсипи “одамони худӣ ва бегона” бе ба назар гирифтани қоидаҳои ратсионалӣ ва тахассусият;
- риоя нагардидани ратсионализми идоракунӣ;
- ҷой надоштани ҷонфидоии омма ба ҳокимият ва ҳокимият ба омма ва ба монанди инҳо.

Самаранокии ҳокимият ҳамчун заминаи асосии таъмини бехатарии сиёсӣ-идоракунии аз эътиборнокии ҳокимияти давлатӣ вобастагии калон дорад. Г.Н. Зокиров аломатҳои асосии эътиборнокии ҳокимияти давлатиро чунин шарҳ додааст¹:

- натиҷаҳои шаффофи интиҳоботи мақомоти гуногуни ҳокимият;
- рейтинги сарварони сиёсӣ ва ходимони давлатӣ;
- хусусияти муроҷиати шаҳрвандон ба воситаҳои ахбори умум;
- сатҳи эътибори байналмилалӣ кишвар;
- аломатҳои дигарро ба монанди аломатҳои зерин метавон ба он илова кард:

- ба эътибор гирифтани қоидаи “эътибори ақаллият аксарият”-ро;
- сатҳи ҳимояи манфиатҳои диаспораҳои миллӣ ва барқарорӣ алоқа бо онҳо ва ғ.

Ғайрисамаранокии ҳокимият монеаи асосии таъмини бехатарии сиёсӣ-идоракунии ба ҳисоб рафта, инкишофи раванди давлатдориро коста мегардонад. Сабабҳои асосии раванди ғайрисамаранокии ҳокимиятро Г.Н. Зокиров дар мавҷудияти чунин ҷиҳатҳо мебинад²:

- зиддиятҳои байни арзишҳои умумӣ, ҳукмронии ҷамъиятӣ ва манфиатҳои худпарастии элитаи ҳукмрон авҷ мегиранд;

- зиддиятҳои байни ғояҳои демократӣ ва амалияи иҷтимоӣ сиёсӣ афзун мегарданд. Зуригарӣ ва тавассути он ҳал намудани масъалаҳо хосияти мунтазам пайдо менамоянд. Арзиҳо ва меъёрҳои эътирофгаштаи ҷомеаи демократӣ, аз ҷумла озодии сухан ва матбуот, плюрализм сиёсӣ, ҳуқуқҳои асосии инсонро маҳдуд менамоянд;

- истисноӣ воситаҳо ва тартиби ҳимояи манфиатҳои омма дар системаи сиёсӣ;

- дараҷаи маҷбурнамоӣ меафзояд ва хосияти доимӣ оммавӣ пайдо мекунад;

- фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва матбуоти мустақил манъ карда мешавад;

¹ Ниг.: Зокиров, Г. Н. Сиёсатшиносӣ [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе, 2010. - С. 70.

² Ниг.: Дар ҳамон ҷо. - С. 71.

- авчи бюрократияи канора ва амалҳои коррупсионӣ дар ҷомеа;
- миллатгароии канора, сепаратизми этникӣ, авҷ гирифтани зиддиятҳои байни аксарият ва ақаллияти миллию этникӣ ва ғ.

Таҳкими заминаҳои низомию қудратӣ ҳамчун омили асосии ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва таъмини беҳатарии Тоҷикистон. Таъмини беҳатарӣ ва таҳкими истиқлолият барои инкишофи сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ маданияи давлати Тоҷикистон заминаи мусоид эътироф мегардад. Таъмини беҳатарӣ ва таҳкими истиқлолият барои Тоҷикистони муосир ифодаи ҳолати мутаносибии инкишофи тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ шуморида мешавад.

Дар шароити муосири инкишофи муносибатҳои муқовиматомез давлатро зарур аст, ки мустақилияти қомилро дар баҳши ихтиёрдорӣ қардани асосҳои ҳокимият ба зиммаи худ гирад. Зери пойдории мустақилияти давлатӣ маҳз ихтиёрдорӣ қардани заминаҳо ва захираҳои ҳокимият эътироф мешавад. Яке аз заминаҳо ва омили асосии таъмини беҳатарӣ ва таҳмили истиқлолияти миллӣ таҳкими заминаҳои низомию қудратии ҳокимият ба ҳисоб меравад. Мустақамии ин замина ва асоси ҳокимият метавонад омили пешрафт ва суботи давлату миллат гардад¹.

Барои Тоҷикистон таҳкиму мустақам намудани заминаҳои низомию қудратӣ амри воқеист. Маълум аст, ки ҷойгиршавии географии Тоҷикистон ва бо кишварҳои ҳамсоя дар ҳалли баъзе масъалаҳо ба мувофиқа наомадан таҳкими чунин заминаҳо ҳукуматро маҷбур месозад, ки аз барои он чораҳои қиддӣ биандешад.

Дар низоми давлатдорӣ муосир дар заминаи фаҳмиши мухталифи масъалаҳои тааллуқ ба ҷомеаи умумибашарӣ таъмини беҳатарӣ ва таҳкими истиқлолияти давлатӣ, ҳолати озодии инкишофи инсон ва риояи ҳуқуқҳои он, ҳимояи сохтори конституционӣ, ки масъали муҳим ба ҳисоб меравад, мавриди омӯзиши васеъ қарор гиранд. Алоқаманд бо ин масъалаҳо яке аз

¹ Ниг.: Асламзода, Н. Таҳкими заминаҳои низомию қудратӣ - омили асосии таъмини амният ва истиқлолияти Тоҷикистон [Матн] / Н. Асламзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ «Масъалаҳо ва роҳу воситаҳои таҳким ва таҳмили истиқлолияти Тоҷикистон» (12-уми майи соли 2021.). – Душанбе, 2021. – С. 211.

мушкмлоти асосии давлатҳо, махсусан, давлатҳои тозаистиклол ин таъмини беҳатарӣ, таҳкими истиқлолияти сиёсӣ ва қонуният, тартиботи ҷамъиятӣ, нигоҳ доштани муътадили инкишоф, самаранок гардонидани раванди рушди устувор мебошад.

Масъалаи таҳкими заминаҳои низомии қудратӣ ҳамчун шарт зарурии ҳимояи истиқлолият дар шароити Тоҷикистон аз бисёр ҷиҳат бодарназардошти масъалаҳои бухронии инкишофи ҷомеаи ҷаҳон, сепаратизм, бархурдҳои байнидавлатӣ аз баҳри ҳудуд ва захираҳои табиӣ, экстремизм, терроризм, ҳалалдоршавии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрвандон, коррупсия, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир рӯзмарра мегардад. «Таҳрибкориҳои террористону экстремистон бори дигар нишон медиҳанд, ки ҳама гуна давлати абарқудрат дар муқобили силоҳу ниятҳои бадқасдона очизӣ мекашад»¹. Масъалаи таъмини беҳатарӣ ва таҳкими истиқлолият, ҳимояи яқпорчагии сарҳади давлатӣ, коррупсия ва экстремизму терроризм барои Тоҷикистони рӯ ба инкишоф муҳим мебошад. «... Амалҳои коррупсионӣ ва экстремизми сиёсӣ динӣ метавонанд ҳар лаҳза ба беҳатарии давлатӣ ва беҳатарии шаҳрвандон таҳдид намоянд...»². Ҳамсоғӣ, аз як тараф, бо кишвари ҷангзадаи Афғонистон ва аз тарафи дигар, бо давлатҳои ҳафзаи тамаддунии бегона (Чин, Қирғизистон) ва «даъвогар» ба ҳудуди муайяни қисмате аз Тоҷикистон барои он осон нест. Чунин ҳолат Тоҷикистонро ба бархӯрдҳои сиёсии сарҳадӣ, бухронҳо ва ҳатарҳои ҷаҳонӣ наздиктар мегардонад. Аз ҳамин хотир, зарурати тарҳрезӣ намудани доктринаҳои таҳкими заминаҳои низомии қудратӣ ва таъмини беҳатарӣ бештар мегардад.

Ҳалли ҳар чӣ бештари бухронҳо ва бархурдҳои сарҳадӣ, ки дар асоси «даъвоҳо»-и таърихӣ ба вуҷуд омадаанд, бояд ба роҳ монда шавад. Тул кашидани ҳалли чунин масъалаҳо метавонад, ки ҳолати ба вуҷудомадаро бухронитар гардонад. Аз тарафи дигар, барои таъмини беҳатарӣ ва

¹ Паёми табриқӣ ба шарафи 57-солагии Иди Ғалаба бар фашизм [Матн]. [Захираи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6672> (санаи мурочиат: 10.08.2022 с.)

² Зокиров, Г. Н. Системаи сиёсӣ: масъалаи рӯз ва дурномаи инкишоф [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе: «Истеъдод», 2011. – С. 261.

нигоҳдошти истиқлолият бартарафнамоии бухрони Афғонистон аз ҳарвақта дида аҳаммиятноктар гаштааст. «Агар дар минтақае таҳдид ба бехатарии давлатӣ пеш ояд, он метавонад ҳам ба авзои бехатарии миллии кишвари алоҳида ва ҳам ба бехатарии байналхалқӣ таъсири манфии худро расонад. Мисоли рушани ин андеша масъалаи Афғонистон шуда метавонад...»¹. «Солҳои тулонист, ки алангаи ҷанг дар давлати ба мо ҳамсоя Афғонистон хомӯш намегардад. Дар тули зиёда аз даҳ соли истиқлолият мо чандин маротиба кӯшиш намудем, ки диққати ҷомеаи ҷаҳониरो ба масъалаи Афғонистон ҷалб намоем. Зеро вазъияти мураккаби ин кишвар метавонад ба устуворӣ ва таъмини бехатарии миллии Тоҷикистон таъсир расонида, вазъияти номутаносибро афзун гардонад»².

Дар ростои таҳкими заминаҳои низомию қудратӣ баҳри таъмини бехатарӣ ва истиқлолият ҳукумати Тоҷикистонро масъулияти бештаре бар душ аст, ки барои таъмини фаъолияти ҳамаҷонибаи мақомоти низомию қудратӣ чораҳои махсусро андешад. Роҳ ёфтани коррупсия, махсусан, ба мақомотҳои қудратӣ ва низомӣ андешаи таҳкими заминаҳои қудратию низомӣ ва сохтани низоми давлатдорӣ муносири миллиро хом мегардонад. Он тамоми пояҳои мустақамкунии истиқлолият ва бехатарии инкишофи давлатро метавонад, ки аз байн барад.

Барои Тоҷикистони соҳибистиқлол баҳри таҳкими заминаи низомию қудратӣ ҳамчун асоси таъмини бехатарӣ ва истиқлолияти сиёсӣ ду ҳолат таъсири манфии худро метавонад расонанд. Нахуст, роҳ ёфтани коррупсия ба мақомоти низомию қудратӣ ва махсусан, даст задани шахсони мансабдори боломақоми ин сохторҳо ба он. Дуюм, ҳамроҳ будани роҳбарият ва кормандони мақомотҳои низомию қудратӣ ба содир кардани

¹ Зокиров Г. Н., Абдулҳақов М.М. Манфиатҳои миллӣ – омили меҳварии рушди давлатдорӣ [Матн] / Г. Н. Зокиров, М. М. Абдулҳақов. – Душанбе, 2008. – С. 120.

² Роль Лидера нации - Президента республики Таджикистан Эмомали Рахмона в поиске путей стабилизации ситуации и обеспечения безопасности в Афганистане [Текст]. [Электронный ресурс] URL: <https://ravshanfikir.tj/shinokhti-masoili-i-timo-va-sijos/rol-lidera-natsii-prezidenta-respubliki-tadzhikistan-emosali-rakhmona-v-poiske-putej-stabilizatsii-situatsii-i-obespecheniya-bezopasnosti-v-afganistane.html#ftn2> (дата обращения: 10.08.2022.)

чинояткориҳои муташаккилона, махсусан, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир ва гузаштҳои сиёсӣ ба хоҳири анҷоми тичорати пардапӯшона.

Чунин тарзи муносибати кормандони мақомотҳои низомию қудратии кишвар наметавонад боварии мардумро нисбати онҳо бештар гардонад. Хосияти асосии ҳолати беҳатарӣ ва мавҷудияти иттиқолият он аст, ки аҳоли дар симои давлат ва мақомотҳои гуногуни он ҳифзкунанда ва пуштибону қонеъкунандаи талаботу манфиатҳои худро мебинанд.

Мавҷудияти ҳолатҳои манфии дар боло овардашуда дар хошияи таҳкими заминаҳои низомию қудратӣ ба сифати омили асосии таъминкунандаи беҳатарӣ ва иттиқолияти Тоҷикистон, на танҳо, таъсири манфӣ мерасонад, балки ҳолати мутаносиби инкишофи сиёсиро аз байн бурда, метавонад ба вучуд омадани бӯҳрони сиёсии бузург замина гузорад, ки он ба иттиқолият ва низоми таъмини беҳатарии кишвар метавонад ҳар лаҳза хатарӣ калонро пеш гирад.

Нақши асосиро дар ин росто тарбия ва садоқати кормандони мақомотҳои низомию қудратӣ ташкил медиҳад. Доштани чунин зарфиятҳо ва бартарӣҳо метавонад тақвияти неруи инсониро дар таркиби неруҳои низомию қудратӣ таҳким бахшад. Шарти муҳим он аст, ки дарки манфиатҳои ҳаётан муҳим ва даргузари давлату миллат аз ҷониби ин неруи инсонӣ муҳим доништа шавад. Шури сиёсӣ баланд бардоштаву шинохти манфиатҳои миллӣ аз ҷониби онҳо бояд дар сатҳи зарурӣ ба амал ояд.

Муосиркунонии ҳолати техникӣ ва тактикий сохтори таркиботии мақомотҳои низомию қудратӣ ҳатмӣ гардонида шавад. Аз тарафи дигар, кӯшиши баланд бардоштани сатҳи зиндагии кормандони мақомотҳои низомию қудратӣ бояд ба эътибор гирифта шавад. «Давлатҳои мутамаддин ба он мекӯшанд, ки доимо сатҳи зиндагии кормандони мақомоти низомию қудратӣ баланд бошад, то зарурат ба даст задан ба ҳодисаҳои манфӣ ё рӯ овардан ба амалҳои ирриҷоӣ вучуд нашошта бошад... камомад ва ё

мушкилотҳои зиндагӣ заминаҳои қонунвайронкуниро аз ҷониби кормандони ҳифзи ҳуқуқ пайдо месозанд»¹.

Таъмини беҳатарӣ ва таҳкими истиқлолият, ҳимояи яқпорчагии давлат барои Тоҷикистон аҳамиятнок аст. Махсусан, ҷиҳати мазкур раванди ташаккули заминаҳои давлати миллии Тоҷикистонро дар шароити муосир метезонад. Таркиботи институтсионалии мақомоти ҳокимияти давлатӣ вазифаҳои гуногунро бояд дар бахши таъмини беҳатарӣ ва таҳкими истиқлолият баанҷом расонанд. Мустаҳкам кардани заминаҳои низомӣ кудратӣ ва қобилияти мудофиавии давлатро баланд бардоранд. Воҳидҳои ҳарбии муташаккилонаро созмон дода, таҷҳизоти техникаи онҳоро замонавӣ гардонанд. Таъминоти моддӣ ва сатҳи хизматрасонии ин мақомот набояд аз назар берун монад. Таъминоти кадрӣ вобаста ба меъёрҳои демократӣ ва ратсионалӣ ҷоннок гардонанд. Дар раванди ҷобачогузори кадрҳои низомӣ, мудофиавӣ ва беҳатарӣ аз принципҳои «одамони худӣ ва бегона» даст кашада, бештар ба меъёрҳои принципалӣ «таҷриба, малака, ахлоқӣ, садоқат ва ватандустӣ, ратсионалӣ» диққат дода шавад. Баланд бардоштани қобилияти низомӣ ва тактикаи кормандони ниҳодҳои низомӣ кудратӣ аҳамияти қалон доранд. Иштирок дар сафи нерӯҳои низомӣ ва кудратии кишвар дар заминаҳои ҳадафӣ ва ормонҳои афсарону аскарон сурат гирад. Шакл гирифтани фаъолияти онҳо дар заминаи ормону ҳадафҳои ҳаётиву миллӣ ва сиёсӣ ҳар гуна фидокориҳо ва «аз худ гузаштанҳо»-ро табиӣ мегардонад.

Дар шароити Тоҷикистон, ки дар ҳолати рӯ ба инкишоф қарор дорад, метавонад баланд бардоштани қобилияти мудофиавии кишвар ҳамчун ҳадафи стратегӣ аз тарафи ҳукумат эътироф гардида, барномаҳо ва доктринаҳои стратегии рушди қобилияти мудофиавии кишвар қабул карда шавад. Агар аз як тараф, инро шароити кунунии ҳуди Тоҷикистон зарур шуморад, аз тарафи дигар, вазъияти бӯҳронии ҷаҳон ва проблемаҳои таҳдидҳои масъалаи мазкурро ҳатмӣ мегардонанд.

¹ Зокиров, Г. Н. Системаи сиёсӣ: масъалаи рӯз ва дурномаи инкишоф [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе: «Истеъдод», 2011. – С. 262.

Таъминоти молиявӣ баҳши асосии таҳкими заминаҳои низомию қудратии ҳокимияти давлатиро ташкил медиҳад. Дар Тоҷикистон таъминоти молиявии баҳши мудофия ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, судҳо ва прокуратура дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2021» барои нашр нишон дода нашудааст¹. Аммо дар асоси баъзе сарчашмаҳо дар солҳои пештар, масалан дар соли 2007 таъминоти молиявӣ барои мудофия 149224 ҳазор сомони ро ташкил медод, ки он ба 4,5%-и ҳаҷми умумии хароҷоти Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон баробар аст².

Барои Тоҷикистон нишондодҳои сарфаи молиявӣ дар баҳши тақвият додани заминаҳои низомию қудратӣ бояд ҳатман ҳосияти пешқадам дошта бошанд. Аммо масъалаи таъминоти молиявӣ набояд аз рӯйи принципи баробарии тақсимои харҷи буҷа сурат гирад. Ҳолатҳои мушоҳида мешавад, ки давлатҳо вобаста ба рӯзмарратар ва бухронитар гардидани вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва геополитикии минтақа ва ҷаҳон барои таъминоти молиявиро ҷиҳати тақвияти заминаҳои низомию қудратии давлати худ тасмимҳои иловагӣ мегиранд. Тоҷикистон низ метавонад ба монанди чунин тасмимгириҳо тасмимҳои мудофиявӣ ва таъминоти молиявии заминаҳои низомию қудратиро гирад. Бояд махсусиятҳои бухронӣ, хавфнокӣ ва таҳдидпазиранда будани тамоми муносибатҳои ҷи дохилӣ ва ҷи минтақавию байналмилалӣ ба инобат гирифта шавад.

Ҷиҳати дигари мустаҳкам намудани заминаҳои низомию қудратро ҳамчун омили асосии таъмини беҳатарӣ ва мустаҳкамкунандаи истиқлолият дар шароити Тоҷикистон, ҳамкориҳои ҳарбӣ ва муносибатҳои мудофиявӣ дастаҷамъии таъмини беҳатарӣ дар минтақа ва ҷаҳон ташкил медиҳад. Ҳолати мазкур бе ташхисномаи стратегия ояндабинӣ набояд сурат гирад. Сабаб он аст, ки на ҳамеша ҳамкориҳои ҳарбӣ ва интегратсияи ҳарбӣ низомӣ миёни давлатҳо боваринок ва эътимодбахшанд.

¹ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2021» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. -2020. - №11. –м.846; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6.04.2021. -№ 1771; аз 07.05.2021. - №1782.

² Ниг.: Зокиров, Г. Н. Системаи сиёсӣ: масъалаи рӯз ва дурнамои инкишоф [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе: «Истеъдод», 2011. – С. 263.

Масалан, кӯшиши баъзе давлатҳо барои таъсиси иттиҳодияи ҳарбии байнидавлатӣ ба хотири нуфуз пайдо кардани қудрати сиёсӣ дар минтақа ва ҷаҳон вобаста ба алоқаҳои миллию наҷодӣ ва фарҳангӣ ба назар расида истодааст¹.

Ҳамкориҳои байнидавлатӣ дар ростои таъмини беҳатарӣ ва таҳкими заминаҳои низомӣ қудратӣ дар асоси ба эътибор гирифтани манфиатҳои миллии ҳаётан муҳим, ки барои Тоҷикистони муосир таҳкими пояҳои иттиқолият аст, бояд ба амал бароварда шавад. Мувозинат ва тақсими баробари манфиатҳо ҳамчун меъёри асосии чунин самти ҳамкориҳо шинохта шавад. Принсипҳои универсалӣ барои ҳамкориҳо ва муносибатҳои ҳарбӣ бо мақомоту сохторҳои ҳарбӣ-мудофиавии кишварҳои дигар мавҷуданд. Аммо амалияи сиёсӣ дар бештари мавридҳо ҳолати баръакси онро нишон медиҳад. Ба таври мисол, ҳамкориҳои Россия ва Ливия дар соҳаи мудофиа ва ҳарбӣ дар даврони К. Муаммар натавонист ҳолати бухронии бавучудомадаро бартараф созад. Канораравии Россия аз чунин ҳамкориҳо дар замони фаро гирифтани бухрон дар Ливия метавонад ба сифати «дарси сиёсӣ» дар бахши таҳкими заминаҳои низомӣ қудратии таъмини беҳатарӣ ва мустаҳкам намудани пояҳои истиқлолият дар заминаи ба роҳ мондани ҳамкориҳои ҳарбӣ ва низомӣ ба эътибор гирифта шавад.

Метавон анҷоми вазифа ва салоҳиятҳои зеринро дар бахши таҳкими заминаҳои низомӣ қудратии таъмини беҳатарӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллии давлати Тоҷикистон дар мадди аввал гузошт:

- баланд бардоштани тафаккур ва маърифат баҳри шинохти моҳияти мафҳумҳои давлат ва давлатдорӣ, беҳатарӣ ва манфиат, истиқлолият ва ҳокимияти олий, сарҳад ва якпорчагӣ, қудрат ва таъсиррасонӣ;

- тақмили самаранокии ҳокимияти давлатӣ, ки тавонад қобилияти қабули барномаҳо ва тасмимҳои зудӣ зиддибухрониро гирад;

- таъмин намудани мақомотҳои низомӣ қудратӣ бо воситаҳои техникийи муосир ва таъминоти моддӣ кормандони мақомотҳои низомӣ

¹ Ниг.: «НАТО»-и туркӣ» дар Осиёи Марказӣ, оё он имкон дорад? [Матн]. [Манбаи электронӣ] URL: <https://pressa.tj/nato-i-turkii-dar-osiyoi-markazii-oyo-on-imkon-dorad/> (санаи мурочиат: 21.08.2022 с.)

қудратӣ ба хотири самаранок гардонидани фаъолияти мудофиавию низомии онҳо;

- ташкил ва таъмин намудани шароити хуби такмили ихтисоси қормандони мақомотҳои низомию қудратӣ ва баланд бардоштани донишҳои низомӣ ва ҳарбию тактикий онҳо, тақвияти малакаи дипломатияи низомӣ;

- таъмини қафолатҳои иҷтимоӣ ва инкишофи озодона нисбати хизматчиёни ҳарбӣ ва дигар шахрвандоне, ки мақсади таъмини беҳатарӣ, ҳимояи истиқлолият ва баланд бардоштани қобилияти мудофиавии кишварро доранд ва кӯшишҳоро барои ҳолати беҳатарии кишвар ба харҷ медиҳанд.

Идораи фазои иттилоотӣ – воситаи асосии назорати захираҳои зеҳнӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллии Тоҷикистон. Оғози асри нав оғози таърихи нави инсон мебошад. Ташкил, такмил ва рушди ноосфера (фазои тафаккурии инсон) ва идеосфера (фазои ғоявӣ идеологии инсон) дар асоси таъсири фазои иттилоотӣ метавонад ба вучуд ояд. Рушди алоқаҳо ва робитаҳову ба ҳам пайвастагиҳои иттилоотӣ фазои ягона ва умумии иттилоотиро ба вучуд овардааст. Чунин шакл гирифтани масъала ба таври гибридӣ инкишоф ёфтани тамаддун ва фарҳангро ба вучуд меоварад. Раванди шакл гирифтани нигоҳҳои нави сиёсӣ иқтисодӣ, иҷтимоиву фарҳангӣ, ахлоқиву маънавии одамон аз як тараф рушдро дар заминаҳои ҳамбастагиҳо метавонад таъмини кунад, аз тарафи дигар мушкилотро барои давлатҳо ва ҷомеаҳои гуногунми миллӣ ба вучуд оварад. Раванди шикаста шудани арзишҳои сиёсӣ ва фарҳангиву тамаддунии миллӣ тақвият меёбад.

Дар раванди умумигардонии фазои иттилоотӣ давлатро иҷрои масъулияти иҷтимоии бештаре фаро мегирад. Тақозои таҳияи доктринаҳои идеологӣ ва маънавии рушди устувори давлатҳо, миллатҳо ва ҷомеаҳои миллӣ рӯзмарра мегардад.

Ҷомеаи иттилоотӣ ва “асри суръат” эътироф гардидани марҳалаи ҷадиди инкишофи ҳаёти инсон ва дигар соҳаҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ, аз

ҷониби Тоҷикистон ва умуман давлатҳои дар ҳоли рушд тақвияти заруратҳои дар боло ишорашударо тақозо дорад.

Тоҷикистон глобаликунони низоми арзишҳо ва маҷмуи тасаввуротҳои ғоявӣ идеологӣ, ки метавонад мавҷудияти ноосфера ва идеосфераи миллиро дар ояндаи наздик ва дур зери савол барад, ҷиддӣ пазирад ва ҳифзи зарфиятҳои ғоявӣ миллиро вазифаи аввалиндараҷаи худ эътироф намояд.

ВАО дар раванди паҳши иттилоотии фазои иттилоотӣ нақши асосиро мебозанд. Он ифодакунандаи механизмҳои мебошанд, ки тавассути онҳо қудратҳои геополитикии ҷаҳониву минтақавӣ, субминтақавӣ давлатҳои даъвогар фазои иттилоотиро ҳолӣ намегузоранд, махсусан, интернет ва телевизион. Ба воситаи механизмҳои мазкур алақай мушоҳида мегардад, ки ҷомеаи тоҷикистонӣ таъсири иттилооти берунӣ ва ғайримиллиро сар то сар қабул кардааст. Аз як тараф таблиғоти иттилоотӣ-таърихсозии киноиндустрияи Туркия ва давлатҳои ҳамфарҳангу шарикӣ он, аз тарафи дигар, рӯовариҳои ҷавонон, ки беҳтарин ва бузургтарину бештарин захираи миллии, ҳайати аҳолии ва зеҳнии моро ташкил медиҳанд, ба “поп-култура”-и аврупоиву амрикоӣ бурда мерасонад. Натиҷаи экспансияи иттилоотии фарҳанги туркӣ, ки қисме аз жанрҳои омехтаи драматикӣ аврупоиву туркӣ ва қисми дигаре аз жанрҳои драматикӣ таърихӣ ҳастанд ва даъвои геополитикӣ-таърихӣ давлати Туркияро таблиғ менамояд, аксарияти иттилооти фазои иттилоотии моро ишғол намудааст.

Г. Киссинҷер дар китобаш “Оё барои Амрико сиёсати хориҷӣ зарур аст?” ишора бар он менамояд, ки дар тамоми ҷаҳон поп – култураи амрикоӣ “таъби стандартӣ”-и худро гирифтааст. Он ҷонибдорӣ меёбад ва ҷонибдорони “миллиардӣ”-и худро дорад, гарчанде ин боиси зиддиятҳо дар ин ва ё он ҷомеаҳо мегардад¹.

Эҷод накардани иттилооти алтернативии миллии ва бартариҳои идеологиву ғоявӣ ва мативатсионӣ надодан дар фазои пурталотуми иттилоотӣ барои сохтани фазои иттилоотии миллии зарбаи ҳалокатоварро

¹ Ниг.: Киссинджер, Г. Нужна ли Америке внешняя политика? [Текст] / Г. Киссинджер // Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. - М.: Ладомир, 2002. – С. 2. (-352 с.)

мегузорад. Бузургтарин шикаст барои рушд ва созиши модели миллии давлатдорӣ барои Тоҷикистон, ин аз даст додани захираҳои зехнӣ, ҷойро холи гузоштан дар фазои иттилоотӣ барои ширкати субъектҳои гуногуни иттилоотдиҳанда, аз обзори суръат истифода накардан дар “асри суръат”, истифода кардани неруҳои худӣ бар зидди худӣ, тақвият надодани кафолатҳои давлатӣ, ки аз кафолатҳои молиявӣ, амниятӣ, иҷтимоиву сиёсӣ иборат мебошанд, ба “мағз”-ҳои миллие, ки дорои тафаккури милливу давлатдорӣ ҳастанд, мебошад. Раванди “фирори мағз”-ҳо аз як тараф метавонад заминаҳои костаҳои низоми ҷамъиятиро ба вучуд оварда, аз тарафи дигар раванди “мағзшӯӣ” ва “идораи мафкуравӣ”-ро тақвият медиҳад. Субъектҳои рақиб ва оштинопазир метавонанд ба воситаи “мағзҳои фирорӣ” дар фазои иттилоотӣ таъсиррасонии идеологиву мафкуравии худро ҷоннок намуда, сатҳи тафаккури захираҳои зехнии ҷомеаи миллиро тағйир медиҳанд.

Субъектҳои рақиб ва оштинопазирӣ давлату миллатҳо ва ҷомеаҳо бо истифода аз технологияи моилкунонӣ таъсири идеологию ғоявӣ худро аввал ба “мағзҳои фирорӣ” ва баъдан ба захираҳои зехнии ҷомеаҳои муайян мерасонанд. Асоси технологияи сиёсии моилкунонӣро кафолатҳои давлатӣ, ки аз кафолатҳои молиявӣ, амниятӣ, иҷтимоиву сиёсӣ иборат мебошанд, ташкил медиҳанд. Танҳо гуногуни кафолатҳои давлатӣ, ки самаранокӣ ва манфиатнокии қори захираҳои зарфиятдоштаи зехнӣро таъмин мекунад, онҳоро аз рӯ овардан ба фирор, ки баъд аз фирор алақай натиҷаи тафаккур ва зехни онҳо ба манфиати мо нест, нигоҳ дорад.

Ҳамин тариқ, барои давлатҳои милли ва махсусан Тоҷикистон ташаккули заминаҳо баҳри ҳимоя ва идораи фазои иттилоотӣ зарурати хатмӣ дорад. Заминаҳои зерини идора ва ҳимояи фазои иттилоотӣ ба тақвият ва таҷдид ниёз доранд:

- **заминаи институтсионалӣ**, ки он аз таъсис, таҷдид, тақвият ва рушди механизмҳои давлатӣ ва ғайридавлатие иборат аст, ки аз як тараф раванди назорат ва синтези иттилоотро ба амал бароранд (мақомотҳои амниятӣ, ВАО) аз тарафи дигар ба эҷод, созиш ва паҳни иттилооти милли ва пур

кардани фазои иттилоотӣ аз иттилооти худӣ машғуланд. Барои Тоҷикистон баҳри назорат намудан ва идора кардани фазои иттилоотӣ ташкили механизмҳои саноати филмсозии миллӣ-таърихӣ дар ҳамин марҳалаи инкишофи муносибатҳои сиёсӣ, ки даъвоҳои таърихӣ-геополитикӣ афзуда истодаанд ва таблиғоти моҳворавии иттилоот беш аз пеш ба назар мерасад, зарурати ҳатмӣ дорад. Дар ҳолати иттилоотӣ назорат ва идораи фазои иттилоотӣ, таъмини амнияти иттилоотӣ маънои аз дастрасии иттилоот монондани аҳолиро надорад. Танҳо замоне назорат, идора ва таъмини амнияти фазои иттилоотӣ имкон дорад, ки аз технологияи алтернативӣ ва рақобатӣ дар фазои иттилоотӣ истифода гардад иттилоотҳои паҳнмегардида хосияти ҷазбнамоиро дошта, дар так – тақи шуур ва тафаккури намоёндагони миллату тамаддун муҳаббат, ҷасорат ва хизмат ба Ватану миллатро бедор месозад. Тақвият надодани заминаҳои институтсионалӣ ва дигар заминаҳои идора, назорат ва таъмини амнияти фазои иттилоотӣ метавонад тамоюли манфии инкишофи тамаддун ва фарҳанги муосир-манқурти тамаддуниро ҷон бахшад.

- **заминаҳои ҳуқуқӣ ва санадӣ**, ки он фаъолияти барномарезӣшуда, ба ҳукми қонун даровардашуда, доктринавӣ ва концепсиявӣю стратегӣ шаклгирифтаи давлат, институтҳо ва дигар таркиботи институтсионалии низоми иттилоотпаҳнкунӣ ва ҳимоякунандагону назораткунандагони он баҳри ҳимоя иносфера ва идеосфераи миллӣ мебошад. Солҳои охир дар Тоҷикистон маҷмуи ҷораҳо оид ба тақмили беҳатарии иттилоотии он ба амал бароварда шуданд. Ба ташкили заминаи ҳуқуқӣ ва санадӣ беҳатарии иттилоотӣ тағйиротҳо ворид гардида истодааст. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ», «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма», «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ», «Дар бораи таъбу нашр», «Дар бораи алоқа», «Дар бораи ҳуқуқҳои муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он», «Дар бораи иттилоотонӣ», «Дар бораи ҳазинаи бойгонии миллӣ ва муассисаҳои бойгонӣ», «Дар бораи иттилоот» ва «Дар бораи ҳифзи иттилоот» дар амал ҷорианд. Концепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз

7 ноябри соли 2003 № 1176) тасдиқ шудааст, қадами устуворона дар ташаққули сиёсати давлатӣ дар соҳаи амнияти иттилоотӣ мебошад. Дар асоси ин концепсия “Барномаи таъмини амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳия ва тасдиқ шудааст. Дар ин росто барои Тоҷикистон зарур аст, ки низоми ҳуқуқӣ ва санадиеро созмон диҳад, ки ба субъектони миллии иттилоотпаҳнкунанда дар фазои иттилоотӣ сабукиҳо эҷод шавад. Бюрократия канора дар ростои ба расмийтандарории институтҳо ва мақомҳои ғайридавлатии иттилоотпаҳнкунанда ҳалал ворид созад. Метавонад ин амал бар зидди манфиатҳои миллӣ ва геополитикии давлат баромад намояд. Фаъолияти ғоявӣ ва доктринавии механизмҳои ғайридавлатии иттилоотрасон таҳҳис карда шаванд, то зиддият ва Конститутсия, манфиатҳои миллӣ ва геополитикӣ надошта бошанд.

- **заминаҳои иқтисодиву молиявӣ.** Асоси тақвияти заминаи мазкурро кафолатҳои молиявии давлатӣ ташкил медиҳад. Донишҳои таҷрибавӣ бисёр мисолҳоро пешниҳод мекунанд, ки давлатҳо ва институтҳои минтақавию ҷаҳонии муқтадир бо кафолатҳо ва инъомнамоиҳои молиявӣ дилхоҳ иттилоотро дар мавриди сиёсати давлатӣ ва тарҳҳои амниятии давлати дигар аз субъектони фазои иттилоотӣ дастрас мекунанд. Ё таъсири иттилоотии худро ба фазои иттилоотии ҷомеаҳо ва давлатҳои дигар мерасонанд, то андозае, ки самимияти аҳолиро дар нисбати давлату ҳукумати миллиашон коҳиш диҳанд. Пас, ҷиҳати мазкур таҷдид ва таваҷҷуҳро дар раванди идора, назорат ва таъмини амнияти фазои иттилоотӣ дар Тоҷикистон талаб менамояд

- **заминаи идеологӣ.** Асоси заминаи мазкурро тақвияти тасаввуроти мафкуравӣ ва идеологии субъектони иттилоотрасон ташкил медиҳад. Ҳар иттилооте, ки дар фазои иттилоотӣ паҳш мегардад, ҷавҳари идеологӣ дошта, ба низоми арзишҳо ва ғояҳои муайяни тамаддуниву фарҳангӣ тақя мекунад. Асосан, ҷавҳари идеологии иттилоот аз субъекте, ки иттилоотро ба вучуд меоварад ва паҳн мекунад, вобаста аст. Иттилоотро субъектон дар заминаи тасаввуроти ғоявию идеологӣ ва рӯовариҳои арзишии худ ва тарзи муносибате, ки дар ин асос ба вучуд омадааст, шакл дода, паҳш мекунанд.

Дар ҳеч сурат, субъекте, ки тасаввуроти ғоявию идеологияш дар асоси арзишҳо ва меъёрҳои тамаддуни бегона шакл гирифтааст, наметавонад иштирокчи ва паҳнкунандаи иттилоот дар фазои иттилоотии миллӣ бошад. Баръакс, онҳо таблиғкунанда ва паҳнкунандаи арзишҳо ва меъёрҳои тамаддунии бегона мебошанд. Миллимехвар ва тамаддунмехвар будани фаъолияти субъектони фазои иттилоотӣ, ки дар асоси идеологияи миллӣ ва арзишҳову ғояҳои тамаддуни шакл мегирад, метавонад идора, назорат ва таъмини амнияти фазои иттилоотиро баҳри нигоҳдошти захираҳои зехнии миллат ба таври самаранок амалӣ намоянд.

Ҳамин тариқ, ба давлат ва миллатҳо дар раванди глобаликунонии тамаддун ва ташкил намудани фарҳанги гибриди, амалӣ гардонидани косепсияи “Ахлоқи глобалӣ”, умумигардони фазои иттилоотии саршор аз арзишҳо ва ғояҳову идеологияҳои бегона, саршор аз иттилоотӣ таъсири манфирасон ба ахлоқ ва рафтори қишрҳои гуногуни ҷамоа, зарурат пеш меояд, ки тақвияти заминаҳо бо технологияҳои ҳифзи фазои иттилоотии дар боло зикргардидаро ҷонок гардонанд. Даъвои глобалистҳо ва созандагони низоми нави ҷаҳонӣ, ки бо хотимаёбии тамаддуноҳои миллӣ, давлатдории миллӣ, аз байн рафтани фарҳангҳо асос ёфтааст, ҳушдории бузург аст.

Дурнамои таъмини беҳатарӣ, рушди устувор ва ҳимояи манфиатҳои Тоҷикистон дар шароити нави шаклгирии таҳдид ва хатарҳо. Воқеияти инкишофи ҷаҳони муосир масъалаи инкишофи давлатҳо, таъмини беҳатарӣ, рушди устувори онҳоро аҳаммиятнок гардондааст. Вучуд доштани низоми давлатӣ ва давлатдорӣ дар замони муосир мураккабтар буда, хурдтарин иштибоҳ дар ростии ҳимояи манфиатҳои ҳаётан муҳим ва даргузари давлатӣ инкишофи муътадил ва устувори давлатро аз байн мебарад.

Раванди глобаликунонӣ бо тамоми хусусиятҳо истиқлолияти миллӣ, инкишофи иқтисодӣ, фазои фарҳангӣ, суботи сиёсӣ ва устувории ҳадафҳоро коста гардонда, барои номутаносибии инкишоф шароит фароҳам меорад. «Бозиҳо»-и давлатҳои абарқудрат ҷомеа ҷаҳонӣ ва минтақавӣ низ қисмати таркибии иконаграфӣи фазои ҷаҳониро ташкил медиҳанд. Аз тарафи дигар бошад, бӯҳронҳои табиӣ-иқлимӣ масъулияти иҷтимоии баланди давлатиро

талаб доранд. Дуруст аст, ки «як қудрати бузург вақте, ки пойгоҳи миллӣ надорад, наметавонад биистад»¹.

Аз рӯйи стратегия ва концепсияҳову доктринаҳои муайяни ба манфиат ва талаботҳои давлатӣ ҷавобгӯ амал кардан ва ба роҳ мондани сиёсати воқеӣ асоси ҳама гуна дурнамои инкишофи давлатро ташкил медиҳад. Нигоҳи стратегӣ бояд умедбахшона бошад. Он ба сиёсати дурнамои рушди устувор нигаронида шавад. Устувории рушд хосияти инкишофи на ҳама давлатҳои муосирро ташкил медиҳад. Глобалишавии таҳдидҳо, хатар ва бӯҳронҳои инкишоф нуқтаи зикршударо рушантар мегардонад.

Г.Н. Зокиров ҳолати мазкурро алоқаманд ба масъалаи “Масъулияти иҷтимоии давлат ҳамчун омили рушди глобалӣ” шарҳ додааст². Ба андешаи муҳаққиқ дар шароити рушди глобалии олам масъулияти давлатҳо дахчанд афзун гардида, онҳо на танҳо хатарро аз худ дур кунанд, балки барои давлатҳои дигар набояд манбаи хатар ба ҳисоб раванд. Аммо таҷрибаи амалигардонии сиёсати хориҷии давлатҳо ҳулосаи дигарро пешниҳод мекунад. Метавон чунин нуқтаро қайд намуд, ки дар таҳияи стратегияҳо, ки бештарашон барои рушди устувори ҷомеаи ҷаҳонӣ нигаронида шудаанд, инчунин бештари давлатҳо, махсусан, давлатҳои бузурги ҷаҳонӣ ва минтақавӣ дар амалӣ гардонидани сиёсати хориҷӣ лафзи риторикӣ “манфиатҳои умумибашарӣ (“мо”)-ро истифода набурда, “манфиатҳои худӣ (“ман”)-ро тақвият мебахшанд. Масалан, доктринаи Вулфовитс (Wolfowitz Doctrine—маҷмуи тавсияҳои стратегӣ дар мавриди сиёсати хориҷӣ ва мудофияи Амрико дар давоми солҳои 1994 – 1999). Агар дар оғози ҳазораи сеюм ва низоми нави ҷаҳонӣ ҳамин гуна муносибатҳои манфиатхоҳона пеша гирифта шаванд, самти инкишоф на ба таври дилхоҳ ва ҳамаро қонёкунанда, балки баръакс муайян мегардад. Дар робита ба ин масъала Ҳамиди А. Тавсиф намудааст, ки башар агар

¹ Ҳамиди, А. Ҳадиси бедорӣ [Матн] / Ҳ. Ансорӣ. -Техрон, 2007. – С. 244.

² Ниг.: Зокиров, Г. Н. Давлат. Қисми I [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе: «Истеъдод», 2012. - С. 260 – 262.

хоҳад бо тупу танк идомаи ҳаёт диҳад, наметавонад инсон бошад ва наметавонад ба ҳадафи инсонӣ бирасад¹.

Бо назардошти тавсифи воқеияти зикргардида ба роҳ мондани сиёсати ҳадафмандона ва солиму инкишофдиҳандаи тамоми муносибатҳои ҷамъиятӣ аз баҳри таъмини бехатарӣ, таҳкими рушди устувор, ҳимояи манфиатҳои ҳаётан муҳим ва даргузари давлатӣ, қонеъ кардани талаботу манфиатҳои шаҳрвандон, инчунин ҳуқуқҳои онҳо барои Тоҷикистон низ аҳаммиятнок шуморида мешавад.

Хушбахтона тайи 32-соли истиқлолияти давлатӣ ва муаррифӣ гардидани Тоҷикистон ба сифати актори муносибатҳои ҷаҳонӣ тавонистааст, ки ҳам дар ростои татбиқи барномаҳои рушди дохилӣ муваффақ гардида, ҳам дар пешниҳоди муҳтавои стратегияҳо ва таҳияи консепсияҳои рушди глобалӣ нақшгузор бошад. Далели ин воқеияти инкишофи имрӯзаи Тоҷикистон метавонад ба ҳисоб равад. Тоҷикистони имрӯзаро аз Тоҷикистони асри гузашта метавон ба кулӣ фарқ кард ва инкишофи онро мушоҳида кард. Аммо баҳс сари он аст, ки Тоҷикистони имрӯзаро аз Тоҷикистони 40-50 соли оянда бо кадом комёбиҳо, бо кадом сатҳи тамаддун ва ҳолати рушди устувор метавон дар тафовут қарор дод.

Бо назардошти ҳолати воқеии инкишофи фазои ҷаҳонӣ моро зарур аст, ки барои то андозае муайян намудани мавқеъ ба масъалаҳои зерин рӯ овардан ва назари хоса ба онҳо ҷиҳатҳои зеринро ба эътибор гирифтани аҳаммиятнок аст:

- барномаҳои стратегии инкишофи соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон кадом сатҳи дурнамои рушдро бояд муайян намоянд?;

- мазмуни асосии барномаҳои зиддибуҳрониро кадом масъалаҳо бояд ташкил диҳад?;

- самтҳои асосии ташаккул ва ихтиёрдорӣ кардани иқтисодии идеологӣ ва зеҳнӣ, ки дар шароити кунунӣ ва баъдинаи инкишофи равандҳои ҷаҳонӣ барои Тоҷикистон аҳаммияти муҳим дорад;

¹ Ниг.: Ҳамиди, А. Ҳадиси бедорӣ [Матн] / Ҳ. Ансорӣ. -Техрон, 2007. – С. 249.

- ворид шудани Тоҷикистон ба даҳаи сеюми асри нав, табдил шудани Тоҷикистон ба қудрати бузурги энергетикӣ ва назорати фазои энергетикӣ минтақа;

- дурнамои ҳифзи манфиатҳои геополитикӣ ва таъсири бештаре расонидан ба раванди сулҳоварӣ дар Афғонистон, ҳамкориҳои минтақавӣ. Муайян намудани стратегияҳои ҳамкориҳои Тоҷикистон бо диаспорияҳои миллӣ дар давлатҳои минтақа ва ҷаҳон амалӣ гарданд;

- кафолати талаботу манфиатҳои ҳаётан муҳими инсон ва шаҳрвандон.

Тамоюлҳои асосии инкишофи давлати муосир, ки бештари мавридҳо дар шакли интегратсия ва сепаратизм баромад мекунанд, ҳолати рушди устувори бештаре аз кишварҳои рӯ ба инкишоф, махсусан, Тоҷикистонро ҳалалдор мегардониданд. Аз як тараф, таҷовузҳои молиявӣ, таҳмилҳои фарҳангӣ тамаддунӣ, аз тарафи дигар бошад тасмим гирифтани акторҳои ҷаҳонӣ қабл аз давлат дар ҳалли масъалаҳои дохилӣ.

Г.Н. Зокиров қайд мекунад, ки ҳеҷ як ширкати транснатионалӣ ва ё ташкилоти байналмилалӣ пайдо нагардидааст, ки масъулияти номутаносиби инкишоф ва мушкилоти миллионҳо одамон ва минтақаҳою кишварҳои гуногунро ба душ гиранд¹.

Ҳолати бавучудомадаи инкишоф ҳукуматҳои миллиро маҷбур мекунад, ки ба бештаре аз саволҳо посух диҳанд. Махсусан, дар масъалаи бартараф намудани бухронҳои инкишоф. Муносибати мазкур хоси Тоҷикистон низ мебошад.

Дар “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” нигоҳи стратегӣ дар шакли муайян, ки Тоҷикистон дар соли 2030 кишвари дорой рушди устувор ва рақобатпазир аст. Аҳолии он аз сатҳу сифати арзандаи зиндагӣ бо имкониятҳои баробар барои татбиқи нури инсонӣ дар асоси баробарӣ, адолат ва эҳтиромгузорӣ ба шаъну шарафи инсон баҳра мебаранд, оварда шудааст².

¹ Ниг.: Зокиров, Г. Н. Давлат. Қисми 1 [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе: «Истеъдод», 2012. - С. 260 – 262.

² Ниг.: Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Матн]. – Душанбе, 2016. – С.8.

Таҳавулотҳои қиддии вазъи сиёсиву иқтисодии ҷаҳон, махсусан, дар давоми солҳои 2014-2022 ва қоҳишҳои суръати рушди иқтисодиёт, номутаносибии фазои сиёсии шарикони сиёсӣ ва тичоратии Тоҷикистон мушкилоти муҳим ба ҳисоб меравад.

Барномаҳои стратегии инкишофи соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон, пеш аз ҳама, ҳолати дурнамои рушдро бояд дар сатҳи зерин муайян намоянд:

- ҳолати ба амал омадани муносибатҳо ва равандҳои ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва дохилро ба эътибор гирифта, созгории муносибатҳоро дар оянда таъмин намоянд;

- соҳибхитиёрии сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ ва таъминоти иҷтимоиро дар ояндаи наздик ба вучуд оваранд;

- заминаҳои ҳуқуқӣ, эҳтироми қонун, шаъну шарафи инсон ва шаҳрвандонро ташаккул диҳанд;

- роҳҳои аз байн бурдани коррупсияро дақиқ муайян намуда, меъёри “давлат на харида ва на фурӯхта мешавад”-ро асос қарор диҳанд. Ҳар як хизматчиӣ давлатӣ хизмат кардан ба нафъи давлат ва миллатро ҳамчун ҳадаф қарор диҳад;

- масъулияти хизматӣ ва шаҳрвандиро амиқ дарк намудан ва дар амалияи ҷамъиятӣ истифода намудан.

Бухронҳо бештар дар шакли бухронҳои соҳавӣ ба вучуд омада, ҳолати инкишофи ин ва ё он соҳаи ҳаёти ҷамъиятиро хароб карда, аз байн мебаранд ва пеш аз ҳама, рушди мутаносибии иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, идеологӣ-мафкуравӣ, институтсионалии кишварро коста мегардонанд.

Хушбахтона, таҷрибаи таърихӣ на он қадар дури Тоҷикистон нишон медиҳад, ки тавонистааст воқеияти барномаҳои зиддибухрониро таъмин намояд. Бартараф кардани мочаро ва нокифоягии рушди иқтисодиёт мисоли мушаххас шуда метавонанд, аммо масъала ҷойи дигар аст. Дар таҳияи стратегияҳо ва барномаҳои зиддибухронӣ гарчанде ки таҷрибаи таърихӣ ба эътибор гирифта шавад ҳам, вале мувофиқ наомадани хусусият ва мазмуни мушкилоти ҳамин лаҳзаина ҳатто, ба хусусият ва мазмуни

мушкилоти як ё ду соли қаблӣ ҳатман ба эътибор гирифта шавад. Дар Тоҷикистон мазмуни асосии барномаҳои зиддибуҳрониро масъалаҳои зерин бояд ташкил диҳад:

- дарки андоза ва сатҳи ихтоси фазои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, идеологӣ-мафкуравӣ, амниятӣ ва институтсионалӣ аз ҷониби буҳрони бавучудомада;

- заминагузорӣ ба ташкили институтҳои рафъи буҳрон ва монешаванда барои бавучуд омадани он дар ояндаҳои дур ва наздик;

- тағйирпазирии муносибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ бо назардошти талаботу манфиатҳои ҳаётан муҳими миллӣ;

- тартиби дурусти ихтиёрдорӣ кардани захираҳо ва истифодаи ҳадафмандонаи онҳо;

- мутамарказгардонии мақсадҳо ва манфиатҳо;

- таснифоти мувозинатии манфиатҳо дар муносибатҳои хориҷӣ, ба эътибор гирифтани “суд” ва “зиёни” ҳамкорихо.

Давлат ва ҷомеа наметавонанд бе ба эътибор гирифтани ва ташаккул додани иқтидори идеологӣ ва мафкуравӣ рушди устувори худро таъмин кунанд. Таҷрибаи таърихӣ нишон додааст, ки давлат ва ҷомеае, ки дар ташаккул ва инкишофи иқтидори идеологӣ нақш нагирифта, онро ихтиёрдорӣ накардааст, дер вучуд дошта наметавонад. Иқтидори идеологӣ ва захираи бойи зеҳнӣ махсусияти асосии қудрат ба ҳисоб мераванд. Онҳо метавонанд ба нишондиҳандаҳои бузурге дар оянда оварда расонанд. Ташаккули иқтидори идеологӣ рақибии сиёсиро маҷбур мегардонад, ки дар бораи рақиб ҳарф зананд. Воқеияти инъикоси қудрат низ аз як тараф ҳамин аст.

Дар шароити кунунии инкишофи равандҳои ҷаҳонӣ барои Тоҷикистон ин ҳолат аҳаммияти муҳим дорад. Аз ин хотир, самтҳои асосии ташаккул ва ихтиёрдорӣ кардани иқтидори идеологӣ ва зеҳнӣ дар Тоҷикистон ҷиҳатҳои зерин бояд ташкил диҳанд:

- ташаккули механизми махсуси иқтидори идеологӣ;

- ғанӣ гардонидани захираи инсонӣ;

- чалби “мағз”-ҳо, ба эътибор гирифтани меъёри “мангар, ки кӣ мегӯяд – бишнава, ки чӣ мегӯяд, то битавонӣ аз “мағз” истифода барӣ”;

- ташаккули мафкураи миллӣ;

- мувофиқати мафкураҳо ба барномаҳои абарқудратҳои ҷаҳонӣ, ки моҳияти онро стратегияҳои “гузариш аз ишғоли марзҳо ба ишғоли мағзҳо” ва “истифодаи неруҳои худӣ бар зидди худӣ” ташкил медиҳад, ва ғ.

Дурнамои ҳифзи манфиатҳои геополитикӣ ва таъсире бештаре расонидан ба раванди сулҳоварӣ дар Афғонистон аз вазифаҳои муҳими сиёсати Тоҷикистонро ташкил медиҳад. Мавқеи геополитикии Афғонистон аз ҳар тараф ба манфиати сиёсӣ ва иқтисодии митақои Осиёи Марказӣ, бахусус, Тоҷикистон бояд истифода шавад. Баҳси Афғонистон танҳо баҳси минтақа набуда, дар он манфиатҳои гегемонҳои ҷаҳонӣ ба ҳам бар меҳӯрад. Аммо аз чанд ҷиҳат метавонад барои Тоҷикистон суботи Афғонистон манфиатовар бошад:

- интегратсияи миллӣ-фарҳангӣ;

- интегратсияи иқтисодӣ-иҷтимоӣ;

- интегратсияи сиёсӣ-географӣ;

- ба сифати “дарвоза” хизмат кардани Афғонистон баҳри интегратсияи иқтисодӣ ба кишварҳои Осиёи Ҷанубӣ ва Ҷанубу Шарқи Осиё;

- коста гардидани эҳтимолияти воридшавии амалҳои террористӣ;

- мусоидати ҳамкориҳо баҳри нобуд гардонидани интиқоли маводи муҳаддир ва ғ.

Авзои амнияти минтақои Осиёи Миёнаро нигариста, Афғонистонро ба сифати як “камарбанди” амниятӣ дар минтақа тавсиф намудан мумкин аст¹.

Таҷрибаи таърихӣ нишон додааст, ки дар бештари мавридҳо инкишофи сиёсӣ ва қудрат гирифтани давлатҳо аз таҳия ва амалӣ гардонидани стратегияҳои ҳамкориҳои давлат бо диаспорияҳои миллӣ вобастагии калон дорад. Принсипи “тақсим кардан ва ҳукронӣ намудан” гарчанде, ки пештар сиёсати забткоронаи империяҳо ва қудратҳои мустамликавиरो ташкил

¹ Ниг.: Бухрони Афғонистон ва амнияти минтақавӣ [Матн]: маҷмӯи мақолаҳо. - Душанбе: «Ирфон», 2014. – С. 27

карда бошад ҳам, дар замони муосир низ идомаи мантикии он ҷой дорад. Ин аз як тараф, агар мақсади идора кардани ҷаҳон бо роҳи осон бошад, аз тарафи дигар, аз байн бурдани ҳар гуна стратегияҳои ҳамкории милли, тамаддунӣ-фарҳангӣ хосияти асосии раванди глобализатсияро ҳамчун тарҳи муайян ифода мекунад.

Қисмати таркибии мазмуни Концепсияи сиёсати хориҷии Тоҷикистонро “мусоидат ба фаъолияти созанда ва қонунии ҷамъияти тоҷикон ва ҳамватанони бурунмарзӣ¹” ташкил медиҳад, ки моҳияти масъалаи мазкурро пурратар мегардонад. Тоҷикистон метавонад стратегияҳои ҳамкории сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоиро бо диаспорияҳои милли таҳия ва ба амал барорад. Мазмуни стратегияҳои ҳамкории бо диаспорияҳои милли дар давлатҳои минтақа ва ҷаҳон метавонанд чунин ҷиҳатҳоро фарогир бошанд:

- барқарор кардани равобити фарҳангӣ ва забонӣ, иқтисодию сиёсӣ;
- ҷустуҷӯи роҳҳои баҳамназдикшавии диаспораҳои милли ба ҳадафҳои сиёсати милли-давлатӣ;
- баланд бардоштани рушди худшиносии милли, баланд бардоштани ҳиси худшиносӣ ва ҳифзи ваҳдати Тоҷикистон;
- пуштибонии манфиатҳои Тоҷикистон.

Ҳамин тариқ, тамоюлҳои нави инкишофи ҷаҳони муосир аз ҳар тараф ба интегратсияи иқтисодӣ ва сиёсии минтақа ҳалал ворид месозанд. Аз дигар ҷиҳат ба инкишофи иқтисоди милли монеа мешаванд, зеро асоси устувории давлатро дар замони муосир таҳкими заминаи пуриқтисодӣ, ки барои таъмини беҳатарӣ дар дохили кишвар ва берун аз он зарур аст, ташкил медиҳад².

«Осиёи Марказии нав» ба монанди Осиёи асри XIX ва XX набояд бошад, ки Тоҷикистон мукамалкунандаи ҷуғрофиёи он аст. Тавсифҳои

¹ Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332. [Захираи электронӣ]. – URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/4255/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston> (санаи мурочиат 11.06.2022 с.)

² Ниг.: Шлычков, В. В. Об отдельных аспектах применения «ручного управления» органами российской государственной-муниципальной власти [Матн] / В.В. Шлычков, И.К. Киямов, С.М. Кулиш, Д.Р. Нестулаева, И.Г. Алафузов // Актуальные проблемы экономики и права. 2016. Т. 10. № 3 (39). - С. 39-54.

манфиатхоҳона нисбати минтақаи мазкур метавонад таъсири манфӣ расонад. Зб. Бжезинский «Осиёи Марказии нав»-ро ба Аврупои асри ХХ монанд мекунад, ки дар он ҷангҳои байнидавлатӣ бо шиддати баланд вучуд доштанд ва онҳо ба инкишофи худӣ давлатҳои минтақа монеъ мегардиданд¹. Ба андешаи ӯ, агар ҳолати мазкур воқеият пайдо кунад, сулҳ на танҳо дар минтақа, балки дар ҷаҳон зери хатар мемонад.

Хусусияти бархӯрдҳои сиёсӣ иқтисодии асри навинро низ бояд ба эътибор гирифт, ки онҳо бесарҳадӣ ва беинтиҳоиро дар ҳудудҳои ифода карда метавонанд. Раванди таҳияи сиёсати давлатӣ барои рушди устувор бояд дар сатҳи аниқ ва нуктасанҷона сурат гирад. Г. Н. Зокиров ҳангоми таҳия намудани сиёсати давлатӣ ба эътибор гирифтани ҷиҳатҳои махсусро муҳим шуморида, истифодаи технологияи муосир ва ратсионалиро дар раванди таҳияи сиёсати давлати барои инкишофи давлат ҳатмӣ медонад.²

Ҳамин тариқ, барои Тоҷикистон ва кишварҳои дигари минтақа дарки воқеияти амиқи раванду ҳодисаҳои инкишофи ҷаҳони муосир зарурати ҳатмӣ дорад. Метавон гуфт, ки барои устувории рушд якҷанд ҷиҳатҳои муҳимро ба эътибор гирифт:

- ратсионализм дар инкишофи муносибатҳои сиёсӣ-идоракунӣ;
- консенсус ва компромисс дар ба амал баровардани муносибатҳои дипломатӣ ва ба эътиборгирии манфиатҳои ҳаётан муҳим;
- назорати фазои виртуалӣ ва ҳимояи он аз таҳдидҳои иттилоотӣ;
- татбиқи амалии концепсияи “давлати иҷтимоӣ” ва “давлати ҳуқуқӣ”;
- қонеъкунии талаботи манфиатҳои шахрвандон ва ҳимояи ҳуқуқҳои онҳо;
- низомнокгардонии инкишофи стратегӣ.

§ 3. Фаъолияти сиёсии сохторҳои давлатӣ ва ғайриҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти таъмини бехатарӣ ва рушди устувор

¹ Ниг.: Бжезинский, Зб. Стратегический взгляд: Америка и глобальный кризис [Матн] / Зб. Бжезинский. - М., 2013. - С. 175.

² Ниг.: Зокиров, Г. Н. Донишномаи сиёсӣ. Ҷилди 3 [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе: «Андалеб - Р», 2015. - С. 9.

Дар шароит амалигардии сиёсати давлатӣ барои Тоҷикистон масъалаи муҳим ва аҳаммиятнок ин масъалаи таъмини беҳатарӣ, мустаҳкам намудани асосҳои рушди устувори ҷомеа, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон, таъмини беҳатарӣ ва рушди муносибатҳои ҷомеа, баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ва ҳимояи иҷтимоии аҳоли ба ҳисоб меравад. Масъалаҳои номбаршуда барои кишварҳои демократӣ, ки раванди инкишофро аз сар гузаронида истодаанд, масъалаи муҳим ба шумор мераванд.

Барои Тоҷикистони муосир, ки ҳадафи асосиро нигоҳ доштани шароити беҳатарии рушд ва устувори ҷомеа, бунёди ҷомеаи демократӣ ҳуқуқбунёду иҷтимоӣ ташкил медиҳад, масъалаи ташаккул ва инкишофи ҷомеа танзими тамоми муносибатҳо ба хоҳири расидан ба устувори инкишоф, инчунин тавоно гардонидани давлат дар ростои таҳдид ва хатарҳои ҷаҳони имрӯза хеле муҳиманд. Мавҷудияти омилҳои монешавандаи таъмини беҳатарӣ ва рушди устувори давлату ҷомеаи Тоҷикистон фаъолияти самаранок ва системавии тамоми таркиботи институтсионалии давлат ва ҷомеаро талаб дорад. Омилҳои монешаванда боиси тадриҷан таназзули арзишҳои сиёсӣ, истиқлолият, айнияти сиёсии шаҳрвандон, коҳиш ёфтани сатҳи амалигардии вазифаҳои давлатӣ дар самти инкишофи ҷомеа мегарданд.

Институтҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ барои ташаккули ҷомеаи устувори тоҷикистонӣ диққаташонро равона кардаанд. Институтҳои демократии давлатӣ беҳатарии инсон ва ҳуқуқи озодиҳои ӯ, ҷомеа ва давлатро арзиши олии тавсиф менамоянд. Давлати демократии Тоҷикистон дар самтгирии фаъолияти мутаносиби институтҳои ҷамъиятӣ, ки асоси таъмини беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеа мебошанд, мусоидат мекунад. Кафолатҳои ҳуқуқии таъмини онҳоро фароҳам оварда, дар санадҳои меъёрӣ ва қонунҳои асосӣ ҷой додааст. Ҳукумати конститсионӣ барои дар амал татбиқ кардани принципҳои ратсионализм барномаҳо тарҳрезӣ мекунанд. Ф. Фуқуяма вазифаҳои давлатро дар самти рушди устувор ва таъмини беҳатарӣ чунин тавсиф намудааст, ки дар фаъолияти стратегӣ ва концепсиявии давлату ҳукумати Тоҷикистон ишора гардидаат: вазифаҳои таъминоти иҷтимоӣ;

химояи иҷтимоии камбизоатон ва паст кардани сатҳи онҳо; қабули барномаҳои махсуси зидди камбизоатӣ; таъмини тартибот ва мудофия; таъмини тартиботи ҳуқуқӣ; ҳифзи солимии шаҳрвандон; таваҷҷуҳ ба пайомадҳои беруна; танзими манаполия (ҳокимият ва сармоядорони бузург); мубориза бар зидди носаҳеҳии иттилоот; таъмини суғуртаи иҷтимоӣ; маълумотнокӣ (баланд бардоштани сатҳи он); ҳифзи муҳити зист; танзими молиявӣ; антимонополизм дар муносибатҳои тиҷоратӣ; паст кардани сатҳи бекорӣ ва ғ¹.

Дар ростои таъмини бехатарӣ ва таҳкими заминаҳои асосии рушди устувор зарур аст, ки давлат ва ҷомеа се дараҷаи вазифа ва масъулиятҳоро ба сомон расонанд: аввал, минималӣ, ки таъмини фаъолият барои манфиати ҷамъият, ҳифзи қонун ва тартибот, танзими иқтисоди хурд (макроиқтисодӣ), ҳифзи саломатии ҷомеа, баланд бардоштани ҳифзи иҷтимоиро дар бар мегирад. Дуюм, миёна, ки ин гурӯҳи вазифаҳои давлатӣ таваҷҷуҳро ба пайомадҳои беруна бештар диққаташонро равона мекунад. Дар баробари ин, маълумотнокӣ, танзими монополия, мубориза бар зидди сатҳи бесаводии аҳоли, танзимоти молиявӣ ва ғайраро дар бар мегирад. Сеюм, сатҳи олӣ, ки он ба мустаҳкамкунии асосҳои институтсионалӣ, санадиву меъёрӣ, сафарбар намудани фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ барои рушди устувор, сиёсати протекционистӣ, баланд бардоштани қобилияти саноатӣ ва ҳарбӣ-саноатии давлат баҳри ҳифз аз таҷовузҳои низомӣ, тақвияти маърифати миллӣ ва давлатмехварӣ ва ғ. асос ёфтааст.

Иҷрои саросарии вазифаҳо давлат ва таркиботи институтсионалии ҷомеа давлату ҷомеаи Тоҷикистонро тавоно муаррифӣ мекунад. Дар замони муосир кишварҳои мавҷуданд, ки аз уҳдаи иҷрои вазифаҳои худ наметавонанд бароянд. Ба андешаи Ф. Фукуяма Миср дастгоҳи бехатарии дохилии устувор дорад, аммо аз уҳдаи танзими муносибатҳо намебарояд. Ё дар Мексика ва Аргентина ислоҳоти давлатӣ, сиёсати молиявӣ, бонкҳои

¹ Ниг.: Фукуяма, Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке [Текст]: [пер. с англ.] / Ф. Фукуяма. — М.: АСТ, 2006. — С. 9.

давлатӣ пешсафанд, аммо ҳифзи саломатӣ ва маълумотнокӣ, умуман, сатҳи хизматрасонии иҷтимоӣ дар ҳолати паст ва заиф қарор доранд¹.

Дар низоми иҷтимоӣ-ҷамъиятии Тоҷикистони муосир дар заминаи фаҳмиши мухталифи масъалаҳои тааллуқ ба рушди ҷомеаи умумибашарӣ таъмини ҳолати озодии инкишофи инсон ва риояи ҳуқуқ, ба эътибор гирифтани талаботу манфиатҳои он дар асоси он, ки масъали муҳим ба ҳисоб мераванд, мавриди омӯзиши васеъ қарор гирифтаанд. Алоқаманд бо ин масъалаҳо яке аз мушкилоти асосии давлатҳо, махсусан, давлатҳои рӯ ба инкишофи ин таъмини бехатарии инсон, ҷомеа, қонуният, тартиботи ҷамъиятӣ, нигоҳ доштани муътадили инкишоф мебошад, ки дар ҷойи аввал меистад. Масъалаи ташаккул ва мустаҳкам намудани фаъолияти давлат, мақомотҳои давлатӣ, ниҳодҳои ҷомеаи шахрвандӣ дар шароити махсусан Тоҷикистон аз бисёр ҷиҳат бо дарназардошти масъалаҳои буҳронии инкишофи ҷомеа, экстремизм, терроризм, қалобии инсон ва фӯрӯши он, коррупсия, гардиши ғайриқонунии мавоби муҳаддир ва яку яқбора ба амал омадани онҳо дар дохили давлатҳо, субминтақаҳо, минтақаҳо ва ҷаҳон рӯзмарра мегардад. Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар яке аз суханронӣҳои табрикоти чунин ишора намуда буданд, ки: “...Таҳрибкориҳои террористону экстремистон бори дигар нишон доданд, ки ҳама гуна давлати абарқудрат дар муқобили силоҳу ниятҳои бадқасдона очизӣ мекашанд”². Аз тарафи дигар, масъалаи коррупсия ва экстремизму терроризм барои Тоҷикистони рӯ ба инкишоф доғи рӯз ба ҳисоб меравад. “... Амалҳои коррупсионӣ ва экстремизми сиёсӣ динӣ метавонанд ҳар лаҳза ба амнияти давлатӣ ва бехатарии шахрвандон таҳдид намоянд...”³.

Тамоми институтҳои сиёсӣ дар бахши таъмини бехатарӣ ва рушди устуворро метавонем ба сифати субъекти бехатарӣ эътироф намоем. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи амният” субъекти бехатарӣ

¹ Фукуяма, Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке [Текст]: [пер. с англ.] / Ф. Фукуяма. — М.: АСТ, 2006. — С. 10.

² Паёми табрикӣ ба шарафи 57-солагии Иди Ғалаба бар фашизм [Матн]. [Захираи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6672> (санаи мурочиат: 10.08.2018 с.)

³ Зокиров, Г. Н. Системаи сиёсӣ: масъалаи руз ва дурнамои инкишоф [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе: “Истеъдод”, 2011. – С. 261.

чунин нишон дода шудааст: “...давлат мебошад, ки вазифаҳои худро дар ин соҳа ба воситаи мақомоти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ амалӣ менамояд. Шаҳрвандон ва ташкилотҳо, новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқиашон, субъектҳои таъмини амният ба шумор рафта, тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқии мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳрҳо ва ноҳияҳо, инчунин мақомоти худ идоракунии шаҳрак ва деҳот, ки дар доираи салоҳияташон дар ин соҳа қабул карда шудаанд, дорой ҳуқуқу уҳдадориҳо оид ба иштирок намудан дар таъмини амният мебошанд”¹. Дар баробари ин, давлат дар ростои фаъолияти ниҳодҳои ҷамъиятӣ ва шаҳрвандон дар бахши таъмини бехатарӣ ва рушди устувор, ҳимояи ҳуқуқӣ ва иҷтимоии онҳоро таъмин мекунад. Ин вобаста ба он шароитест, ки тағйирёбии босуръати геополитикӣ, геоиқтисодӣ ва технологияи ҷаҳони муосир дар назди кишварамон масъалаи таъмини бехатарӣ ва рушди устувори инсон, ҷомеаро бо чораҳои пешгирикунандаи таъмини бехатарии миллӣ мегузорад.

Заминаҳои асосии институтсионалии таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистониро метавонем ба ду гурӯҳ тақсимбандӣ намуд:

- институтҳои давлатӣ;
- институтҳои ғайридавлатӣ-ҷамъиятӣ.

Дар маҷмӯъ, онҳоро системаи таъмини бехатарӣ ва рушди устувори давлат номидан мумкин аст.

Институтҳои давлатиро низоми давлатии таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ зикр намудан мумкин аст, ки он дар асоси қонунгузорӣ ва сиёсати ягонаи таъмини бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон тамоми мақомотҳои давлатӣ, мақомотҳои мудофиавию ҳарбикунонидашуда, мақомотҳои муборизабарандаи зидди таҳдиду хатарҳо ба бехатарии миллӣ ва рушди устувор, мақомоти мубориза бар зидди

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи амният” [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2011. - №6. м. 434; 2014. -№11. м. 646; 2016. - №3. м. 136. [Манбаи электронӣ] // URL: <https://majmilli.tj/конуни-ҷт-дар-бораи-амният/> (санаи мурочиат: 03.06 2022 с.)

терроризм ва экстремизм, чолишҳо ва ҳаракатҳои иртиқоиву канора, коррупсия, маводи нашъаовар, молия, вазорату идораҳои дар бахши иқтисод, илм, маориф, тандурустӣ, экология, фарҳанг ва ғайраро дар бар мегирад.

Тамоми институтҳои ҷамъиятие, ки ба таркиботи институтсионалии ҷомеаи шаҳрвандӣ, новобаста аз шакли фаъолияти соҳавиашон шомиланд, ба сифати низоми ҷамъиятӣ ва ғайридавлатии таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ эътироф мегарданд.

Фаъолияти ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар таъмини бехатарӣ ва рушду устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ. Дар шароити мушкилотҳои нави низоми бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ афзоиши фаъолияти бахши ғайридавлатии институтҳои ҷамъиятӣ-иҷтимоии давлати миллии Тоҷикистон ба назар мерасанд. Асосан, ин низом кӯшиш мекунад, ки фаъолияти шаҳрвандон ва гурӯҳҳоро муташаккил сохта, дар таъмини бехатарӣ мавқеи анъанавии давлатро аз байн барад. Таҷрибаи сиёсӣ-амалии таъмин кардани бехатарӣ ва инкишоф дар баъзе давлатҳои миллии нишон медиҳад, ки онҳо кӯшиш ба харҷ медиҳанд, то мавқеи анъанавии худро дар бахши рушди устувор ва бехатарӣ нигоҳ доранд. Аммо барои Тоҷикистон ба сифати давлати муосири демократӣ зарурияти тақвияти ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ташаккулу мустаҳкамкунии низоми ғайридавлатии таъмини бехатарӣ ва рушду устувор ҳатмист. Низоми ғайридавлатии таъмини бехатарӣ ва рушду устувор ба сифати занҷири пайвасти системаи институтсионалии таъмини бехатарӣ ва рушду инкишофи Тоҷикистон ва ҷомеаи тоҷикистонӣ баромад мекунад. Ба андешаи Т. Каротерс, «фаъолияти дурусти созмонҳои ғайридавлатӣ нерӯи давлатро заиф намегардонад, балки қувват медиҳад»¹. Ниҳодҳои давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ якҷоя дар ташаккули сиёсати давлатӣ дар самти таъмини бехатарӣ ва рушди устувор метавонанд ба дастовардҳои бештар муяссар гарданд. Чунин нуктаҳо дар “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” ифода

¹ Carothers, T. The Concept of Civil Society Is a Recent Invention [Text] / T. Carothers [Electronic resource] URL: <https://carnegieendowment.org/pdf/CivilSociety.pdf> ((application date:03.01.2023.))

ёфаанд ва Тоҷикистон мавҷудияти ҷомеаи шаҳрвандӣ, ташаккул ва мустаҳкамии таркиботи институтсионалии он, ҳамкорӣ бо давлат ва ниҳодҳои гуногуни давлатӣ дар баҳши таъмини бехатарӣ ва рушди устуворро роҳи муваффақтари инкишофи ҷомеа ва давлат медонад. “...Фаъолияти ниҳодҳои мазкур дар низоми миллии баҳодихӣ ва ояндабинии рушд, муайянсозии вазифаҳои кутоҳмуҳлат ва дарозмуҳлат ва мутаносибан нақшаҳои татбиқи онҳо асос меёбад”¹.

Метавон гуфт, ки агар давлат ва мақомотҳои давлатӣ сиёсати ҷомеаи шаҳрвандӣ пуштибонӣ кунанд ва бо онҳо ба низоъҳои ошкоро ворид нашавад, қадами муваффақро дар таъмини бехатарӣ ва рушди устувор гузоштааст. “Бо мақсади иҷрои вазифаҳои гузошташуда шартҳои асосии рушди минбаъда инҳо мебошанд: ... (3) ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ ба раванди рушд»².

Таҷрибаи ҷаҳонии ҳамкориҳои давлат ва ҷомеаи шаҳрвандиро таҳлил намуда, М.Б. Горний ба чунин хулоса меояд, ки «ба вучуд овардани муносибатҳои аниқ муайяишуда ва шаффоф байни онҳо боиси ҷалб намудани аҳоли ба инкишоф ва амалӣ гардондани ташаббусҳои ҷамъиятию сиёсӣ мегардад»³. Метавон гуфт, ки дар шароити муосири инкишофи Тоҷикистон яке аз ин ташаббусҳо таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ба ҳисоб меравад.

Ҷомеаи шаҳрвандӣ ба бехатарии шахсият ва умуман, давлат таъсири мусбат мерасонад. Он дар ҷаҳони муосир субъекти таъминкунандаи бехатарӣ буда, дар атрофи худ фазои нави иҷтимоӣ-сиёсиро ташкил медиҳад, манфиату ниёзҳои ҷамъиятӣ-фардии шаҳрвандонро ҳифз мекунад. Агар робитаи мутақобилаи давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ канда шавад, механизми дақиқи ҳуқуқӣ надошта бошад ва бархӯрди онҳо тавассути

¹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Матн]. – Душанбе, 2016. – С. 5.

² Дар ҳамон ҷо. – С. 12.

³ Горний, М.Б. Взаимодействие некоммерческих организаций и органов власти: сравнительный анализ законодательства [Текст] / М.Б. Горний // Журнал исследований социальной политики. 2010. Т. 9. № 2. – С. 225.

институтҳои демократӣ ҳал нашавад, бехатарии шахс ва ҷомеа зери савол меравад.

Ҳар як ниҳоди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар заминаи манфиатҳои табақаи муайни ҷомеа ташаккул ёфта, вазифаи мушаххасро иҷро менамояд. То кадом андоза ташаккул ёфтани ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва дар кадом сатҳ иҷро гардидани вазифаҳои онҳо аз рушди демократия ва низоми демократӣ вобаста аст. Ҷомеаи шаҳрвандӣ маҷмуи ташкилотҳо ва институтҳои ҷамъиятӣ, маҷмуи муносибатҳои байнишахсӣ, оилавӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодиву мадания мебошанд, ки дар миёни одамон ва умумиятҳои иҷтимоӣ ба амал бароварда шуда, берун аз доираи фаъолияти мақомоти давлатӣ мавҷудияти худро нигоҳ медорад ва ифодакунандаи манфиатҳои шахсӣ ва гурӯҳӣ мебошад. Ҷомеаи шаҳрвандӣ фаъолиятҳои иҷтимоии аҳолии як ҳудуди муайян буда, дар соҳаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ маишӣ дар асоси меъёрҳои худтанзимнамоӣ, худидоракунии, баробарии шахсӣ ва арзишҳои анъанавӣ ташаккул меёбад¹.

Одатан, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ба таъмини бехатарӣ ва рушди устувори шахс, ҷомеа ва давлат тавачҷуҳи бештар зоҳир намуда, дар ин самт вазифаҳои зеринро иҷро менамоянд: ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон, ҳимояи манфиатҳои ҷамъиятӣ, ташаккули афкори ҷамъиятӣ, ҷалби шаҳрвандон барои таҳкими пояҳои бехатарии шахс, ҷомеа ва давлат, дастгирӣ намудани сулҳу субот ва ризоияти миллӣ, мубориза бо мушкilot ва хатарҳои нобаробарии иҷтимоӣ ахлоқӣ, мубориза бо коррупсия, бемасъулияти хидматӣ ва мубориза бо амалҳои ғайриқонунӣ, рушди маданияти шаҳрвандӣ ва айнияти сиёсӣ-давлатии шаҳрвандон, пешгӯӣ намудани ба вучуд омадани таҳдид ва хатарҳо, бухронҳои инкишоф, баамалоии низоъҳо ва муҳолифатҳо, огоҳонидани ҷомеа аз эҳтимолии рушди номутанисибии муносибатҳо ва соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ ва ғ.

¹ Ниг.: Сафарализода, Х.Қ. Ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва нақши онҳо дар таъмини амнияти миллӣ [Матн] / Х.Қ. Сафарализода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ «Нақши институтҳои сиёсӣ дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ» (12 декабри соли 2018.). –Душанбе, 2018. –С. 215.

Дар айни замон дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъияти Тоҷикистон дигаргуниҳои ҷиддӣ ба амал омада истодаанд, ки онҳо ба нақши рӯзафзунӣ ҳамчун қисми таркибии низоми ягонаи таъмини беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ таъсир мерасонанд. Сарфи назар аз он, ки давлат субъекти асосии таъмини беҳатарии миллӣ ба ҳисоб меравад, дар соҳаи ҳифзи манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат нақши ниҳодҳои ғайридавлатӣ – ҷомеаи шаҳрвандӣ бояд бештар ба назар расад. Чунон ки И.Е. Андреевский қайд мекунад: «Воқеияти давлатҳои муосир, ки аз давлатҳои пешин, аз ҷумла бо беҳтар шудани шароити беҳатарӣ, амнияти озоиштагӣ фарқ мекунанд, нишон медиҳад, ки фаъолияти давлат дар роҳи муҳайё намудани ин шароитҳо аз ҷиҳати гуногуншаклӣ ба як ҳуди давлат ва ҳукумат тамоман имконнопазир аст. ...дар нигоҳ доштани беҳатарӣ ва инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ фаъолияти неруҳои бахши хусусӣ, иттиҳодияҳо, ҷамъиятҳо, ташкилотҳои гуногун аҳаммиятнок буда, бештар мегарданд»¹.

Фаъолияти ниҳодҳои ғайридавлатӣ, ки системаи ҷомеаи шаҳрвандиро ташкил медиҳанд, дар асоси қонун ва санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад. Оиннома ва стратегияи рушди онҳоро бояд ба стратегияи рушди устувори Тоҷикистон мувофиқ кунонида, ҳамбастагӣ ва шароити муборизаи дастаҷамъонаро бар зиди хатар ва таҳдидҳо, монетаҳои инкишофи ҷомеаи тоҷикистонӣ муайян намуда бошанд. Тоҷикистон ҳамчун давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд қафолати фаъолияти онҳоро фароҳам овардааст. Ва аҳаммияти онҳоро барои инкишофи ҷомеаи тоҷикистонӣ назаррас арзёбӣ мекунад. “Ҷомеаи шаҳрвандӣ дар татбиқи Стратегия, барои гузариш ба самти рушди индустриалию инноватсионӣ заминаву шароити мусоид муҳайё мекунад”².

Барои Тоҷикистон таҳкими неруи институтсионалии ғайридавлатии таъмини беҳатарӣ ва рушди устувор зарурати ҳатмиро касб мекунад. Дар

¹ Андреевский, И. Е. Полицейское право. Основные начала административного права. Российское полицейское (административное) право: конец XIX — начало XX века [Текст]: хрестоматия / И.Е. Андреевский // сост. и вступит, ст. Ю. Н. Старилова. - Воронеж, 1999. - С. 49.

² Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Матн]. – Душанбе, 2016. – С. 22.

“Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030” таҳкими неруи институтсионалии кишвар ҳамчун асоси инкишофи устувори Тоҷикистон таъриф дода шудааст.

Барои Тоҷикистон дар шароити муосири инкишофи низоми идоракунии давлатӣ бухрони аз ҳама хатарноктар, ки метавонад пояҳои давлатдориро коста гардонад, коррупсия мебошад. Саволе ба миён меояд, ки неруи институтсионалии ҷомеаи шахрвандӣ метавонад дар аз байн бурдани ин зухуроти номатлуби инкишофи ҷомеа ва давлати Тоҷикистон мусоидат кунад? Ғайр аз ин, дар самти таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон, дараҷаи риоя гардидани принципҳо ва меъёрҳои демократияи намояндагӣ таъмини ниҳодҳои ҷомеаи шахрвандиро зарур мешуморем, ки ҳадафи стратегияи рушди Тоҷикистон бошад: “...механизмҳои ҳамкории бахши давлатӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ бо иштироқи шуроҳои ҷамъиятӣ ва дигар сатҳҳои машваратӣ дар мубориза бо коррупсия ба таври васеъ истифода мешаванд...”¹.

Барои таъмин намудани ҳамоҳангсозии ҳамкории ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор дар масоили таъмини бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон, бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Шӯрои миллии рушди назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд, ки он стратегияи умумии ислохотро муайян мекунад. Бо мақсади таъмин намудани ҳамкорӣ байни мақомоти давлатӣ, бахши хусусӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ дар амалисозии “Стратегияҳои рушди кишвар” таъсис дода шудааст, вале тасмимҳои дигари институтсионалӣ ва санадиву меъёрӣ, фаъолияти воқеии ҳокимияти давлатӣ дар ин самт зарур аст. Иштироқи ҷомеаи шахрвандӣ ҳамроҳ бо давлат дар таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ як навъ амалӣ гардидани концепсияи бехатарии дастаҷамъонаро дар дохили кишвар фароҳам меорад, ки самаранок аст.

Дар Тоҷикистон зарур аст, ки яке аз вазифаҳои оинномавӣ ва барномавии ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, иттифоқҳои касаба ва

¹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Матн]. – Душанбе, 2016. – С. 32.

дигар ташкилотҳои ҷомеаи шаҳрвандиро таъмини бехатарӣ, муқобилият ба таҳдид ва хатарҳои хусусияти иҷтимоӣ-маданӣ, сиёсӣ-иқтисодӣ, нигоҳдоштани истиқлолияти сиёсӣ ва сохтори конституционии давлат, ҳифзи талаботу манфиатҳои ҳаматарафаи одамон, рушди инсон, ҷомеа, давлат ва ғ. ташкил диҳад. Чунин муқарарот дар “Оинномаи Ҳизби халқии демократии Тоҷикистон” ишора гардидаст, аммо масъалаҳои бештареро дар бар намегирад: “Ҳизб барои иттиҳоди неруҳои солими ҷомеа, бо мақсади зина ба зина баланд бардоштани некуахлоқии халқ, рушди иқтисод дар заминаи пешрафти шаклҳои гуногуни моликият, таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон таъсис ёфта, баҳри дар амал татбиқ сохтани ин ҳадафҳо кӯшиш менамояд”¹.

Ҳамин тариқ, институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон метавонанд сохторҳои гуногуни бехатарии ҷамъиятиро ташкил диҳанд, ки ҳамчун унсурҳои таркибии системаи таъмини бехатарии миллӣ ва рушди устувор баромад мекунад. Системаи институтсионалии давлатии таъмини бехатарӣ ва рушди устувор наметавонад ҳамаи соҳаҳоро фаро гирад. Он, пеш аз ҳама, бехатарии давлатӣ-манфиати давлатро ҳифз мекунад. Сохторҳои иқтисодӣ дар шароити иқтисоди бозоргонӣ, сохторҳои иҷтимоӣ-ҷамъиятӣ аз воситаҳои худмуҳофизатӣ истифода мебаранд. “Рушди инсонӣ дар Тоҷикистон аз он вобаста аст, ки созмонҳои ғайридавлатӣ чӣ гуна метавонанд одамонро муттаҳид кунанд ва ба онҳо дар амалӣ сохтани зарфиятҳои худ кумак кунанд. Имрӯз дар Тоҷикистон ҳудуди 200 созмони ғайридавлатӣ фаъолият доранд. Фаъолияти онҳо қариб тамоми соҳаҳоро дар бар гирифта, масъалаҳои ҳифзи иҷтимоии аҳоли, масъалаи илмомӯзии ҷавонон, тандурустӣ, экология, баробарии гендерӣ, инчунин масъалаҳои таъмини бехатарӣ ва ҳуқуқи инсонро дар бар мегиранд”².

Мансубияти ин ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба ин ё он соҳаи ҳаёти иҷтимоӣ низ таъсир мерасонад. Ҳизбҳои сиёсӣ, асосан, дар соҳаи сиёсат

¹ Оинномаи Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон. Мақсад, вазифаҳо ва усулҳои асосии фаъолияти ҳизб [Матн]. [Манбаи электронӣ] URL: <https://hkhdtkhatlon.tj/view-page.php?view=3> (санаи мурочиат: 08.01.2023 с.)

² Исаев, У.У. Неправительственные организации и политические изменения в Республике Таджикистан [Текст]: автореферат ... кандидата политических наук: 23.00.02 / У.У. Исаев, - Душанбе, 2014. – С. 19.

фаъолият мекунад. Саъю кӯшиши онҳо ба ҳимояи якпорчагӣ, соҳибхитиёрӣ ва бехатарии давлат, демократикунонии низоми сиёсӣ, ба даст овардани суботи иҷтимоӣ ва сиёсӣ, татбиқи пурраи ҳуқуқу озодиҳои шахрвандон, ҳифзи онҳо аз худсарии бюрократия, низоми барпо намудани тартиботи қонунӣ дар ҷомеа дар асоси инсондустӣ ва адолат нигаронида шудааст. Агар ҳизби сиёсӣ дар мубориза барои ҳокимият ё таъсир ба он ба амалҳои таҳрибкорӣ ё террористӣ даст занад, он гоҳ на танҳо бо муҳолифони сиёсии худ, давлат, балки бо ҷомеаи шахрвандӣ низ даргир мешавад. Муносибатҳои ҷамъиятӣ ва характери устувори инкишофи прогрессивии онҳо ба манфиати ҷамъият ва озодии шахс бояд равона карда шуда бошад.

Иттифоқҳои эҷодӣ ба соҳаи маънавӣ таъсир расонда, онро аз таъсири хатарҳои ба урфу одатҳои халқи Тоҷикистон муҳофизат мекунад. Иттифоқҳои касаба манфиатҳои меҳнатқашонро дар соҳаи меҳнат ва маишӣ ҳимоя мекунад. Ҷамъиятҳои мудофиавӣ-оммавӣ ба ташаккули неруи ҳарбии муҳофизони Ватан бояд ҳисса гузоранд. Ташкилотҳои ҳифзи ҳуқуқ шахрвандонро ба муҳофизати тартиботи ҷамъиятӣ, муборизаи зидди ҷинояткорӣ ҷалб мекунад. Иттиҳодияҳое, ки дар соҳаи муносибатҳои байнимиллӣ амал менамояд, дар тасавуроти шахрвандон ҳисси боварӣ ва дӯстиро нисбат ба халқҳои гуногуни мамлакат бедор месозанд. Ҷамъиятҳои фарҳангию маърифатӣ баланд бардоштани фарҳангии аҳолиро таъмин намуда, фаъолияти онро дар муқобила бо таъсири псевдофарҳангҳо (фарангҳои сохта) ва ҳаракатҳои зиддифарҳангӣ ҳавасманд мекунад. Иттиҳодияҳо, фондҳои ба иқтисодиёт алоқаманд тараққиёти низоми иқтисодиро ба талаботи ҷамъият, қонеъ гардондани эҳтиёҷот ва манфиатҳои одамон ба роҳ монанд. Ташкилотҳои хайрия ба ниёзмандон ёрӣ расонанд, ташкилотҳои динӣ ба ташаккули ахлоқи баланди шахрвандон таъсир расонанд, аз зухуроти нарасидани маънавият, шомилшавии ҷавононро ба ҳаракатҳои иртиҷоии динӣ, терроризму экстремизми динӣ пешгирӣ намояд, ки ин ҳам онҳо ва ҳам тамоми ҷамъиятро аз оқибатҳои харобиовари бархӯрдҳои динӣ-идеологӣ эмин нигоҳ медорад.

Фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ дар таъмини беҳатарӣ ва рушду устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ. Таквияти асосҳои институтсионалии низоми ҳокимияти давлатӣ барои таъмини беҳатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон заминаи муҳим ба ҳисоб меравад. Ҳолати бавучудомадаи вазъияти сиёсии минтақа ва ҷаҳон, шаклгирии раванду ҳаракатҳои иртиқоиву канора, васеъ гардидани доираи амали гуруҳҳо ва ташкилотҳои трансҷиноӣ, экстремистиву террористӣ, зери хатар мондани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, пайдоиши псевдофарҳангҳо, одамрабӣ ва фурӯши онҳо, бемориҳои сироятӣ, хатарҳои табиӣ-экологӣ, мушкилоти рушди ҳаёти иҷтимоӣ, тағйироти иқлим, дар ростои дигаргуншавӣ қарор гирифтани низоми муносибатҳои байналмилалӣ ва ғайра масъулияти бешатареро дар мустақамкунии фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ талаб мекунад. Вақтҳои охир дар Тоҷикистон ба зарурати пурзӯр намудани тадбирҳои таъмини беҳатарии миллии мамлакат аҳаммияти калон дода мешавад. Ба ин на танҳо мақоми махсус ва ваколатдори сохторҳое, ки барои таъмини беҳатарӣ дар давлат пешбинӣ шудаанд, балки дар маҷмӯъ, самтҳои сиёсати давлатӣ шаҳодат медиҳанд. Масалан, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» омадааст, ки таъмини беҳатарии миллии шартҳои асосии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақил ва соҳибихтиёр мебошад¹.

Ниҳодҳои давлатӣ системаи давлатии таъмини беҳатарӣ ва рушди устувори давлатиеро мемонанд, ки бояд фаъолияти стратегӣ ва доктринавӣ дошта бошанд. Чунин шаклгирии фаъолияти онҳо қудрати дар ростои хатару таҳдидҳои ҷаҳони навин истодани Тоҷикистонро бештар мегардонад.

Ҳамбастагии низоми давлатӣ ва ғайридавлатии таъмини беҳатарӣ ва рушди устувор Тоҷикистон ва ҷомеаи тоҷикистониро аз ҳар гуна таҳдиду хатар, бумбастҳои роҳи инкишоф ва дурнамои рушд метавонад ҳимоя намояд. Онҳо низоми комили рушди Тоҷикистони муосирро ба беҳатарии ҷомеа таъмин менамояд. Масалан, дар “Стратегияи миллии рушди

¹ Ниг.: Холов, Х.К. Проблемы национальной безопасности Республики Таджикистан в контексте вызовов и угроз современности [Текст]: Монография / Х.К. Холов. – Душанбе, 2017. – С. 65-66. (- 163 с.)

Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030” чунин мақсад ва ҳадафҳои институтсионалии таъмини бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон ишора гардидааст: “... Бо ин мақсад бояд иқтисодии ниҳодҳои давлатӣ таҳким дода шуда, низоми ҳамкорӣ бо бахши хусусӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва шарикони рушд тақвими дода шавад. Таҳкими минбаъдаи ҳокимияти судӣ, тақмили раванди судӣ, баланд бардоштани нақши суд дар ҳифзи ҳуқуқи озодаҳои инсон ва шаҳрванд, ҳифзи ҳуқуқҳои молу мулкӣ, ҳимояи манфиатҳои давлат, таъмини волоияти қонун ва адолат самтҳои муҳими рушд ва таҳқимдихии давлатдорӣ мардуми тоҷик мебошад”¹.

Ҷаъолияти низоми давлатии таъмини бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистонро метавон аз рӯи манфиатҳои миллӣ, дараҷаи зоҳиршавии онҳо ва роҳу воситаҳои ҳимояи онҳо муайян намуд. Ғайр аз ин, сохтори институтсионалии таъмини бехатарӣ ва рушди устувори давлати Тоҷикистонро дар асоси қонунгузорӣ ва сиёсати давлатӣ дар соҳаи таъмини бехатарӣ, ваҳдат, сулҳу осоиштагӣ, нигоҳ доштани истиқлолият ва якпорчагии кишвар ва ғайра муайян намудан мумкин аст. Сиёсати давлатӣ дар соҳаи таъмини бехатарӣ ва мустақкам намудани заминаҳои рушди давлат ва ҷомеаи Тоҷикистон дорои самтҳои ҷаъолияти зерин мебошад:

- таҳқиқномаӣ ва муайянномаии манфиатҳои ҳаётан муҳими шахс, ҷомеа ва давлат;

- дарки афзалияти мақсадҳои миллӣ дар самти таъмини бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон;

- муайянномаӣ ва баҳодихии таҳдид ва хатарҳо ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори кишвар;

- интиҳоби дуруст ва истифодаи технологияи самарабахш баҳри ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва таъмини бехатарии ҷомеаи тоҷикистонӣ;

- ташаккули воситаҳо ва механизмҳои мувофиқи аз байнбарии таҳдид ва хатарҳо.

¹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Матн]. – Душанбе, 2016. – С. 33.

Асосан, давлат ҳамчун институт ва субъекти аввалиндараҷаи таъмини бехатарӣ ва рушди устувор доништа мешавад. Чунин эътирофномаи конституционӣ аз ҷониби давлати Тоҷикистон низ вучуд дорад. Масалан, дар моддаи 7-уми Конститутсия ишора шудааст, ки: “...Сохибхитиёрӣ, истиқлолият ва тамомияти арзии Тоҷикистонро давлат таъмин менамояд...”¹. Аз ҳамин сабаб, низоми давлатии таъмини бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистонро тамоми мақомотҳои таркибии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти қонунбарор, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва сохтори он, мақомти судӣ ва ҳамаи он мақомотҳои, ки сиёсати давлатӣ ва вазифаҳои давлатро дар самти таъмини бехатарӣ ва рушди устувор амалӣ мекунанд, ташкил медиҳанд.

Ҷаъолияти низоми давлатии таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистониро дар асосии самаранок амалӣ гаштани вазифаҳои онҳо метавон муайян намуд. Дар қонунгузори Тоҷикистон вазифаҳои низоми таъмини бехатарӣ чунин ишора гардидааст²:

- пешбинӣ, ошқор ва пешгирӣ кардани таҳдидҳои дохилӣ ва берунӣ ба манфиатҳои ҳаётан муҳими объектҳои бехатарӣ;

- таҳия ва амалӣ намудани маҷмуи тадбирҳои таъҷилӣ ва дарозмуддати пешгирӣ кардан ва аз байн бурдани ин таҳдидҳо;

- ташкил намудан ва дар ҳолати омодабош нигоҳ доштани қувваҳои воситаҳои таъмини бехатарӣ;

- идора намудани қувваҳои воситаҳои таъмини бехатарӣ дар шароити ҳамарӯза ва ҳолатҳои фавқулода;

- амалӣ намудани маҷмуи тадбирҳои барқарор кардани қори муътадили объектҳои бехатарӣ дар минтақаҳои, ки дар натиҷаи ба миён омадани ҳолатҳои фавқулодда зарар дидаанд;

- иштирок дар таъмини бехатарии умумӣ ва минтақавӣ мувофиқи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон.

¹ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забони тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – С. 6.

² Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи амният” [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2011. - №6. м. 434; 2014. -№11. м. 646; 2016. - №3. м. 136.

Дар “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” давлат, тамоми ниҳодҳои сиёсату ҳуқуқии давлатӣ, низоми идоракунии давлатӣ, низоми ягонаи рафъи таҳдид ва хатарҳо, ҳолатҳои ғавқулода ҳамчун низоми таъмини беҳатарӣ ва рушди устувори кишвар ишора карда шудаанд. Фаъолияти онҳоро дар самти ҳимояи манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат, рушди иқтисодиву иҷтимоӣ, сиёсӣ ва маданӣ, рушди босуботи ҷомеаи тоҷикистонӣ зарурӣ медонанд. “... Ниҳодҳои сиёсату ҳуқуқӣ, аз ҷумла низоми судӣ, шароитҳои мусоидро барои рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ фароҳам оварда, ҳифзи самарабахши ҳуқуқҳои молу мулкӣ ва инсониро таъмин менамоянд, низоми идоракунии давлатӣ дараҷаи баланди амнияти иқтисодиро таъмин намуда, рушди босуботи иҷтимоӣ иқтисодии кишварро таъмин менамояд. ...Низоми ягонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои ғавқулода таҳия ва тасдиқ мегардад, нақшаи қолабии миллии ҷиҳати омодагӣ ба офатҳои табиӣ ва эътино ба онҳо ҷорӣ мегардад...”¹.

Мақоми асосиро дар таркиботи институтсионалии низоми давлатии таъмини беҳатарӣ баҳри андешидани ҷораҳои ғаврӣ дар ростои таҳдид ва хатарҳо Кумитаи давлатии амнияти миллии мебозад. Доираи салоҳият ва вазифаҳои онро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон” муайян менамояд. Фаъолияти мақоми мазкури давлатӣ тибқи муқарароти қонунӣ ба ҳотири иҷрои вазифаҳои зерин ба амал бароварда мешавад²:

- ҳифзи истиқлолият ва тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъмини беҳатарии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ-стратегӣ, илмӣ-техникӣ, иттилоотӣ ва экологӣ;

- додани маълумот ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо супориш ба мақомоти давлатии дахлдор ва дигар ташкилот вобаста ба масоили ҳолати беҳатарии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

¹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Матн]. – Душанбе, 2016. – С.40.

² Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон». [Матн] // Ахбори маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2008. - №3. - м.183; 2011. - №6. -м. 457; 2013. - №7. – м. 513. - №12. –м. 886; 2014. -№11.-м.654; 2015. - №7-9. – м. 701; 2016. - №3. – м. 138.

- таҳия ва амалӣ намудани чорабиниҳо барои мусоидат ба мақомоти давлатӣ ва дигар ташкилот дар татбиқи чораҳои рушди сиёсӣ, иқтимоию иқтисодӣ ва илмию техникии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- дар доираи ваколатҳои худ ташкил ва амалӣ намудани разведкаи хориҷӣ;

- огоҳонӣ, ошкоркунӣ ва пешгирии фаъолияти разведкавӣ, зараровар ва дигар фаъолияти душманонаи хадамоти махсус ва ташкилоти давлатҳои хориҷӣ, инчунин шахсони алоҳида, ки барои расонидани зарар ба бехатарии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон равона карда шудаанд;

- дар доираи ваколатҳои худ мубориза бурдан бар зидди терроризм, ҷинояткориҳои муташаккилона, қочоқ, муҳочирати ғайриқонунӣ, муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо, силоҳ, маводи атомӣ ва қисматҳои онҳо, инчунин дигар объектҳои назорати содиротӣ;

- мубориза бо ҳуқуқвайронкуниҳо, ҷиноятҳои коррупсионӣ ва иқтисодии хусусияти коррупсионидоштаи ба ҷиноятҳои тафтишоташон тобеи мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманд;

- огоҳонӣ, ошкоркунӣ, пешгирӣ ва кушодани ҷиноятҳои, ки таҳқиқ ва тафтиши пешакии онҳо мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба салоҳияти мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд;

- татбиқи ваколатҳои пешбининамудаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи сирри давлатӣ;

- таъмини мақомоти давлатӣ ва дигар ташкилот бо алоқаи ҳукуматӣ ва оперативӣ, инчунин ташкил ва таъмини бехатарии криптографӣ ва муҳандисӣ-техникии алоқаи рамзӣ ва махфӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташкилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар хориҷи ҷумҳурӣ воқеанд, бурдани назорати давлатӣ аз болои ин фаъолият;

- муайян ва дар амал татбиқ намудани тартиб ва тарзу усулҳои гузаронидани таҳлили хавфҳои коррупсия дар мақомоти амнияти миллии;

-таъмини ҳифзи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хушкӣ, фазо, дарёҳо, кӯлҳо ва обанборҳо, инчунин дар нуқтаҳои гузаргоҳи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғ.

Дар баробари ин, фаъолияти ин мақоми бевоситаи ваколатдори давлатӣ дар соҳаи таъмини беҳатарӣ дорои самтҳои фаъолияти тибқи қонун муқаррарнамуда низ мебошад, ки ҳадафи онҳоро таъмини низоми беҳатарӣ, мустаҳкамноии он, ташкили шароит барои рушди устувори кишвар, саодати ҷомеаи тоҷикистонӣ ва Тоҷикистони ҷавон ташкил медиҳад.

Тамоми мақомоти давлатӣ таъмини беҳатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон дар заминаи ду ҳадафи стратегӣ бояд фаъолият кунанд, ки онҳо дар “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”¹ ишора гардидаанд. Ҳадафи якуми стратегӣ бо мақсадҳои сиёсати беруна мувофиқ карда шудаанд, ки дар оянда бояд ба фароҳам овардани шароити берунаи мусоидаткунандаи рушд, таҳкими пояҳои давлатдорӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳо, манфиатҳои миллий ва шаъну шарафи шаҳрвандон берун аз кишвар, таҳкими мавқеи кишвар дар арсаи байналмилалӣ равона карда шаванд. Ҳадафи дуюми стратегӣ бар пояи мақсадҳои сиёсати дохилӣ, ки бояд ба коҳишдиҳии осебпазирии ҳаёти сиёсӣ, иқтисодии кишвар, муносибатҳо ва сохтори иҷтимоиву маданӣ, ба таҳдидҳои эҳтимолии беруна, ҷустуҷӯ ва таҳияи механизмҳои самаранок ва сарчашмаҳои дохилии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, таъмини рушди босуботи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиву маданӣ ва ғайра равона гардад, амалӣ мешавад.

Ҳамин тариқ, барои фаъолияти самараноки тамоми таркиботи институтсионалии низоми давлатии таъмини беҳатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон мустаҳкамӣ ва ихтиёрдории асосҳои зерини ҳокимият аҳаммияти калон дорад ва онҳо ҳамчун воситаи асосии таъмини низоми беҳатарӣ ва дурнамои рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ мегарданд:

¹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Матн]. – Душанбе, 2016. – С.6.

- асосҳои ҳукукии таъмини бехатарӣ ва рушди устувор, ки аз низоми конунии самаранок ва доктринаҳои стратегияҳои рушди устувори Тоҷикистон ва ҷомеаи тоҷикистонӣ иборат аст;

- асосҳои маъмурӣ ва идоравии таъмини бехатарӣ ва рушди устувор. Ҷиҳати мазкурро дар асоси ба амал баровардани идоракунии растионалӣ ва самараноки идоракунии давлатӣ мустаҳкам намудан зарур аст. Шаклгирии коррупсия ва иратсионализми идоракунӣ метавонад омили асосии ба вучуд омадани хатарҳо ва таҳдидҳо ба низоми бехатарии сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ гардад. Тоҷикистонро зарур аст, ки тасмимҳои институтсионалии самаранокро ҷиҳати бартараф намудани бухрони идоракунии давлатӣ, ки аз коррупсия ва мушкилоти кадрӣ сарчашма мегирад, андешад;

- асосҳои қудративу низомии таъмини бехатарӣ ва рушди устувор. Ҷиҳати мазкур метавонад, мустаҳкамии “девори сарҳадӣ”-ро созад, Тоҷикистонро аз таҳдидҳои ҳаракатҳои тундгарои ҷиноии мусаллаҳ ҳимоя кунад, дар ростои таҷовузҳо ва бархӯрдҳои геополитикӣ истодагарӣ намояд ва ғ.;

- асосҳои иқтисодии таъмини бехатарӣ ва рушди устувор дар баланд бардоштани ҳаҷми МММ, истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ аҳаммияти стратегидошта, дараҷаи истифодаи комёбиҳои илмӣ-техникӣ дар рушди иқтисоди кишвар, амалӣ намудани барномаи миллии рушди иқтисод (протекционизми иқтисодӣ) ва ғ. ифода меёбанд;

- асосҳои иҷтимоии таъмини бехатарӣ ва рушди устувор. Асосан баланд бардоштани кафолатҳои молиявии бозори меҳнат, қонеъ гардонидани талаботу манфиатҳои умумиятҳои иҷтимоӣ, мувофиқақунонӣ ва ҳамоҳангии кафолатҳои давлатӣ бо манфиатҳо ва талаботҳои аҳоли, эътибори оммаро сазовор будан воқеияти мустаҳкамии асосҳои иҷтимоии таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистон мегардад;

- асосҳои фарҳангии таъмини бехатарӣ ва рушди устувор, ки аз таҳияи консепсияи миллии ахлоқӣ, дарки бехтарин арзишҳои миллӣ-фарҳангӣ ва истифодаи он ҳангоми қабули қарор ва амалӣ намудани он, тасмимҳои пешгирикунанда аз таъсири арзишҳои ғайриинсонгароёна ва ғайримиллӣ

дар раванди татбиқи сиёсати фарҳангӣ, глобаликунонии арзишҳо ва меъёрҳову унсурҳои фарҳанги миллӣ, ташкил ва тақвияти пойгоҳҳои таблиғоти фарҳангӣ дар берун аз кишвар, назорати фазои иттилоотӣ-кибернетикӣ ва ғ. иборат аст.

Ҳамин тариқ, фаъолияти сиёсии сохторҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ниҳодҳои ғайридавлатӣ дар самти таъмини бехатарӣ ва рушди устувори кишвар омили асосии инкишофи Тоҷикистони муосир мегардад. Самаранокӣ ва фаъолияти концепсиявию доктринавӣ метавонад пояҳои давлатдорӣи Тоҷикистони муосирро мустаҳкамтар намуда, дурнамои инкишофи бехатарӣ онро равшан гардонанд. Сохторҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, дар маҷмӯъ, системаи мукаммали таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистониро ташкил медиҳад. Фаъолияти онҳо дар заминаи Конститутсияи Тоҷикистон, қонунҳои соҳавӣ ва махсус, стратегияҳову оинномаҳои амалии онҳо ба роҳ монда мешавад. Таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ дар заминаи фаъолияти ҳамбастагӣ ва самаранокӣ тамоми таркиботи институтсионалии системаи таъмини бехатарӣ ва инкишофи Тоҷикистон ба роҳ монда шавад.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИХОДҶО

I. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар рисолаи илмӣ масъалаҳои гуногуни алоқаманд ба таъмини беҳатарӣ ва рушди устувор мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Диққати асосиро беҳатарӣ ҳамчун омили асосии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ба худ ҷалб мекунад. Бухронӣ ва мураккаб будани раванди рушди давлатҳо ва ҷомеаҳо, аз ҷумла давлату ҷомеаи Тоҷикистон дар хошияи бештару васеътар гардидани шиддати таҳдиду хатарҳои замони муосир, масъалаи инкишофи устувор ва ҳимояи манфиатҳои миллиро рӯзмарра мегардонанд. Вобаста ба ин, ҷиҳатҳои зеринро дар шакли хулосаи таҳқиқоти илмӣ пешниҳод намудан аҳамиятнок аст:

1. Омӯзиши масъалаи беҳатарӣ ва таъмини рушди устувори ҷомеаҳо, давлат ва тамоми башарият ба яке аз масъалаҳои муҳими инкишофи ҷомеаҳо ва давлатҳои муосир мубаддал гардидааст. Он фазои таҳлилӣ ва омӯзишии мактабҳои илмӣ, мутафаккирон ва муҳаққиқони алоҳида, марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва стратегиро ихота кардааст.

Ҷомеаи муосир прогрессивӣ аст, вале авзои сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, инчунин биосфера ва ноосфера ҳолати бухрониро мемонад. Далели ин гуфта он аст, ки дар замони муосир аз ҳарвақта дида масъалаи беҳатарӣ ва рушди устувори давлатҳо аҳамиятноктар шуда истодааст. Таъмини беҳатарӣ ҳамчун омили асосии рушди устувори давлат ва ҷомеаҳои миллий дар шароити бухронии низоми муносибатҳои байниҳамдигарии таркиботи институтсионалии системаи сиёсӣ аҳамияти калон пайдо кардааст. Мафҳуми “беҳатарӣ” дар соҳаҳои гуногун истифода мешавад: дар технология, дар равандҳои ҷамъиятӣ, дар фаъолияти корхонаҳо, дар ҳаёти ҳаррӯзаи одамон, дар баҳо додан ба раванду ходисаҳои табиӣ. Гуногунии ин вожа боиси пайдоиши як зумра ҷараёнҳо ва мактабҳои илмӣ гардидааст, ки онҳо бояд ба мафҳуми “беҳатарӣ” маънои мушаххас ва макони истифодаи муайян меоданд. Яъне, итминони доираи истифода ва татбиқи он дар фазои техногенӣ, экологӣ, криминалӣ,

радиатсионӣ, энергетикӣ, озукаворӣ, сиёсӣ-идоракунӣ ва ғайра аниқ мегардид. [1–М].

2. Бехатарӣ мавзуи муҳим дар омӯзиши муносибатҳои сиёсӣ ва ҷамъиятӣ мебошад. Мактабҳо ва тамоюлҳои сершумори илмӣ сабабҳо ва хусусияти таҳдидҳои ба вучудомадаро бо роҳҳои гуногун муайян мекунанд ва роҳҳои гуногуни нигоҳ доштани суботи сиёсӣ ва рушди устуворро пешниҳод мекунанд. Мактабҳо ва самтҳои илмии афзалиятнок вобаста ба таснифоти бехатарӣ ва доираи фарогири он дар тафовут қарор доранд. Мактабҳо, самтҳои илмии афзалиятнок, концепсияҳо ва парадигмаҳои бехатарӣ тарафҳои мухталифи бехатариро асоснок намуда, асосҳои назариявӣ ва методологии бехатариро мушаххас месозанд, имконияти моделсозиро дар ҳошияи таъмини бехатарӣ ва рушди устувор, ташкили асосҳои институтсионалӣ ва системанокии таъмини бехатарӣ, дурнамои таъмини бехатарӣ ва рушди устувор фароҳам меоваранд. [2–М].

3. Инсон аз прогресси технологӣ ва рушди иқтисоди бемайлони ва кашфи асрори табиат, ки табиат тамоми захираашро арзонӣ додааст, баҳраманд шудааст. Аммо ҳолати мазкур воқеияти инкишоф нест. Маҷмуан ба фазои виртуалӣ ворид шудани “инсонии замони муосир” моҳияти худро ҳамчун маҳаки муташаккилсозандаи муносибатҳои иҷтимоӣ аз даст додааст. Рақобатҳои мафкуравӣ-идеологӣ, таҳқирҳои миллӣ-тамаддунӣ, мочароҳои иттилоотӣ асоси фазои виртуалиро ташкил медиҳанд. Аз тарафи дигар бошад, ҳучумҳои ақлӣ, таъсиррасониҳои психологӣ воқеияти ҳаёти инсонро тағйир медиҳанд [16–М].

4. Иштироки одамон дар фазо ва майдони иттилоотӣ мушкилоти мансубияти сиёсӣ, миллӣ ва тамаддунии онҳоро ба вучуд овардааст. Аз даст додани айнияти сиёсӣ, милливу тамаддунӣ аз ҷониби қишри осебпазир ва ҷавони ҷомеаҳои миллӣ барои давлатҳои миллӣ мушкилоти нигоҳ доштан ва пойбарҷо мондани истиқлолияти сиёсии онҳоро рӯзмарра мегардонад. Таъмини бехатарӣ ва рушди устувор дар шароити глобаликунонӣ ва иттилоотикунонӣ кори чандон осон нест. Кафолати ҳимояшавандагии манфиатҳои миллии давлатҳо аз дараҷаи таъмини

бехатарӣ ва мустаҳкамкунии асосҳои раванди инкишофи онҳо вобастагӣ дорад [3–М].

5. Экспансияи идеологияи экстремистӣ ба вайроншавии ҳолати инкишофи мафкуравӣ ва фазои идеологияи миллию тамаддунии ин ва ё он кишвар оварда мерасонад. Он аз нигоҳи сиёсӣ давлатӣ ва ҳуқуқӣ, таназзули фазои мафкуравӣ шуморида шуда, арзишҳои чун ҳуқуқ ва озодӣ, тартибот ва оромӣ, бехатарӣ ва рушди устуворро коҳиш дода, ба аз байн рафтани онҳо мусоидат мекунад [13–М].

6. Вобаста ба он ки хатарҳо ва таҳдидҳо хосияти ба ҳама субъектон таъсиррасонандагиро соҳибанд, Тоҷикистон ҳам аз ин ҳолат дар канор буда наметавонад. Ҳолати ҷойгиршавии географии Тоҷикистон ва аҳаммияти геополитикию геостратегӣ доштани он ба эҷодкунандагони хатар ва таҳмилкунандагони таҳдид имконияти васеъ фароҳам меоварад. Имкони дигар, ҷойгиршавии Тоҷикистон дар ҳавзаи ягонаи фазои геоконфессионалӣ доништа мешавад. Бартарӣ бояд дар ҳама ҳолат ба меъёре дода шавад, ки имкониятҳои мавҷударо ба хоҳири ҳифзи амният ва ҳимояи истиқлолияти сиёсӣ истифода барем, на имкониятҳоро ба нерӯҳо ва гурӯҳҳои хатарзо ва таҳдидкунанда вогузор намоем [17–М].

7. Барои Тоҷикистон дар сатҳи ҳифзи манфиатҳои миллии дарки воқеияти амиқи раванду ҳодисаҳои инкишофи ҷаҳони муосир зарурати ҳатмӣ дорад. Метавон гуфт, ки барои устувории рушд якҷанд ҷиҳатҳои муҳимро ба эътибор гирифтани аҳамиятноки аст: ратсионализм дар инкишофи муносибатҳои сиёсӣ-идоракунии; консенсус ва компромисс дар ба амал баровардани муносибатҳои дипломатӣ ва баъътиборгирии манфиатҳои ҳаётан муҳим; назорати фазои виртуалӣ ва ҳимояи он аз таҳдидҳои иттилоотӣ; татбиқи амалии концепсияи “давлати иҷтимоӣ”, “давлати ҳуқуқӣ” ва “давлати тавоно”; қонеъкунии талаботу манфиатҳои шаҳрвандон ва ҳимояи ҳуқуқҳои онҳо; низомнокгардонии инкишофи стратегӣ [3–М].

8. Дар шароити ҳозира ба идоракунии давлатӣ ва таъмини раванди босуботи давлатдорӣ якҷанд омилҳо, ба монанди коррупсия,

бемасъулиятии шахсони мансабдори ҳокимияти давлатӣ ва шахсони мансабдори хизмати давлатӣ, дар сатҳи системанок ташкил наёфтани низоми маъмурияти давлатӣ, касбият ва таносубҳои мансабӣ, бюрократияи канора, равандҳои сепаратистӣ ва ба монанди ин гуна хосиятҳои манфии ташаккули системаи идоракунии давлатӣ таъсири манфӣ мерасонанд. Давлати муосир бояд дар асоси мустаҳками институтсионалӣ, ҳуқуқию иқтисодӣ, молиявӣ ва иҷтимоӣ ва сиёсӣ фарҳангӣ ташаккулу инкишоф ёбад. Чунин хосият пайдо кардани раванди инкишофи давлатдорӣ метавонад ба ғолиб гардидани таҳдиду хатарҳои замони муосир ба низоми сиёсии идоракунии монеаи ҷиддӣ эҷод кунад [7–М].

9. Баланд бардоштани донишҳои сиёсӣ, маданияти сиёсӣ, муайян намудани идеяи ягонаи миллӣ, ҳисси ифтихори миллӣ, муҳаббат ба ватан, паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳолӣ, ҳифзи марзу бум, мустаҳкамнамоии амнияти миллӣ, дар доираи ҳадафҳои худ истифода намудани фаъолияти созмону ташкилотҳои хориҷӣ, ҳифзи захираҳои табиӣ метавонанд мамлакати моро аз таҳдидҳои замони муосир дар нигоҳ доранд ва рушди устувори Тоҷикистонро таъмин намоянд [8–М].

II. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

Шаклгирии раванду ҳодисаҳои нав ба нав, бухронитар гардидани муносибатҳо ва раванди инкишофу рушди давлат заруратро барои пешниҳоди тавсияҳои зерин оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот пеш меоварад:

1. Асри ҷадид асри бухрон ва муқовимату муҳолифатхост. Ҷомеа ва давлатҳоро доираи васеи таҳдид ва хатарҳо иҳота намудааст. Аз ҳамин сабаб, барои доираҳои илмӣ ва стратегияи Тоҷикистон омӯхтани масъалаи беҳатарӣ ва рушди устувори давлат ва ҷомеаи Тоҷикистон бо бартарияти масъалаҳои ҳифзи истиқлолияти сиёсӣ, ваҳдат ва ягонагии ҷомеаи тоҷикистонӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон ва шаҳрвандон, ҳимояи фазои иттилоотӣ ва идеологии кишвар, рушди низоми иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, нигоҳ доштани фарҳанг ва тамаддунӣ миллӣ, ҳимояи

манфиатҳои миллӣ, ҳифзи якпорчагӣ ва манфиатҳои геополитикӣ, ҳифзи табиат ва фазои экологии кишвар ва ғайра аҳамияти муҳим пайдо намояд.

2. Зарурати таъсиси маркази илмӣ ва таҳлили сиёсӣ - геополитикии “Таҳқиқи таҳдидҳо ва тарҳсозии дурнамои рушди Тоҷикистон” дар назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо фарогирии сиёсатшиносон, геополитикҳо ва мутахассисони соҳаҳои гуногуни бехатарӣ ҳатмӣ мебошад. Таҷрибаи давлатҳо ва кишварҳои гуногуни олам нишон медиҳад, ки доктринаҳо, стратегияҳо ва концепсияҳои таъмини бехатарӣ, дурнамои рушди давлат, муваффақшавӣ дар назорати фазои геополитикӣ, тақвияти низоми давлату давлатдорӣ танҳо аз ҷониби мактабҳои сиёсӣ ва илмӣ-таҳқиқотии геополитикӣ пешниҳод мегарданд.

3. Аз ҷониби Ҳукумати Тоҷикистон вобаста ба шакли доираи васеи ҳолатҳои таҳдидпазирӣ ва хатаровар, аз қабилҳои ҷанги иттилоотӣ ва киберӣ, низоҳои асимметрии ҳарбӣ, терроризми ҷаҳонӣ, роҳзанӣ, муҳочирати ғайриқонунӣ, фасод, низоҳои этникӣ ва мазҳабӣ, ҳалалдор намудани бехатарии захираҳо, ҷолишҳои демографӣ, ҷинояткории муташаккили фаромиллӣ, мушкилоти глобаликунонӣ ва паҳншавии силоҳи катли ом ва ғайра барои муҳофизат аз хавф, таҳдид ва хатарҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ, яроқи химиявӣ, биологӣ, радиологӣ, идеологиву таблиғотӣ “Концепсияи мудофия аз таҳдид ва хатарҳои гибридӣ-ғайрианъанавӣ” қабул ва ба ҳукми амал дарояд. Тавассути истифодаи раванди банақшагирии мақомотҳои субъекти бехатарӣ барои таҳким ва ҳамроҳсозии тавонмандии дифоии миллии гибридӣ-киберӣ тавассути ҷойгир кардани тамоми мақомоти давлатӣ дар доираи як маркази мубориза ба таҳдид ва хатарҳои замони муосир бояд тақвият ёбад. “Маркази тоҷикистони муқовимат ба таҳдидҳои гибридӣ-кибернетикӣ” таъсис дода шавад. “Лабораторияи миллии антивирусҳои хатарҳои киберӣ” шакл гирад.

4. Давлатҳо, асосан, дар шароити муосири мусаллаҳшавӣ ва мустаҳкам намудани заминаҳои низомию қудратии таъмини бехатарӣ ва истиқлолият интегратсияи низомию қудратӣ ва ҳамкориҳои мудофиявиро дар заминаи

пайвастагиҳои идеологӣ, миллию фарҳангӣ ва тамаддунӣ ба эътибор гирифта истодаанд. Вобаста ба вазъияти минтақа ва ҷаҳон Тоҷикистонро зарур аст, ки муттаҳидшавӣ ва ҳамгироии ҳарбию низомиро ба амал барорад. Ҳолати мазкур на аз рӯи принципи «саросемагӣ», балки бо таҳқиқномаҳои стратегиву амниятӣ сурат гирад. Ҳамкориҳо ва баҳамҳои ҳарбию низомӣ наметавонанд сирф самаранок бошанд. Дар ин замина бояд талаботу манфиатҳои миллӣ, фарҳангиву тамаддунӣ ва стратегӣ ба инобат гирифта шаванд. Шартҳои аз ҳама самаранокӣ раванди таҳқиқи заминаҳои низомию қудратӣ ҳамчун омилҳои асосии таъмини амният ва истиқлолияти Тоҷикистон таъкидан ба принципи «худкифоягӣ» мебошад. Принципи мазкур имкон медиҳад, ки давлат дар баҳсҳои байнидавлатӣ аз захираҳо ва ҳудудҳои баҳснок то андозае муваффақ шавад. Давлатро зарур аст, ки қобилияти низомию қудратӣ ва мудофиавии худро баланд бардорад ва тамоми тадбирҳоро барои таъмини амният ва истиқлолият андешад.

5. Ҳифзи ҳамаҷонибаи манфиатҳои миллӣ аз ҷониби давлату ҳукумат ва ҷомеаи тоҷикистонӣ дар фаъолияти сиёсии дохилию хориҷӣ ва масъалаи амалигардонии он муҳимтарин омилҳои рушди сиёсӣ бояд эътироф гардад ва Тоҷикистонро ҳамчун давлати миллӣ ба масъалаҳои зерин пайваст намояд: таъмини ваҳдати ягонаи миллӣ, оромии вазъияти сиёсӣ, таъмини тамомияти арзии Тоҷикистон, мубориза бар зидди маҳалгароӣ баҳри ташаккул ва инкишофи шуури ягонаи миллӣ, ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои тамоми бошандагони Тоҷикистон ва алоқаи босамар бо диаспораҳои миллӣ, бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ, таъмини риояи принцип ва меъёрҳои демократӣ, ба роҳ мондани дипломатияи солим танҳо ба хотири воридшавии Тоҷикистон ба иқтисодиёту сиёсати ҷаҳонӣ, таъмини амнiateи давлатӣ ва беҳатарии миллӣ, дарёфти роҳҳои раҳӣ аз хавфи дохилӣ ва берунӣ ва монанди инҳо.

6. Таъмини беҳатарӣ ва рушди устувор замоне барои ҷомеаи тоҷикистонӣ муяссар мегардад, ки ягонагии инкишоф ва мутаносибии муносибатҳои байниҳамдигарии давлат ва институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ

таъмин гардад. Фазои фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи таъмини бехатарии миллӣ ва бахшҳои алоҳидаи он: маънавӣ, ахлоқию иқтисодӣ, маориф, фарҳангӣ ва дигар намудҳои бехатарии давлат ва ҷомеаи Тоҷикистон ва рушди он васеъ буда, зарурати иштироки тамоми таркиботи институтсионалии ҷомеаи шаҳрвандиро тақозо мекунад. Иштироки тамоми созмону иттиҳодияҳои ҷамъиятиро давлат ҳангоми тартиб додани концепсияи умумии бехатарӣ, инкишоф ва амалӣ гардонидани он ба назар гирад. Ҳамбастагии низоми давлатӣ ва ғайридавлатии таъмини бехатарӣ ва рушди устувор Тоҷикистонро, ки аз ҳар гуна таҳдиду хатар, бумбастиҳои роҳи инкишоф ва дурнамои рушд метавонад ҳимоя кунад, роҳҳои консенсуси онҳо дар самти таъмини рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ мушаххас гардад.

Дар низоми таъмини бехатарӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ барои давлат ва ҷомеа таъмини бехатарии миллӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, раҳӣ аз бухронҳои рушди сиёсӣ, ғани гардонидани таҷрибаи консенсусӣ ва компромиссӣ дар ҳалли бухронҳо ба хотири таъмини бехатарӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон ҳамчун арзиши олии рушди эволюсионии системаи сиёсӣ ба хотири ба бумбасти наомадани низоми сиёсӣ, таъмини ягонагии марзӣ ва сохтори конститусионӣ, омода сохтани концепсияи бехатарии миллии хусусияти дурнамодошта ва концепсияҳои хурди ҳарсола дар асоси омӯзиши талаботи замон ва таҳдидҳои дохиливу беруна, ҳифзи манфиатҳои миллӣ, рушд ва баланд бардоштани афкори ҷамъиятӣ ба хотири ҳифзи Ватан ва сарзамини аҷдодӣ, риояи принсипи эътирофи манфиатҳои ақаллиятҳои миллӣ, ба роҳ мондан ва дар амал татбиқ кардани сиёсати дуруст ва эътирофи воқеии халқ ба сифати сарчашма ва барандаи ҳокимияти давлатӣ, истифода накардани қувваҳо бар зидди оммаи мардум ва монанди ин масъалаҳои муҳим аҳаммияти аввалиндараҷаро соҳибанд.

РҶҶИХАТИ АДАБИЁТ

Санадҳои меърию ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои расмӣ

1. Военная доктрина Российской Федерации [Текст]. [Электронный ресурс] URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70730556/#review> (дата обращения: 24.01.22.)
2. Доктринаи ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 03.10.2005, №475.
3. Закон о национальной безопасности от 26.07.1947: офиц. текст от 26.07.1947 // Библиотека думающего о России [Электронный ресурс] URL: http://www.patriotica.ru/books/pyh_usa/p13_1.html (Дата обращения: 23.01.22.)
4. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332. [Захираи электронӣ]. – URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/4255/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston> (Санаи мурочиат 11.06.2022 с.)
5. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забони тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. - 135 с.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» [Матн] // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2011. - №6. м. 434; 2014. - №11. м. 646; 2016. - №3. м. 136.
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2021» [Матн] // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. -2020. - №11. –м.846; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6.04.2021. -№ 1771; аз 07.05.2021. - №1782.
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон». [Матн] // Аҳбори маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2008. - №3. - м.183; 2011. - №6. -м. 457; 2013. - №7. – м. 513. - №12. –м. 886; 2014. -№11.-м.654; 2015. - №7-9. – м. 701; 2016. - №3. – м. 138.
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 декабри соли 2003 «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» [Матн] // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2003 - №12. –м. 697; 2007. - №3. м.158; 2014. - №11. м. 655.

10. Оинномаи Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон. Мақсад, вазифаҳо ва усулҳои асосии фаъолияти ҳизб [Матн]. [Манбаи электронӣ] URL: <https://hkhdtkhatlon.tj/view-page.php?view=3> (санаи муроҷиат: 08.01.2023 с.)

11. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Матн]. – Душанбе, 2016. - 104 с.

Китобҳо, монографияҳо

12. Азроянц, Э. А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? современные тенденции мирового развития и политические амбиции [Текст] / Э. А. Азроянц. – М., 2002. – С. 6.

13. Айнӣ, С. Таърихи инқилоби фикрӣ дар Бухоро. Куллиёт чилди 14 [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе, 2005. – С. 100.

14. Андреевский, И. Е. Полицейское право. Основные начала административного права. Российское полицейское (административное) право: конец XIX — начало XX века [Текст]: хрестоматия / И.Е. Андреевский // сост. и вступит, ст. Ю. Н. Старилова. - Воронеж, 1999. -624 с.

15. Аристотель. Политика [Текст] / Аристотель // Соч. в 4-х т. — Т. 4. — М.: Мысль, 1983. -830 с.

16. Аристотель. Сочинения в четырех томах. Том 4 [Текст] / Аристотель. / Перев. и ред. А.И. Доватура. – М.: Мысль, 1983. - 830 с.

17. Бек, У. Общество риска. На пути к другому модерну. Пер. с нем [Текст] / У. Бек. –М.: Прогресс-традиция, 2000. – С. 76. -384 с.

18. Бжезинский, Зб. Стратегический взгляд: Америка и глобальный кризис [Матн] / Зб. Бжезинский. - М., 2013. - С. 175.

19. Бухрони Афғонистон ва амнияти минтақавӣ [Матн]: маҷмӯи мақолаҳо. - Душанбе: «Ирфон», 2014. -С. 27

20. Бурлацкий, Ф.М. Глоток свободы: В 2 т [Текст] / Ф.М. Бурлацкий. — М., 1997. С. 194. - 464 с.

21. Валлерстайн, И. Миросистемный анализ. Введение [Текст] / И. Валлерстайн. - М.: Территория будущего, 2006. - 248 с

22. Вангородский, С.Н. Основы кибербезопасности [Текст] / С.Н. Вангородский. – М., 2019. - 238 с.

23. Возжеников, А. В. Национальная безопасность России: вызовы, опасности и угрозы (вопросы теории и практики): монография [Текст] / А.В. Возжеников, И. Н. Герман. - М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2015. -206 с.
24. Ғазолӣ, М. Насихат – ул – мулук [Матн] / М. Ғазолӣ. – Душанбе, 1993. – С. 5.
25. Гоббс, Т. Ливиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского [Текст] / Т. Гоббс. - М.: Мысль, 2001. – С. 56.
26. Гоббс, Т. Сочинения. В 2-х т. Т. 2 [Текст] / Т. Гоббс. - М., 1991. -731 с.
27. Гэлбрейт, Дж. К. Новое индустриальное общество [Текст] / Дж. К. Гэлбрейт. – М., Эскимо, 2008. – С. 74 - 84.
28. Дониш, А. М. Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони манғития [Матн] / А.М. Дониш. – Душанбе, 1992. – С. 71.
29. Дрейер, О.К. Глобальные проблемы и “третий мир” [Текст] / О.К. Дрейер, Б. В. Лось, В. А. Лось. – М., 1991. – С. 101.
30. Г.Н. Зокиров Манфиатҳои миллӣ – омили меҳварии рушди давлатдорӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров, М. Абдулҳақов. –Душанбе, 2008. -172 с.
31. Зокиров, Г. Н. Давлат. Қ. 1 [Матн]: Монографияи илмӣ / Г. Н. Зокиров. – Душанбе: «Истеъдод», 2012. - 384 с.
32. Зокиров, Г.Н. Давлати тавоно [Матн] / Г.Н. Зокиров. -Душанбе, 2018. - 60 с.
33. Зокиров, Г. Н. Донишномаи сиёсӣ. Ҷ.1 [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе: «Андалеб – Р», 2015. – С. 255.
34. Зокиров, Г. Н. Донишномаи сиёсӣ. Ҷилди 3 [Матн] / Г. Н.Зокиров. - Душанбе: «Андалеб - Р», 2015. -С. 9.
35. Зокиров, Г. Н. Сиёсатшиносӣ [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе: «ЭР-граф», 2010. -520 с.
36. Зокиров, Г. Н. Системаи сиёсӣ: масъалаи рӯз ва дурнамои инкишоф [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе: «Истеъдод», 2011. -352 с.
37. Зокиров, Г. Н. Таърихи таълимоти сиёсӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2010. – С. 72.

38. Зокиров, Г.Н. Геополитика [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2009. - 324 с.
39. Зокиров, Г.Н. Минтакаи кӯхистон. (Таҳқиқоти геополитикӣ) [Матн] / Г.Н. Зокиров. -Душанбе, 2016. -152 с.
40. Зокиров, Г.Н. «Хуросони бузург» (доктринаи геополитикӣ) [Матн] / Г.Н. Зокиров. -Душанбе, 2021. -160 с.
41. Игнатенко, А. А. Ибн Хальдун [Текст] / А.А. Игнатенко. - М.: Мысль, 1980. - С. 64, 138, 148.
42. Ильин, М. С. Финансово-промышленная интеграция и корпоративные структуры: мировой опыт и реалии России [Текст] / М.С. Ильин, А.Г. Тихонов. - М., 2012. - С.69.
43. Ионин, С. Н. Параллельное оружие, или чем и как будут убивать в XXI веке [Текст] / С.Н. Ионин. - М.: Издательский дом «Звонница-МГ», 2009. - 496 с.
44. Ионин, С. Н. Параллельное оружие, или чем и как будут убивать в XXI веке [Текст] / С.Н. Ионин. - М.: Издательский дом «Звонница-МГ», 2009. – С. 491-494.
45. Карпов, В. И., Павлов Д. Б. Основы обеспечения безопасности личности, общества и государства [Текст] / В. И. Карпов, Д. Б. Павлов. - М., 1999. - С. 72.
46. Киссинджер, Г. Мировой порядок [Текст] / Г. Киссинджер. - М.: АСТ, 2015. - 512 с.
47. Киссинджер, Г. Нужна ли Америке внешняя политика? [Текст] / Г. Киссинджер // Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. - М.: Ладомир, 2002. – 352 с.
48. Крастев, И. Парадоксы демократии [Текст] / И. Крастев. - М.: Европа, 2015. –188 с.
49. Лапина З. Г. Учение об управлении государством в средневековом Китае [Текст] / З.Г. Лапина. -М.: Наука, 1985. - С. 259.
50. Лапуста, М. Г. Предпринимательство: учебник для высших учебных заведений [Текст] / М.Г. Лапуста. - М.: ИНФРА, 2012. – С. 134.

51. Ли, Вэй. Нетрадиционная безопасность и международные отношения. Большая стратегическая конъюнктура всего мира [Текст] / Ли Вэй, Фу Чуньхуа. - Пекин, 2000. - С. 488.
52. Логунов, А. Б. Региональная и национальная безопасность. Учебное пособие [Текст] / А.Б. Логунов. –М.: Вузовский учебник, 2009. – 432 с.
53. Макиавелли, Н. Государь: сочинения [Текст] / Н. Макиавелли. - Харьков: Издательство «Фолиа», 1998. - 656 с.
54. Маҳмадов, А.Н. Амният ҳамчун падидаи системаи иҷтимоӣ (таҷрибаи таҳлили иҷтимоию сиёсӣ) [Матн] / А.Н. Маҳмадов, Ш.А. Раҷабов. – Душанбе, 2007. – С.8.
55. Маҳмадов, А.Н., Стратегияи амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Лоихаи ташаббусӣ) [Матн] / А.Н. Маҳмадов, Т.Ҷ. Юнусов, Ш.А. Раҷабов. - Душанбе, 2000. - С.4.
56. Маркс, К. Сочинения. Изд 2 [Текст] / К. Маркс, Ф. Энгелс. – М., 1955. – С. 698 с.
57. Международные акты о правах человека: сборник документов [Текст]. - М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – С. 32.
58. Михайлов, А.Е. О понятии «государственная безопасность» и ее принципах [Текст] / А.Е. михайлов // Актуальные проблемы государственной безопасности Российской Федерации: сб. тр. научн. конф. / Рост. гос. ун-т. путей сообщения. – Ростов н/Д, 2008. - С. 70.
59. Михайлов, А.Е. О понятии «государственная безопасность» и ее принципах [Текст] / А.Е. Михайлов // Актуальные проблемы государственной безопасности Российской Федерации: сб. тр. научн. конф. / Рост. гос. ун-т. путей сообщения. – Ростов н/Д, 2008. – С. 70.
60. Муҳаммад, А.Н. Амнияти миллӣ [Матн]. Воситаи таълимӣ / А.Н. Муҳаммад, Сафарализода Х.Қ.– Душанбе, 2019. – 226 с.
61. Низомулмулк. Сиёсатнома [Матн] / Низомулмулк. – Душанбе: Адиб, 1989. – 200 с.
62. Ҳамиди, А. Ҳадиси бедорӣ [Матн] / Ҳ. Ансорӣ. -Техрон, 2007. -385 с.

63. Общая теория национальной безопасности [Текст] / Под общ. ред. А.А. Прохожева. — М.: Издательство РАГС, 2005. — 344 с.
64. Общая теория национальной безопасности [Текст]: учебник / Под общ. Ред. А.А. Прохожева. — Изд. 2-е, доп. — М.: Изд-во РАГС, 2005. — С. 78.
65. Опалева, А.В. Правовая основа обеспечения национальной безопасности Российской Федерации: монография [Текст] / А.В. Опалева. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. — 511 с.
66. Платон. Государство // Соч: в 4 т. — Т. 3 [Текст] / Платон. — М.: Мысль, 1994. — С. 130.
67. Платон. Диалоги [Текст] / Платон. - М.: Мысль, 1986. — С. 275.
68. Пол, Б. Старез. Новая безопасность - повестка дня: глобальный обзор [Текст] / Пол, Б. Старез. - Токио: Японский центр международной торговли, 1998.
69. Сенека, Л. А. Нравственные письма к Луцилию [Текст] / Л.А. Сенека. - М.: Наука, 1977. - С. 79.
70. Сипок, Р. П. Философско-правовое наполнение концепции государственной безопасности Российской Федерации в условиях глобализации: монография [Текст] / Р.П. Сипок. / под науч. ред. П. М. Кандалова. - М., 2010. - С. 20.
71. Советский энциклопедический словарь [Текст]. — М., 1982. — С. 1552.
72. Стариков, Н. В. Геополитика: Как это делается [Текст] / Н.В. Стариков. - СПб.: Питер, 2014. — С. 7. (-368 с.)
73. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Иборат аз ду ҷилд. Ҷилди 1 [Матн]. — Душанбе, 2008. — С. 59.
74. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 2 [Матн] / С. Назарзода, А.Сангинов, С.Каримов, М. Ҳ. Султон. — Душанбе, 2008. — С. 447.
75. Фукуяма, Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке [Текст]: [пер. с англ.] / Ф. Фукуяма. — М.: АСТ, 2006. — С. 4.
76. Харичкин, И.К. Национальная безопасность: природа, содержание [Текст] / И.К. Харичкин // ФСБ России. Правовое регулирование деятельности федеральной службы безопасности по обеспечению

национальной безопасности Российской Федерации: Научно-практический комментарий /Под ред. В.Н. Ушакова, И.Л. Трунова. – М., 2006. – С. 198. (- 592 с.)

77. Холиқов, А. Ғ. Чаҳонишавӣ ва манфиатҳои давлатҳои миллӣ (бархурди ҳуқуқи манфиатҳои чаҳонишавӣ ва давлати миллӣ). – Душанбе: «Ирфон», 2009. – 70с.;

78. Холов, Х.К. Проблемы национальной безопасности Республики Таджикистан в контексте вызовов и угроз современности [Текст]: Монография / Х.К. Холов. – Душанбе, 2017. - 163 с.

79. Лу, Чжунвэй. Теория нетрадиционной безопасности [Текст] / Чжунвэй Лу. - Пекин, 2003. - С. 16.

80. Чапчиков, С.Ю. Комментарий к Федеральному закону от 28 декабря 2010 г. № 390-ФЗ «О безопасности» (постатейный) [Текст] С. Ю. Чапчиков. — М.: Юстицинформ, 2011. – С. 12.

81. Энгелс, Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства [Текст] / Ф. Энгелс. — М.: Политиздат, 1986. – С. 39.

82. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона [Текст]. - СПб.: Семеновская типолитография. - 1891. -Т.3.-С. 304.

83. Ярочкин, В. И. Теория безопасности [Текст] / В. И. Ярочкин, А. В. Бузанова. - М.: Академический Проект: Фонд «Мир», 2005. - С. 30—31.

Диссертация ва авторефератҳо

84. Герасимов, А.В. Органы государственной безопасности в механизме правового государства. Теоретико-правовой аспект [Текст] Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. В. Герасимов. - Краснодар, 2004. -214 с.

85. Исаев, У.У. Неправительственные организации и политические изменения в Республике Таджикистан [Текст]: автореферат ... кандидата политических наук: 23.00.02 / У.У. Исаев, - Душанбе, 2014. – 24 с.

86. Климов, О. Н. Национальная безопасность России в условиях глобализации (политологический аспект) [Текст]: дис. ...канд. полит. наук: 23.00.04 / О.Н. Климов. - М., 2003. – 169 с.

87. Тукало, Д. А. Современное понимание национальной безопасности: изменение роли военно-политической деятельности (социально-философский анализ): дис. ... канд. филос. наук 09.00.11. [Текст] / Д.А. Тукало. - М., 2004. – 130 с.

Мачаллахо

88. Акопов, С. «Неоконченное приключение» образа врага: от теории секьюритизации до концепции «далеких местных» [Текст] / С. Акопов, Е. Прошина // Власть. — 2011. — № 01. – С. 89-92.

89. Алпеев, А.С. Критически важные объекты. Терминология безопасности [Текст] / А.С. Алпеев // Вопросы кибербезопасности №4(17) – 2016. – С. 72 – 76.

90. Александров, М. В. О Концепции национальной безопасности нашей страны [Текст] / М.В. Александров // Международная безопасность. Национальные и глобальные аспекты. Дайджест 1. - М., 1990. - 28-29 с.

91. Антюхова, Е.А. «Арабская весна»: новые механизмы смены авторитарных режимов [Текст] / Е.А. Антюхова // Вестник МГИМО-Университета № 2 (41) 2015. – С. 202.

92. Бабкина, Е. В. Понятие безопасности личности [Текст] / Е.В. Бабкина // Человек: преступление и наказание.- 2008. - № 3. - С. 194.

93. Балахонская, Л. В., Балахонский, В. В. Безопасность общества: историко-философские и теоретические аспекты осмысления [Текст] / Л.В. Балахонская, В.В. Балахонский // Вестник Санкт – Петербургского университета МВД России № 1 (53) 2012. – С. 278 – 285.

94. Бартош, А.А. Парадигма гибридной войны [Текст] / А.А. Бартош // Вопр. безопасности. 2017. № 3. - С. 44–61.

95. Беляев, В.П. Эволюция понятия национальной безопасности [Текст] / В.П. Беляев, Г.С. Беляева, С.Ю. Чапчиков // Вестник Волгоградского государственного университета. Раздел Теория и практика государственно – правового развития. Сер. 5, Юриспруд. 2016. № 3 (32). – С. 48.

96. Ван, И Чжоу. Дорожить исследованием нетрадиционной безопасности [Текст] / Ван И Чжоу // Женминь бао. - 2003. - № 7. - 21 мая.

97. Владимирова, Т.В. — К вопросу соотношения национальной и государственной безопасности [Текст] / Т.В. Владимирова // Социодинамика. – 2016. – № 6. – С. 18 – 28;

98. Власов, Р. Г. Проблемы безопасности общества и история социально-философской мысли [Текст] / Р.Г. Власов // Журнал Современные исследования социальных проблем 2019, Том 11, № 6. – С. 65.

99. Ганчаров, И.В. О соотношении понятий «национальная безопасность», «государственная безопасность», «конституционная безопасность» [Текст] / И.В. Ганчаров // Актуальные проблемы российского права, 2009, №1. – С.116-122;

100. Горный, М.Б. Взаимодействие некоммерческих организаций и органов власти: сравнительный анализ законодательства [Текст] / М.Б. Горный // Журнал исследований социальной политики. 2010. Т. 9. № 2. – С. 219-231.

101. Джамолова, Д. Влияние просветительских идей Ахмада Дониша на реформаторское движение [Текст] / Д. Джамолова // Сборник статей международной научно-практической конференции по теме «Ахмад Дониш и общественно-политическая мысль народов Центральной Азии во второй половине XIX- начале XX веков». – Душанбе, 2017. – С. 277-285.

102. Заплатинский, В. М. Терминология науки о безопасности [Текст] / В. М. Заплатинский // Сборник докладов международной научной конференции «Безопасность науки и безопасность образования». - Liptovsky Mikulas: AOS v Liptovskom Mikulasi, 2006, (CD nosic)

103. Зокиров, Г.Н. Ҷойгоҳи мақомоти низомӣ дар муборизаи зидди экстремизми сиёсӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров // Осори Академия (Труды Академии) №2 (16). – Душанбе, 2011. – С. 84-91.

104. Зотова, Л. В. Безопасность народа и государства как главная политическая ценность в учении Томаса Гоббса [Текст] / Л.В. Зотова // История политическое мысли // Вестник РУДН, сер. Политология, 2003, № 4, - С. 55-64.

105. Ирошников, Д.В. Государственная безопасность как правовая категория [Текст] / Д. В. Ирошников // Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2013, № 3. – С. 36.
106. Ирошников, Д.В. Соотношение понятий «опасность», «угроза», «вызов» и «риск» в правовой доктрине, действующем законодательстве и документах стратегического планирования [Текст] / Д.В. Ирошников // Журнал Транспортное право и безопасность 2017, № 12 (24). - М., 2017. – С. 96 -103.
107. Карнаухов, С.С. Формирование юридической теории безопасности государственности в контексте новых вызовов и угроз [Текст] / С.С. Карнаухов // Вестник Академии экономической безопасности МВД России. 2008. № 1. – С. 63.
108. Ковалев, А. А. Развитие историко-политической мысли по военной безопасности [Текст] / А. А. Ковалев // Молодой ученый. — 2012. — № 8 (43). — С. 216-219.
109. Литвинов, Э.П. Безопасность как философская категория [Текст] / Э.П. Литвинов. // Электронное научное издание Альманах Пространство и Время Т. 7. Вып. 1 - 2014
110. Луман, Н. Понятие риска [Текст] / Н. Луман // THESIS. – 1994. – №5. –С.139. (-135-160 с.)
111. Овчиников, А. И. Формирование понятия «Национальная безопасность» в истории государственно – правовой мысли [Текст] / А.И. Овчиников // Методология политико – правовых исследований. Философия права, 2014, №5 (66) – С. 16.
112. Орлова, А. В. Эволюция понятия «Экономическая безопасность» [Текст] / А.В. Орлова // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Экономика. Информатика, 2012. -№ 19-1(138). -С. 93
113. Павлович, О.В. Антропологическая парадигма национальной безопасности в философской системе Томаса Гоббса [Текст] / О.В. Павлович. // ВЕСТНИК ОГУ №7 (126)/июль 2011. – Екатеринбург, 2011. – С. 62-67.

114. Палитай, И.С. Современная российская политическая элита: статусно-ролевой анализ поколений [Текст] / И. С. Палитай // Вестник РФФИ. Гуманитарные и общественные науки. 2020. № 5. - С. 105–116.
115. Панарин, И. Н. Основы теории «Гибридной войны» [Текст] / И.Н. Панарин // Международное сотрудничество евразийских государств: политика, экономика, право. № 4, 2019. – М., 2019. – С. 58-71.
116. Патрушев, Н.П. Особенности современных вызовов и угроз национальной безопасности России [Текст] / Н.П. Патрушев // Журнал российского права. 2007. № 7. – С. 3 – 12.
117. Попов, П.В. Возможности демократических государств по реагированию и противодействию гибридным угрозам [Текст] / П.В. попов // Via in tempore. История. Политология. 2020. Т. 47, № 1. -С.187–193.
118. Ризоев, С. Нақши сиёсии созмонҳои байналмилалӣ дар раванди ҷаҳони тағйирёбанда [Матн] / С. Ризоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. -№ 3/5(142). -С.153.
119. Сафарализода, Х.Қ. Ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва нақши онҳо дар таъмини амнияти миллий [Матн] / Х.Қ. Сафарализода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ «Нақши институтҳои сиёсӣ дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ» (12 декабри соли 2018.). –Душанбе, 2018. –С. 210-222.
120. Сафарализода, Х.Қ. Роль коллективной безопасности в борьбе с новыми мировыми вызовами и угрозами [Текст] / Х.Қ. Сафарализода, Ш.Х. Шарипов. // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук 2022. №6. – Душанбе, 2022. – С. 302-313.
121. Сафарализода, Х.Қ. Таҳдидҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ: моҳият, хусусият ва нишонаҳои фарқкунандаи онҳо [Матн] / Х.Қ. Сафарализода // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон 2020 № 3. – С. 112-117.

122. Сафарализода, Х.Қ. Умумият ва махсусияти хавфу хатар ва таҳдид: масъалаҳои назариявӣ [Матн] / Х.Қ. Сафарализода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2021 № 1. – С. 168.
123. Симонова, М. М. Основы управления безопасностью [Текст] / М.М. Симонова // Научный вестник МГИИТ. 2009. Т. 2. № 2. – С. 90.
124. Уолфорт, У. Возвращение реальной политики [Текст] / У. Уолфорт // Россия в глобальной политике. 2015. № 4. - С. 50–61.
125. Усеев, Р. З. Генезис теории безопасности в мировой и отечественной системе научных знаний [Текст] / Р.З. Усеев // Вестник Самарского юридического института. Политические и юридические науки. – 2016. – № 4(22). – С. 76.
126. Чан, Янь. Китай и Россия в условиях нетрадиционных вызовов и угроз национальной безопасности [Текст] / Янь Чан // Историческая и социально-образовательная мысль. - 2018. -Т.10. -№3. - С.144-153;
127. Чернов, С. Б. Теория экономической безопасности в контексте достижений различных экономических школ [Текст] / С.Б. Чернов // Вестник университета. Сер. Экономика: проблемы, решения, перспективы № 7-8, 2016. – С. 114.
128. Шестопал, Е.Б. Социокультурные угрозы и риски в современной России [Текст] / Е.Б. Шестопал, А.В. Селезнева // Социологические исследования. 2018. №10. - С. 90–99.
129. Шлычков, В. В. Об отдельных аспектах применения «ручного управления» органами российской государственно-муниципальной власти [Матн] / В.В. Шлычков, И.К. Киямов, С.М. Кулиш, Д.Р. Нестулаева, И.Г. Алафузов // Актуальные проблемы экономики и права. 2016. Т. 10. № 3 (39). - С. 39-54.
130. Юй Цзянь Хуа. ШОС и взгляды безопасности [Текст] / Юй Цзянь Хуа // Исследование теории Мао Цзэдуна и Дэн Сяопина. - Шанхай. - 2005. - № 3. - С. 76-79.

131. Якушина, О. Теория секьюритизации в международных отношениях [Текст] / О. Якушина // Информационно-аналитическое издание «Геополитика». Выпуск XV. — М., 2012. — С. 81-85.

132. Ятимов, С.С. Илм ва амният [Матн] / С.С. Ятимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2017. – №3/3. – С.272.

Сомонаҳои электронӣ

133. Александр Б. Гибридные угрозы: международное и национальное измерение [Текст] / Б. Александр / Воины и Армии/ Независимая газета [Электронный ресурс] URL: https://www.ng.ru/armies/2018-07-30/7_7277_hybrid.html (дата обращения: 24.11.2022.)

134. Александр, В. «Вызовы», «Риски», «Опасности», «Угрозы», «Кризисы», «Катастрофы» и «Крах» как важные категории политологии и теории войны [Текст] / В. Александр. [Электронный ресурс] URL: http://www.kadet.ru/lichno/vlad_v/Oценка_riskov.htm (дата обращения: 22.07.2021.)

135. Александр, З. Американская военная доктрина-2030 [Текст] / З. Александр. [Электронный ресурс] URL: <https://aftershock.news/?q=node/971898&full> (дата обращения: 23.01.22.)

136. Александрова, А. Филосовские аспекты безопасности жизнедеятельности [Текст] / А. Александрова, Т. Согомоян. [Электронный ресурс] URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1323> (дата обращения: 24. 07. 2022.)

137. Алексей, Б. К вопросу концептуальной истории безопасности [Текст] / Б. Алексей. [Электронный ресурс] URL: <https://ucp.by/university/news/novosti-partnerov/aleksey-bogdanovich-k-voprosu-kontseptualnoy-istorii-bezopasnosti2/> (дата обращения: 25. 07. 2022.)

138. Бе (пешоянд). [Манбаи электронӣ] URL: <https://yandexwebcache.net/yandbtm?fmode=inject&tm=1640692351&tld=ru&lang=en&la=1605385344&text=пешоянди+бе&url=https%3A//www.wikiwand.co>

m/tg/%25D0%2591%25D0%25B5_%28%25D0%25BF%25D0%25B5%25D1%258%25D0%25BE%25D1%258F%25D0%25BD%25D0%25B4%29&l10n=ru&mime=html&sign=89505ba3f6ae298f3488b7dd6e39d016&keyno=0 (санаи мурочиат: 20.10.2020 с.)

139. В Китае вышла «Теория нетрадиционных видов угрозы безопасности» Лу Чжунвэя [Электронный ресурс] URL: <https://centrasia.org/newsA.php?st=1068193500> (дата обращения: 15.08.2021.)

140. Вируш, А.И. Соотношение категорий «риск», «вызов», «угроза» в теории национальной безопасности [Текст] / А. И. Вируш [Электронный ресурс] URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/207168/1/Веруш_политич_18-024-030.pdf (дата обращения: 22.07.2021.)

141. Гацко, М. Ф. О соотношении понятий «угроза» и «опасность» [Текст] / М.Ф. Гацко. [Электронный ресурс] URL: http://old.nasledie.ru/oboz/N07_97/7_06.HTM (дата обращения: 20.07.2021.)

142. Гибрид [Электронный ресурс] URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Гибрид> (дата обращения: 20.11.2022.)

143. Историческая эволюция понятия социальной безопасности [Текст] // Эпоха Нового времени. [Электронный ресурс] URL: https://socis.ucoz.ru/fr/0/Lecton_2.pdf (дата обращения: 30.09.2021.)

144. Кийко, М.Ю. Современные аспекты научных трактовок угроз национальной безопасности [Текст] / М.Ю. Кийко [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-aspekty-nauchnyh-traktovok-ugroz-natsionalnoy-bezopasnosti> (дата обращения: 15.08.2021.)

145. Концепсия стратегии мудофиат ва таъмини беҳатарии аъзоёни Шартномаи Атлантикаи Шимолӣ//NATO's Bi-Strategic Command Capstone Concept (2010). – С. 18-21. [Захираи электронӣ]URL:https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf // http://vsenato.ru/wp-content/uploads/2015/08/20120214_strategic-concept-2010-rus.pdf (санаи мурочиат: 26.11.2022 с.)

146. Копенгагенская школа (секьюритизация). Безопасность не продается [Текст]. [Электронный ресурс] URL: <https://web.archive.org/web/20170414051911/http://avetyan.livejournal.com/21273.html> (дата обращения: 22.05.2022.)
147. «НАТО-и туркӣ» дар Осиёи Марказӣ, оё он имкон дорад? [Матн]. [Манбаи электронӣ] URL: <https://pressa.tj/nato-i-turkii-dar-osiyo-i-markazii-oyo-on-imkon-dorad/> (санаи мурочиат: 21.08.2022 с.)
148. Научные подходы к классификации угроз национальной безопасности [Электронный ресурс] URL: https://studme.org/172849/politologiya/nauchnye_podhody_klassifikatsii_u_groz_natsionalnoy_bezopasnosti (дата обращения: 15.08.2021.)
149. Общественный договор - это... Теория общественного договора Руссо, Гоббса и Локка [Электронный ресурс] URL: <https://anews.com/novosti/118404615-obwestvennyj-dogovor-jeto-teorija-obwestvennogo-dogovora-russo-gobbsa-i-lokka.html> (дата обращения: 09. 11. 2021 с.)
150. Основные теоретические школы в сфере международной безопасности [Текст]. [Электронный ресурс] URL: https://bstudy.net/739845/politika/osnovnye_teoreticheskie_shkoly_sfere_mezhdu_narodnoy_bezopasnosti (дата обращения: 21. 09. 2019.)
151. Паёми табрикӣ ба шарафи 57-солагии Иди Ғалаба бар фашизм [Матн]. [Захираи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6672> (санаи мурочиат: 10.08.2022 с.)
152. Паёми табрикӣ ба шарафи 57-солагии Иди Ғалаба бар фашизм [Матн]. [Захираи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6672> (санаи мурочиат: 10.08.2018 с.)
153. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 22.12.2017. ш. Душанбе [Матн] /. [Манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/16771> (санаи мурочиат: 28.12.2017.)

154. Право Томаса Гоббса [Электронный ресурс] URL: [https://studwood.ru/651021/pravo/pravo_tomasa_gobbsa#:~:text=Гоббс%20Томас%20\(1588--%201679\)%20--](https://studwood.ru/651021/pravo/pravo_tomasa_gobbsa#:~:text=Гоббс%20Томас%20(1588--%201679)%20--)

[„внешних%20врагов%20и%20внутренних%20распрей](#) (дата обращения: 09.11.2021 с.)

155. Риск. [Электронный ресурс] URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Риск> (дата обращения: 06.12.2021.)

156. Роль Лидера нации - Президента республики Таджикистан Эмомали Рахмона в поиске путей стабилизации ситуации и обеспечения безопасности в Афганистане [Текст]. [Электронный ресурс] URL: https://ravshanfikr.tj/shinokhti-masoili-i-timo-va-sijos/rol-lidera-natsii-prezidenta-respubliki-tadzhikistan-emomali-rakhmona-v-poiske-putej-stabilizatsii-situatsii-i-obespecheniya-bezopasnosti-v-afganistane.html#_ftn2 (дата обращения: 10.08.2022.)

157. Секьюритизация (политология) [Электронный ресурс] URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Секьюритизация_\(политология\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Секьюритизация_(политология)) (дата обращения: 22.05.2022.)

158. Спиноза, Б. Богословско-политический трактат [Текст] / Б. Спиноза. // Электронная библиотека «Гражданское общество в России» [Электронный ресурс] URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Spinoza_B-P_tr.pdf. (дата обращения: 01.12.2021.)

159. Таджикистан [Электронный ресурс] URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Таджикистан> (дата обращения: 12.06.2022.)

160. Унсурмаолӣ, К. Қобуснома [Матн] / К. Унсурмаолӣ. – С. 184 – 185. [Манбаи электронӣ] URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/qobusnoma.pdf> (санаи мурочиат: 22.11.21 с.).

161. Чан Янь. Проблемы региональной безопасности в СВА: опыт и перспективы китайского и российского участия и взаимодействия: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 [Текст] / Янь Чан - Владивосток [Электронный ресурс] URL: <https://www.dissercat.com/content/problemy->

regionalnoi-bezopasnosti-v-sva-opyt-i-perspektivy-kitaiskogo-i-rossiiskogo-uchastiy (дата обращения: 20.09.2021.)

162. Чолиш [Манбаи электронӣ] URL: <https://vazhaju.tj/word/чолиш/NDU3MzE=> (дата обращения: 22.07.2021.)

163. Что такое безопасность. [Электронный ресурс] URL: <https://ktonanovenkogo.ru/voprosy-i-otvety/chto-takoe-bezopasnost.html> (дата обращения: 15. 11. 2020 с.)

164. Шоги, Э. «Мировой порядок Бахауллы» [Текст] / Э. Шоги. [Электронный ресурс] URL: <https://reference.bahai.org/en/t/se/WOB/wob-52.html> (дата обращения: 10.02.22.)

Адабиёт бо забони хоричӣ

165. Brzezinski, Zb. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives / Zb. Brzezinski. - New York: Basic Books, 2016. - 256 p.

166. Buzan, B. Regions and Powers: The Structure of International Security [Text] / B. Buzan, O. Waever. - Cambridge: Cambridge University Press, 2003. - 564 p.

167. Buzan, B. Security: A New Framework for Analysis [Text] / B. Buzan, O. Waever, J. Wilde. - Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998. - 239 p.

168. Carothers, T. The Concept of Civil Society Is a Recent Invention [Text] / T. Carothers [Electronic resource] URL: <https://carnegieendowment.org/pdf/CivilSociety.pdf> ((application date:03.01.2023.))

169. Carr, Ed. The Twenty Years Crisis 1919–1939 / Ed. Carr. - New York: Harper Perennial, 1964. – 244 p.

170. Cohn, C. Women and Wars [Text] / C. Cohn. - Cambridge: Polity Press, 2013. - 296 p.

171. Collins, J. M. Definitions of Grand or National Security Strategy and Statecraft [Text] / J.M. Collins. – Washington, 1993. - P. 1-4.

172. Enloe, C. *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives* [Text] / C. Enloe. - Berkeley: University of Southern California Press, 2000. - 440 p.
173. Frederick L. S. *The Dilemma of the Peace-Seekers* [Text] / L. S. Frederick. // *American Political Science Review*, Volume 39, Issue 1, February 1945, - p. 12 – 30.
174. Gene, Sh. *From Dictatorship to Democracy. A Conceptual Framework for Liberation* [Text] / Sh. Gene. [Electronic resource] URL: http://files.kob.su/books/sharp_ot_diktaturyi_k_demokratii.pdf (application date: 28.05.2022.)
175. Gunnar, S. *A History of Western Thought: From Ancient Greece to the Twentieth Century* [Text] / S. Gunnar, G. Nils. – London, 2017. - 432 p.
176. Hoffmann S. *After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe, 1989–1991* [Text] / S. Hoffmann, Co-edited, R. Keohane, J. Nye. - Cambridge, Mass., U.S.: Harvard University Press, 1993. - 481 p.
177. Kaplan, M.A. *System and Process in International Politics* [Text] / M.A. Kaplan. - London: ECPR Press, 2005. - 258 p.
178. Keohane, R. *Power and Interdependence: World Politics in Transition* [Text] / R. Keohane, Jr. Nye. - Upper Saddle River, NJ: Pearson Addison Wesley, 2011. - 368 p.
179. Krasner, D.S. *Power, the State and Sovereignty: Essays on International Relations* [Text] / D.S. Krasner. - London, New York: Routledge, 2009. - 312 p.
180. Le, Robert. *Dictionnaire universel des noms propres. En 5 volumes. Nouv. Hed* [Text] / Le, Robert. - Paris: Dictionnaires Le Robert, 1989.
181. Lieven, A. *Ethical Realism* [Text] / A. Lieven, Jh. Hutsman. - New York: Pantheon, 2006. - 224 p.
182. Lippman, W. *US Foreign Policy: Shield of the republic* [Text] / W. Lippman. - Boston, 1943. – P. 94.

183. Maier, Ch. *Dissolution: The Crisis of Communism and the End of East Germany*: monograph [Text] / Ch. Maier. – Princeton : Princeton University Press, 1997. – 440 c.
184. Morgenthau, G. *Politics among Nations* / G. Morgenthau. - New York: McGraw-Hill Education, 2005. -752 p.
185. Muiyiwa, B. A. *Concept of security* // In book: *Readings in Intelligence and Security Studies* Edition [Text] / B. A. Muiyiwa // *Intelligence and Security Studies Programme, ABUAD* Editors: Prof. Kunle Ajay № 1(1). October 2015. -P. 1 - 11.
186. Nicholas, J. S. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power* [Text] / J. S. Nicholas. - London: Routledge? 2017. - 525 p.
187. Onuf, N. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations* [Text] / N. Onuf. - London: Routledge, 2012. - 352 p.
188. Ronald, W. *Rational extremism: the political economy of radicalism* [Text] / W. Ronald. - New York: Cambridge University Press, 2006. -320 p.
189. Security. Etymology [Electronic resource] URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Security#Etymology> (date of the application:15. 11. 2020 c.)
190. Stone, M. *Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis* [Text] / M. Stone. [Electronic resource] URL: http://geest.msh-paris.fr/IMG/pdf/Security_for_Buzan.mp3.pdf (date of application: 22. 05. 2022.)
191. Theories of extremism. [Манбаи электронӣ] URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Extremism> (санай муроҷиат: 22.02.2018 c.)
192. Waever, O. *Securitization and Desecuritization* // in Lipschutz R.D. *On Security* [Text] / O. Waever. - New York: Columbia University Press. 1995. - 31 p.
193. Wæver, O. *Security, the Speech Act* [Text] / O. Waever. *Analyzing the Politics of a word*, 2nd draft. 1989. – 68 p. [Electronic resource] URL: http://www.academia.edu/2237994/Security_the_Speech_Act_working_paper_1989 ((date of the application:01. 29. 2022)

194. Waltz, K. Theory of International Politics / K. Waltz. - MA: Addison-Wesley, 1979. -251 p.
195. Wendt, A. Social Theory of International Politics[Text] / A. Wendt. - Cambridge: Cambridge University Press, 1999. - 447 p.
196. Whitworth, S. Feminism and International Relations: Towards a Political Economy of Gender in Interstate and Non-Governmental Institutions (International Political Economy) [Text] / S. Whitworth. - New York: Macmillan Press, 2014. - 204 p.
197. Wohlforth, W.C. Realism and Security Studies. The Routledge Handbook of Security Studies [Text] / W.C. Wohlforth. - New York: Routledge, 2010. - 504 p.
198. Wolfers, A. Discort and Collaboration. Essays on International Politics [Text] / A. Wolfers. – Baltimore: John Hopkins University Press, 1962. - P. 150.
199. Zakaria, F. The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad. Revised edition [Text] / F. Zakaria. - New York: W.W. Norton & Company, 2007. - 301 p.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶҶИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1–М]. Асламзода, Н. Хатарҳо ва таҳдидҳои замони муосир ба низоми беҳатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ– Душанбе, 2017. № 2/5. – С. 285-289.

[2–М]. Асламзода, Н. Ҷаҳони муосир: глобаликунонӣ ва бӯҳрони асри XXI [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ.– Душанбе, 2018. № 1. – С. 260-265.

[3–М]. Асламзода, Н. Тоҷикистон ва дурнамои рушди устувор дар шароити хатар ва таҳдидҳо [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ – Душанбе, 2018. № 2.– С. 274-279.

[4–М]. Асламзода, Н. Политический экстремизм: понятие, содержание и его особенности [Текст] / Н. Асламзода // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2018. № 6. - С. 271-276.

[5–М]. Асламзода, Н. Психологияи сиёсии издиҳом ва ҳосиятҳои асосии он [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2019. № 4-1. – С. 265-271.

[6–М]. Асламзода, Н. Идоракунии давлатӣ ва низоми бюрократӣ [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2019. № 6. – С. 317-320.

[7–М]. Асламзода, Н. Таъмини беҳатарии сиёсӣ - идоракунии асоси мустақкамкунии пояҳои давлатдорӣ [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ– Душанбе, 2019. № 8. – С. 308-313.

[8–М]. Зокиров Г.Н., Асламзода Н. Механизми давлатии таъмини беҳатарӣ ва рушди устувори ҷомеа [Матн] / Г.Н. Зокиров, Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2023. № 11. – С. 300-306.

II. Мақола ва фишурдаи интишорот дар маҷмуаи маводи конференсияҳо:

[9–М]. Асламзода Н. Манфиатҳои миллӣ-омили рушди сиёсии Тоҷикистон [Матн] / Н. Асламзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалии “Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва масъалаҳои муҳимтарини инкишофи сиёсии кишвар”. – Душанбе, 2012. – С. 120-123.

[10–М]. Асламзода Н. Терроризм дар замони муосир [Матн] / Н. Асламзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалии

“Терроризм: маҳият, хосиятҳо ва раванди ташаккулу инкишоф”. – Душанбе, 2016. – С. 84-89.

[11–М]. Асламзода, Н. Ҷаҳони глобалии хатарнок [Матн] / Н. Асламзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии “Масъалаҳои рӯзмарраи инкишофи давлати муосир”. – Душанбе, 2018. – С. 182-194.

[12–М]. Асламзода, Н. Тамоюлҳои асосии инкишофи давлати муосир дар шароити шаклгирии низоми нави ҷаҳонӣ [Матн] / Н. Асламзода // Маҷмуи мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии “Низоми нави ҷаҳонӣ”. – Душанбе, 2021. – С. 252-264.

[13–М]. Асламзода, Н. Таҳқими заминаҳои низомию кудратӣ – омили асосии таъмини амният ва истиқлолияти Тоҷикистон [Матн] / Н. Асламзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии “Масъалаҳо ва роҳу воситаҳои таҳким ва такмили истиқлолияти Тоҷикистон”. – Душанбе, 2021. – С. 210-219.

[14–М]. Асламзода, Н. Шароити муосири инкишофи илм: масъалаи илм ва ахлоқ [Матн] / Н. Асламзода // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ бахшида ба 30-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 20-солагии таъсисёбии факултети фалсафаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон - «Масоили мубрами илмҳои ҷомеашиносӣ дар замони муосир». – Душанбе: ДМТ, 2021. – С. 388-394.

[15–М]. Асламзода, Н. Идораи фазои иттилоотӣ - воситаи химояи захираҳои зеҳнӣ [Матн] / Н. Асламзода // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявии “Нақши маориф дар мубориза ба ифротгароии сиёсӣ ва терроризм”. – Душанбе: ДМТ, 2022. – С. 183-197.

[16–М]. Асламзода, Н. Бехатарӣ ва истиқлолият дар хошияи таҳдид ва хатарҳои гибриди-кибернетикӣ [Матн] / Н. Асламзода // Шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳдиди воқеӣ ба амнияти миллии: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ. – Душанбе: ДМТ, 2022. – С.197-209.

[17–М]. Асламзода Н. Оё Тоҷикистон ба химояи манфиатҳои геополитикӣ ниёз дорад? // «Нақш ва мақоми Осиёи Марказӣ дар низоми

нави муносибатҳои байналмилалӣ»: Маводи конференсияи байналмилалии
илмӣ – назариявӣ. – Кӯлоб, 2023. - С. 201 – 208.